

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ'NİN FİLİSTİN SORUNUNA YAKLAŞIMI: 2002-2012**

HAZIRLAYAN

Çağatay ÇAKMAKCI

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. Ulvi KESER

ANKARA

2014

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Çağatay ÇAKMAKCI tarafından hazırlanan "İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012" başlıklı bu çalışma, 19.06.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda (oybirliğiyle) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Doç. Dr. Bestami S. BİLGİN

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Hilvi KESEL

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. Cenk AYŞİN

ÖNSÖZ

“İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012” başlıklı yüksek lisans tez çalışması Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politika anlayışını inşacılık kuramı çerçevesinde ele almakta ve Filistin sorunu örneğinde incelemektedir.

Yüksek lisans eğitimim ve tezimi yazdığım süre boyunca maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve çalışmam boyunca gösterdikleri sabırdan dolayı aileme ve dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamı yürüttüğüm süre boyunca tez danışmanım Prof. Dr. Ulvi Keser'e düşünceleri, eleştirileri ve desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmamın tamamlanması sürecinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyerek tezimin bugünkü halini almasına doğrudan katkıda bulunan Doç. Dr. Hasan Ali Karasar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çağatay ÇAKMAKCI

Ankara, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	- 1 -
GİRİŞ.....	- 1 -
1.1. Tez Çalışmasının Konusu	- 1 -
1.2. Tez Çalışmasının Amacı	- 2 -
1.3. Tez Çalışmasının Kuramsal Çerçevesi	- 3 -
1.4. Tez Çalışmasındaki Varsayımlar.....	- 5 -
1.5. Tez Çalışmasında Kapsam ve Sınırlılıklar.....	- 7 -
1.6. Tez Çalışmasında Veri Toplama Teknikleri.....	- 7 -
1.7. Tez Çalışmasının İçeriği.....	- 8 -
İKİNCİ BÖLÜM	- 10 -
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KURAMSAL GELİŞME VE İNŞACILIK KURAMI	- 10 -
2.1. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika	- 10 -
2.1.1. Uluslararası İlişkiler.....	- 10 -
2.1.2. Dış Politika.....	- 11 -
2.2. Uluslararası İlişkilerde Temel Kuramlar ve Dış Politika Yaklaşımları ...	- 16 -
2.2.1. İdealist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı	- 16 -
2.2.2. Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı.....	- 18 -
2.2.3. Neo-Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı	- 23 -
2.2.4. Neo-Liberal Kurumsalcılık ve Dış Politika Yaklaşımı	- 26 -
2.3. İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika Yaklaşımı.....	- 28 -
2.3.1. İnşacılık Kuramının Gelişimi.....	- 28 -
2.3.2. İnşacılık Kuramının Genel Varsayımları	- 33 -
2.3.3. İnşacılık Kuramında Farklı Bakış Açılıarı	- 37 -
2.3.3.1. Nicholas Onuf: İnşacılık ve Kurallar.....	- 37 -
2.3.3.2. Alexander Wendt: Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi.....	- 42 -
2.3.3.3. Friedrich Kratochwil ve Rey Koslowski: Bütüncül İnşacılık.....	- 49 -
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	- 56 -
FİLİSTİN SORUNU: TARİHİ, UNSURLARI VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI.....	- 56 -
3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Filistin Sorunu ve Unsurları	- 56 -
3.1.1. Siyonizmin Yükselişi ve Birinci Dünya Savaşı'na Giden Süreç.....	- 56 -
3.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Filistin ve İngiliz Manda Sistemine Giden Süreç.....	- 61 -
3.1.2.1. Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşması.....	- 61 -
3.1.2.2. Balfour Deklarasyonu	- 62 -
3.1.3. İngiliz Manda Sistemi ve Filistin.....	- 64 -

3.1.4. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Filistin Sorunu	- 67 -
3.2. Arap-İsrail Savaşları ve Filistin Sorunu.....	- 69 -
3.2.1. Birinci Arap İsrail Savaşı: 1948 Savaşı.....	- 69 -
3.2.2. Süveyş Krizi ve İkinci Arap İsrail Savaşı	- 69 -
3.2.3. 1967 6 Gün Savaşı	- 72 -
3.2.4. 1973 Arap-İsrail Savaşı	- 73 -
3.3. Filistin'de Gelişen Siyasal Yapı ve Direniş Hareketleri	- 76 -
3.3.1. Filistin'de Aktif Direniş Süreci: Birinci İntifada	- 78 -
3.3.2. Birinci İntifada Sonrası ve Ortadoğu Barış Süreci.....	- 80 -
3.3.3. El-Aksa İntifadası'ndan 2012 Yılına Kadar Filistin Sorunu.....	- 84 -
3.4. Türk Dış Politikasında Filistin Sorununa Tarihsel Bakış	- 92 -
3.4.1. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Başlangıç Dönemi ve Filistin Sorunu	- 92 -
3.4.2. Arap-İsrail Çatışmalarında Türkiye'nin Tutumu ve Filistin Sorunu .	- 94 -
3.4.3. FKÖ-Türkiye İlişkileri ve Filistin Sorunu.....	- 99 -
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	- 102 -
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN FİLİSTİN SORUNUNA YAKLAŞIMI	- 102 -
4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Dış Politika Anlayışı	- 105 -
4.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Anlayışı ve Ortadoğu.....	- 112 -
4.2.1. AKP Dönemi Dış Politika Anlayışı ve Davutoğlu Faktörü.....	- 115 -
4.2.1.1. Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	- 117 -
4.2.1.2. Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Ortadoğu Boyutu.....	- 119 -
4.2.2. Türk Dış Politikasında 2023 Vizyonu.....	- 123 -
4.2.3. AKP Dönemi Dış Politika Anlayışı ve Seçim Beyannameleri.....	- 125 -
4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı.....	- 128 -
4.3.1. Türkiye-Filistin-İsrail ekseninde Filistin Sorununda Yaşanan Gelişmeler: 2002-2009.....	- 129 -
4.3.2. Davos Zirvesi ve Filistin Sorununda Yaşanan Gelişmeler: 2009-2012	- 139 -
4.3.2.1. Davos Krizi	- 140 -
4.3.2.2. Alçak Koltuk Krizi.....	- 145 -
4.3.2.3. Mavi Marmara Krizi	- 147 -
4.4. İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı.....	- 155 -
SONUÇ.....	- 170 -
KAYNAKÇA.....	- 176 -
ÖZET	- 208 -
ABSTRACT	- 210 -

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.b.: Adı geçen beyanname

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

AB: Avrupa Birliği

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ASALA: Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia)

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

BMİHK: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi

BML: Birleşik Milli Liderlik

BMUCM: Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Mahkemesi

Çev.: Çeviren

DB: Dünya Bankası

Der.: Derleyen

Dr.: Doktor

Ed.: Editör

EI-Fetih: Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

HAMAS: İslami Direniş Hareketi (Hareketu'l Mukavemeti'l İslamiye)

İHH: İnsan Hakları ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

MC: Milletler Cemiyeti

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

s.: Sayfa

SBF: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi

SDE: Süleyman Demirel Üniversitesi

ss.: Sayfa sayısı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TIPH: El-Halil Uluslararası Geçici Mevcudiyeti (Temporary International Presence in Hebron)

TİKA: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı

UNIFIL: Lübnan'da Birleşmiş Milletler Barış Gücü (United Nations Interim Force in Lebanon)

UNSCOP: Filistin Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (United Nations Special Committee on Palestine)

Yay.: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. Tez Çalışmasının Konusu

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 2002 yılında yapılan genel seçimleri kazanarak iktidar olmuş ve on iki yıldır iktidarını tek başına sürdüren bir parti olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır. Kuşkusuz bu durum Türk dış politikasını da etkileyen önemli bir faktör olmuştur. AKP, yeni dönem dış politika anlayışında çok boyutlu ve pro-aktif bir dış politika anlayışını ön plana alarak Ortadoğu'nun istikrarsızlaşmasına neden olan sorunlarda uygulamaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda AKP'nin hedeflediği dış politikanın izlerini Ortadoğu'da görmek mümkün olmuştur. AKP, Ortadoğu'da yaşanan çatışmalarda ve sorunlarda daha aktif bir dış politika yürüterek Türkiye'nin uluslararası sistemde önemli bir aktör olarak yükselmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda hem bölgesel hem de küresel anlamda Türkiye'yi dikkate değer bir aktör olarak sunmaya çalışan AKP, dış politika anlayışındaki söylemleri, Filistin sorununda hayata geçirmeye çalışmıştır.

Filistin sorunu başlangıcından itibaren birçok aktörün dahil olduğu, birçok barış girişiminin yapıldığı, ancak tam olarak çözülemeyen bir süreç olarak hala devam etmektedir. Ortadoğu'daki istikrarsızlığın en önemli unsurlarından biri olan Filistin sorunu, Türk dış politikasında da ele alınmıştır. Tarihsel ve dinsel açıdan bağları olan Filistin'e yönelik politikalar üreten Türkiye, sorunu uluslararası gelişmelere bağlı olarak sınırlı bir şekilde ele almıştır. Bu bağlamda uluslararası örgütler nezdinde çeşitli kınama kararlarına katılan Türkiye, Filistin sorununda aktif bir dış politika izlememiştir. Bu durum uluslararası gelişmelere bağlı olarak gelişmiştir. Örneğin Filistin sorununun en önemli aktörlerinden biri olan İsrail ile Türkiye Soğuk Savaş sonrası stratejik ortak olarak görülmüştür. Türkiye'nin mevcut koşullara bağlı yürüttüğü dış politika anlayışı, AKP'nin iktidar olduğu dönemden itibaren değişmeye başlamıştır. AKP, Türkiye'yi Filistin sorununda

daha fazla inisiyatif alan bir aktör olarak sunmuştur. Bu bağlamda AKP döneminde yaşanan Davos Krizi ve Mavi Marmara olayı ile birlikte Türkiye, Filistin sorununun aktörlerinden biri olarak görülmüştür.

AKP'nin dış politika anlayışına bağlı olarak Türkiye'nin Filistin sorununa yaklaşımını kuramsal açıdan açıklamak da mümkündür. Bu bağlamda Soğuk savaş sonrası uluslararası ilişkiler kuramlarında devletlerarası ilişkileri ve uluslararası sistemin yapısını, fikir, değer, kültür ve kimlik gibi sosyal unsurlar aracılığıyla anlamaya çalışan inşacılık kuramı, AKP dönemi Türk dış politikasını ve AKP'nin Filistin sorununa yönelik dış politika anlayışını anlamak adına önemli bir referans olmuştur.

AKP'nin iktidar olduğu dönemden, Filistin'in Birleşmiş Milletler'de üye olmayan gözlemci devlet statüsü kazanıncaya kadar ki yaşanan tarihsel süreçte, Türkiye'nin Filistin sorununa yaklaşımını inşacılık kuramı temelinde değerlendirmek tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Tez Çalışmasının Amacı

Tez çalışmasının birden fazla amacı bulunmaktadır. Öncelikle tez çalışmasının genel amacı Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Filistin sorununa dair yürüttüğü politikaları, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkiler kuramları içerisinde giderek etkili olmaya başlayan ve uluslararası sistemde (sistemsel ve aktörsel) yaşanan değişimleri anlamak adına sosyal unsurları ön plana çıkaran inşacılık kuramını referans alarak değerlendirmektir. Tez çalışması genel amaca ulaşmak adına kuramsal (inşacılık kuramı), tarihsel (Filistin Sorunu) ve pratik (AKP'nin Filistin sorununa yaklaşımı) olmak üzere üç alt amacı kapsamaktadır. Bu minvalde bu üç farklı amacı sentezlemek tez çalışmasının genel amacıdır.

Zamana ve mekana göre farklı dış politikalar yürütebilen devletlerin dış politikalarını açıklamak adına birçok kuram geliştirilmiştir. Bu bağlamda bir devletin dış politikası tek bir kuramla açıklanamayacak kadar farklılık gösterebilmektedir. Bir devletin dış politikasını açıklarken, bu açıklamanın tek bir kurama indirgenemeyeceği; devletlerin dış politikalarını açıklarken maddi

unsurların yanı sıra özellikle Soğuk Savaş sonrasında sosyal unsurların da dikkate değer olduğu; devletlerin dış politika kararlarını açıklarken inşacılık kuramının giderek etkili olduğu ve bu açıdan tamamlayıcı bir nitelik gösterdiği görüşlerini değerlendirmek bu tez çalışmasının kuramsal amaçlarını oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından itibaren Ortadoğu dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olarak görülmüştür. Ortadoğu'da yaşanan sorunların başında ise İsrail'in kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan Filistin sorunu gelmektedir. Filistin sorununun ortaya çıkışı ve gelişimi, Filistin sorununa dahil olan ana aktörlerin soruna yönelik politikaları, Filistin sorununda yaşanan çatışmaları ve barış süreçlerini incelemek bu tez çalışmasının tarihsel amacını oluşturmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası zamana ve mekana bağlı olarak değişiklikler göstermiş ve farklı dış politika yaklaşımları ile açıklanmıştır. Örneğin Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin dış politikası genellikle realist kurama atif yapılarak incelenirken, aynı dönem içerisinde Turgut Özal dönemi Türk dış politikasını neo-liberal kuramla açıklamak da mümkün olmuştur. Bu düşünceden hareketle uluslararası ilişkiler disiplininde sosyolojik bir bakış açısı getiren inşacılık kuramı, sosyolojik açıdan (tarihsel, kültürel, dinsel ve kimliksel) kendine has bir yapısı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını anlamak adına uygun bir referans olacaktır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin sorununa yönelik politikasını AKP dönemini (2002-2012) ele alarak incelemek bu tez çalışmasının pratik amacını oluşturmaktadır.

1.3. Tez Çalışmasının Kuramsal Çerçevesi

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal çöküntü böyle bir savaşın önlenmesine dair kuramsal çalışmaların giderek artmasına neden olmuş; bu çalışmalar nihai olarak uluslararası ilişkiler disiplininin özerkliğini kazanmasını beraberinde getirmiştir. Savaş sonrası uluslararası ilişkiler aktörleri arasında yaşanan ilişkilere kuramsal bir

nitelik kazandırma çabasıyla yapılan çalışmalar idealist kuram olarak disiplinde yerini almıştır. Ancak dünya savaşlarını önlemeye yönelik uluslararası sistemi tekrardan yapılandıran kuramsal çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır. Bir başka ifadeyle devletlerin uluslararası barışı tesis etmek amacıyla hareket etmeleri gerektiğinden hareket eden idealizm, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının nedenlerini açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası normatif konular üzerinde yoğunlaşan idealistler, realistler tarafından eleştirilmiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemi açıklamada hakim kuram olarak realizm uluslararası ilişkiler disiplinde yerini almıştır. Devletlerin dış politikada güç ve çıkar odaklı hareket ettiğini varsayan realizm, her bir devletin kendi çıkarı doğrultusunda hareket ettiğini ve bundan dolayı devletlerarası ilişkilerde işbirliğinin mümkün olamayacağını kabul etmektedir.

Realizm, Soğuk Savaş döneminde yumuşamanın başladığı 1970'lere kadar etkili olmuş, ancak uluslararası sistemin yapısına ve bu yapının devletlerin dış politikasında etkili olduğuna dikkat çeken neo-realistler, disiplinde yeni bir tartışma alanı açmışlardır. Uluslararası sistemin devletler üzerindeki etkisi nedeniyle devletlerin dış politikada bağımsız hareket edemediğini ve sistemin eylemler üzerinde belirleyici bir etkisi olduğuna dikkat çeken neo-realizm, realizmin aksine, devletlerin karşı taraftan daha fazla fayda sağlanan bir işbirliği ortamında ulusal çıkarın gerçekleştirilebileceğinin mümkün olacağını savunmuştur.

Devletler arasında işbirliği sayesinde uluslararası sistemin tekrar tesis edilebileceğini savunan ve idealizm ile benzer yanları bulunan bir diğer kuram neo-liberal kurumsalcılıktır. Neo-liberal kurumsalcılık devletlerarası ekonomik ilişkiler üzerinde yoğunlaşmış ve karşılıklı bağımlılığın devletlerarası işbirliğini tetikleyici bir unsur olacağını savunmuştur.

Uluslararası ilişkiler disiplininin özerkliğini kazanmasından Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar yapılan kuramsal çalışmalar, devletlerin maddi unsurlar üzerinden tanımladıkları çıkarlarını açıklamış, ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi kuramsal çalışmaların yetersizliğini göstermiştir. Bu

bağlamda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) içerisinde yaşanan gelişmelerin uluslararası sisteme olan etkisi hiçbir uluslararası ilişkiler kuramı tarafından öngörül(e)memiştir. Bu doğrultuda inşacılık kuramı Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte başlayan yeni süreci anlamak adına geliştirilen kuramsal bir tartışma olarak hem neo realizmi hem de neo-liberalizmi tamamlayıcı bir nitelikte olmuştur. Böylece geçmiş kuramsal tartışmaların eksik yönünü ortaya çıkararak bunu tamamlayan inşacılık, uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklere yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. İnşacılık kuramı kültür, tarihsel değerler ve kimlik gibi sosyal unsurların devletlerarası ilişkileri anlamada birincil derecede rol oynadığı savını ileri sürerek devletlerin sosyal unsurlar aracılığıyla kimliklerini tanımladığını ve buna bağlı olarak tanımlanan kimlik doğrultusunda ulusal çıkarın belirlendiğini varsaymaktadır. Bu varsayımdan hareketle devletler diğer devletlerle etkileşime girdiğinde bu süreç karşılıklı ve sürekli bir şekilde işlemeye devam etmektedir.

Tez çalışmasının kuramsal çerçevesi uluslararası ilişkiler disiplinde yaşanan kuramsal gelişmelerin ele alınmasıdır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar etkili olan uluslararası ilişkiler kuramları incelenmiştir. Bu inceleme idealizm, realizm, neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık ele alınarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra etkili olmaya başlayan inşacılık kuramı çalışmanın ana kuramını oluşturmaktadır. İnşacılık, uluslararası ilişkiler literatüründe hem bir kuram hem de bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Tez çalışmasının bütünlüğü açısından inşacılık bir kuram olarak ele alınmıştır.

1.4. Tez Çalışmasındaki Varsayımlar

1. Devletlerin dış politika anlayışı tek bir uluslararası ilişkiler kuramına indirgenemeyecek derecede karmaşık bir süreç olarak gelişmektedir. İnşacılık kuramı uluslararası ilişkiler disiplinde sosyal unsurları ön plana çıkararak disiplinde yeni bir bakış açısının gelişmesine katkıda bulunmuş ve

Soğuk Savaş sonrası pratik anlamda yaşanan değişimi ve devletlerin dış politikasını anlamak adına önemli bir referans olmuştur.

2. Filistin sorunu, farklı aktörler arasında gelişen ve tarihsel süreç içerisinde soruna dahil olan aktörlerin değişen etkinliğine bağlı olarak devam eden bir süreç olmuştur. Kuşkusuz sorunun en önemli aktörü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte İngiliz manda sistemi ile yönetilen Filistin'de bağımsızlık ilan ederek kurulan İsrail devletidir. İsrail'in varlığını Ortadoğu bölgesinde tehdit olarak gören Arap devletleri; Filistinli Arapların giderek kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan El-Fetih, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve HAMAS ise Filistin sorunun genel olarak İsrail karşıtı aktörlerini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Filistin sorunun çözümüne yönelik yapılan barış süreçlerinde bölgesel ve küresel birçok aktör soruna dahil olmuştur.
3. AKP, iktidar olduğu süre boyunca, Türkiye'yi, Ortadoğu'da daha aktif bir aktör olarak sunmaya çalışmıştır. Bu politika Başbakan Erdoğan'ın başdanışmanı olarak görev yapan ve 2009 yılından itibaren dışişleri bakanı olarak görevini sürdüren Ahmet Davutoğlu'nun düşünceleri doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasında tarihsel, kültürel ve dinsel unsurları öne çıkaran Davutoğlu, sosyal unsurların dış politikada etkili araçlar olarak kullanılabileceğini dile getirmiştir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri AKP dönemi Türkiye'nin Filistin sorununa yönelik yürüttüğü politikada görülmüştür. Türkiye, Filistin sorununda sosyal unsurları bir araç olarak kullanarak daha aktif bir dış politika yürütmeye başlamış, ancak bu

politikanın sonucunda Filistin sorunundan etkilenen bir aktör olmuştur.

1.5. Tez Çalışmasında Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu tez çalışması giriş bölümü hariç üç bölümden oluşmaktadır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler kuramları, Filistin sorunu ve inşacılık kuramı bağlamında AKP'nin Filistin sorununa yaklaşımı tez çalışmasının kapsadığı genel konulardır. Konuların genişliği dikkate alındığında bir takım sınırlandırmalar, tez çalışmasının amacı gereği, zorunlu hale gelmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde uluslararası ilişkiler kuramları ele alınmıştır. Ancak uluslararası ilişkiler kuramları, idealizm, realizm, neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma, kuramsal açıdan temel analiz birimi olarak ele alınan inşacılık kuramının anılan kuramlara alternatif bir kuram olarak uluslararası ilişkiler disiplininde yerini alması; anılan kuramlarla olan ortak ve farklı yönlerinin bulunması ve anılan kuramlara yönelik geliştirdiği eleştirilerle özerkliğini elde etme çabası nedeniyle yapılmıştır.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde inşacılık kuramı bağlamında AKP'nin Filistin sorununa yaklaşımı ele alınmıştır. Bu bölümdeki ilk sınırlama AKP'nin dış politikasına yönelik olmuştur. Bu bağlamda AKP'nin dış politikası Ortadoğu bağlamında değerlendirilmiş ve Filistin sorunu örneğinde ele alınmıştır. AKP'nin Filistin sorununa yönelik yaklaşımı, AKP'nin iktidar olduğu dönemden (2002) başlayarak Filistin'in Birleşmiş Milletler'de üye olmayan gözlemci devlet statüsünü elde ettiği döneme (2012) kadar olan süreç ile sınırlandırılmıştır.

1.6. Tez Çalışmasında Veri Toplama Teknikleri

Bu tez çalışması niteliksel verilerin incelenmesi ile hazırlanmıştır. Bu amaçla literatür taraması yapılarak konulara ilişkin birincil kaynaklar irdelenmiştir. Bu bağlamda kuramsal çerçeveyi oluşturan uluslararası ilişkiler

kuramları ile ilgili kitaplar ve makaleler incelenmiş, bunun yanı sıra inşacılık kuramının temel analiz birimi olarak ele alınması nedeniyle kuramın önde gelen temsilcileri olan Nicholas Onuf, Alexander Wendt ve Friedrich Kratochwil'in kitapları ve makaleleri birincil kaynaklar olarak ele alınmıştır.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde AKP'nin dış politikasını doğrudan etkileyen unsurlar olarak Ahmet Davutoğlu'nun kitapları ve makaleleri, AKP'nin seçim beyannameleri ve *Ak Parti 2023 Vizyonu* ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bakanlık açıklamaları birincil kaynaklar olarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra yerli ve yabancı gazeteler, dergiler ve akademik makaleler çalışmanın diğer kaynakları arasında yer almaktadır.

1.7. Tez Çalışmasının İçeriği

Tez çalışması giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde tez çalışması hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda tez çalışmasının konusu, amacı, kuramsal çerçevesi ve sınırlılıkları ele alındıktan sonra tezin hangi varsayımlar doğrultusunda yazıldığı ve içeriği hakkında genel bilgiler sunulmuştur.

Tez çalışmasının ikinci bölümü kuramsal çerçeveyi belirlemektedir. *Uluslararası İlişkiler Kuramları ve İnşacılık Kuramı* başlıklı ikinci bölümde kavramsal olarak uluslararası ilişkiler disiplini ve disiplinin alt dalı olan dış politika hakkında genel bilgiler verildikten sonra uluslararası ilişkiler kuramları ve kuramların dış politika yaklaşımları incelenmiştir. Bu bağlamda idealizm, realizm, neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık ikinci bölümde ele alınan başlıca uluslararası ilişkiler kuramlarıdır. İnşacılık kuramı ise tez çalışmasının esas kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda inşacılık kuramının genel varsayımları ortaya konarak, uluslararası ilişkilerde ve dış politikada yeni bir analiz çerçevesi sunulmaya çalışılmıştır. Analiz çerçevesi inşacılık kuramının önde gelen temsilcileri Nicholas Onuf, Alexander Wendt ve Friedrich Kratochwil'in görüşleri ele alınarak yapılmıştır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümü Filistin sorununu ele almaktadır. *"Filistin Sorunu: Tarihi, Unsurları ve Çözüm Arayışları"* başlıklı üçüncü bölüm,

Siyonizmin yükselişinden başlayarak Filistin'in Birleşmiş Milletler üye olmayan gözlemci devlet statüsü kazanana değin geçen süreyi kapsamaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde Filistin sorunda yaşanan olaylar ve soruna dahil olan aktörler ele alınmıştır. Ayrıca üçüncü bölümde Türk Dış Politikasında Filistin Sorununa Tarihsel Bakış alt başlığı içerisinde Türkiye'nin 2002 yılına kadar olan Filistin sorununa bakış açısı ve politikaları incelenmiştir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde AKP'nin Filistin sorununa yaklaşımı inşacılık kuramı bağlamında ele alınmıştır. "*Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Anlayışı ve İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı*" başlıklı dördüncü bölümde öncelikle AKP'nin çizdiği genel dış politika anlayışı ele alınmış ve Ortadoğu politikası irdelenmiştir. Bu bağlamda sırasıyla Ahmet Davutoğlu'nun görüşleri, AK Parti 2023 Vizyonu ve seçim beyannameleri incelenerek AKP'nin dış politika anlayışına dair bir çıkarsama yapılmaya çalışılmıştır. AKP'nin Ortadoğu politikası Filistin sorununa dair yaklaşımı ile örneklendirilmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin Filistin sorununa yaklaşımı; Filistin ve İsrail ile olan ilişkileri; Filistin sorununda Türkiye'yi etkileyen başlıca olaylar incelenen konular arasında yer almıştır. Son olarak AKP'nin Filistin sorununa yaklaşımı, sosyal unsurlar ele alınarak inşacılık kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KURAMSAL GELİŞME VE İNŞACILIK KURAMI

2.1. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika

2.1.1. Uluslararası İlişkiler

Viyana Kongresi sonrası güç dengesi ile kurulan uluslararası sistemin işlerliğini kaybetmesi üzerine çıkan Birinci Dünya Savaşı ve neden olduğu büyük yıkım, devletlerarası ilişkilerin sistematik bir şekilde incelenmesi gerektiğini göstermiştir. Edward H. Carr, Birinci Dünya Savaşı'na kadar böyle bir çabanın olmamasını şu şekilde açıklamaktadır:

İster üniversitelerde ister daha geniş entelektüel çevrelerde olsun, mevcut uluslararası meseleler organize bir şekilde ele alınmıyordu. Savaş hala askerlerin işi olarak görülüyordu ve bunun doğal sonucu olarak da uluslararası siyaset diplomatların işiydi. Uluslararası meseleleri profesyonellerin elinden almaya veya onların ne yaptığına dair ciddi ve sistemli bir ilgi göstermeye yönelik genel bir istek yoktu.¹

Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler disiplinin kurumsallaşması adına açılan kürsü ve enstitüler, disipline ilişkin yayınların artması, disipline dair yapılan tartışmalar ve alana ilişkin çalışanların sayısının artması, disiplinin özerkliğini elde etmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda ilk uluslararası ilişkiler kürsüsü 1919 yılında Galler Üniversitesi'nde kurulmuştur. Bunu Oxford ve Londra Ekonomi Okulu'nda da kurulan diğer uluslararası ilişkiler kürsüleri takip etmiştir.² 1920 yılında ise uluslararası ilişkiler konularının ele alındığı Foreign Affairs (ABD) ve International Affairs (İngiltere) dergileri yayın hayatına başlamıştır.³

---

¹Edward H. Carr, **Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939**, Çev: Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Eylül 2010, s. 51.

²Chris Brown, Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Çev: Mehtap Gün Ayrıl, Sümer Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 34.

³Torbjon L. Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, Çev: Mehmet Özay, Açılım Kitap Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 2006, s. 285.

Savaş sonrası yaşanan gelişmeler ile uluslararası ilişkiler “politik, ekonomik, sosyal ve her türden sınır ötesi etkileşimi”⁴ inceleyen bir alan olarak “devletler ile diğer uluslararası ve uluslar-üstü aktörlerin davranışlarının tanımlanması, açıklanması ve tahmin edilmesine”⁵ odaklanan bir disiplin olmuştur. Uluslararası ilişkileri açıklamada yaşanan böylesi bir çeşitlilik, aktör ve konulara dair her biri farklı düşüncelere sahip olan kuramların doğmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde idealizm hakimiyetinde gelişen disiplin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında realizmin etkisinde kalmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini 1980'lerden itibaren neo-realizm ve neo-liberalizm tartışması çerçevesinde gelişmiş ve Soğuk Savaş sonrası eleştirel kuramlar disiplinde etkili olmaya başlamıştır.⁶

Uluslararası ilişkiler disiplininde yaşanan kuramsal gelişmeler devletlerin dış politika yaklaşımlarına da açıklık getirmektedir. Bundan dolayı uluslararası ilişkiler disiplinin bir alt dalı olan dış politikaya dair yapılacak tanımlar, disipline hakim kuramların anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

2.1.2. Dış Politika

Sosyal bilimlere ait kavramların sübjektif yapısı göz önüne alındığında kavramlara ilişkin net tanımlamaların olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda dış politikanın ne olduğuna dair kesin bir tanım da mevcut değildir. Ayrıca böyle bir çaba dış politikaya ilişkin belli noktaların göz ardı edilmesine yol açarak kavramı muğlaklaştırmaktadır. Bu amaçla dış politika sürecine hangi aktörler dahil olmaktadır? Bu aktörlerin amaçları/yöntemleri nelerdir? Bu amaçları gerçekleştirmek için hangi araçlar yaygın olarak kullanılmaktadır? Sorularına verilecek cevaplar üzerinden dış politikanın ne olduğu hakkında daha net bir bakış açısı sağlanacaktır. Dış politikaya dair yapılan tanımlamalarda dış politika sürecine dahil olan öncelikli aktör ulus-

⁴Chris Brown, Kirsten Ainley, a.g.e., s. 13.

⁵Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, s. 71.

⁶Steve Smith, “International Relations: Still an American Social Science?,” **British Journal of Politics and International Relations**, Vol. 2, No. 3, October 2000, s. 376.

devletlerdir. Ulus-devleti temel aktör olarak kabul eden geleneksel yaklaşıma⁷ göre ulus-devletler, genellikle hükümet ve yetkili organları aracılığı ile dış politika sürecini yürütmektedirler. Bu doğrultuda Weber ve Smith “devletlerin ve onların adına hareket eden hükümetlerin oluşturduğu değerleri, aldığı kararları, yürüttüğü eylemleri ve beklentilerini”⁸ dış politika olarak tanımlamaktadır. Carlsnaes ise “dış dünyaya yönelik eylemlerin tamamını”⁹ bir devletin dış politikası olarak görmektedir.

Geleneksel yaklaşımların aksine küreselleşme süreci ile dış politikanın devlet merkezli yapısının sarsıldığını savunan yaklaşımlara göre dış politika sürecinde devlet dışında aktörler de etkili olmaktadır. Küreselleşme süreci ile dış politika konularının çeşitlenmesi ve devletin bu çeşitlenme karşısında yeteri kadar etkin olamaması sonucu dış politika, çok aktörlü bir yapıya sahip olmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler, yeni dönem küresel ticaret politikaları, çevresel sorunlar, küresel sağlık sorunları ve insan hakları gibi konularda devletin yetkili organları ile bu süreçte yerlerini almaktadırlar.¹⁰

Dış politika sürecine dahil olan aktörler karar verme süreci açısından incelenecek olursa üç düzeyli bir aktör yapısı ortaya çıkmaktadır: Birey, iç siyasal sistem ve uluslararası sistem. Birey düzeyi, alınan kararlarda kişisel özelliklerin etkili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda karar alma sürecinde kişisel özelliklere dair belirli unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlar arasında kişisel deneyimler, algılar, inançlar ve kişisel hırslar ön plana

---

⁷İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemi açıklamaya yönelik İdealist ve Realist uluslararası ilişkiler kuramları 1950'lerden itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplininin de doğa bilimlerindeki gibi yasaları olabileceğini öngören Davranışsalcılar, idealizm ve realizm kuramını geleneksel olarak görmüşlerdir. Bilim/bilimselcilik ya da tarih/tarihselcilik tartışması olarak da anılan gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması 1950'lerden 1970'lere kadar uluslararası ilişkiler disiplinde hakim tartışma olarak yerini almıştır. Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması hakkında detaylı bilgi için bkz; Erdem Özlük, "Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 64, No: 3, 2009.

⁸Mark Weber, Michael Smith, **Foreign Policy in a Transformed World**, Prentice Hall, 2002, s. 2.

⁹Walter Carlsnaes, **Ideology and Foreign Policy: Problems of Comparative Conceptualization**, Basil Blackwell, Oxford, 1987, s. 27.

¹⁰Hakem Ghasemi, "Globalization and International Relations: Actors Move from Non-cooperative to Cooperative Games," **Media Jurnal Global dan Strategis**, Vol. 4, No. 1, 2010, s. 7.

çıkarmakta ve dış politika kararlarının bu unsurlara göre şekillendiği varsayılmaktadır.¹¹ Dış politikada karar verme sürecinde etkili olan bir diğer aktör iç siyasal sistemin aktörleridir. Otoriter rejimlerde iç siyasal sistemin aktörleri göz önüne alınmazken, demokratik rejimlerde hem devletin resmi organları olan siyasi partiler, parlamento ve diğer bürokratik birimler hem de resmi organların haricinde sivil toplum, çıkar grupları ve kamuoyu gibi aktörler dış politika sürecine dahil olmaktadır.¹² Bu durum iç-dış politika ayrımının muğlaklaşmasını da beraberinde getirmektedir. Böylece devletler, aldıkları kararlarda toplumsal aktörleri de göz önünde bulundurmamakta durumunda kalmaktadırlar. Buna göre “ulusal hükümetler iç baskıları karşılamak için kendi gücünü maksimize etmeye çalışırken uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin olumsuz sonuçlarını”¹³ da en aza indirmeye çalışır. Son olarak dış politikada karar verme sürecinde sistem düzeyi etkili olmaktadır. Sistem düzeyinde uluslararası sistem içinde yer alan aktörler (devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları) ve bu aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası sistemin yapısı ve bu yapı içerisinde kabul görmüş değerler, ilkeler ve uluslararası hukuk kuralları da dış politikada karar verme sürecini sistem düzeyinde etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. 1980’lerden itibaren etkili olmaya başlayan sistem düzeyinde analiz neo-realist ve neo-liberal kuramlara paralel olarak gelişmeye başlamıştır.¹⁴

Dış politika sürecine dahil olan aktörlerin her birinin kendine münhasır amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar ise aktörün çıkarları ile belirlenmektedir. Devletleri merkezi konuma alarak yapılacak bir çıkarsamada ulusal çıkarları gerçekleştirmek, devletler için en önemli amaç konumundadır. Devletlerin

---

¹¹Stephan Benedict Dyson, “Personality and Foreign Policy: Tony Blair’s Iraq Decisions”, **Foreign Policy Analysis**, Vol. 2, Issue:3, 2006, s. 290-291.

¹²Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, Ryan K. Beasley, “The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective,” (Ed.) Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, Ryan K. Beasley, Michael T. Snarr, **Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior**, CQ Yayınları, Washington DC, 2012, s. 7.

¹³Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games,” **International Organization**, Vol. 42, No. 3, Summer 1998, s. 434.

¹⁴Joe D. Hagan, “Does Decisions Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory,” **International Studies Review**, Vol. 3, No. 2, Summer 2011, s. 5.

çıkarları meydana gelen olaylara göre farklılık gösterse de her bir devlet için temel bazı ulusal çıkar unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar bir devletin coğrafyası, tarihi, stratejik konumu, ekonomik durumu ve ulusal değerleri ile biçimlenmektedir.¹⁵ Bu bağlamda siyasi/askeri açıdan ulusal güvenliği sağlamak ve politik istikrarı sürdürülebilir kılmak her devlet için en önemli dış politika amacıdır.¹⁶ Ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyinin sürdürülmesi ve devletlerarası ticaretin geliştirilmesi de dış politikanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda devletler ekonomik çıkarlarını maksimize etmek amacıyla sürekli rekabet halindedir. Diğer yandan rekabet halindeki devletler, çıkarları doğrultusunda, diğer devletler ile işbirliğine girerler.¹⁷

Devletler kültürel yapılarını korumacı bir anlayışla ulusal çıkarlarını tanımlayabilmektedir. Kuşkusuz belirtilen bu amaçlar her devletin siyasi, ekonomik ve sosyal kapasitesine bağlı olarak değişmektedir. Ulusal çıkara dair yapılan bu açıklamalar dikkate alındığında dış politika şu şekilde tanımlanabilir:

Dış politika ulusal çıkarlar nezdinde tanımlanan belirli hedefleri elde etmeyi amaç edinmiş karar vericiler tarafından geliştirilen bir strateji veya planlanmış bir hareket tarzıdır.¹⁸

Devletlerin yanı sıra çok uluslu şirketler ve baskı grupları/sivil toplum kuruluşlarının da çıkarları olduğu dikkate alınır, bu aktörler de kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla devletleri etkileyebilmektedir. Örneğin “enerji nakil hatlarının şirketler tarafından inşa edildiği göz önünde bulundurulduğunda, kimi zaman şirketlerin devletlerden daha aktif olabildikleri”¹⁹ görülmektedir.

---

¹⁵Alexander Downer, Tim Fischer, “In the National Interest: Australia’s Foreign and Trade Policy, White Paper”, **Department of Foreign Affairs and Trade (Statistical Services)**, Commonwealth of Australia, 1997, s. 1.

¹⁶Tomas Niklasson, **Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956-1994**, Lund Political Studies, 2006, s. 24.

¹⁷Raymond Saner, Lichia Yiu, “International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times,” **Discussion Papers in Diplomacy**, University of Leicester, 2001, s. 2.

¹⁸Abdülkadir Baharççek, “Psychological Environment of Foreign Policy-Making”, **Foreign Policy**, Vol: XXVI, No: 1-2, 2001, s. 82.

¹⁹Aslıhan Turan, “Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, s. 45.

Aktörler dış politika sürecinde belirledikleri amaçlarını birtakım araçlar/yöntemler kullanarak gerçekleştirmektedirler. Genel olarak dış politika araçları “diplomasi, propaganda, ekonomik ve askeri araçlar”²⁰ şeklinde sınıflandırılmaktadır. Barışçıl olması sebebiyle diplomasi devletlerin yaygın olarak kullandığı bir dış politika aracıdır. Bu bağlamda K. J. Holsti diplomasiyi devletler arasında resmi ilişkilerin sürdürülmesi, müzakere ve ikna süreci olarak tanımlamaktadır.²¹ Günümüzde yaygın olarak kullanılan bir diğer dış politika aracı ise ekonomik araçlardır. Devletler, çıkarları doğrultusunda diğer devletlere karşı ekonomik araçları kullanarak ödüllendirme ya da cezalandırma politikası yürütebilmektedirler. Bunlar arasında borç, ekonomik yardım ve hibe gibi somut teşvikler ödüllendirme; boykot, ambargo ve abluka gibi uygulamalar ise cezalandırma amacıyla kullanılan ekonomik araçlar arasında yer almaktadır.²² Askeri araçlar ise silahlı kuvvetlerin kullanılması ile ilgilidir. Devletler, askeri araçları kullanarak saldırgan, önleyici ya da savunmacı politika yürütebilmektedirler. Bunun yanı sıra askeri araçlar da ödüllendirme ya da cezalandırma politikası olarak görülmektedir. Askeri tehdit ya da müdahale cezalandırma politikası olarak görülürken; askeri yardım ve barışı destekleme operasyonları ödüllendirme politikası olarak yer almaktadır.²³ Cezalandırma amacıyla kullanılan araçlar genellikle güçlü devletin güçsüz devlet üzerinde kurduğu baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

---

²⁰Karen E. Smith, “The Instruments of European Union Foreign Policy,” (Ed.) Jan Zielonka, **Paradoxes of European Foreign Policy**, Kluwer Law International Yayınları, 1998, Cambridge, s. 67.

²¹K. J. Holsti, “The Problem of Change In International Relations Theory,” **Working Paper**, No. 26, Aralık 1998. s 14.

²²Richard N. Haass, Meghan L. O’Sullivan, “Terms of Engagement: Alternatives to Punitive Policies,” **The International Institute for Strategic Studies**, Survival, Vol. 42, No. 2 , Summer 2000, s. 2-3.

²³Anton du Pelessis, “The Military and Foreign Policy: From Final Arbiter to Statecraft,” **First South African Conference on Strategic Theory: Stellen Bosch University**, Haziran 2009, s. 4.

2.2. Uluslararası İlişkilerde Temel Kuramlar ve Dış Politika Yaklaşımları

2.2.1. İdealist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği büyük yıkımın tekrar yaşanmaması ve bu doğrultuda uluslararası sistemin bu tür girişimlere meydan vermeyecek şekilde inşa edilmesi için yapılan girişimler idealizm olarak adlandırılmaktadır. İdealistler "18. yüzyıl Aydınlanma Çağı ve 19. yüzyıl liberal düşüncelerinden"²⁴ etkilenmişlerdir. Bunu takip eden dönemde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'un düşünceleri idealizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur.²⁵

İdealizm felsefi kökenlerini liberal fikirlerden alan ve liberalizmin birey düşüncesini devlet düzeyinde kurgulayan bir kuramdır. Buna göre nasıl ki özünde iyi ve rasyonel olan birey, çevresel koşulların olumsuz etkisiyle davranış bozuklukları sergiliyorsa, devletler de çevresel koşulların, yani uluslararası sistemin yapısının, olumsuz etkileri sonucu iyi ve rasyonel özelliklerini kaybederek çatışmacı bir tavır sergileyebilmektedir.²⁶ Bunun sonucunda ise savaş kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda idealistlere göre, kalıcı barışı sağlamak için yapılması gereken, idealizmin ortaya koyduğu argümanlar aracılığıyla uluslararası sistemin tekrar yapılandırılmasıdır.²⁷ Bu yapılandırma sürecinde "uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler, barışın sağlanması ve muhafazası için"²⁸ kutsal kabul edilmektedir.

---

²⁴Ray Cole Hillam, "Utopian and Realistic Thought in International Relations: Some Scriptural Perspectives," **Dialogue: A Journal of Mormon Thought**, Vol. XIII, No. 4, Winter 1980, s. 99.

²⁵Hillam, a.g.e., s. 100.

²⁶Cynthia Weber, **International Relations Theory: A critical introduction**, Routledge Press, Second Edition, 2005, s. 38.

²⁷Barry J. Balleck, Francis A. Beer, "Realist/Idealist Texts: Psychometry and Semantics," *Peace Psychology Review*, Vol. 1, No. 1, Spring 1994, s. 43.

²⁸Steve Rohan-Jones, "Critically Assess the Debate Between the 'Idealist' and the 'Realist' in International Relations Theory. Which School is More Relevant to the Study of the Cold War?," http://www.o2c.com.au/pdf/pubs_ir/International_Relations_Theory.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2013)

Birinci Dünya Savaşı sonrasında idealist düşünceleri bir araya getiren en önemli gelişme uluslararası hukukun uygulanacağı örgütlü bir yapı olarak Milletler Cemiyeti (MC)'nin kurulması olmuştur. Devletlerin güvenliklerini garanti altına almak amacıyla kurulan MC, devletleri çatışmaya yönlendirecek toplumsal düzenlemeleri bertaraf ederek savaşları önlemeyi amaçlamıştır.²⁹ Bu doğrultuda dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson, devletlerin hakim olduğu gücü kontrol altına alan ve uluslararası sistemin merkezinde konumlanacak MC'nin kurulmasına öncülük ederek kolektif güvenlik sistemini öngörmüştür.³⁰ Kolektif güvenlik sistemi ile uluslararası sistemde hakim olan güç dengesi yerine, hukukun üstünlüğü temelinde, devletler arasında ortak çıkarlara dayalı bir sistemin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda hareket eden devletler arasında uluslararası barışın tesis edilebileceği düşünülmüştür.³¹

İdealistlere göre uluslararası barışı sağlamak adına yapılması gerekli olan bir diğer şey devletler arasında işbirliği olanaklarının yaratılmasıdır.³² İşbirliği olanakları devletlerarası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ile mümkündür. Walt'a göre "ekonomik karşılıklı bağımlılık devletlerarası güç mücadelesini"³³ sonlandıracak önemli bir unsurdur. İdealistler, devletlerarası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliğinin sağlanması için demokrasiyi ön plana çıkarmaktadırlar. Bu bağlamda idealizm, otoriter rejimler yerine demokrasi ile yönetilen devletlerin olduğu bir uluslararası sistem öngörmektedir. Halk üzerinde daha az baskıcı ve kısıtlayıcı bir yönetim biçimi olan demokrasinin devletler düzeyinde de işlerliğine dikkat çeken idealistler, devletler arasındaki ilişkilerin de gizli diplomasi yerine açık diplomasi ile

---

²⁹Idealism and Pragmatism in International Relations, **Responsibility to Protect In Theory and Practice Conference**, Kasım 2009, s. 1. <https://www.unimelb.edu.au/malcolmfraser/speeches/nonparliamentary/r2pidealismorpragmatismfinal.pdf> (Erişim Tarihi: 27.03.2014)

³⁰Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, "Woodrow Wilson In The Nation's Service," **Final Report of the 2006 Princeton Colloquium on Public and International Affairs**, Nisan, 2006. <http://www.princeton.edu/pcpia/previous-colloquia/2006/2006Report.pdf> (Erişim Tarihi: 27.03.2014)

³¹Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, s.18.

³²Stephen M. Walt, "International Relations: One World, Many Theories," **Foreign Policy**, No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Spring 1998, s. 32.

³³Walt, a.g.m., s. 32.

geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.³⁴ Buna göre idealistler “demokratik devletlerin otokratik devletlerden daha az çatışmacı”³⁵ olduğu ve demokratik devletlerin sorunlarını barışçıl yollarla çözeceği kanaatindedirler.

Savaşın getirdiği yıkım üzerine barışın nasıl oluşturulması gerektiğine odaklanan idealizm her ne kadar devletleri merkeze alan bir yapı arz etse de çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler gibi uluslararası sistemin diğer aktörlerini de kapsayan bir anlayışa sahiptir.³⁶ Bu bağlamda idealist kuram temelinde bir devletin dış politikası uluslararası barışı sağlayacak ve barışı sürdürülebilir kılacak mekanizmalara işlerlik kazandıracak politikalar aracılığıyla olmalıdır. Bu doğrultuda her bir devletin çıkarı evrensel çikara hizmet ederek kalıcı barış tesis edilebilecektir. Bunun bir gereği olarak da devletler dış politika sürecinde uluslararası hukuka ve kurumsallaşmaya riayet ederek işbirliği olanaklarına yönelmelidirler. Bu döneme ilişkin geliştirilen argümanlar idealizm çatısı altında birleştirilmiş olsa da o dönem için kendilerini idealist olarak tanımlayan bir topluluğun olmadığı tüm uluslararası ilişkiler camiasının ortak görüşüdür.³⁷

2.2.2. Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde kalıcı barışı sağlama adına kurulan düzen, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve ardından Almanya, İtalya ve Japonya'nın revizyonist politikaları sonucu İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla işlerliğini kaybetmiştir. Uluslararası sistemde yaşanan bu gelişmeler, devletlerin uluslararası hukuku tanımadığını ve bu doğrultuda kurulan MC'nin saldırgan devletlere yönelik herhangi bir fonksiyonu olmadığını göstermiştir. Bunun sonucunda ise iki savaş arası döneme ilişkin idealist düşünce ve araçların etkilerini yitirdiğinden, bir başka deyişle idealizmin öngörülerinin gerçekleşmediğinden hareket eden realizm,

---

³⁴Cynthia Weber, a.g.e., s. 44.

³⁵Melvin Small, J. David Singer, “The War-Proneness of Democratic Regimes, 1816-1965,” **The Jerusalem Journal of International Relations**, Vol. 1, No. 4, Summer 1976, s. 50.

³⁶Walt, a.g.m., s. 32.

³⁷Lucian M. Ashworth, “Where are the Idealists in Inter-War International Relations?,” **Review of International Studies**, Vol. 32, Issue: 2, Nisan 2006, s. 293.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemi açıklamada en kuvvetli kuram olarak görülmüştür.

Realizm her ne kadar idealistlere yönelik eleştiriler sonucu kuramsallaşmaya başlamış olsa da felsefi kökenleri çok daha eskilere dayandırılmakta ve öncüleri arasında Thucydides, Machiavelli ve Hobbes yer almaktadır.³⁸ Realist teoriye katkıda bulunan ilk örneklerden biri Thucydides'in (M.Ö. 460-M.Ö. 395) Atina ile Sparta arasında yaşanan güç mücadelesini anlattığı "*Peloponez Savaşları*"³⁹ (M.Ö. 431-404) adlı eseridir. Thucydides, Atina ile Sparta arasında yaşanan güç mücadelesinin savaşı kaçınılmaz kıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, savaşın ve Otuz Yıl Barışı'nın bozulmasının asıl sebebi Atinalıların aşırı güçlenmesi ve Spartalıların bunu tehdit olarak görmesidir.⁴⁰

Realist kurama katkıda bulunan bir diğer örnek Niccolo Machiavelli tarafından kaleme alınan ve dönemin yöneticilerinin nasıl olması gerektiği konusunda öğütler veren "*Hükümdar*"⁴¹ adlı eserdir. Machiavelli eserinde "imgelem dünyasının değil, somut gerçekçiliğin ardından gitmenin gerekliliğini"⁴² vurgulamaktadır.

Machiavelli, hükümdarın, halk tarafından sevilen biri olmasındansa korkulacak biri olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Machiavelli'ye göre insanlar "nankör, değişken, içten pazarlıklı, riyakar, korkak ve çıkarıcıdır."⁴³ Hükümdar halkın bu özelliklerini dikkate alarak iktidarını sürdürmek ve ülkenin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür.

Realist kurama katkıda bulunan bir diğer düşünür Thomas Hobbes'dur. İnsana attığı özellikler ile klasik realizmin temel görüşleri Hobbes tarafından ortaya konmuştur. Hobbes'a göre "nefret, şehvet, hırs ve

---

³⁸Amitav Acharya, Barry Buzan, "Why is There No Non -Western International Relations Theory," (Ed.) Amitav Acharya, Barry Buzan, **Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia**, Routledge Yayınları, First Edition, 2010, s. 7.

³⁹Thucydides, **Peloponnessos Savaşları**, Çev: Furkan Akderin, Belge Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.

⁴⁰Thucydides, a.g.e., s. 17.

⁴¹Niccolo Machiavelli, **Hükümdar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul, 2011.

⁴²Machiavelli, a.g.e., s. 59.

⁴³Machiavelli, a.g.e., s. 64.

haset⁴⁴ insanların genel özellikleridir. Bu özelliklere sahip insanın otorite yoksunluğundan dolayı doğal halinde yaşadığını belirten Hobbes bu durumu anarşi ile açıklayarak realist kuramda anarşi kavramının temellerini atmıştır. Hobbes'a göre insanın doğasında üç temel çatışma nedeni vardır. Bu üç neden "rekabet, güvensizlik ve şan ve şereftir."⁴⁵ Hobbes, herhangi bir üst otorite olmadığı takdirde bu üç nedenden kaynaklanan doğal durumu "herkesin herkese karşı savaşı"⁴⁶ olarak tanımlamakta ve insanlar arasında kaosu hakim olacağını belirtmektedir. Hobbes, doğal halin, yani anarşinin, sona ermesinin insanların kendi yetkilerini bir üst otoriteye devretmesiyle mümkün görmektedir. Böylece insanlar "kendilerini korumak ve daha mutlu bir hayat sürmek"⁴⁷ için özgürlüklerini bir üst otoriteye devretmektedir. Bu otorite "insanları korku içinde tutacak, onları ceza tehdidiyle ahitlerini ifa etmeye ve yasalara uymaya zorlayacak bir güç"⁴⁸ olan devlettir. İnsanlar arasında anarşinin çözümüne ilişkin üst bir otorite olarak devleti öngören Hobbes, devletlerarası ilişkilerde "hepsini korku içinde tutacak bir beşeri gücün kurulu"⁴⁹ olmadığını belirterek herhangi üst bir otorite öngörmemiştir. Hobbes'a göre "yeryüzünde bütün diğer devletlerin tabi olduğu tek bir iktidar"⁵⁰ yoktur.

Realist kurama katkı yapan bir diğer düşünür E. H. Carr'dır. Carr, idealist varsayımlara tepki olarak yazdığı eserinde, devletlerin kendi çıkarlarını, evrensel çıkarı gerçekleştirme amacıyla oluşturdukları düşüncesini reddetmektedir. Carr bu doğrultuda hareket eden devletlerin "kendi çıkarını dünyanın geri kalanına empoze etmek amacıyla evrensel bir çıkar olarak sunduğunu"⁵¹ savunmaktadır. Tarihsel olarak her büyük gücün bu politikayı yürüttüğünü belirten Carr, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Wilson'un "Senato'ya savaşın amaçları konusunda hitap ettiği bir

---

⁴⁴Thomas Hobbes, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, Altıncı Baskı, İstanbul, 2007, s. 210.

⁴⁵Hobbes, a.g.e., s. 94.

⁴⁶Hobbes, a.g.e., s. 94.

⁴⁷Hobbes, a.g.e., s. 127.

⁴⁸Hobbes, a.g.e., s. 127.

⁴⁹Hobbes, a.g.e., s. 172.

⁵⁰Hobbes, a.g.e., s. 325.

⁵¹Carr, a.g.e., s. 122.

konuşmasında...bunlar Amerikan ilkeleri, Amerikan siyasetidir. Bunlar insanlığın ilkeleridir ve sürdürülmelidir⁵² sözü ile ABD'nin kendi çıkarlarını evrensel çıkar şeklinde gösterdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Carr, evrensel çıkarın mümkün olmadığından hareketle, devletlerin amacını "kendi refahına tehdit oluşturacağı düşüncesiyle rakibi yok etmek"⁵³ olarak görmektedir. Yani devletlerin amacı, varlıklarını korumak amacıyla güç mücadelesini sürdürmektir. Carr'a göre güç mücadelesinin yaşandığı ve evrensel ahlaki ilkelerin geçersiz olduğu uluslararası sistemde, uluslararası hukuk ve kolektif güvenliğin aracı olarak MC gibi kurumsal yapılar, uluslararası barışın sağlanmasında etkili değillerdir. Çünkü devletler "aralarında güç eşitsizliği"⁵⁴ olan aktörlerdir. Bundan dolayı uluslararası barış ancak "çıkarları çatışan tarafların kıyasıya bir pazarlığa girişmeleri yolu"⁵⁵ ile gerçekleştirilebilir. Bir başka deyişle barış, güç dengesi temelinde kurulan bir uluslararası sistemde sağlanacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği ve Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde realizm üzerine yaptığı çalışmalarla realizmin kuramsallaşmasına en çok katkıda bulunan akademisyen Hans J. Morgenthau'dur. Morgenthau, realizme yönelik geliştirdiği ilkeler ile realizmin temel varsayımlarını ortaya koymaktadır. Morgenthau, diğer realistler gibi insan doğasından hareketle devlete yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Morgenthau, insan doğasının "kötü, bencil ve çıkarıcı"⁵⁶ olduğu düşüncesinden hareket etmekte ve devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarının da bu temelde şekillendiğini belirtmektedir. Devletlerin ilişkilerinde gücü ön plana alarak hareket etmesi devletlerarası güç mücadelesinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Morgenthau, uluslararası politikanın güç mücadelesi olduğunu vurgulamakta ve güç mücadelesinin hakim olduğu

---

⁵²Carr, a.g.e., s. 125.

⁵³Carr, a.g.e., s. 108.

⁵⁴Martin Griffiths, Steven C. Roach, Scott M. Salamon, **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**, Çev: Cesran, Nobel Yay., İkinci Baskı, Ankara, 2011, s. 10.

⁵⁵Faruk Sönmezoğlu **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Der Yay., Beşinci Basım, İstanbul, 2012, s. 103.

⁵⁶Jack Donnely, "Realizm," (Ed.) Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 50.

uluslararası sistemi anarşik bir yapı olarak görmektedir.⁵⁷ Morgenthau'ya göre uluslararası sistemin anarşik yapısında devletin farklı amaçları olsa da nihai amacı gücü elde etmektir. Uluslararası sistemin istikrarı ise güç dengesi sistemiyle sağlanmaktadır. Buna göre uluslararası sistemde yer alan büyük güçler birbirini dengeleyebildiği müddetçe istikrar devam edecektir.⁵⁸ Böylesi bir sistemde ise idealistlerin aksine, evrensel ahlaki değerler geçersiz olmaktadır. Realistlere göre "dış politika, bilinen sıradan ahlak ilkelerince belirlenmemesi anlamında"⁵⁹ evrensel ahlaki ilkeleri gözetmez. Çünkü "devletlerin çıkarları diğer tüm çıkar ve değerlerin"⁶⁰ önüne geçmektedir.

Realistler, devletlerin uluslararası ilişkilerde temel aktör olduğu, güç ve çıkar odaklı hareket ettikleri görüşündedirler.⁶¹ Realistlere göre politika, "iktidar olmak için bir mücadele"⁶² olarak görülmektedir. Bu görüşten hareketle realistler, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler yerine güç ve anarşinin baskın olduğu bir uluslararası sistemi savunmuşlardır. Realistlere göre devletler uluslararası hukuk kuralları oluşturabilir ve bu kuralları yasa haline getirebilirler. Bunun yanı sıra uluslararası örgüt kurabilirler. Ancak uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütler devletlerin materyalist çıkarlarını ve güç ilişkilerini belirleyecek bir konumda değildir.⁶³ Bundan dolayı devletlerin çıkarlarını işbirliği içerisinde gerçekleştirmeye çalışan MC gibi örgütler başarısızlığa uğramaktadırlar.⁶⁴

Realistlere göre devletlerin temel aktör olduğu uluslararası sistemde anarşik bir yapı mevcuttur. Uluslararası sistemin anarşik olması, uluslararası alanda devletlerin üstünde yer alan herhangi bir üst otorite/yasa olmaması

---

⁵⁷Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, 1960, s. 3.

⁵⁸Morgenthau, a.g.e., s. 3.

⁵⁹Donnelly, a.g.m., s. 76.

⁶⁰Donnelly, a.g.m., s. 75.

⁶¹John J. Mearsheimer, "Realism, the World, and the Academy," (Ed.) Michael Brecher, Frank P. Harvey, **Realism and Institutionalism in International Studies**, University of Michigan Press, 2002, s. 25.

⁶²Hillam, a.g.e., s. 100.

⁶³Anne-Marie Slaughter, "International Relations, Principal Theories," (Ed.) Rüdiger Wolfrum, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Oxford University Press, 2011, s. 2.

⁶⁴Jill Steans, Lloyd Pettiford, Thomas Diez, Imad El-Anis, **An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes**, Routledge Yayınları, Third Edition, London, 2010, s. 65.

durumuyla açıklanmaktadır.⁶⁵ Bu bağlamda devletler, sistemin eşit birer üyesi olarak, çıkarları doğrultusunda hareket ederken, devletlerarası ilişkiler savaş potansiyeli etrafında şekillenmektedir. Buna göre savaş, devlet politikasının meşru bir aracı olarak görülmektedir.⁶⁶ Bundan dolayı realistlere göre, uluslararası hukuk ya da uluslararası örgütler, devletlerarası ilişkileri düzenleyebilecek araçlar değildirler. Bu varsayımdan hareketle realistler devletlerin uluslararası sistemde kendi kendine yardım (*self-help*) politikası uyguladığını, dolayısıyla her bir devletin kendi güvenliğinden kendisinin sorumlu olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun için amacı hayatta kalmak (*survival*) olan devletler, dış politika sürecinde, gücünü sürdürülebilir kılmak ve çıkarlarını bağımsız bir şekilde tanımlamak için çaba sarf etmektedirler.⁶⁷

Uluslararası sistemin egemen devletlerden oluştuğunu, devletlerin üstünde herhangi bir otoritenin olmadığını ve bundan dolayı uluslararası sistemin anarşik olduğunu belirten Realizm, devletleri amacı hayatta kalmak olan ve buna bağlı olarak güç mücadelesine girerek çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan aktörler olarak görmektedir.⁶⁸ Böylece devletler sahip oldukları güçleri doğrultusunda çıkarlarını en üst seviyede gerçekleştirmeye çalışırlar ve realistlere göre devletlerin dış politikalarında bu şekilde hareket etmesi rasyonel olmalarından dolayıdır. Realizme göre rasyonellik, devletlerin amaçlarına ulaşmak için yetenekleri dahilinde uygun adımların atılmasıdır.⁶⁹

2.2.3. Neo-Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikayı açıklamada egemen olan realist düşünce ve kavramlar değişen uluslararası sistemi

---

⁶⁵Weber, a.g.e., s. 14.

⁶⁶Mearsheimer, "Realism, the World...", s. 25.

⁶⁷W. Julian Korab-Karpowicz, "Political Realism in International Relations," (Ed.) Edward N. Zalta, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Center for the Study of Language and Information, Stanford University, 2010, s. 6.

⁶⁸Weber, a.g.e., s. 14.

⁶⁹John J. Mearsheimer, "Reckless States and Realism," **International Relations**, Vol. 23, No. 2, June 2009, s. 244.

açıklamada yetersiz görülmüş ve bunun üzerine realizm, 1970'lerin *detant* döneminden itibaren birtakım eleştirilere hedef olmuştur. Bu eleştiriler, neo-realist kuram ve *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*⁷⁰ adlı eseriyle kurama öncülük eden Kenneth Waltz'un düşünceleri ile şekillenmiştir. Waltz'a göre uluslararası politikada yaşanan olayların nedenlerini bireysel veya ulusal seviyede ele alan kuramlar indirgeyici; uluslararası seviyede ele alan kuramlar ise sistematiktir.⁷¹ Bundan dolayı Waltz'a göre realizm indirgemeci bir kuram olarak, uluslararası sistemin yapısını ve bu yapının devletler üzerindeki etkisini göz ardı ederek sadece devletlere odaklanmıştır. Ancak Waltz, uluslararası sistemi meydana getiren unsurlar arasında sadece devletlerin değil, devletlerin oluşturduğu ve devletlerden bağımsız düşünülmesi gereken bir yapının da mevcut olduğunu belirtmektedir. Buna göre yapı, bizi düzenleyen bir kuvvet olarak görülmektedir. Uluslararası olgular da yapı temel alınarak sistem düzeyinde incelenmektedir.⁷²

Waltz, uluslararası sistemde var olan yapıyı açıklarken yapının üç önemli özelliğine vurgu yapmaktadır. Öncelikle Waltz, realizmin de öngördüğü gibi, hiyerarşi-anarşi ayrımının neo-realizmde de mevcut olduğunu belirtmektedir. İç politikadaki aktörlerarası hiyerarşik düzenin uluslararası sistemdeki aktörler için geçerli olmadığını ve bundan dolayı uluslararası sisteme hakim olan yapının anarşik olduğunu savunan Waltz, devletlerin en önemli amacının hayatta kalmak olduğunu vurgulamaktadır.⁷³ Yapının ikinci önemli özelliği uluslararası sistemi oluşturan devletlerin benzer ve eşit birimler olarak ele alınmasıdır. Devletler kapasiteleri açısından farklılaşmaktadır. Bu bağlamda uluslararası politikanın önde gelen devletlerinde yaşanan kapasite değişimi, uluslararası sistemin, yani yapının

---

⁷⁰Kenneth Waltz, George H. Quester, **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, Çev: Ersin Onulduran, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

⁷¹Kenneth Waltz, George H. Quester, a.g.e., s. 19.

⁷²Kenneth Waltz, "Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni," Çev: Emre Erşen, (Ed.) Esra Diri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler 1**, Röle Akademik Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 446.

⁷³Kenneth Waltz, "Yeni Gerçekçilik Kuramına ...," s. 445.

da değişmesine neden olmaktadır.⁷⁴ Devletlerin sahip olduğu kapasite farklılığı yapının son özelliği olan güç dağılımı ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda devletler arasındaki farklar “işlev değil, güç ve yeteneklerle”⁷⁵ açıklanmaktadır.

Devletlerin sahip olduğu güç doğrultusunda, sistem anarşik yapısını muhafaza etse de güç dağılımının beraberinde getirdiği sistemsel değişimler görölmektedir. “Böylece uluslararası ilişkilerdeki temel değişim, uluslararası yapının şekillendirdiği sistem içindeki büyük güçlerin yükseliş ve düşüşü, dolayısıyla büyük güçlerin değişimi yönünde olmaktadır.”⁷⁶ Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde yaşanan iki kutuplu sistem, SSCB’nin çöküşünden sonra ABD’nin tek kutuplu hegemonya söylemleri ile öne çıkması ve günümüzde Avrupa Birliği, Rusya, Çin, Japonya ve Hindistan’ın artan gücü dolayısıyla tartışmalara konu olan çok kutuplu sistem yapıları⁷⁷, Waltz’un güç dağılımını ve dolayısıyla sistemik değişimini açıklamaktadır.⁷⁸ Waltz’un öngördüğü yapı içerisinde devletler, bencil ve ulusal çıkarlarını ön planda tutan aktörlerdir. Devletlerin en önemli ulusal çıkarı, anarşik yapı içerisinde, varlıklarını devam ettirebilmektir. Bu nedenle devletlerin yapı içerisinde varlıklarını devam ettirebilmeleri ellerinde bulundurdukları güç ile doğru orantılıdır. Realistlerin aksine Waltz, gücü, “kullanışlı olabilecek, çok azı ya da fazlası devletler için tehlike teşkil eden bir araç”⁷⁹ olarak görmektedir. Ancak, anarşi ve güç dağılımının hakim olduğu yapıda devletler aynı zamanda “kendi güvenliklerini sağlamak”⁸⁰ zorundadırlar.

Neo-realistlere göre devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandığı bir diğer bir araç işbirliğidir. Ancak neo-realizmde devletlerin

---

⁷⁴Kenneth Waltz, George H. Quester, a.g.e., s. 73.

⁷⁵Donnelly, a.g.m., s. 56.

⁷⁶Atilla Eralp, “Sistem,” (Ed.) Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, Altıncı Baskı, İstanbul, 2011, s. 141.

⁷⁷Nathalie Tocci, “Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and Its Global Partners,” (Ed.) Nathalie Tocci, **Who Is a Normative Foreign Policy Actor**, Centre for European Policy Studies, Brussels, 2008, s.1.

⁷⁸Kenneth Waltz, George H. Quester, a.g.e., s. 73.

⁷⁹Kenneth Waltz, “Yeni Gerçekçilik Kuramına...,” s. 444.

⁸⁰Kenneth Waltz, “Yeni Gerçekçilik Kuramına...,” s. 446.

işbirliğinde mutlak kazanç-göreceli kazanç ikilemi söz konusudur. Mutlak kazanç-göreceli kazanç ikilemi şu şekilde açıklanmaktadır:

Bir kimse, sadece kazanıp kazanmayacağını düşünmez; aynı zamanda -ve daha önemlisi- kazancın diğerlerinden (anarşi durumunda bu diğerleri, potansiyel rakipler olarak görülmek zorundadır) daha fazla olup olmayacağını hesabını yapar. İşbirliği yapan tarafların göreceli güç ve yeteneklerini korumadıkça, bencil –sadece kendi çıkarı için kullanmaya dönük- işbirliği dahi sorunludur. Aslında devletler, rakipleri için daha kötü sonuçlar doğurduğu müddetçe kendileri için mutlak anlamda kötü olabilecek çatışmaları tatmin edici bulurlar.⁸¹

Neo-realizme göre yapı birbirine benzer yapanlar (devletler) tarafından oluşan, yapanların davranışlarını yönlendiren ve yapanlardan bağımsız bir niteliktedir. Buna göre yapı, yapanların çıkarları doğrultusunda hareket ettiği, anarşik bir özelliğe sahiptir. Ayrıca devletlerarası güç dağılımının değişimi doğrultusunda, yapı içerisinde sistemsel değişimler yaşanması mümkündür. Bundan dolayı neo-realist kuramın yapıya dair yaklaşımları materyalisttir.

2.2.4. Neo-Liberal Kurumsalcılık ve Dış Politika Yaklaşımı

ABD ile SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaşın yumuşama evresine geçmesiyle birlikte yaşanan değişimin realist argümanlarla açıklanamayacağı görüşünden hareket eden bir diğer yaklaşım neo-liberal kurumsalcılıktır. Neo-liberal kurumsalcılara göre uluslararası ilişkiler, realistlerin öngördüğü gibi yalnızca devletler arasında bir ilişki biçimi değildir. Buna göre “ulus-altı, ulusal, ulus-aşırı”⁸² aktörler arasında siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler giderek artmaktadır. Bu bağlamda devlet dışı aktörlerinde dahil olmasıyla uluslararası ilişkilerin karmaşık bir süreç olduğunu ve karşılıklı bağımlılığın giderek arttığını belirten neo-liberal kurumsalcılar, salt çıkar odaklı hareket

---

⁸¹Donnelly, a.g.m., 60.

⁸²Christian Reus-Smit, “Konstrüktivizm,” (Ed.) Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 280.

eden ve askeri gücü ön planda tutan realizmin devlet görüşüne karşı çıkmaktadırlar.⁸³

Neo-liberal kurumsalcılar, realistlerin öngördüğü iç-dış politika ayrımını reddederek, devletlerin iç politik süreçten/yapıdan bağımsız bir dış politika yürütemeyeceklerini belirtmektedirler. Buna göre neo-liberal kurumsalcılar “rejim, bürokratik kurumlar veya diğer iç aktörlerin değişmesi halinde, dış politika hedeflerinin ve beklentilerinin değişebileceğini”⁸⁴ vurgulamaktadırlar. Neo-liberal kurumsalcılık yaklaşımının bir diğer argümanı uluslararası sistemde devletlerarası işbirliği imkanının gittikçe artmasıdır. Bu bağlamda uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılığın artması devletleri işbirliğine yöneltmektedir. Çünkü “dünya genelinde taşımacılık, finans ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, karmaşık bir dünya yapısı ortaya çıkarmaktadır ve bu da devletleri bağımsız bir aktör olmaktan uzaklaştırmaktadır.”⁸⁵ Bu nedenle neo-liberal kurumsalcılığa göre devletler, realizmin nisbi-kazanç tezinin aksine, mutlak-kazanç ilkesini gözeterek işbirliğine yönelmektedirler. Uluslararası sistemde düzeni tesis etmek için devletlerarası işbirliğine de vurgu yapan neo-liberal kurumsalcılara göre, işbirliğinin sağlanması için uluslararası örgüt/kurum ve uluslararası hukuk ön plana çıkartılmalıdır:

Devletler karşı tarafın anlaşma şartlarına uymayacağı korkusunu taşıdıklarında veya diğerlerinin davranışlarını kontrol edemeyeceklerinden işbirliği yapamayabilirler. Böyle durumlarda kurumlar, sorunların üstesinden gelmede devletlere yardımcı olabilirler. Mütekabiliyet ilkesini işletip karşı tarafın tercihleri, amaçları ve davranışları ile ilgili bilgi sağlayarak daha etkili olabilirler.⁸⁶

Bu doğrultuda neo-liberal kurumsalcılar, neo-realistler gibi uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul etmektedir. Neo-liberal kurumsalcılar, neo-realizmden farklı olarak, “anarşik ortamda devletler arasında işbirliğinin imkan

---

⁸³Reus-Smit, a.g.e., s. 280-281.

⁸⁴Ertan Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, Nobel Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 2012, s. 63.

⁸⁵Efeğil, **Dış Politika Analizi...**, s. 63.

⁸⁶Martin Griffiths, Steven C. Roach, Scott M. Salomon, a.g.e., s. 110.

dahilinde”⁸⁷ olduğunu savunmaktadır. Neo-liberal kurumsalcılık, realistlerin aksine, uluslararası ilişkilerde devletlerarası ekonomik ilişkileri ön plana çıkaran, devletlerin, işbirliği çerçevesinde izleyeceği dış politika stratejileri ile uluslararası sistemde düzenin tesis edilebileceğini öngören bir yaklaşımdır.

2.3. İnşacı⁸⁸ Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika Yaklaşımı

2.3.1. İnşacılık Kuramının Gelişimi

Uluslararası ilişkiler disiplinde kuramsal çalışmaların giderek artması ve yeni kuramların disipline dahil olması, her biri kendi döneminde, yaşanan değişiklikleri anlama ve anlamlandırma çabası sonucu olmaktadır. Yirminci yüzyılın sonunda uluslararası sistem temelinde yaşanan en önemli değişiklik kuşkusuz Soğuk Savaş’ın sona ermesidir. Bu bağlamda disiplinde “rasyonalist ve materyalist bir çizgiye sahip olan ve merkezinde disiplinin ana-akımı konumunda bulunan ‘neo-neo sentez’in yer aldığı pozitivist teoriler”⁸⁹ Soğuk Savaş’ın sona ermesini ve yaşanan sistemik değişimi açıklamada yetersiz görülmüştür.⁹⁰

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte post-pozitivist kuram⁹¹ adı altında toplanan bir dizi kuram, hakim kuramlara alternatif bir şekilde, yeni

⁸⁷Scott Burchill, “Liberalizm”, Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 93.

⁸⁸Türkçe uluslararası ilişkiler literatüründe *Constructivism*’in birden fazla çevirisi yapılmış aynı anlam farklı kelimelerle anlatılmıştır. Bu bağlamda kimi araştırmacılar tarafından Konstrüktivizm şeklinde çevrilmiştir. Örneğin Sezgin Kaya (2008) “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar” ve Davut Ateş (2008) “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi” adlı çalışmalarında kelimeyi doğrudan ödünç almıştır. Faruk Yalvaç (2012) “Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik” adlı çalışmasında ele aldığı *Constructivism*’i İnşacılık olarak kullanmıştır. Nilüfer Karacasulu (2012) ise “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları” adlı çalışmasında *Constructivism*’i İnşacılık olarak uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırmıştır. Bu çalışmada *Constructivism*, İnşacılık olarak kullanılmıştır.

⁸⁹Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, Ankara, 2008, s. 91.

⁹⁰Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çev: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, Küre Yayınları, Birinci Baskı, 2012, s. 18.

⁹¹Pozitivizmin bilimsel görüşlerine karşın Soğuk Savaş sonrası eleştirel bir bakış açısıyla yükselişe geçen kuramlardır: Eleştirel Kuram, Post-modernizm, Konstrüktivizm, Feminizm, Normatif Kuram. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz; Bilgehan Emeklier, “Uluslararası

dönem değişiklikleri açıklama çabasına girmiş ve disiplinde farklı bakış açılarının oluşmasını sağlayarak pozitivizme karşı bir duruş sergilemiştir. Uluslararası sistemde yaşanan değişimi/dönüşümü açıklamada atıf yapılan kültür, kimlik ve normlar gibi sosyal unsurların pozitivist kuram tarafından göz ardı edilmesi pozitivizme yönelik eleştirilerin temelini oluşturmuştur.⁹² Bunun yanı sıra, farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte, post-pozitivist kuramların pozitivizme yönelik geliştirdiği ortak eleştiriler şu şekilde sıralanabilir:

Pozitivizmin 'dışarıdaki dünyayı' tarihten soyutlanmış, dondurulmuş bir imaj olarak ele alması, gerçeğin teori ve pratiğin etkileşimi sonucu, hem algılanma ve kavramlaştırma hem de yaşanan deneyimde değişebileceğini göz ardı etmesi, bu içerikte, bilgi edinimini bizzat bir bilgi konusu etmemesi, çağdaş uluslararası ilişkileri açıklamakta yetersiz kalması⁹³

Ole R. Holsti'ye göre uluslararası ilişkiler disiplinde son zamanlarda en çok tartışılan kuramlardan biri olan inşacılık kuramı, uluslararası politikanın sosyal yönüne yaptığı vurguyla post-pozitivist kuramlar içerisinden ön plana çıkmıştır.⁹⁴ Stefano Guzzini ise inşacılık kuramını "ontolojik açıdan sosyal gerçekliğin inşası, epistemolojik açıdan ise bilginin sosyal inşası"⁹⁵ olarak tanımlamaktadır.

Richard Price ve Christian Reus-Smit ise uluslararası ilişkilerde 1980'lerden itibaren rasyonalist ve eleştirel kuram arasında yaşanan tartışmanın, 1990'lardan itibaren rasyonalist ve inşacılık kuramı arasında yaşandığını belirterek inşacılık kuramının eleştirel kuramlar arasından ön

---

İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar", **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, Bahar 2011, s. 139-184.

⁹²Helin Sarı Ertem, "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği,'" **Security Strategies Dergisi**, Year: 8, Issue: 16, s. 182.

⁹³Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox**, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, 2009, s. 17.

⁹⁴Ole R. Holsti, "Theories of International Relations," **Making American Foreign Policy**, Taylor and Francis Group, New York, 2006, s. 322.

⁹⁵Stefano Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations," **European Journal of International Relations**, Vol. 6, No. 2, 2000, s. 147.

plana çıktığını belirtmektedir.⁹⁶ Price ve Reus-Smit, inşacılık kuramının eleştirel kuramdan ayrılarak uluslararası ilişkilerde etkili olmaya başlamasını birbiriyle ilişkili üç gelişmeyle açıklamaktadırlar. Bu düşünce doğrultusunda Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesine yönelik açıklamalarda rasyonalist kuramların yetersizliği ve Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada yaşanan değişikliğe bağlı olarak akademisyenlerin yeni kuramlara yönelişi, inşacılık kuramının yükselmesine neden olmuştur.⁹⁷

Neo-realist ve neo-liberal kuramların Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkileri açıklayamamasına yönelik getirilen en temel eleştiri SSCB'nin çökmesiyle yakından ilişkili olmuştur. Örneğin Stephen Walt, Mikhail Gorbaçov'un Sovyet dış politikasında köklü bir değişiklik amaçladığını ve Gorbaçov'un düşünceleri doğrultusunda yeni bir güvenlik anlayışının benimsendiğini belirtmektedir. Gorbaçov'un politikasında düşüncelerin ön plana çıktığını belirten Walt'a göre inşacılık kuramı ise giderek meşruluk kazanmaya başlamıştır.⁹⁸

SSCB, Doğu Bloku içerisindeki devletlere, kendi tercihlerine göre hareket serbestisi tanıyan, Sinatra Doktrini ile güç kullanmamayı taahhüt etmiştir. Bu bağlamda askeri gücü bir seçenek olmaktan çıkararak SSCB'nin bu politikası, rasyonalist kuramın öngördüğü nüfuzunu devam ettirebilmek için her türlü gücün kullanılmasına dair klasik düşüncenin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda SSCB'nin hem Doğu Bloku ülkeleri hem de kendi içinde barındırdığı cumhuriyetlerde uyguladığı politika, meydana gelen dağılma sürecinin rasyonalist kuramın temel ilkeleri doğrultusunda açıklanamayacağını gösteren önemli bir örnek olmuştur.⁹⁹ Bundan dolayı Wendt, uluslararası ilişkiler disiplininin, neo-realistler ve neo-liberaller (neo-neo sentez/rasyonalist teoriler) arasında meydana gelen "devletler mutlak

---

⁹⁶Richard Price, Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism," **European Journal of International Relations**, SAGE Publications, Vol. 4, No. 3, 1998, s. 264.

⁹⁷Richard Price, Christian Reus-Smit, a.g.e., s. 264-266.

⁹⁸Walt, a.g.m., s. 41.

⁹⁹Birgül Demirtaş, "İnşacılık," (Ed.) Şaban Kardaş, Ali Balcı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2014, s. 110-111.

faydadan daha ziyade göreceli fayda peşindedir”¹⁰⁰ tartışmasına indirgendiğini belirtmiş ve disiplinin kuramsal açıdan dar bir çerçevede ele alındığını vurgulamıştır.¹⁰¹ Bu doğrultuda uluslararası ilişkiler disiplininde hakim kuram olarak neo-realizm ve neo-liberalizm kabul edilirken, inşacılık kuramı da yükselişe geçerek ana kuramlar arasında değerlendirilmeye başlanmıştır.¹⁰²

Uluslararası ilişkiler kuramları arasında giderek etkili olmasına karşın tek bir inşacılık kuramından söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda inşacılık kuramının türlerine ilişkin bir fikir birliği de bulunmamaktadır. Örneğin Jeffery T. Checkel, inşacılık kuramının birçok türü olduğunu kabul etmektedir. Ancak en etkili ayırımı, geleneksel (*conventional*), yorumlayıcı (*interpretative*) ve eleştirel/radikal (*critical/radical*) olduğunu belirterek inşacılık kuramını üçe ayırmaktadır.¹⁰³ Checkel’e göre ABD’de öne çıkan geleneksel inşacılık kuramı, kuralları (*norms*) ve kimlikleri (*identities*) temel analiz birimi yaparak, uluslararası politikada yaşanan değişikliklerde kuralların ve kimliklerin rolünü incelemektedir. Geleneksel inşacı kuram, pozitivist epistemolojiyi benimseyerek post-pozitivizm ile pozitivism arasında bir köprü kurmayı amaçlamaktadır.¹⁰⁴ Yorumlayıcı ve eleştirel/radikal inşacı kuramlar daha çok Avrupa’da tartışılma imkanı bulmuştur. Checkel’e göre, yorumlayıcı inşacılık kuramı rasyonist kuramların “niçin” sorusuna karşılık “nasıl” sorusunu sorarak devletin (yapanın) kimliğini tekrardan inşa etmektedir. Söylemler üzerine odaklanan yorumlayıcı inşacı kuram, devletin kimliğini tekrar inşa ederken tümevarım yöntemini kullanmaktadır. Eleştirel/radikal inşacı kuram da söylemlerin önemini vurgulamakla beraber, iktidar ve egemenlik üzerinde dilin tahakkümüne odaklanmaktadır.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰Wendt, a.g.e., s. 17.

¹⁰¹Wendt, a.g.e., s. 18.

¹⁰²George Lawson, John M. Hobson, “What is History in International Relations?,” **Millennium-Journal of International Studies**, Vol. 37, No. 2, 2008, s. 418.

¹⁰³Jeffery T. Checkel, “Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay,” **Review of International Studies**, British International Studies Association, Vol. 30, 2004, s. 230.

¹⁰⁴Checkel, a.g.m., s. 230.

¹⁰⁵Checkel, a.g.m., s. 231.

Reus-Smit ise inşacılık kuramını, sistemik, aktör-merkezli ve bütüncül olmak üzere üçe ayırmıştır. Reus-Smit'e göre sistemik inşacı kuram devletler arasındaki etkileşime odaklanarak sistem düzeyinde bir yaklaşım sergilemektedir. Bu görüşe göre devletlerarası etkileşimin sistem düzeyinde ele alınması, devletlerin uluslararası politikadaki etkileşimlerinin incelenmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı sistemik inşacı kuram devletlerin iç yapılarını göz ardı etmektedir. Reus-Smit'e göre Wendt'in inşacılık kuramı sistemik inşacılık kuramı için verilebilecek tek örnektir.¹⁰⁶ Aktör-merkezli inşacılık kuramı, sistemik inşacılık kuramının tersine, devletlerin uluslararası politikadaki etkileşimi yerine iç yapısına yönelmektedir. Bu bağlamda iç politikadaki sosyal ve hukuki kurallar ile devletlerin kimlikleri ve çıkarları arasındaki ilişkiyi inceleyen aktör-merkezli inşacılık kuramı, devletlerin eylemlerini, iç yapısındaki özellikleri dikkate alarak açıklamaktadır. Reus-Smit, Peter Katzenstein'in inşacılık yaklaşımının aktör-merkezli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁷

Bütüncül inşacılık kuramı ise hem uluslararası hem de ulusal politikayı birleştirmektedir. Ulusal ve uluslararası siyasal süreci birleştirerek, devletin kimlik ve çıkarlarını bir bütün içinde ele alan bütüncül inşacılık kuramı, uluslararası sistemin yapısıyla devlet arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. Reus-Smit'e göre bütüncül inşacılık kuramı içerisinde iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası sistemler arasındaki büyük değişimleri açıklamaktadır. Bu bakış açısına örnek olarak, feodalizmden ulus-devlete geçişin arkasında yatan sosyolojik unsurlar üzerine çalışmalar yapan John Ruggie'nin çalışmaları gösterilebilir. Frederich Kratochwil'in, fikirleri ön plana alarak uluslararası düzende ve güvenlikte yaşanan değişimleri açıklama çabası bütüncül inşacılık kuramı içerisindeki bir diğer bakış açısını oluşturmaktadır.¹⁰⁸

Inşacılık kuramının birçok boyutu olduğunu belirten Stephan Walt ise inşacılık kuramında üç farklı yaklaşımın öne çıktığını belirtmektedir. İlk

---

¹⁰⁶Reus-Smit, a.g.m., s. 294.

¹⁰⁷Reus-Smit, a.g.m., s. 294-295.

¹⁰⁸Reus-Smit, a.g.m., s. 296.

yaklaşım anarşinin devletler tarafından nasıl anlaşıldığına odaklanan ve devletler arasında meydana gelen anarşinin realist argümanlarla açıklanamayacağını belirten Wendt'in görüşlerini içermektedir. İnşacılık kuramının bir diğer yaklaşımı ulus-devletlerin geleceğine odaklanmıştır. Bu bağlamda ulus-aşırı iletişim ve ortak sivil değerlerin artan etkisine bağlı olarak devletin geleneksel değerleri zayıflamış ve yeni siyasal örgütlenmelerin inşa edilmesine yol açmıştır. İnşacı kuramın bir diğer yaklaşımı normların rolüne odaklanmıştır. Bu bağlamda uluslararası hukuk ve diğer normatif ilkeler, egemenlik kavramını aşındırmış ve devletin güç kullanımı sırasındaki yasal dayanaklarını değiştirmiştir.¹⁰⁹

2.3.2. İnşacılık Kuramının Genel Varsayımları

İNŞACILIK KURAMI, uluslararası ilişkiler kuramlarındaki hakim kavramlara farklı bir bakış açısı getirerek uluslararası politikadaki değişimi yeniden yorumlamaya çalışmaktadır. Buna göre anarşinin ve güç dengesinin anlamı, devlet kimliği ve çıkar arasındaki ilişki, gücün kapsadığı farklı anlamlar inşacılık kuramının ele aldığı başlıca konular arasında yer almaktadır.¹¹⁰ Materyal unsurların yanı sıra değerleri ön plana çıkaran, çıkarların ve eylemlerin oluşmasında kimliğin rolüne vurgu yapan, yapı (*structure*) ve yapanın (*agent*) birbirlerini karşılıklı oluşturduğunu savunan inşacılık kuramı, rasyonalist neo-realizmin ve neo-liberalizmin temel ilkelerini yeniden ele alarak uluslararası politikada sosyolojik bir bakış açısının gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹¹¹ Buna göre rasyonalist teoriler, güç ve ticaret gibi materyal unsurlara odaklanırken, inşacılık kuramı düşüncelerin etkisini vurgulamaktadır. Bu bağlamda amacı hayatta kalmak olan devleti verili olarak kabul eden ve bu açıdan sorunsallaştırmayan rasyonalist teorilerin

---

¹⁰⁹Walt, a.g.m., s. 41.

¹¹⁰Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory," **International Security**, The MIT Press, Vol. 23, No. 1, Summer 1998, s. 172.

¹¹¹Richard Price, Christian Reus-Smit, a.g.m., s. 259.

aksine, inşacılık kuramı devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının tarihsel süreç içerisinde düşünsel unsurlara bağlı olarak inşa edildiğini savunmaktadır.¹¹²

Sosyal bilimlerin farklı dallarında tartışılma imkanı bulan kimlik kavramı inşacılık kuramının temel analiz birimlerinden biridir. Bu nedenle kimlik kavramının tanımlarına ilişkin değerlendirmeler kavramın kuramsal açıdan netleşmesini sağlayacaktır. Kavramsal açıdan değerlendirildiği takdirde kimlik kavramına ilişkin net bir tanımlama mevcut olmamakla birlikte kavramın ihtiva ettiği belirli unsurlardan yola çıkarak kimlik kavramına ilişkin tanımlamalar yapmak mümkündür. Bu doğrultuda kimlik oluşumu sırasında öncelikli referans noktası benlik ve öteki bilincinin varlığıdır.

Benlik bilinci, kendini tanımladığı özellikler ile oluşumunu kurgularken aynı zamanda karşısındakini tanımlar ki, bu şekilde öteki bilincinin oluşmasını sağlar.¹¹³ Kimliğin etkileşim yolu ile şekillenmesi, bireyin, "içinde yer aldığı grup veya toplumun normlarına, değerlerine veya davranış modellerine katılımını sağlayan sosyalleşme süreci"¹¹⁴ aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu tanımdan hareketle sosyalleşme süreci sırasında belirlenen şartlara uyum sağla(ya)mayanlar ötekileştirilerek karşılıklı kimlik oluşumu sağlanır. Dinamik bir süreç olarak kimlik ise benlik bilincinin zamansal ve mekânsal şartlarına bağlı olarak kendini tekrar tekrar tanımlayabilir ve bu durum öteki bilincinin de yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir.

Bireylerin sosyalleşme süreci ile kendilerini belirli toplumlara ait hissetmesi sonucu kolektif kimlikler meydana gelir. Kolektif kimlikler toplumun kendisini tanımlarken kullandığı belirli kurallar/unsurlar aracılığıyla bireyler arasında aidiyet hissinin güçlenmesini sağlar. Anthony D. Smith, tarihe ve kültüre dayalı toplumlarda ortak kimlik oluşturulurken bir takım araçların kullanıldığına dikkat çekerek bu araçların toplumlar hakkında fikir edinmemizde yardımcı olacağını vurgulamaktadır. Smith'e göre bu araçlar: "Yasalar, kurallar, şiir ve dans, müzik, sanat ve mimari, giyim tarzı, dinsel

---

¹¹²Walt, a.g.m., s. 40.

¹¹³Bezen Balamir Coşkun, "Uluslararası İlişkilerde 'Kimlik' ve Türk Dış Politikası," (Ed.) Ertan Efeçil, Rıdvan Kalaycı, **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2012, s. 604.

¹¹⁴Kemal Çiftçi, "Tarih, Kimlik ve Türkiye'nin Belleğinin Dış Politikası," **Akademik İncelemeler**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, s. 103.

tapınaklar ve kutsal kitap ve dillerdir.”¹¹⁵ Bu araçlar ile toplumlar hem kendi toplumsal çerçevelerini çizirken hem de ötekini ne olup olmadığına işaret etmektedirler. Kimlik oluşumuna ait bu unsurlar dikkate alındığı takdirde kimlik “bir birey veya insan topluluğuna ait benlik bilincinin, zaman içerisinde farklı şartlar altında bağımlı veya bağımsız değişkenler üzerinden tekrar tekrar tanımlanması”¹¹⁶ olarak ifade edilmektedir.

Devletlerin içe dönük inşa ettiği kimlik ulusal kimliktir. Bu bağlamda ulusal kimlik “tarih, vatandaşlık ve ulusal aidiyet algılarına bağlı olarak sonradan yaratılan ama güçlü bir gerçeklik zeminine dayanan bir sosyal kurgu”¹¹⁷ sonucu oluşmaktadır. Ulusal kimliğin oluşmasındaki en önemli unsur ortaklık unsurudur. Ulusal kimlik, “bir ulusun sahip olduğu bütün ortak özellik ve değerlerin”¹¹⁸ tamamını temsil eden bir yapı olarak kurgulanır. Böyle bir kurgulamayı “eğitim ve kültür teşkilatları aracılığıyla”¹¹⁹ gerçekleştiren devletler, araç olarak “bir ulusun bireylerini anlamlı bir biçimde”¹²⁰ bir araya getiren ve toplum içindeki en önemli ortaklığı sağlayan ulusal dili kullanırlar. Bu açıdan devletler “büyük toplumun (çekirdek etninin) kültürünü standart kültür haline getirme, resmi ideoloji ekseninde kimlik ve kültürel farklılıkları eriterek toplumun bütün üyelerine ortak”¹²¹ bir kimlik kazandırma amacındadırlar.

Ulusal kimlikler devletlerarası ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir unsur olarak dış politikada da etkilidir. Ulusal kimlikler aracılığıyla devletler de kendi benzerlerini ve ötekilerini kurgular ve bu bağlamda dış politika tercihinde bulunurlar. Ancak inşacılık kuramları, devletlerin kimliklerini sistem düzeyinde ele almakta ve devletlerin sistem içerisinde sosyal etkileşime

---

¹¹⁵Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2002, s. 37.

¹¹⁶Erman Akıllı, **Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2013, s. 9.

¹¹⁷Hüsamettin İnaç, **AB Entegrasyonu Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, MKM Yayınları, Birinci Baskı, Bursa, 2010, s. 41.

¹¹⁸Anıl Çeçen, **Ulus Devlet: Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 2009, s. 201.

¹¹⁹Şahin Köksal, **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet**, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 2007, s. 191.

¹²⁰Savaş Çoban, **Küreselleşme, Ulus Devlet, Azınlıklar ve Dil**, Su Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2005, s. 27.

¹²¹Köksal, a.g.e., s. 191.

girmesi sonucu birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini varsaymaktadır. Böylece de devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını yeniden inşa ettiği savından yola çıkmaktadır.

Devletlerin sosyal kimliği diğer aktörlerle (devlet/kurum/yapı) etkileşimi sırasında kendisini ve karşısındakini hangi açıdan tanımladığı ile ilgilidir. Sosyal kimlik, devletlerin, “kim olduklarını, tercihlerinin ne olması gerektiğini ve diğerlerinin/ötekilerin kim olduklarını”¹²² tanımladığı süreçtir. Bu süreç sosyal normlar aracılığıyla olmaktadır:

Sosyal normlar, subjektif faktörleri, tarihsel-kültürel tecrübeleri ve kurumsal ilişkileri içermektedir ve sosyalleşme süreciyle ilişkili olarak dış politikayı etkilemektedir.¹²³

Bu tanımdan hareketle devletler, sürekli bir etkileşim içerisinde olduğundan, sosyal normlar aracılığıyla, sosyal kimlikleri değişime uğrayabilmekte ya da birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilmektedirler. İnşacılığa göre sosyal kimliğin bir diğer vurgusu, devletlerin uluslararası politikada neo-realistlerin öngördüğü gibi salt çıkar ve güç odaklı hareket eden bencil aktörler olmamasıdır. Buna göre devletler, kimlikleri doğrultusunda ortak kimlikler inşa edebilmektedir. Ortak kimliklerin önemi şu şekilde açıklanmaktadır:

Biz (we) ve onlar (them) arasındaki ayrımı belirlemesi açısından önemlidir, çünkü bu ayrım bir kez tanımlandı mı, devletler de kendi grup üyelerine (in-group members) ve diğer grup üyelerine (out-group members) karşı davranış kalıpları geliştireceklerdir.¹²⁴

Bu inşa sürecinde daha önce belirtildiği gibi sosyal normlar da etkili olmaktadır. Bu bağlamda “Amerika’nın Kanada ve Fransa’yla ilişkileri, Mısır ve Çin’le ilişkilerinden farklıdır. Bu sadece güvenlik bakımından değil,

---

¹²²Emeklier, a.g.m., s. 163.

¹²³Efegil, **Dış Politika Analizi...**, s. 70.

¹²⁴Yücel Bozdağlıoğlu, “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm),” (Ed.) Haydar Çakmak, **Uluslararası İlişkiler “Giriş, Kavram, ve Teoriler”**, Platin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2007, s. 154.

Kanada ve Fransa'nın, Amerika'yla diğer iki ülkeye göre daha çok ortak yanının"¹²⁵ olmasından kaynaklanmaktadır.

İnşacı kurama göre çıkarlar, kimlikten bağımsız olarak düşünülemez. Bu açıdan "çıkarcı kavramını kimlik meselesiyle sıkı bir şekilde bağdaştıran inşacı kurama göre sabit bir ulusal çıkar"¹²⁶ yoktur. Bu doğrultuda devletin sahip olduğu kimliğe göre ulusal çıkarı da değişmekte, bir başka deyişle yeniden tanımlanabilmektedir. Devletler, kimliklerini inşa ettikten sonra çıkarlarını da, kimlikleri doğrultusunda, inşa etmektedirler. Bir başka deyişle çıkarların oluşmasında kimliğin öncelikli olduğu, kimliğin değişmesine bağlı olarak çıkarların ve davranışların değişebileceği kabul edilmektedir.¹²⁷ Bundan dolayı devletlerin dış politikadaki çıkarlarının belirlenmesi de sosyal bir süreç olarak ilerlemektedir. İnşacılık kuramına göre, nasıl ki devletler kimliklerini sosyal bir süreç sonunda tanımlıyor ve bu doğrultuda ortak kimlikler inşa edebiliyorsa, aynı şekilde ortak çıkarların inşası da mümkün olabilmektedir.

İnşacılık kuramının farklı yaklaşımları kapsadığı görüşünden hareketle bu çalışmada kuramın önde gelen dört temsilcisinin inşacılık kuramına dair görüşleri incelenecektir.

2.3.3. İnşacılık Kuramında Farklı Bakış Açıları

2.3.3.1. Nicholas Onuf: İnşacılık ve Kurallar

İnşacılık kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde mevcut kuramsal tartışmaları eleştirerek disiplinin "yeniden inşa"¹²⁸ edilmesi gerektiğini belirten Nicholas Onuf tarafından kullanılmıştır. Onuf, inşacılığı, insanların ne yaptığına, toplumların niçin farklı olduğuna ve dünyanın nasıl değişeceğine

¹²⁵Chris Brown, Kirsten Ainley, a.g.e., s. 64.

¹²⁶Birgül Demirtaş, "Türkiye'nin Bosna ve Kosova'ya Yönelik Politikaları: İnşacı Kuram Açısından Bir İnceleme," (Ed.) Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika**, MKM Yay., Birinci Baskı, Bursa, 2012, s. 157.

¹²⁷Bill McSweeney, **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, Cambridge University Press, New York, 1999, s. 127.

¹²⁸Martin Griffiths, Terry Callaghan'O, Steven C. Roach, a.g.e., s. 132.

dair genel açıklamalar sunmadığı için bir kuram olarak görmemektedir.¹²⁹ Onuf'a göre, inşacılık, yaygın bir şekilde kullanılan terimleri yeniden tanımlamaktadır.¹³⁰ Bundan dolayı Onuf, inşacılığın, ilişkisiz gibi görünen konular hakkında kuramsal bir yaklaşım sergilediğini ve sosyal ilişkileri anlamada bir yol olduğunu belirtmektedir.¹³¹

Onuf, kendi inşacılık yaklaşımının sistematikleştirilmesinde üç unsurun etkili olduğunu belirtmektedir. Onuf, ilk olarak, uluslararası ilişkilerinde dahil olduğu her türlü sosyal ilişkide, yapıların ve yapanların oluşturduğu dünyanın birbirlerini karşılıklı ve sürekli olarak inşa ettiğini belirtmektedir. İkinci olarak Onuf'a göre konuşma ve türevleri olan kurallar ve politikalar sosyal inşanın araçlarıdır. Bu bağlamda insanlar dil aracılığı ile yapanlar (*agents*) olmaktadır. Böylece yapanlar isteklerini ifade etmek, isteklerini amaca dönüştürmek ve amaçlarını gerçekleştirmek için dili kullanırlar. Bundan dolayı konuşma normatif davranışın temelidir ve sosyal yapı da normatiftir. Onuf, üçüncü unsur olarak kurallara odaklanmaktadır. Bir araç olarak kurallar, mevcut materyalleri kaynağa dönüştürerek denetim fırsatlarını ve çıkarların dağıtımını kontrol eder. Bu bağlamda kural, yapanlara (*agents*) kontrol mekanizması sağlamaktadır. Onuf' göre, kurallar uluslararası toplum da dahil her türlü toplumda görülmektedir.¹³²

Onuf, özellikle yapı (sistem) -yapan (aktör) ilişkisine odaklanarak "yapan ve yapıların birbirlerini karşılıklı olarak oluşturdukları"¹³³ bir uluslararası sistemin/düzenin mevcut olduğunu savunmuştur. Onuf'un "biz kendi yarattığımız dünyada yaşarız, bu dünya insan dışı güçler tarafından önceden belirlenmiş sınırları olan bir dünya değildir"¹³⁴ görüşü, sosyal gerçekliğin inşa edilmesidir.

---

¹²⁹Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manual," (Ed.) Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, **International Relations in a Constructed World**, M.E. Sharpe Press, May 1998, s. 58.

¹³⁰Nicholas Onuf, "The Constitution of International Society," **The European Journal of International Law**, Vol. 5, No. 1, 1994, s. 18.

¹³¹Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 58.

¹³²Onuf, "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations," (Ed.) Donald J. Puchala, **Visions of International Relations**, Columbia: University of South Carolina Press, January 2002, s. 122.

¹³³Martin Griffiths, Terry Callaghan'O, Steven C. Roach, a.g.e., s. 134.

¹³⁴Chris Brown, Kirsten Ainley, a.g.e., s. 63.

Onuf, yapı¹³⁵ -yapan ilişkisinde, insanların toplumları, toplumların da insanları meydana getirdiğini ve bu sürecin iki yönlü ve sürekli olduğunu belirtmektedir.¹³⁶ Onuf'a göre insanların ve toplumların birbirlerini sürekli ve karşılıklı olarak inşa etme süreci, sosyal kurallar aracılığıyla olmaktadır. Bundan dolayı Onuf'un inşacılık yaklaşımında kurallar, yapıyı ve yaparı birbirine bağlayan önemli bir unsurdur.¹³⁷

Onuf'un inşacılık yaklaşımında kurallar, kurucu bir etkiye sahiptir. Bu anlamda insanlar, ne yapmaları gerektiğini kurallar sayesinde bilirler.¹³⁸ Bir başka ifadeyle insan davranışları kurallar tarafından belirlenir. Çünkü kurallar düzenleyici, sürekli ve istikrarlıdır.¹³⁹ Kurallar ise söz eylemlerden (*speech acts*) oluşmaktadır. Söz eylemler, insanların konuşarak oluşturduğu topluma/dünyaya işaret etmektedir. Onuf'a göre söylemek, yapmak (*saying is doing*) demektir. Bu bağlamda dünyanın ne olduğu hakkında konuşmak en önemli yoldur.¹⁴⁰

Onuf'un inşacılık yaklaşımında, söz eylemlerin temeli dildir. Onuf, inşacılık yaklaşımının dil (*language*) aracılığıyla pozitivist yaklaşımlara meydan okuduğunu belirtmekte ve dile inşacı bir işlev yüklemektedir. Bundan dolayı Onuf, inşacılık yaklaşımı ile dilsel bir dönüşümün (*linguistic turn*) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴¹

Onuf, tekrarlanan söz eyleminin, belirli bir süre sonunda, herkes tarafından kabul edilen genel bir kaniya dönüşeceğini vurgulamaktadır. İnsanlar arasında oluşan bu genel kaniyi bir sözleşme (*convention*) olarak nitelendiren Onuf, bu sözleşmenin ise zamanla kurala dönüştüğünü belirtmektedir. Kurallar, insanlara ne yapmaları gerektiğini hatırlattığı için sözleşmeler de insanlara her zaman ne yaptıkları konusunda hatırlatıcı

---

¹³⁵Onuf, inşacı yaklaşımında sıklıkla kullanılan yapı (structure) kavramı yerine sosyal düzenleme/düzen kavramını tercih etmiştir. Çalışmanın bütünlüğü açısından sosyal düzenleme/düzen kavramı yapı olarak kullanılacaktır. Bkz; Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 62.

¹³⁶Onuf, a.g.m., s. 59.

¹³⁷Onuf, a.g.m., s. 59.

¹³⁸Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 59.

¹³⁹Onuf, "The Constitution of International...", s. 18.

¹⁴⁰Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 58.

¹⁴¹Onuf, "Worlds of Our Making...",s. 119.

olmaktadır. Bu bağlamda kurallar, söz eylemini gerçekleştirenler ile dinleyenler arasında ilişkinin genelleştirilmesini sağlamaktadır.¹⁴²

Onuf'a göre üç tür söz eylem bulunmakta ve bu üç söz eylem neticesinde üç kural meydana gelmektedir. Onuf, ilk söz eylemi olarak, iddiacı söz eylemlerini (*assertive speech acts*) ele almaktadır. Buna göre iddiacı söz eylemleri, dünya hakkında iddialı tespitler yaparak kesin bir kurala işaret ederler. İddiacı söz eylemlerinin genel bir ilke olabileceğini belirten Onuf, örnek olarak egemenlik ilkesini göstermektedir. İddiacı söz eylemlerinin eğitici kurallara (*instruction rules*) dönüştüğünü belirten Onuf, eğitici kuralların, yapanların dünya ile olan ilişkisinde her zaman ne yapmaları gerektiği konusunda bilgilendirdiğini belirtmektedir.¹⁴³

Onuf, ikinci olarak yönlendirici söz eylemlerini (*directive speech acts*) ele almaktadır. Yönlendirici söz eylemleri, yapanları bir şey yapmaları doğrultusunda yönlendiren ve bu açıdan zorunluluk bildiren söz eylemleridir. Bu düşünce doğrultusunda yönlendirici söz eylemleri, karşı tarafı, ne yapması gerektiğine inandırır. Onuf, yönlendirici söz eylemlerinin, yönlendirici kurallara (*directive rules*) dönüştüğünü belirtmektedir. Yönlendirici kurallar, yapanların görmek istemediği sonuçlar hakkında sürekli bilgi vermekte ve yapanlara karar aşamasında rasyonel kararlar alabilmeleri için yardımcı olmaktadır.¹⁴⁴

Son söz eylemi olarak Onuf, vaat edici söz eylemlerini (*commissive speech acts*) ele almaktadır. Vaat edici söz eylemleri, sözleri kapsamakta ve vaatlerde bulunmaktadır. Sözlerin ve vaatlerin yaygınlaşması durumunda vaadedici söz eylemler, vaat edici kurallara (*commitment rules*) dönüşmektedir. Vaat edici kurallar yapanlara hak ve görevleri konusunda bilgi vermektedir.¹⁴⁵

Onuf, uluslararası ilişkilerin çeşitli kurumlara ve kurallara sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶ Uluslararası ilişkiler açısından öncelikli kurum

---

¹⁴²Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 66.

¹⁴³Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 66.

¹⁴⁴Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 67.

¹⁴⁵Onuf, a.g.m., s. 67.

¹⁴⁶Onuf, "Worlds of Our Making...", s. 124.

devlet olmaktadır. Devletler, uzun tarihsel geçmişleri aracılığıyla sosyal olarak inşa edilmiş ve egemenlik ilkesi ile uluslararası toplumda eşit statüye sahip olmuş aktörlerdir. Devletlerin eşit statüye sahip olması uluslararası hukuk olarak bilinen kurallara tabi olmasıyla sağlanmaktadır. Bir kural olarak uluslararası hukuk, devletlerarası ilişkileri sınıflandırmaktadır. Örneğin uluslararası hukuk, savaş ve barış temelinde düşünüldüğünde devletleri benzer aktörler olarak sınırlandırır. Yine devletlere uluslararası antlaşmalarda ya da uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi birtakım yükümlülükler verir.¹⁴⁷

Devletler, birer kurum olarak, diğer devletlerle ilişkileri bağlamında başka bir kurumun inşa edilmesini sağlamaktadır.¹⁴⁸ Onuf, devletlerarası karşılıklı ve sürekli ilişkinin uluslararası toplumu inşa ettiğini belirtmektedir. Onuf'un inşacılık yaklaşımı, devletleri, uluslararası toplumda birincil yapan (*agents*) olarak görmektedir. Onuf, uluslararası toplumların, ikincil yapanlar (*secondary agents*) olarak uluslararası kuruluşları da kapsadığını belirtmektedir.¹⁴⁹ Bunun yanı sıra insanların oluşturduğu hükümetlerin de sosyal bir inşa olduğunu belirten Onuf, hükümetlerin de yapanlar (*agents*) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵⁰

Onuf'a göre anarşi kavramı da bir kuraldır. Onuf, uluslararası ilişkilerde, devletler üstü bir kurumsallaşmanın olmadığı düşüncesinin inşacılar tarafından sıklıkla kullanıldığını belirtmektedir. Onuf'a göre bu inşacılar, en yüksek kurumsallaşmış birim olarak devletleri görmekte ve devletlerarası ilişkilerin anarşik bir dünyada yürütüldüğünü savunmaktadırlar. Bu bağlamda anarşi, devletler arasındaki kural durumuna işaret ederek, herhangi bir devletin ya da devletler grubunun diğerleri üzerinde etkide bulunacağı bir kural durumunun olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda devletler üstünde bir kurumun olmadığına da işaret etmektedir.

Onuf'a göre anarşi, yapanların ilişkilerini yürütmesi için, yapanların doğrudan sorumlu olmadığı bir kural durumudur. Şüphesiz arka planda

---

¹⁴⁷Onuf, a.g.m., s. 120.

¹⁴⁸Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 73.

¹⁴⁹Onuf, a.g.m., s. 74.

¹⁵⁰Onuf, a.g.m., s. 59.

kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar yapanların çoğu seçiminin hedeflenmeyen sonuçlarının, kurallar tarafından gerçekleştirildiğini kesin hale getirir. Eğer hedeflenmeyen sonuçlar kural gibi görünürse, bu bazı yapanların onların bunu yapmasını istediği içindir.¹⁵¹ Onuf, bir kural olarak anarşinin de bir kuruma dönüşeceğini belirtmekte ve uluslararası anarşiyi sosyal bir düzenleme olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda nasıl ki her toplum kurallar aracılığıyla kural durumunu oluşturuyorsa, devletlerde bir kural olarak anarşi ile bir sosyal düzenleme olan uluslararası anarşiyi oluşturmaktadır.¹⁵²

2.3.3.2. Alexander Wendt: Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi

Günümüzde inşacılık kuramının farklı birçok türü olduğu kabul edilse de uluslararası ilişkiler disiplinde en çok atıf yapılan inşacılık kuramı Alexander Wendt'in sistematikleştirdiği yaklaşımdır.

Alexander Wendt'in inşacılık yaklaşımı "epistemolojik olarak pozitivistlere, ontolojik olarak ise pozitivism sonrası yaklaşımlara"¹⁵³ yakın olması nedeniyle "orta yolu"¹⁵⁴ temsil etmektedir. Bu varsayımdan hareketle inşacılık, pozitivistler gibi bilimsel bilginin ve materyal unsurların varlığından hareketle düşünsel ve toplumsal öğelerin de dahil olduğu bir epistemolojik zemini vurgularken; post-pozitivistler gibi uluslararası sistemin sosyal bir inşa sürecinden geçtiği ontolojik görüşü savunmaktadır.¹⁵⁵

Wendt'e göre neo-realizm, yapı (*structure*) -yapan (*agent*) ilişkisinde yapanları göz ardı ederek yapıya öncelik tanımıştır. Bu bağlamda Wendt, uluslararası sistemin yapısına ilişkin kavramsallaştırmasında yapının materyalist bir bakış açısıyla ele alındığını, ancak yapının sosyal yanının göz ardı edildiğini belirterek neo-realistleri eleştirmektedir. Wendt, materyal

---

¹⁵¹Onuf, "Constructivism: A User's Manual...", s. 63.

¹⁵²Onuf, a.g.m., s. 74.

¹⁵³Onuf, a.g.m., s. 16.

¹⁵⁴Wendt, a.g.e., s. 61.

¹⁵⁵Wendt, a.g.e., s. 61.

unsurların varlığını kabul etmekle birlikte, neo- realizmden farklı olarak, yapının öncelikle sosyal ilişkilerden meydana geldiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁶

Wendt, yapı-yapan ilişkisinde ontolojik soruna dikkat çekerek yapı ve yapanların etkileşimine odaklanmaktadır. Wendt, neo-realizm ve dünya sistemi kuramlarında yapılara ontolojik öncelik verildiğini belirtmektedir. Bu düşünceye göre neo-realizm uluslararası sistemin yapısını devletlere indirgeyerek incelemektedir. Bu anlamda Wendt, neo-realizmin bireyselci olduğunu vurgulamaktadır. Dünya sistemi kuramı ise devletleri, kapitalist dünya sistemi içerisinde tekrarlanan üretimdeki etkilerine bağlı olarak ele alır ve yapısalcı bir özelliğindedir. Wendt ise inşacılık kuramında yapıya ve yapana eşit ontolojik statü vermektedir.¹⁵⁷ Bu doğrultuda Wendt, yapı ve yapana “karşılıklı olarak birbirini belirleyen ve oluşturan”¹⁵⁸ varlıklar olarak görür.

Wendt’e göre yapının ve yapanın birbirini karşılıklı olarak inşa etmesi sosyal bir süreç olarak işlemekte ve bu süreç kendini sürekli yenilemektedir. Bu süreç değişime neden olmaktadır ki değişim, yapanların davranışlarındaki değişime/dönüşüme bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Wendt, yapı ve yapanların ontolojik olarak birbirlerine bağımlı olduğunu ve her ikisinin de bir diğeri sonucunu olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁹

Wendt’in sistematikleştirdiği inşacılık kuramı, uluslararası sistemin yapısal bir kuramı olarak üç temel anlayış üzerine inşa edilmiştir:

- 1) Devletler uluslararası politik teorinin esas analiz birimleridir.
- 2) Devlet sistemi içerisinde kilit yapılar maddi değil, öznelerarasıdır.
- 3) Devlet kimlikleri ve çıkarları, sisteme insan doğası ya da içsel politikalar tarafından dışsal olarak verili değildir, büyük oranda sosyal yapılar tarafından inşa edilmiştir.¹⁶⁰

Wendt’e göre “şiddetin denetim altına alınması”¹⁶¹ ve “diğer aktörlerin sahip oldukları etkilerin dünya sistemine aktarılması”¹⁶² konusunda devletler

---

¹⁵⁶Alexander Wendt, “Constructing International Politics,” **International Security**, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, s. 73.

¹⁵⁷Alexander Wendt, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapı-Yapan Sorunu,” **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, s. 8.

¹⁵⁸Wendt, a.g.m., s. 8.

¹⁵⁹Wendt, a.g.m., s. 30.

¹⁶⁰Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State,” **The American Political Science Review**, Vol. 88, No. 2, June 1994, s. 385.

hala merkezi bir konumdadır. Bu bağlamda yapı içerisindeki en önemli aktör olarak devletler uluslararası sistemin (yapının) merkezinde konumlandırılmaktadır. Bundan dolayı uluslararası siyaset kuramı da “devlet-merkezci”dir.¹⁶³

Yapanların (devletlerin) davranışlarındaki değişim/dönüşüm kendilerini ve karşı tarafı nasıl algıladıkları ile ilişkilidir. Böylesi bir algılama sürecine giren aktörler “fikirler, kurallar ve değerler”¹⁶⁴ gibi düşünsel unsurları ön plana çıkararak hareket etmektedir. Böylece öznelerarası etkileşim düşünsel unsurlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Neo-realistlerin değişmez kabul ettiği uluslararası sistemin anarşik yapısı da aktörlerin davranışlarından bağımsız bir yapı değildir.

Wendt, anarşiyi “anarşi devletlerin ondan ne anladığıdır”¹⁶⁵ argümanı ile açıklamaya başlar. Wendt’e göre neo-realist kuramın anarşi anlayışında devletler, askeri rekabet içerisinde olan, savaş üretmeye meyilli ve güç dengesi içerisinde ilişki kuran birimlerdir. Bu bağlamda uluslararası sistemde devletler hayatta kalma çabasıyla hareket etmektedir.¹⁶⁶

Wendt, yapı içerisinde devletleri temel aktör olarak ele alırken, devletlerarası ilişkilerdeki yapıyı, materyal unsurlar yerine, fikirleri ön plana alarak açıklamaktadır.¹⁶⁷ Bu bağlamda Wendt’e göre, fikirler, “gücün anlamı ve içeriğini, devletlerin onlar aracılığıyla kendi çıkarlarını izledikleri stratejileri ve çıkarların kendilerini”¹⁶⁸ belirlemektedir. Bir başka deyişle, güç ve çıkar, fikirler tarafından inşa edilmektedir. Fikirlerin, sosyal yapıyı şekillendirdiğini belirten Wendt, ortak fikirlere odaklanarak, anarşik sistemde düşman, rakip ve dost olmak üzere üç anarşik kültürün olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁹ Wendt, birbirine düşman aktörlerin her türlü şiddeti kullanabileceğini; rakip aktörlerin

---

¹⁶¹Wendt, a.g.e., s. 25.

¹⁶²Wendt, a.g.e., s. 25.

¹⁶³Wendt, a.g.e., s. 25.

¹⁶⁴Dale C. Copeland, “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay,” **International Security**, Vol. 25, No. 2, Autumn 2000, s. 189.

¹⁶⁵Wendt, a.g.e., s. 383.

¹⁶⁶Wendt, a.g.e., s. 383.

¹⁶⁷Wendt, a.g.e., s. 307.

¹⁶⁸Wendt, a.g.e., s. 378.

¹⁶⁹Wendt, a.g.e., s. 306.

çıkarlarını gerçekleştirmek için şiddeti kullanabileceğini; dost aktörlerin ise şiddetten kaçınan ve güvenlik adına kolektif hareket edeceğini belirtmektedir.¹⁷⁰

Wendt'e göre anarşi, öznelerarası etkileşim sonucu devletler tarafından inşa edilen sosyal bir yapıdır. Bu doğrultuda sosyal yapı üç unsura sahiptir: "paylaşılan bilgi (*shared knowledge*), maddi kaynaklar (*material resources*) ve uygulamalar (*practices*)."¹⁷¹ Bilgi, bir devletin sahip olduğu düşüncelerden oluşmaktadır ki, devletler bu düşünceler doğrultusunda diğerleriyle etkileşime geçmektedir. Bu bağlamda sosyal yapı, anlayışların, beklentilerin ve bilgilerin paylaşılması olarak tanımlanmaktadır.¹⁷² Buna göre devletlerin işbirlikçi ya da bencil/çıkarıcı olması, sahip olduğu bilgi ve bilginin diğerleriyle paylaşılması sonucu gerçekleşmektedir. Örneğin uluslararası sistemin anarşik yapısı da devletlerin birbirini tehdit olarak algılaması sonucu, böyle bir inşa sürecinden geçmektedir.¹⁷³

Sosyal yapının ikinci unsuru maddi kaynaklardır. İnşacı kuram, rasyonalist kuramlar gibi, uluslararası sistemde maddi kaynakların varlığını kabul etmektedir. Ancak inşacı kurama göre, maddi kaynakların önemi diğer aktörler üzerinde doğurduğu anlamsal etkiyle açıklanabilir.¹⁷⁴ Örneğin "Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri gücü Kanada için bir anlama gelir, Komünist Küba için başka bir anlama"¹⁷⁵ gelir. Bundan dolayı ittifak halindeki devletlerin sahip olduğu maddi kaynakların etkisi ile çatışma halinde olan devletlerin sahip olduğu maddi kaynakların etkisi aynı doğrultuda değerlendirilemez. Bir başka ifadeyle "basit bir askeri güç dengesi bakış açısı, neden ilkinin ABD'nin yakın bir müttefiki, ikincisinin ise ABD'nin azılı bir düşmanı olduğunu"¹⁷⁶ açıklamakta güçlük çekmektedir.

Wendt son olarak sosyal yapının uygulamalardan oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre, uygulamalar, devletin düşünceleri doğrultusunda

---

¹⁷⁰Wendt, a.g.e., s. 319.

¹⁷¹Wendt, "Constructing International...", s. 73.

¹⁷²Wendt, a.g.m., s. 73.

¹⁷³Wendt, a.g.m., s. 73.

¹⁷⁴Wendt, a.g.m., s. 73.

¹⁷⁵Wendt, a.g.e., s. 43.

¹⁷⁶Reus-Smit, a.g.m., 290.

elde ettiği bilgi ve maddi kapasitelerin zihinde oluşturduğu anlam sonucu yürüttüğü sosyal davranışlardır. Bu süreç sonucunda ise devletler bu üç unsuru kullanarak sosyal gerçekliği yeniden inşa etmiş olurlar.¹⁷⁷ Bu anlamda sosyal gerçeklik devletlerin davranışlarına bağlı olarak dönemsel olarak değişebilmektedir.¹⁷⁸

Wendt'in inşacılık yaklaşımında, sosyal yapı etkileşim süreciyle inşa edilmekte ve bu inşa sürekli tekrarlanabilmektedir. Bu etkileşim sürecinde devletler davranışlarını değiştirebildiği gibi uluslararası sistemin (sosyal yapının) yapısını da değiştirebilirler. Bu değişimin temelinde ise devletlerin kimlikleri yer almaktadır. Bu bağlamda, kimlik, rasyonalist kuramlarda verili kabul edilmiş (sabit ve sürekli) ve onun yapısına ilişkin bir sorgulama yapılmamıştır. Wendt ise devletlerin kimliğinin etkileşim halinde sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁹

Wendt'e göre kimlik "aktörlerin kim ya da ne olduğuna"¹⁸⁰ işaret etmektedir. Bir kimliğin benlik ve öteki düşüncesinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu belirten Wendt, bu iki düşüncenin, etkileşim sırasında kimliği inşa ettiğini savunmaktadır. Wendt'e göre aktörlere ait kişisel/kurumsal, tip, rol ve kolektif olmak üzere dört tür kimlik vardır.¹⁸¹ Bu bağlamda insan ve toprak unsuru devletin kişisel/kurumsal kimliğini oluşturmaktadır. Wendt, devleti, "topluluk düzeyinde bilişsellik yetisine sahip bir 'grup Benliği'"¹⁸² olarak tanımlamaktadır. Aktörler arasında paylaşılan tutumlar, değerler, bilgi, yetenekler (mesela dil), tarihi ortak özellikler tip kimliğini oluşturan unsurlardır.¹⁸³ Rol kimliği, bir aktörün yapı içerisinde edindiği kimliği ile ötekine yönelik geliştirdiği davranışlar sonucu oluşmaktadır.¹⁸⁴ Kolektif kimlikler ise tip ve rol kimliklerinden oluşmakta ve her ikisinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Bu bağlamda tip kimliğinin sosyal unsurları

---

¹⁷⁷Wendt, "Constructing International...", s. 73.

¹⁷⁸Wendt, a.g.m., s. 74.

¹⁷⁹Maja Zehfuss, **Constructivism in International Relations: The Politics of Reality**, Cambridge, University Press, New York, 2002, s. 38.

¹⁸⁰Wendt, a.g.e., s. 287.

¹⁸¹Wendt, a.g.e., s. 279.

¹⁸²Wendt, a.g.e., s. 280.

¹⁸³Wendt, a.g.e., s. 281.

¹⁸⁴Wendt, a.g.e., s. 282.

(tutumlar, değerler, bilgi, yetenekler (mesela dil), tarihi ortak özellikler) kolektif kimliklerin oluşmasını sağlar ve tek bir kimlikte birleştirir. Benlik ve öteki ayrımına dayanan rol kimlikleri ise kolektif kimliklerin kimler arasında inşa edileceğini vurgular.¹⁸⁵

Kimlik ile çıkar arasındaki ilişkiye dikkat çeken Wendt, çıkarların oluşması için kimliklerin gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Wendt, “bir aktör kim olduğunu bilmeden ne istediğini bilemez”¹⁸⁶ diyerek kimliklerin, çıkarları oluşturduğunu vurgulamaktadır. Devletlerin kendi benliklerini tanımladıktan sonra çıkarlarını belirleyeceğini vurgulayan Wendt, bu sürecin devletlerarası etkileşim ile açığa çıkacağını belirtmektedir. Wendt bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bir devletin tüzel çıkarlarını nasıl karşıladığı, hem içsel hem de sistemsal analiz düzeyinde toplumsal kimliklerin bir işlevi olan kendini, ötekiyle bağlantılı olarak nasıl tanımladığına dayanmaktadır.¹⁸⁷

Böylece devletler, etkileşim sırasında bir yandan çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırken, diğer yandan benlik ve öteki anlayışlarını yeniden inşa edeceklerdir.¹⁸⁸ Örneğin Wendt, Soğuk Savaş’ı, “ABD ve SSCB’nin belli kimliklere sahip olmaları sayesinde bir toplumsal yapı”¹⁸⁹ olarak görmektedir.

Wendt’e göre aktörler belirli bir grubun parçası olarak ortak bir benlik inşa edebilirler. Bu bağlamda ortak benlik duygusuyla biraraya gelen devletler, özdeşleşme yoluyla kolektif kimlik (sosyal kimlik) inşa edebilirler. Wendt’e göre özdeşleşme, “ötekini, benliğin nefret ettiği şey olarak algılamaktan benliğin uzantısıymış gibi algılamaya doğru”¹⁹⁰ giden bir süreçtir. Wendt, kolektif kimlik oluşumunun konuya, zamana, yere ve ikili, bölgesel/küresel olup olmamalarına göre değişiklik gösterdiğini

---

¹⁸⁵Wendt, a.g.e., s. 283.

¹⁸⁶Wendt, a.g.e., s. 287.

¹⁸⁷Alexander Wendt, “Ortak Kimlik Oluşumu ve Uluslararası Devlet,” Çev: Emre Erşen, (Ed.) Esra Diri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler 1**, Röle Akademik Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 683.

¹⁸⁸Wendt, a.g.e., s. 386.

¹⁸⁹Wendt, “Ortak Kimlik Oluşumu...,” s. 683.

¹⁹⁰Wendt, a.g.m., s. 684.

belirtmektedir. Bu bağlamda Wendt, kolektif kimlik oluşumunda üç unsurun etkili olduğunu belirtmektedir. Bu unsurlar, yapısal bağlamlar, sistemsel süreçler ve stratejik pratiklerdir.¹⁹¹

Wendt, yapısal bağlamlar ile öznelerarası yapıyı kastetmektedir. Devletler, öznelerarası yapı içerisinde, ortak anlayışlar, beklentiler ve toplumsal bilgi aracılığıyla kimliklerini ve çıkarlarını tanımlamaktadır. Bu bağlamda Wendt, devletlerarası çatışmaların ortak algılamalar nedeniyle, maddi olmaktan çok söylemsel olduğunu vurgulamaktadır. Wendt, Soğuk Savaş'ın da söylemsel bir yapı olduğunu belirtmektedir.¹⁹²

Kolektif kimlik oluşumunda ikinci unsur olarak sistemsel süreçler gelmektedir. Wendt'e göre sistemsel süreçler, karşılıklı bağımlılık ve iç değerlerin ulus-ötesi kesişmesidir. Wendt, ötekine karşı ortak hareket etme duygusunun, devletleri karşılıklı bağımlılığa yönelttiğini savunmaktadır. İç değerlerin ulus-ötesi kesişmesi ise devletlerin, kültürel ve siyasal açıdan homojen olmaları durumudur. Buna göre devletler demokrasi, insan hakları ve küresel tüketim gibi konularda zamanla aynı doğrultuda hareket etmeye başlamaktadır. Bu durum kimliklerin ve çıkarların da zamanla değişimine neden olabilmektedir.¹⁹³

Stratejik pratikler aracılığıyla aktörler hem yapıları hem de kendilerini yeniden ve sürekli bir şekilde inşa etmektedir. Örneğin işbirliği amacıyla hareket eden devletler, diğer devletlerin de işbirliği yapmasını beklemektedir. Bu bağlamda öznelerarası etkileşim aracılığıyla devletler kimliklerini ve karşısındakinin kimliğini yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Bu süreç içerisinde aktörler arasında "biz" duygusu da inşa edilmektedir.¹⁹⁴

Bu unsurlar aracılığıyla kolektif kimlikler inşa edilirken, kolektif çıkarların oluşması da sağlanmaktadır. Wendt, kolektif çıkarları her bir aktörün hedeflediği çıkarları, bencil kimliklere karşı, ortak bir noktada birleştirmek olarak görmektedir.¹⁹⁵

---

¹⁹¹Wendt, a.g.m., s. 690.

¹⁹²Wendt, a.g.m., s. 690.

¹⁹³Wendt, "Ortak Kimlik Oluşumu...", s. 692-693.

¹⁹⁴Wendt, a.g.m., s. 694.

¹⁹⁵Wendt, a.g.e., s. 410.

Kolektif kimliklere bağı olarak kolektif çıkarların tanımlanması aktörlerin rasyonel davranmadıkları anlamına gelmemektedir. Wendt'e göre bu tür davranış sergileyen aktörler, kolektif çıkarları "daha üst bir toplumsal birikim düzeyinde"¹⁹⁶ gerçekleştirme amacındadırlar.

Wendt, askeri güvenlik ve ekonomik gelişme gibi öne çıkan konularda sistemin işleyişini bozan devletlere karşı ortak hareket edilebileceğini ve bu şekilde yaptırımların geçerlilik kazanacağını belirtmektedir. Bu bağlamda ortak hareket zamanla normlar, kurallar ve ilkeler aracılığıyla kurumsallaşacaktır. Wendt, güvenlik alanında NATO'yu, ekonomi alanında ise kapitalizmi uluslararası siyasal otoritenin örnekleri, olarak göstermektedir.¹⁹⁷

2.3.3.3. Friedrich Kratochwil ve Rey Koslowski: Bütüncül İnşacılık

Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde kuramsal anlamda yükselişe geçen inşacılık yaklaşımı Friedrich Kratochwil'in de temel ilgili alanları arasında yer almıştır. Bu bağlamda editörlüğünü yaptığı "*European Journal of International Relations*" dergisinde inşacılık üzerine birçok makalenin yayınlanmasına destek olan Kratochwil, uluslararası ilişkilerde var olan sosyal ilişkileri anlamayı ve açıklamayı amaçlamıştır. Sosyal ilişkileri anlamak ve açıklamak adına kullanılan kavramların tekrar anlamlandırılması gerektiğini belirten Kratochwil, düşünsel açıdan uluslararası ilişkileri yeniden inşa etme çabasıyla hareket etmiştir.¹⁹⁸ Bu bağlamda Kratochwil "genellikle sorgulanmadan bırakılan varsayımlar üzerinde eleştirel"¹⁹⁹ bir bakış açısının gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Kratochwil, uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan ve işbirliği ve çatışma, çıkarlar ve normlar, gerçek ve ideal gibi sınıflandırılan kavramlara

---

¹⁹⁶Wendt, "Ortak Kimlik Oluşumu...", s. 685.

¹⁹⁷Wendt, a.g.m., s. 697.

¹⁹⁸Martin Griffiths, Terry Callaghan'O, Steven C. Roach, a.g.e., s. 126.

¹⁹⁹Friedrich Kratochwil, "Uluslararası Siyasette 'Arası'nı Yeniden Düşünmek," Çev: Emre Erşen, (Ed.) Esra Diri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler 1**, Röle Akademik Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 774.

şüphesiz yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Kratochwil'e göre bu kavramlar, inşa edilen dünyayı anlamlandırmak amacıyla kullanıldığı için yeniden yorumlanmalıdırlar.²⁰⁰ Yeniden yorumlama, öznelerarası etkileşim sırasında inşa edilen sosyal pratiklerin de yeniden anlam kazanmasını sağlayacaktır.²⁰¹

Kratochwil, Rey Koslowski ile birlikte yazdığı "*Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System*"²⁰² adlı makalesinde hem inşacılık yaklaşımının kuramsal çerçevesini çizmiş hem de pratikte yaşanan gelişmeleri inşacılık yaklaşımı bağlamında anlamlandırmaya çalışmıştır.

Kratochwil ve Koslowski, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan değişimi inşacılık yaklaşımıyla açıklamaktadır. Bu yaklaşımın en önemli vurgusu sosyal gerçekliğin aktörlerden bağımsız olmadığı görüşüdür. Bu bağlamda sosyal gerçeklik, aktörler tarafından inşa edilmektedir.²⁰³ Bu yaklaşıma göre, ulusal ve uluslararası aktörlerin eylemleri, uluslararası sistemi yeniden üretmekte ve değiştirmektedir.²⁰⁴ Bu bağlamda bütüncül inşacılık olarak görülen bu yaklaşım, ulusal ve uluslararası yapıları tek bir küresel toplumsal düzenin iki yüzü olarak görmektedir.²⁰⁵

Kratochwil ve Koslowski'ye göre kurumlar, rutin olarak yapılan eylemler ve normlar tarafından inşa edilmektedir. İnşa edilen kurumlar ise uluslararası sistemde bir topluluk meydana getirmektedir. Bu bağlamda kurumları inşa eden eylem ve normların değişmesiyle uluslararası sistemde de bir değişim yaşanmaktadır.²⁰⁶ Kratochwil, normların, sosyalleşme aracılığıyla işlerlik kazandığını belirtmektedir. Böylece normlar, sosyal

---

²⁰⁰Kratochwil, a.g.m., s. 779.

²⁰¹Reus-Smit, a.g.m., s. 299.

²⁰²Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System," **International Organization**, Vol. 48, No. 2, Spring 1994.

²⁰³Friedrich Kratochwil, "History, Action and Identity: Revisiting the 'Second' Great Debate and Assessing its Importance for Social Theory," **European Journal of International Relations**, Vol. 12, No. 1, March 2006, s. 11.

²⁰⁴Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System," **International Organization**, Vol. 48, No. 2, Spring 1994, s. 216.

²⁰⁵Richard Price, Christian Reus-Smit, a.g.m., s. 269.

²⁰⁶Richard Price, Christian Reus-Smit, a.g.m., s. 223.

etkileşim sırasında, aktörlerin, olası alternatifler arasından seçimlerini sınırlayarak siyasal düzenin devamlılığını sağlamaktadır.²⁰⁷

Uluslararası sistemin değişmez bir yapı olmadığı kabulünden hareket eden Kratochwil ve Koslowski, aktörlerin yeniden ürettikleri eylemlerine bağlı olarak değişimin olabileceğini belirtmektedirler. Bu doğrultuda aktörlerin yeniden ürettikleri eylemler, uluslararası etkileşimi inşa eden kuralları ve normları değiştirerek, uluslararası sistemde köklü bir değişime neden olmaktadır. Aynı değişim ulusal politikada da görülmektedir. Uluslararası aktörlerin (devletler) yeniden ürettikleri eylemler, iç politikadaki aktörlerin (bireyler ve gruplar) yeniden ürettikleri eylemlerine bağlıdır. Bundan dolayı ulusal aktörlerin eylemlerini belirleyen içsel kuralların ve normların değişmesi, aktörlerin inançlarında ve kimliklerinde bir değişime neden olmakta, bunun sonucunda ise uluslararası sistemi meydana getiren normlarda yaşanan değişiklik ile uluslararası sistem de değişmektedir.²⁰⁸

Kratochwil ve Koslowski, ulusal ve uluslararası politikanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini vurgulamakta ve uluslararası sistemde yaşanan değişimi bu iki unsurla açıklamaktadır. Örneğin modern milliyetçilik uluslararası sistemde köklü bir değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun temel nedeni ise ulusal ve uluslararası politikayı belirleyen normlarda yaşanan değişikliktir. Modern milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar kendilerini belirli bir dini inancın üyesi ya da belirli bir soyun devamı olarak tanımlamak yerine; aynı dili konuşan, aynı örf ve adetleri paylaşan ve aynı tarihsel geçmişe sahip kişiler olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu normatif değişiklik ile insanlar, dil ve kültür ayrımına dayalı yeni bir kimlik inşa etmiştir. Böylece inşa edilen kimlik, kurucu ve düzenleyici bir unsur olarak, Fransız Devrimi'nin yaşanmasına ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁰⁹

Fransa'da yaşanan değişimin devletlerarası eylemlerde radikal bir değişime neden olduğunu vurgulayan Kratochwil ve Koslowski, kitlelerin,

---

²⁰⁷Friedrich Kratochwil, **The Puzzles of Politics: Inquiries into the Genesis and Transformation of International Relations**, Routledge Press, First Edition, 2011, s. 21.

²⁰⁸Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 216.

²⁰⁹Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 223-224.

haklarında ve görevlerinde yapılan değişiklikle birlikte vatandaş olarak tanımlandığını belirtmektedir. Böylece vatandaşlar ile devlet arasında inşa edilen yeni norm diğer devletlerin göz ardı edemediği sonuçlar doğurmuştur. Örneğin vatandaşların yeni yükümlülükleri (zorunlu askerlik gibi) savaş ve ulusal güvenlik anlayışında büyük bir değişime neden olmuş ve bu durum diğer devletlerin de aynı doğrultuda hareket etmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda devletlerin ulusal politikasına bağlı olarak yaşanan değişimin etkisi diğer devletler üzerinde de görülmektedir. Bunun sonucunda ise uluslararası sistemin mevcut kurallarında değişim kaçınılmaz olmaktadır.²¹⁰

Kratochwil ve Koslowski'ye göre, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın sona ermesi de uluslararası sistemin değişimine bir örnektir. Aynı zamanda Soğuk Savaş, neo-realizmin uluslararası sistemde yaşanan değişimi açıklayabilme kapasitesi bağlamında önemli bir test olmuştur.²¹¹ Nitekim neo-realizm yaşanan değişimi açıklayamamış ve başarısız olmuştur.²¹² Çünkü Doğu Avrupa'daki komünist hükümetler şiddet içermeyen bir devrimle bağımsızlıklarını kazanmış ve SSCB, uluslararası sistemde yaşanan bu değişimi engelleyecek herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Bunun yanı sıra Doğu Avrupa'daki devrimler, SSCB içerisindeki diğer halklara da yayılmış ve Varşova Paketi'nin yıkılmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda Doğu Avrupa'daki devrimler, SSCB'nin süper güç olarak yürüttüğü kurallarda yaşanan değişime bağlı olarak, uluslararası sistemde bir dönüşüm sağlamıştır.²¹³

Kratochwil ve Koslowski'ye göre Gorbaçov'un politikası, SSCB içerisindeki aktörler üzerinde nüfuz kurmak ve sosyalist sistemin sürdürülebilmesi için askeri müdahale dahil her türlü önlemi alan Brejnev Doktrini'ni terk ederek, Avrupa devletler sistemi gibi bir birlik olmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Doğu Avrupa ülkeleri egemen devletler gibi hareket etmeye başlamış ve yetkililer başbakan ve dışişleri bakanı gibi karar

---

²¹⁰Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 224.

²¹¹Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 216.

²¹²Richard Price, Christian Reus-Smit, a.g.m., s. 265.

²¹³Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 215.

verme sürecinde etkili olmaya başlamıştır.²¹⁴ Kratochwil ve Koslowski'ye göre Komünist Parti'nin Doğu Avrupa devletleri üzerindeki tekelinin sona ermesi ve SSCB'nin uluslararası politikadaki uygulamalarını değiştirmesi, değişimin uluslararası sisteme yansımalarına da neden olmuştur.²¹⁵

Gorbaçov'un politikası, SSCB ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki emperyal ilişkiyi sona erdirmeye başlarken, süper güçler (ABD-SSCB) arasındaki ilişkilerde de yeni normların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dönemin ABD başkanı George Bush'un SSCB'de yaşanan değişikliklere istinaden çevreleme politikasını aşan bir politika yürütülmesi gerektiğini, Doğu Avrupa devletlerinde yaşanan demokratikleşme sürecinin takip edileceğini ve Batı'nın SSCB için bir tehdit olmayacağını belirten görüşleri süper güçler arasında yeni normların inşa edilmesinin bariz örnekleri olmuştur.²¹⁶ Böylece Brejnev Doktrini'nin sona erdirilmesi, bunun yanı sıra milliyetçilik ve kendini yeniden tanımlama süreci, politikanın hem içsel hem de uluslararası etkilerini göstermiştir.²¹⁷

Kratochwil ve Koslowski'nin Fransız Devrimi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile örneklendirdiği inşacılık yaklaşımı, kurumların ve normatif anlamların önemi vurgulamaktadır. Uluslararası sistemde yaşanan değişikliği ise devletin sivil toplum ve diğer içsel unsurlar üzerindeki özerkliğine/meşruiyetine ve devletin egemen bir aktör olarak diğer aktörler karşısındaki konumunu ele alarak açıklamaktadır.²¹⁸ Bu doğrultuda inşacılık yaklaşımı, anlamların yalnızca aktörler üzerindeki etkisine odaklanmak yerine öznelerarası etkileşimlerdeki işlevini de dikkate almak zorundadır.²¹⁹

İnşacılık kuramının önde gelen temsilcileri Onuf, Wendt, Kratochwil ve Koslowski uluslararası politikanın sosyal yönüne odaklanarak aktörlerin davranışlarını ve sistemsel değişimleri anlamaya odaklanmışlardır. Bu düşünceden hareketle rasyonalist kuramların verili kabul ettikleri ve

---

²¹⁴Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 239.

²¹⁵Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 243.

²¹⁶Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 239.

²¹⁷Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 243.

²¹⁸Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 237.

²¹⁹Rey Koslowski, Friedrich Kratochwil, a.g.m., s. 225.

sorunsallaştırılmayan kavramlar üzerinden yeniden bir tanımlama arayışına girmişlerdir.

Dört temsilcinin de uluslararası politikada yapan ve yapı kavramını ele almışlardır. Bu bağlamda yapan ve yapının birbirlerini karşılıklı ve sürekli olarak inşa etmesi dört temsilcinin de çıkış noktası olmuştur. Bu inşa sürecinde Onuf kuralların etkisine; Wendt fikirlerin gücüne; Kratochwil ve Koslowski ise aktörlerin eylemlerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Onuf, Wendt, Kratochwil ve Koslowski devletlerarası ilişkilerde bir takım kuralların, fikirlerin ve eylemlerin inşacı etkisine odaklanmışlardır. Kurallar, fikirler ve eylemlerde yaşanan değişikliğe bağlı olarak uluslararası sistemde (yapıda) değişikliğin yaşanacağını vurgulamışlardır.

Onuf'un inşacılık yaklaşımını genel olarak değerlendirmek gerekirse kurallar, konuşma eylemi yoluyla inşa edilir. Kurallar aracılığıyla ise yapan ve yapı birbirini karşılıklı olarak inşa etmektedir. Bundan dolayı Onuf'un inşacılık yaklaşımında söz eylemler, yani konuşma eylemi, insanın başlangıç noktasını oluşturur. Uluslararası ilişkilerde kuralların olduğu sosyal bir yapıdır. Bu yapı içerisinde öncelikli kurum olarak devletler yer almaktadır. Devletlerarası ilişkiler, uluslararası toplumun inşa edilmesini sağlamaktadır. İnşa sürekli ve karşılıklı bir süreç olarak devam etmektedir.

Wendt'in inşacılık yaklaşımını değerlendirmek gerekirse, ontoloji ağırlıklı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Wendt, uluslararası ilişkilerdeki anahtar kavramları yeniden ele alarak bu kavramların düşünsel boyutunu ön plana çıkartmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda rasyonalist kuramlardaki gibi verili kabul edilen kavramları (kimlik, çıkar, güç, anarşi) ele alan Wendt, uluslararası sistemi meydana getiren unsurları yeniden tartışmaya açmaktadır. Bu unsurları tekrar ele alırken, materyalist bakış açısı yerine, unsurların barındırdığı düşünsel arka plana odaklanan Wendt, yapı ve yapının birbirini karşılıklı ve sürekli inşa ettiği, bu inşa sürecinin öznelarası etkileşim yoluyla gerçekleştiği, kimlik ve çıkarın ise öznelarası etkileşim süreci ile şekillendiği bir kuram geliştirmiştir.

Kratochwil ve Koslowski inşacılık yaklaşımını bütüncül bir yaklaşımla ele alarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyi bir arada değerlendirmiştir.

Bu doğrultuda ulusal düzeydeki aktörlerin eylemlerin eylemleri, ulusal politikadaki kuralların ve normların değişmesine neden olmaktadır. Bu değişime bağlı olarak uluslararası sistemde aktörlerarası etkileşimler aracılığıyla normların ve kuralların değişmesi de mümkündür. Uluslararası sistemde hakim normların ve kuralların değişmesi, uluslararası sistemin yapısının değişmesine neden olmaktadır.

Uluslararası ilişkiler bağlamında devletlerin dış politikası tek bir kurama indirilemeyecek kadar değişkenlik göstermektedir. AKP döneminde de çok yönlü dış politikanın etkisiyle kuramsal aığdan farklılıklar gösteren bir dış politika anlayışının hakim olduğunu söylemek mümkündür. Devletlerarası ilişkilerin sosyal yönünü ön plana ığıkararak inşacılık kuramı, bir yandan Türkiye-Filistin arasında inşa edilen kolektif kimliği ve Türkiye-İsrail arasında inşa edilen ötekileştirmeyi; diğer yandan Türkiye'nin, AKP döneminde, Filistin sorununa yaklaşımını anlamlandırması aığısından önemli bir referans olmaktadır. Bu doğrultuda ıalışmanın bir sonraki bölümünde Filistin sorununun tarihsel geımişi ele alınacak ve dördüncü bölümde AKP'nin Filistin sorununa yaklaşımını inşacılık kuramı bağlamında incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN SORUNU: TARİHİ, UNSURLARI ve ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Filistin Sorunu ve Unsurları

3.1.1. Siyonizmin Yükselişi ve Birinci Dünya Savaşı'na Giden Süreç

19. Yüzyıldan itibaren Yahudilerin bir ideoloji olarak benimsediği ve diasporadaki tüm Yahudileri tek bir çatı altında toplamayı amaçlayan Siyonizm, Siyon kelimesinden türetilmiş olup Siyon kelimesi Musevi tarihinde Kudüs ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu anlamda Siyon daha çok dini referans olarak Yahudiler üzerinde manevi bir etki yapmıştır. Bununla birlikte Siyonizm seküler bir yapıda olup siyasal bir düşünceye işaret etmektedir. Siyasal bir düşünce olarak Siyonizm, dinsel bir toplum olan Yahudileri dönüştürerek, yeni bir millet olarak inşa etmeyi amaçlamıştır.²²⁰

Siyasal Siyonizmin temelinde tarihsel süreç içerisinde dünyanın farklı bölgelerine dağılan Yahudilerin de bir millet olduğunu diğer dünya milletlerine kabul ettirmek ve bunu yaparken de Yahudileri kurumsal bir yapı altında birleştirme düşüncesi yatmaktadır. Kuşkusuz bu kurumsal yapı nihai aşamada bir Yahudi devleti kurmaktır, ancak nihai aşamaya kadar bu kurumsal yapıdan doğrudan söz edilmeyip genellikle yurt edinme gibi daha yumuşak ifadeler tercih edilmiştir. Örneğin yerleşim yeri olarak barınak kelimesini kullanan ABD'nin Tunus Büyükelçisi²²¹ olarak da görev yapmış olan Mordecai Manuel Noah, "serbest ve güçlü bir ülkede bütün Yahudiler için bir 'barınak' kurulmasını, böylece burada kendilerini 'antik mirasın nihai olarak sahip çıkılmasına' hazırlayacaklarını"²²² vurgulamıştır.

---

²²⁰Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik,** Timaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2003, s. 14.

²²¹Seymour Brody, **Jewish Heroes & Heroines of America : 150 True Stories of American Jewish Heroism,** Lifetime Books, 1996. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/MNoah.html> (Erişim Tarihi: 07.03.2013)

²²²Emma C. Murphy, "Siyonizm ve Filistin Sorunu," (Ed.) Choueiri M Youssef, **Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften...**, Çev: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 320.

Siyasal Siyonizmin hayata geçirilmesi başta Rusya ve Doğu Avrupa'da olmak üzere dünya genelinde yaşanan antisemit hareketler nedeniyle hızlanmıştır. Örneğin 1884 yılında Almanya'da Yahudi düşmanlığını kitlesel bir harekete dönüştüren Hıristiyan Sosyal İşçi Partisi üyeleri "Bismarck'a 225.000 imzayı kapsayan bir dilekçe sunmuşlar ve Orta Avrupa'dan Yahudi göçmen akımının kısıtlanmasını talep etmişlerdir."²²³ Antisemit hareketlerden bir diğeri Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yaşanmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda antisemitizmin yükselişindeki neden olarak Yahudilerin ekonomik hayatta hakim konumda olmaları gösterilmiştir. Bu konuda yapılan bir araştırmada "1914'e kadar olan devrede Viyana'da endüstrinin ve ticaretin tamamıyla Musevilerin kontrolünde"²²⁴ olduğu belirtilmiştir.

Rusya'da antisemitizmin yükselişi ise çok daha büyük boyutlarda gerçekleşmiştir. Rus Çarı II. Aleksandır'ın 1881 yılında öldürülmesi hadisesinde Yahudilerin de parmağı olduğu söylentileri sonucu *Pogrom*²²⁵ adı verilen katliamlar yaşanmıştır. *Pogrom*ların ardından ise Yahudiler kitleler halinde göç etmeye başlamıştır.²²⁶ *Aliyah* olarak da adlandırılan bu göçler sonucu Filistin'de Yahudi nüfusu önemli ölçüde artış göstermiştir:

Yahudilerin göçü 1892 yılında da devam etmiş ve yaklaşık 500.000 Yahudi ABD'ye göç etmiştir. Tayyar Arı, ABD'ye göç eden Yahudilerin ABD'nin karar alma mekanizmasında zamanla etkili hale geldiklerini ve İsrail'in kurulmasında büyük payları olduğunu belirtmektedir.²²⁷ 1904-1914

---

²²³Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sonrası (1880-1923)**, Kırmızı Kedi Yay., Beşinci Baskı, İstanbul, 2012, s. 24.

²²⁴Öke, a.g.e., s. 25.

²²⁵Rusçada toplu şiddet olarak tanımlanan *pogrom*, bireylerin yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve ibadet hakkına yapılan her türlü şiddet hareketini kapsamaktadır. *Pogrom*lar tarihsel olarak Doğu Avrupa'da 1881-1921 yılları arasında Hıristiyanların, Yahudilere yönelik şiddet hareketlerini kapsamaktadır. Ancak en şiddetli *pogrom*lar Rusya'da görüldüğü için *pogrom* kelimesi genellikle Ruslara atfen kullanılmaktadır. Rusya'da 1881-1984, 1903-1906 ve 1907-1921 dönemlerinde en şiddetli *pogrom*lar yaşanmıştır. Öteki milletlere karşı gerçekleştirilen bu *pogrom*lardan Ermeniler ve Tatarlar da etkilenmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz; "Modern Jewish History: Pogroms", **Jewish Virtual Library**, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_15895.html (Erişim Tarihi: 07.03.2013)

²²⁶Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, MKM Yay., Dördüncü Baskı, Bursa, 2008, s. 113.

²²⁷Arı, a.g.e., s. 113.

tarihleri arasında ise ikinci dalga *Aliyah* gerçekleşmiştir. İkinci *Aliyah* sonucunda Filistin'e yerleşen Yahudiler sosyal ve siyasal alanda örgütlenmeye başlamış; ancak en önemli gelişme kültürel anlamda yaşanmıştır. Bu dönemde dilin önemli bir birleştirici unsur olarak görülmesiyle birlikte İbranice üzerinde çalışmalar yapılmıştır:

Eliezer Ben Yehuda ve arkadaşları 2000 yıldan beri kullanılmayan İbraniceyi tekrar gözden geçirerek modernleştirdiler ve Yahudilerin bugünkü ulusal dili haline getirdiler. Tel Aviv, İbranice'nin ilk konuşulduğu şehir olarak inşa edildi ve İbranice 1920'li yıllardan itibaren Filistin'deki Yahudiler arasında tekrar kullanılmaya başlandı.²²⁸

Dünya geneline yayılan antisemit hareketler Yahudiler için bir uyanışı da beraberinde getirmiştir. Tarih boyunca farklı devletlerin himayesinde yaşayan Yahudiler son *Aliyah* dalgaları ile yine aynı sorunla karşı karşıya kaldıklarını görmüş ve bunun sonucunda geçici yerleşim birimlerinin Yahudiler için bir çözüm olamayacağını anlamışlardır. Bu bağlamda Yahudiler kendi aralarındaki birliği oluşturacak siyasal örgütlenme çabalarına başlamıştır. Siyasal örgütlenme çabasına istinaden 1871 yılında İngiliz Yahudi Derneği (*Anglo-Jewish Association*) ve 1873 yılında İsraili Birliği (*Israelitische Allianz*) kurulmuştur. Bu örgütler, Yahudilerin özgürlüğüne kavuşması için dünya genelinde çalışmalar yapmak ve yardımlarda bulunmak amacıyla kurulmuştur.²²⁹ Ancak siyasal örgütlenmeler içerisinde ilk ciddi adım Leo Pinsker tarafından ortaya atılmıştır. Pinsker, Siyon Aşıkları Hareketi (Siyon'u Sevenler Derneği-1890) adı altında yaptığı kongreler sayesinde Yahudilerin bilinçlenmesini sağlamaya çalışmıştır:

Yahudi Sorunu'nun çözümünün de ancak İsrailoğullarının diğer uluslarla denk bir statüye kavuşması ile gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Şöyle ki, ne zaman Yahudiler tarih sahnesine çıktıkları topraklara döner, orada milli egemenlik prensibine dayalı bağımsız bir devlet kurarlar (ve böylece Milletler Cemiyeti'ne diğer uluslarla eşit bir statüyle girerler) işte, o zaman Yahudileri kınamak ve aşağılamak için hiçbir neden kalmazdı.²³⁰

²²⁸Berna Sümer, Ayşe Ömür Atmaca, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, ODTÜ Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, 2006, s. 16.

²²⁹Bernard, Lewis, **İslam Dünyasında Yahudiler**, İmge Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 1996, s. 185.

²³⁰Öke, a.g.e., s. 33.

Pinsker, kısacası Filistin’de bağımsız bir devlet kurmanın gerekliliğinden bahsederek Yahudiler arasında milliyetçiliğin canlanmasına katkıda bulunmuştur. Yine Siyon Aşıkları Hareketi ile Yahudilere maddi yardım yaparak Filistin’e yapılacak göçleri teşvik etmiştir. Ancak yeterli maddi imkanı bulamayan bu hareket ile somut anlamda bir başarı elde edilememiştir. Yahudiler arasında asıl siyasi başarı, siyasi Siyonizmi 1896 yılında yayımladığı “*Yahudi Devleti*”²³¹ (*The Jewish State: An Attempt at a Modern Solution of the Jewish Questions*) adlı kitabı ile sistematikleştiren Theodor Herzl sayesinde olmuştur. Herzl’in bu kitabı kaleme almasına ve Siyonizm ile ilgili görüşlerini şekillendirmesine neden olan olay 1894 yılında Fransa’da yaşanmıştır. Bu dönemde Fransa’da gazetecilik yapan Herzl, Fransız ordusunda görev yapan ve aslen Yahudi olan Alfred Dreyfus adında bir yüzbaşının Almanya lehine casusluk yaptığı gerekçesiyle mahkum edilmesine karşı tepki göstermiştir. Bu bağlamda Herzl, davanın sonucundan hareketle Yahudiler için genel bir çıkarımda bulunmuş ve Yahudilere ait bir devlet kurulmadığı takdirde antisemitizmin sona ermeyeceği kanaatine varmıştır.²³²

Dünya üzerindeki Yahudileri siyasi bir çatı altında birleştirme düşüncesiyle hareket eden Herzl, 1897 yılında İsviçre’nin Basel şehrinde düzenlediği Siyonist Kongre ile Dünya Siyonist Teşkilatı’nı kurmuş ve örgütün ilk başkanı seçilmiştir.²³³ Herzl bu kongreyi “Siyonist hareketin yasama yetkisini üzerine alacak bir temsilciler meclisi olarak düşünüyordu. Bu meclisin içeriği, yapısı ve eylemleri herhangi bir ulusal meclis gibi olacaktı”²³⁴ sözleriyle açıklamıştır. Temsilciler Meclisi niteliğindeki kongrede alınan kararları uygulamak için bir yürütme kurulu da tasarlanmıştır. Buna göre “bir hükümet görünümünde bulunan ‘Büyük Hareket Komitesi’ kuruldu. 20 kişiden

²³¹Theodor Herzl, **Yahudi Devleti**, Çev: Sedat Demir, Ataç Yayınları, İstanbul, 2007, s. 323.

²³²Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi**, Çev: Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s. 125.

²³³Olivier Melnick, “A Brief History of Zionism”, **Zionism-Definition and the Brief History**, s. 3. <http://www.chosenpeople.com/main/pdf/A-Brief-History-of-Zionism.pdf> (Erişim Tarihi:01.04.2014)

²³⁴Vahdettin Engin, **Pazarlık**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 103.

oluşan bu kurul, Siyonizmin taktiklerini oluşturacak, siyaseti yürütecekti. Bu komitenin içinden bir 'Küçük Hareket Komitesi' çıkarılıp bu komitenin önemli sorunlarda adeta bir kabine gibi işlemesi"²³⁵ sağlanacaktı. Böylece Yahudiler arasında o güne kadarki en önemli teşkilatlanma gerçekleştirilmiş ve Siyonizmin amaçları bir program haline getirilmiştir. Kongre'de sunulan bu programa göre yapılması gerekenler dört madde halinde sıralanmıştır:

Siyonizmin amacı, Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun garantisi altında bir yurt edinmektir. Bu amaca ulaşmak için Kongre şu yollara başvurulmasını tavsiye eder:

- 1) Yahudi tarımcılar, zanaatkarlar ve tüccarların uygun şartlar altında Filistine yerleştirilmesi,
- 2) Buldukları ülkelerdeki kanunlara uyumlu bir şekilde Yahudilerin bölgesel ve uluslararası alanda birleşmesi ve örgütlenmesi,
- 3) Yahudi milli duygusunun ve ulusal bilincinin güçlendirilmesi ve teşvik edilmesi,
- 4) Siyonizmin hedeflerine ulaşmak amacıyla hükümetlerin rızasını elde etmek için gerekli girişimlerin yapılması.²³⁶

Kongre aldığı kararlar ile Yahudiler için Filistin'de bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Filistin'in Osmanlı Devleti yönetiminde olması nedeniyle Kongre'de alınan kararların hayata geçirilmesi Osmanlı Devleti ile yapılan görüşmeler çerçevesinde başlamıştır. Herzl, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine izin verildiği takdirde Osmanlı Devleti'nin borçlarının Yahudiler tarafından karşılanacağını ve bu şekilde Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan Avrupa'ya olan bağımlılığının ortadan kalkacağını belirtmiştir.²³⁷ Ancak Herzl'in Filistine yerleşme yönündeki talepleri dönemin Osmanlı padişahı II. Abdülhamid tarafından kabul edilmemiştir.²³⁸

Herzl'in Filistin üzerine yaptığı girişimler sonuçsuz kalmış ve 1904 yılında ölmüştür. Ancak Herzl'in "*Yahudi Devleti*" kitabındaki ülküleri gelecek nesiller için ilham kaynağı olmuştur:

---

²³⁵Öke, a.g.e., s. 44.

²³⁶Zionist Congress: First Zionist Congress & Basel Program, Ağustos 1987, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/First_Cong_&_Basel_Program.html (Erişim Tarihi: 02.04.2014)

²³⁷Walid Khalidi, "The Jewish-Ottoman Land Company: Herzl's Blueprint for the Colonization of the Palestine," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 22, No. 2, Winter 1993, s. 32.

²³⁸Khalidi, a.g.m., s. 37.

Yahudiler, istedikleri devlete kavuşacak! Yahudiler en azından özgür birer insan olarak topraklarında yaşayacak ve kendi vatanlarında huzur içinde ölebilecek!²³⁹

3.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Filistin ve İngiliz Manda Sistemine Giden Süreç

Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Osmanlı Devleti hakimiyetinde olan Ortadoğu, savaş sırasında, İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya arasında 1916 yılında imzalanan gizli Sykes-Picot antlaşması ile paylaşılmıştır. Bu bağlamda günümüzde Ortadoğu devletleri arasında yaşanan çatışmaların temeli, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında bölgenin yapay bir biçimde şekillendirilmesi sonucu atılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı himayesinde bulunan Arap halklarının ayaklandırılması İngiltere açısından önemli bir unsur olarak görülmüştür. Araplar açısından ise döneme hakim olan milliyetçilik akımı ön plana çıkmış ve bölgede kurulacak muhtemel Arap devletleri, Arapları İngiltere ile ittifak yapmaya yönlendirmiştir.

İngiltere ile Araplar arasındaki görüşmeler dönemin Mısır Valisi Henry McMahon ile Mekke Emiri Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalar sonucu gerçekleşmiş ve Şerif Hüseyin savaş sonrası kurulacak Arap devletine karşı İngilizler yanında savaşa girebileceğini belirtmiştir.²⁴⁰ Şerif Hüseyin'in teklifi İngilizler tarafından kabul edilmiş, ancak Arap devletinin sınırları konusunda net bir tanımlama yapılmamıştır. Ayrıca bu yazışmalara herhangi bir resmiyet kazandırılmamıştır.²⁴¹

3.1.2.1. Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşması

Mısır Valisi Henry McMahon ile Mekke Emiri Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalardan kısa bir süre sonra İngiltere, Ortadoğu politikasında

---

²³⁹Herzl, a.g.e., s. 142.

²⁴⁰Manuel, Hassassian, **Palestine: Factionalism In the National Movement (1919-1939)**, PASSIA, First Edition, Jerusalem, 1990, s. 13.

²⁴¹Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 127-128.

Fransa ve Çarlık Rusya ile ittifak yapmaya yönelmiş ve bu üçlü arasında, Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşması yapılmıştır. Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşmasına göre paylaşım şu şekildedir:

Rusya, Doğu Anadolu ve İstanbul'a sahip çıkmıştır. Fransa Suriye'nin neredeyse bütününü, Güney Anadolu'yu ve Musul'u istemiştir. İngiltere ise Irak'a gözünü dikmiştir. Aralarında oluşturdukları 'taksim haritası'nda tarafların 'Kahverengi Bölge' diye adlandırdıkları Filistin ise harpten sonra Avrupa denetiminde özel bir uluslararası rejime kavuşturulacaktır.²⁴²

Gizli tutulan Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşması, Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi (1917) sonrası, Bolşevik yönetiminin gizli anlaşmaları 1918 yılında açıklaması ve lağvetmesi ile hayata geçirilemeden ertelenmiştir.²⁴³

Bolşevik ihtilali ile Çarlığın yıkılması ve Bolşeviklerin, Çarlık diplomasisinin bütün gizli vesikalarını açığa vurması, Araplar için soğuk bir duş oldu ve İngiltere'nin oyunlarını bütün çıplaklığı ile gördüler.²⁴⁴

3.1.2.2. Balfour Deklarasyonu

İngilizlerin savaş sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı kullanacağı bir diğer unsur ise savaş sonrası Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı hedefleyen Yahudiler olmuştur. Yahudiler ise, savaş sırasında, Siyonizm amacı çerçevesinde hem İttifak devletleri hem de İtilaf devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde önemli bir nüfusu oluşturan Yahudiler *pogrom*lardan dolayı Çarlık Rusyası'nın da bulunduğu İtilaf devletlerine öncelikle temkinli yaklaşmış ve Filistin konusunda İttifak devletleri nezdinde çözüm aramıştır.²⁴⁵ Örneğin bu dönemde Amerika'da Almanya

²⁴²Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 209.

²⁴³Muriel Mirak-Weissbach, "Shades of Sykes-Picot Accord Are Cast Over Southwest Asia," **Executive Intelligence Review**, February 2006, s. 12.

²⁴⁴Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkim Yay., On Yedinci Baskı, İstanbul, 2010, s. 166.

²⁴⁵Levent Ünalın, Ahmet Ali Gökdemir, **Jerusalem**, Melek Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47.

lehine çalışmalar yapan “*The American-Jewish Chronicle*” derneği kurulmuştur.²⁴⁶

İttifak devletlerine verilecek destek sonucu somut adımlar bekleyen Yahudiler, İngilizler sayesinde istediklerini elde etmiştir. Theodor Herzl’in ölümünün ardından Dünya Siyonist Örgütü’nün yeni lideri olarak Siyonist ideali gerçekleştirmeyi amaçlayan Chaim Weizman da uluslararası desteğin gerekliliğini savunmuş, ancak diğerlerinden farklı olarak, bu doğrultuda en önemli desteğin İngiltere’den geleceğini düşünmüştür. Örneğin bir konuşmasında Weizman, “Filistin İngilizlerin nüfuz alanına girmelidir ve bir İngiliz sömürgesi olarak orada, İngiltere Yahudi yerleşimini teşvik etmelidir; ta ki yirmi ya da otuz yıl içinde bu bölgede bir milyon, belki daha fazla bir Yahudi nüfusuna sahip olalım,”²⁴⁷ diyerek İngiltere’nin kurulacak Yahudi devleti için önemini vurgulamıştır. Bu düşünceler ışığında Filistin’de kurulacak Yahudi devleti için İngiltere’de diplomatik temaslar kuran ve lobi faaliyeti yapan Weizman, dönemin uluslararası koşullarının da kendi lehlerine olduğunun farkına varmıştır. Çünkü savaşın gidişatını kendi lehine çevirmek isteyen İngilizler de Yahudi desteğine ihtiyaç duymaktaydı. İngilizlere göre “Siyonist hareketten destek almak, Rusya’nın, Şubat Devriminden sonra savaştan çıkmasını engelleyecek, Almanya’yı içerden zayıflatacak ve Amerika’nın savaşa katılmasını çabuklaştıracaktır.”²⁴⁸ Bu amaçla İngiltere, Balfour Deklarasyonu (1917) ile Filistin’de Yahudiler için bir yurt öngörmüştür. Balfour Deklarasyonu dönemin İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı olan Lord Walter Rothschild’e bir mektupla sunulmuştur. Balfour Deklarasyonu şu şekildedir:

Majestelerinin Hükümeti, Yahudi halkı için bir milli ocağın kurulması lehinde düşünmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için var gücünü kullanacaktır. Açıktır ki, Filistin’de Yahudi olmayan toplulukların medeni ve dini haklarına da, Yahudilerin başka ülkelerde yararlanabilecekleri haklara ve siyasi statüye de zarar verebilecek hiçbir şey söz konusu olamaz.²⁴⁹

²⁴⁶Roger Garaudy, **İlahi Mesajlar Toprağı Filistin**, Çev: Cemal Aydın, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 255-256.

²⁴⁷Alan R. Taylor, **İsrail’in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, Çev: Mesut Karışahan, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 26.

²⁴⁸Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., 128.

²⁴⁹Garaudy, a.g.e., s. 260.

Balfour Deklarasyonu ile Yahudiler amaçlarına kısmen de olsa ulaşmış ve İngiltere'nin desteğini alarak Filistin'de kurulacak Yahudi devletini İngiltere nezdinde resmileştirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda hem Arap hem de Yahudi halkı istediğini elde edememiş ve Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları için daha önce uygulamaya konulamayan Sykes-Picot-Sazanov uzlaşısı, San Remo Konferansı ile hayata geçirilmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın katılımıyla 1920 yılında yapılan San Remo Konferansı, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da kaybettiği toprakları yeniden düzenlemek amacıyla yapılmıştır.²⁵⁰ Konferans sonrasında alınan karar 24 Temmuz 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti'nde onaylanmıştır. Alınan karar sonucu Lübnan ve Suriye Fransa'nın, Irak ve Filistin ise İngiltere'nin manda yönetimine girmiştir.²⁵¹

Ortadoğu'da kurulan yeni devletler için ulus-devlet olabilme mücadelesi yerini manda sistemine bırakmıştır. Bu bağlamda Osmanlı kimliği ile bütünleşen Ortadoğu, her biri farklı siyasi, etnik ve kültürel özelliklere sahip yeni devletleri barındıran, Fransa ve İngiltere'nin nüfuzu altına giren bir bölge haline gelmiştir.

3.1.3. İngiliz Manda Sistemi ve Filistin

Birinci Dünya Savaşı sonucunda İtilaf devletleri savaşı kazanan taraf olmuş ve İttifak devletlerinin toprakları savaş sonrası oluşan mevcut yapı içerisinde yeniden düzenlenmiştir. MC bu düzenlemeyi resmileştirmek amacıyla manda sistemini bir model olarak geliştirmiştir.²⁵² Manda sistemi 1920 yılında San Remo Konferansı ve Sevr Antlaşması sırasında

---

²⁵⁰ Joshua Teitelbaum, "Israel as the Nation-State of the Jewish People: From the San Remo Conference (1920) to the Netanyahu-Abbas Talks," **Jerusalem Viewpoints**, September-October 2010, s. 2.

²⁵¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 250.

²⁵² Nele Matz, "Civilization and the Mandate System under the League of Nations as Origins of Trusteeship," **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Netherland, Vol. 9, 2005, s. 54.

görülmüş ve son olarak MC'de resmileştirilmiştir.²⁵³ MC Pakti'nin 22. Maddesine göre manda sistemi üç gruba ayrılmıştır:

Osmanlı Devleti'ne ait Ortadoğu toprakları A mandası olarak belirlenmiştir. Buna göre Irak ve Filistin İngiltere; Suriye ve Lübnan ise Fransa hakimiyetinde kalmıştır. Mandatar devletler, manda sistemi altına alınan devletlerin kendilerini yönetebilmeleri için "idari danışmanlık ve yönetim" desteği verecektir. B mandası Almanların Orta ve Doğu Afrika'daki sömürgelerini kapsamıştır. C mandası ise Güney Batı Afrika ve Pasifik bölgesini kapsamıştır.²⁵⁴

İngiltere ve Fransa arasında paylaşılan Ortadoğu toprakları MC nezdinde resmileştirilmiş ve İngiltere, Irak ve Filistin'i kendi manda sistemine almıştır. Böylece savaş sırasında çelişkili bir şekilde hem Yahudilere hem de Araplara "iki kez vaat edilen"²⁵⁵ Filistin toprakları İngiltere himayesine geçmiştir. İngilizlerin yönetiminde bulunan Filistin, 1922 yılında, Trans-Ürdün ve Filistin olmak üzere ikiye ayrılmış ve Trans-Ürdün Kral Abdullah'ın himayesine verilmiştir.²⁵⁶ Filistin ise Yahudileri ve Arapları bir arada tutan İngiliz yönetimi altında kalmıştır.

İngilizler manda yönetimi sırasında Filistinli Araplar ile Yahudilerin bir arada yaşadığı bir Filistin devletinin kurulmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda hem Yahudilerin Filistin'e göç politikası desteklenmiş hem de Arapların mevcut hakları korunmaya çalışılmıştır. İngilizler manda sistemi için ilk olarak Yüksek Komiser Sir Herbert Samuel'i görevlendirmiş ve Samuel İngiltere'nin yukarıda belirtilen politikası sonucu her iki toplumun da önceliklerini göz önünde tutmaya çalışmıştır. Nitekim bu politika sonucu Samuel "her iki toplumun da bir arada yaşayarak Filistin'i tekrardan inşa edebileceğini düşünmüş;"²⁵⁷ ancak İngilizlerin bu politikası beklenen şekilde gerçekleşmemiştir.

---

²⁵³Eli E. Hertz, "Mandate for Palestine: The Legal aspect of Jewish rights to a National Home in Palestine," **Myths and Facts**, 2007, s. 5.

²⁵⁴Susan Pedersen, "The Meaning of the Mandates System: An Argument," **Geschichte und Gesellschaft**, Vol. 32, No. 4, 2006, s. 563.

²⁵⁵Youssef Choueiri M., a.g.e., s. 128.

²⁵⁶Joseph Nevo, **King Abdullah and Palestine: A Territorial Ambition**, Macmillan Press, Oxford, 1996, s. 3.

²⁵⁷Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 130.

İngiliz manda yönetimi süresince Filistinli Araplar ile Yahudiler arasında ekonomik, sosyal ve dini nedenlerden dolayı yaşanan anlaşmazlıklar zamanla yerini çatışmaya bırakmıştır. İngilizler ise bu çatışmaları önlemek ve her iki toplum arasında ortak bir çözüm bulabilmek amacıyla bir dizi rapor yayınlamıştır.²⁵⁸ Bu amaçla, 1930 yılında hazırlanan ilk rapor Passfield Beyaz Kitabı'dır.²⁵⁹ Arap ve Yahudi halkının bir arada yaşayamayacağına, bölgeye yapılan Yahudi göçünün durdurulmasına ve bölgedeki artan milliyetçiliğe dikkat çeken rapor Filistinli Arapların haklarını gözetilen önemli bir belge olarak görülmüştür. Yahudiler ise raporu Siyonizm'e yönelik ağır bir darbe olarak yorumlamışlardır.²⁶⁰ Passfield Beyaz Kitabı'nın ardından 1937 yılında Peel Komisyonu Raporu yayımlanmıştır. Rapor Filistin'de taksimi öngörmüştür. Buna göre Filistinli Araplar ve Yahudiler kendi devletlerini kuracak; Kudüs ve Beytüllahim toprakları ise İngilizlerin yönetiminde güvenli bölge olarak kalacaktır.²⁶¹ İngilizlerin sunduğu taksim kararı her iki toplum tarafından da kabul edilmemiş ve İngilizler bu amaçla 1938 yılında Woodhead Komisyonu'nu oluşturmuştur. Komisyonu da taksimi öngörmüş fakat İngiliz Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.²⁶² İngiliz manda yönetimi altında hazırlanan bir diğer rapor İngiliz Sömürgeler Bakanı Malcolm MacDonald tarafından 1939 yılında hazırlanan Beyaz Sayfa'dır. Beyaz Sayfa ile Filistin'in on sene içinde bağımsızlığı öngörülmüş ve Yahudi göçünün tedricen azaltılacağı belirtilmiştir.²⁶³ Bu dönemde Filistinli Araplar Beyaz Sayfa'nın yayımlanmasından memnun olmuşlardır. Yahudiler ise Siyonizmin amaçlarına doğrudan bir meydan okuma olarak gördükleri Beyaz

---

²⁵⁸T. G. Fraser, Andrew Mango, Robert Mcnamara, **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu**, Çev: Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, Birinci Baskı, Kasım 2011, İstanbul, s. 338.

²⁵⁹Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 131.

²⁶⁰Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 131.

²⁶¹Palestine Royal Commission: Text of Official Summary of Its Report, **American Jewish Year Book**, s. 539-540. http://www.ajcarchives.org/AJC_DATA/Files/1937_1938_5_YRAppendices.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2014)

²⁶²Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 132.

²⁶³Victoria Honeyman, "Britain, Palestine and the Creation of Israel; How Britain Failed Protect is Protectorate," **Polis Working Papers**, No. 1, School of Politics and International Studies, Leeds, 2011-2012, s. 6.

Sayfa'yı İngilizlerle olan ilişkilerinde büyük bir hata olarak yorumlamışlardır.²⁶⁴

İkinci Dünya savaşı süresince İngilizler nezdinde siyasi destek bulamayan Yahudiler yönünü ABD'ye çevirmiştir. Bu bağlamda ABD'de bulunun Siyonistler savaş sırasında yaşanan antisemit hareketleri politika aracı olarak kullanmışlardır. Bu doğrultuda ABD yönetimini Yahudi davasını desteklemek amacıyla etkilemeye çalışmışlardır.²⁶⁵ Yahudiler bu konuda başarılı olmuş, özellikle lobi faaliyetleri aracılığı ile Yahudi nüfusunun taşıdığı oy potansiyeli verilecek desteğe karşılık olarak kullanılmıştır.²⁶⁶ Yahudiler ABD ile gelişen ilişkilere paralel olarak 1942 yılında New York'ta bir program kabul etmiştir. Biltmore Programı olarak adlandırılan bu programda Balfour Deklarasyonu'nun geçerliliğini koruduğu, MacDonald Beyaz Kitabı'nın reddedildiği ve Filistin'e yapılan Yahudi göçünün devam etmesi gerektiği yönünde kararlar alınmıştır.²⁶⁷ Böylece Yahudiler, Biltmore Programı ile İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşırken Yahudi devleti konusunda önemli bir destek bulmuştur.

3.1.4. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Filistin Sorunu

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngilizler, Filistin'den çekilme kararı vermiş ve "2 Nisan 1947'de BM'ye resmen başvurarak BM Genel Kurulu'nun meseleyi ele almasını"²⁶⁸ istemiştir. Birleşmiş Milletler nezdinde 15 Mayıs 1947'de kurulan "BM Özel Komisyonu (UNSCOP)"²⁶⁹ İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda yönetimini sonlandıran Çoğunluk ve Azınlık Planları olmak üzere iki plan hazırlamıştır:

²⁶⁴Rory Miller, **Britain, Palestine and Empire: The Mandate Years**, Ashgate, King's College London, s. 9.

²⁶⁵Colleen Brady, "American Zionism and the Biltmore Conferance", Repps Hudson (Ed.), **Readings on the Arap-Israel Conflict**, Washington, 2010, s. 2.

²⁶⁶Arthur Jr. Goldschmidt, Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 378.

²⁶⁷Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Barış Kitap Yayınevi, Üçüncü Baskı, 2011, s. 52.

²⁶⁸Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu...**, s. 59.

²⁶⁹Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1914**, İmge Kitabevi Yayınları, On Üçüncü Baskı, Ankara, 2005, s. 298.

Çoğunluk Planı'na göre, bağımsız Filistin Devleti aralarında ekonomik birlik bulunan Arap ve Yahudi devletleri şeklinde ikiye bölünecek, Kudüs şehri ise uluslararası denetim altında tutulacaktı. Azınlık Planı'ndaysa, Filistin'in başkenti Kudüs olan ve Arap ve Yahudi federe bölümlerinden oluşan federal bir yapıya sahip olması öngörülüyordu.²⁷⁰

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucu Çoğunluk Planı "181(II) A sayılı tavsiye kararı olarak 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla"²⁷¹ kabul edilerek Filistin'de Yahudi devletinin kurulması sağlanmış, Kudüs, BM denetimi altına alınmıştır. Filistin sorununun başlangıcından itibaren Yahudi devletine karşı çıkan ve Filistin'de bağımsız Arap devletinin kurulmasını isteyen Araplar ise taksim kararına karşı çıkmışlardır. Çünkü "nüfusun üçte birini oluşturmalarına ve toprağın %7'sine ancak sahip olmalarına rağmen iyi toprakların çoğunu da kapsamak üzere, Filistin topraklarının %56'sı kurulacak Yahudi devletine"²⁷² bırakılmıştır.

Birleşmiş Milletlerin aldığı taksim kararı ve İngiltere'nin manda yönetimini sona erdirmesi, Ortadoğu'da halen devam etmekte olan Arap-İsrail çatışmasının da temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda "14 Mayıs 1948 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Sir Alan Cunningham Filistin'deki İngiliz mandasının"²⁷³ sona erdiğini ilan etmiştir.

İngilizlerin Filistin'den çekilme kararı açıkladığı gün Yahudiler, BM'nin taksim kararında öngördüğü Yahudi topraklarında, İsrail Devleti'nin kurulduğunu bir bildirme ilan etmişlerdir. Bu bildirme ile "BM'den üyeliğe kabul isteniyor, İsrail Devleti içinde kalacak olan Arapların tam ve eşit vatandaşlık haklarına sahip olacakları belirtiliyor ve Arap ülkeleri ile barış içinde ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması arzusu"²⁷⁴ vurgulanıyordu.

---

²⁷⁰ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Ortadoğu'yla İlişkiler, Filistin Sorunu", (Ed.) Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, On İkinci Baskı, İstanbul, 2006, s. 637.

²⁷¹ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu...**, s. 224.

²⁷² Arı, a.g.e., s. 224.

²⁷³ Avi Shlaim, "Britain and the Arap-Israeli War of 1948," **British Security Policy 1945-1956**, King's College, London, 1987, s. 50.

²⁷⁴ Yılmaz, **Uluslararası Politikada...**, s. 62.

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Siyonist hareket başarısına ulaşmış, bu hareketin en önemli liderlerinden Chaim Weizmann İsrail Devleti'nin ilk devlet başkanı, David-Ben Gruion ise ilk Başbakanı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda küresel aktör olarak ön plana çıkan ABD ve SSCB kısa bir süre içinde İsrail Devleti'ni hukuken tanımışlardır.

3.2. Arap-İsrail Savaşları ve Filistin Sorunu

3.2.1. Birinci Arap İsrail Savaşı: 1948 Savaşı

Arap-İsrail savaşlarının ilki İsrail devletinin kurulmasının ertesi günü (15 Mayıs 1948) Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak ordularının İsrail'e saldırısı ile başlamıştır. Arap devletlerinin Filistin'i korumak amacıyla başlattığı bu savaş BM'nin ateşkes çağrısına kadar devam etmiştir.²⁷⁵ İsrail, savaş sonunda Arap devletlerine karşı başarılı olmuş ve Arap devletleri ile yaptığı antlaşmalarda kendi lehine değişiklikleri kabul ettirmiştir. Bu değişiklikler sonucunda "Gazze'nin İsrail ve Mısır tarafından; Filistin'in Araplara bırakılan kısmının ise İsrail ile Ürdün arasında paylaşılmasıyla"²⁷⁶ birinci Arap-İsrail savaşı sona ermiş ve İsrail topraklarını genişletme imkanı bulmuştur. Bu doğrultuda Filistin'in İsrail ve Ürdün arasında bölünmesi üzerine Kudüs'ün batı yakası İsrail işgalinde kalmış ve daha sonra Batı Kudüs başkent olarak ilan edilmiştir.

3.2.2. Süveyş Krizi ve İkinci Arap İsrail Savaşı

Mısır-Fransız ortaklığı ile kurulan ve 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı, Mısır'ın hisselerini İngiltere'ye devretmesi sonucu, Fransız-İngiliz

---

²⁷⁵ Joel Beinin, Lisa Hajjar, "Palestine, Israel and the Arab-Israel Conflict: A Primer," **Middle East Research and Information Project**, s. 2. http://www.stanford.edu/group/sper/images/Palestine-Israel_Primer_MERIP.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2014)

²⁷⁶ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu...**, s. 231.

ortaklığı ile işletilmeye başlanmıştır.²⁷⁷ Fransız ve İngilizlerin Kanal üzerinde hakimiyet kurma çabası Süveyş Kanalı'nın stratejik açıdan taşıdığı önemi açıklamaktadır:

İktisadi coğrafya bakımından, birbirinden farklı iki kıtayı birleştiren bir su yolu olduğu için hususi bir ehemmiyeti haizdir. Zira bir taraftan çok geniş ve zengin bir ziraat ülkesi olan Asya ile, diğer taraftan dünyanın çok ileri bir endüstri sahası olan Avrupa'yı bağlamakta ve ayrıca yeryüzünde yaşayan insanların yarısını barındıran Doğu ve Güney Aya ile beşeriyetin 1:4'nin yaşadığı Avrupa'yı birbirine yaklaştırmaktadır. Kanalın bu coğrafi vasıfları, iktisaden birbirini tamamlamak mecburiyetinde olan iki mühim kıtanın arasında kısa ve ucuz bir nakil temin etmesi bakımından müstesna bir rol oynamaktadır.²⁷⁸

Stratejik açıdan küresel bir önemi olan Süveyş Kanalı'nın 1956 yılında Cemal Abdül Nasır tarafından millileştirilmesi ile Süveyş Krizi ortaya çıkmıştır. Süveyş Krizi'nin görünürdeki nedeni, ABD, İngiltere ve Dünya Bankası'nın oluşturacağı fon ile yapılması öngörülen Asvan Barajı'na, anılan devletler ve Dünya Bankası tarafından yardımın yapılmayacağını bildirmesi olmuştur. Buna göre yapılması öngörülen yardımların dağılımı şu şekildedir:

Mısır'ın Nil nehri üzerinde kurmayı tasarladığı Asvan Barajı'na finansman için ABD 55 milyon, İngiltere 15 milyon ve Dünya Bankası 200 milyon dolar yardım taahhüdü vermişlerdi.²⁷⁹

ABD, Mısır'ın uluslararası politikada takındığı tutumları dikkate alarak yardımın yapılmasına karşı çıkmıştır. ABD öncülüğünde yardımın iptal edilmesinin nedenleri "Mısır'ın Çin halk Cumhuriyeti'ni tanınması, ABD Kongresi'nde İsrail lobisinin de desteğe karşı çıkışı ve güneyli Kongre üyelerinin Mısır'ın artan keten üretiminin kendi üretimlerine zarar

---

²⁷⁷ Olukoya Ogen, "The Economic Lifeline of British Global Empire: A Reconsideration of The Historical Dynamics of The Suez Canal, 1869-1956," **The Journal of International Social Research**, Vol. 1, No. 5, Fall 2008, s. 529.

²⁷⁸ Danyal Bediz, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 3, Ankara, 1951, s. 338.

²⁷⁹ Sayim Türkman, **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2007, s. 238.

vereceğinden duydukları endişe”²⁸⁰ olarak belirtilmiştir. Asvan Barajı'na yapılacak yardımın iptal edilmesi kararı, Mısır'ın Batı karşıtı tutumunu güçlendirmiş ve Nasır karara tepki olarak 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı'nı işleten İngiliz-Fransız şirketini millileştirdiğini ilan etmiştir.²⁸¹

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ile bölgedeki çıkarlarının tehlikeye girdiğini düşünen İngiltere ve Fransa, İsrail'in de dahil olduğu bir plan çerçevesinde, Mısır'a karşı askeri müdahale kararı almıştır. İngiltere ve Fransa, yapılacak ilk askeri müdahaleye doğrudan katılmayı tercih etmemiş, Arap ülkeleri ile sorunlu olan İsrail'i kullanmışlardır ki, bu tercih İsrail'in de çıkarına olmuştur.²⁸² Ayrıca İngiltere ve Fransa, İsrail'in saldırısından sonra bölgeye yapılacak müdahalenin bu şekilde meşru olacağına inanmışlardır. İsrail ise bölgede gücünü arttırmak, Arap yükselişinin önüne geçmek ve kanalın millileştirilmesi sonrası İsrail'e giden gemilerin engelleneceği düşünceleri doğrultusunda askeri müdahaleye dahil olmuştur.²⁸³

Mısır'a yapılan askeri müdahale sonrası Mısır yenilmiş, İsrail başarıya ulaşmış, İngiltere ve Fransa ise plan doğrultusunda her iki devlete de “ültime vererek birliklerin Kanal'dan onar millik bir alandan çekilmesini”²⁸⁴ istemiştir. İsrail verilen ültimatoma riayet edeceğini bildirmiş ancak Mısır bu karara karşı çıkmıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransız kuvvetlerinin saldırıya geçmesiyle askeri müdahale savaş halini almıştır. Bu durumdan rahatsızlık duyan SSCB ise plana dahil olan devletleri uyararak Ortadoğu'daki varlığını hissettirmeye başlamıştır. SSCB'nin, Süveyş Krizi'ne Üçüncü Dünya Savaşı tehdidi ile yaklaşımı üzerine ABD, İngiltere ve Fransa'nın askeri müdahaleye son vermesi için baskılarını arttırmıştır.²⁸⁵ Bunun üzerine 3 Aralık 1956 tarihinde İngiltere ve Fransa geri çekilmiştir.

---

²⁸⁰Zafer Yıldırım, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası,” (Ed.) Hasret Çomak, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 595.

²⁸¹Rose McDermott, **Risk-Taking in International Politics: Prospect Theory in American Foreign Policy**, The University of Michigan Press, 1998, s. 135.

²⁸²Jeremy J. Rothwell, “Eisenhower, Eden and the Anglo-American ‘Special Relationship’ During the Suez Crisis,” **Department of State Bulletin**, 1957, s. 12.

²⁸³McDermott, a.g.e., s. 147.

²⁸⁴Türkman, a.g.e., s. 240.

²⁸⁵Francis Fukuyama, “Soviet Threats to Intervene In the Middle East 1956-1973,” **A Series In International Security and Arms Control**, The Rand Corporation Press, June 1980, s. 6.

İsrail ise 6 Kasım 1956 tarihinde ABD ve BM'nin girişimleri sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁸⁶

3.2.3. 1967 6 Gün Savaşı

6 Gün Savaşı olarak anılan üçüncü Arap-İsrail savaşının yaşanmasında Suriye'nin İsrail'e yönelik politikaları etkili olmuştur. Süveyş Krizi sonrası Suriye ile İsrail arasında yaşanan sınır çatışmaları devam etmiş ve her iki tarafın BM Güvenlik Konseyi'ne yaptığı şikayet başvurularında etkili bir sonuç alınamamıştır. Güvenlik Konseyi'nden sınır çatışmalarını sonlandıracak bir kararın çıkmamasında SSCB'nin Suriye yanlısı politika izleyerek alınacak kararları veto etmesi etkili olmuştur.²⁸⁷ Suriye ile İsrail arasında çatışmaların yaşandığı sırada Filistinli Araplar da etkili bir aktör olarak sürece dahil olmuştur. 1964 yılında Filistin dışında mülteci olarak yaşayan Filistinliler bir araya gelerek Birinci Filistin Kongresi'ni yapmış ve kongre sonucu Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştur.²⁸⁸ FKÖ yayımladığı bildiri ile İsrail Devleti'ni tanımadığını ve Filistin için mücadele edileceğini açıklamıştır. Bu bağlamda FKÖ bünyesinde kurulan ve gerillalardan oluşan El-Fetih aracılığıyla Suriye'ye askeri destek verilmiştir.²⁸⁹

Suriye ile İsrail arasında yaşanan sınır çatışmalarına 1965 yılında Ürdün de dahil olmuştur. Özellikle El-Fetih'in Ürdün sınırında etkili olmaya başlaması bu çatışmaların artmasına yol açmış, ancak durumdan rahatsız olan Ürdün Kralı Hüseyin El-Fetih'in faaliyetlerini durdurmuştur. Nitekim El-Fetih faaliyetlerine Suriye'de devam ederek mücadelesini sürdürmüştür.²⁹⁰

Tarihe 6 Gün Savaşı olarak geçen ve 1967 yılında başlayan üçüncü Arap-İsrail savaşı, İsrail'in Ürdün'e saldırmasıyla başlamış ve 6 gün içerisinde Golan Tepeleri, Sina Yarımadası, Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün

²⁸⁶Michael Scout-Baumann, **Access to History: Crisis in the Middle East-Israel and the Arab States (1945-2007)**, Hodder Education Press, 2009, s. 43.

²⁸⁷Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, s. 305.

²⁸⁸Rashid Hamid, "What is the PLO," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 4, No. 4, Summer 1975, s. 90.

²⁸⁹Armaoğlu, a.g.e., s. 843.

²⁹⁰Yılmaz, **Uluslararası Politikada...**, s. 166.

işgali ile sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda ise İsrail'in hakimiyetindeki Arap nüfusunda artış yaşanmış ve bölgedeki Arap milliyetçiliği artarak devam etmiştir.²⁹¹ Nitekim, İsrail'e karşı oluşturulan Arap koalisyonu İsrail'in beklenmedik saldırısı ile büyük bir yenilgi almış ve özellikle Mısır'ın bölgedeki etkin konumu sarsılmıştır. İsrail'e yönelik en önemli karar savaş sonrasında Arap liderlerinin bir araya geldiği Hartum'daki Arap Zirvesi'nde alınmıştır. Buna göre Arap devletleri İsrail'e yönelik yeni tutumlarını, "İsrail'i tanımama, İsrail ile görüşmeme ve İsrail ile barış yapmama"²⁹² olarak belirlemişlerdir.

6 Gün Savaşı'nın ardından BM Güvenlik Konseyi, 242 sayılı kararı kabul etmiş ve İsrail'in 1967 yılından önceki sınırlarına çekilmesini öngörmüştür. Bu bağlamda 242 sayılı karar ile bölgedeki devletlerin egemenlik haklarının ve toprak bütünlüğünün korunması amaçlanmıştır.²⁹³

3.2.4. 1973 Arap-İsrail Savaşı

6 Gün Savaşı'nın ardından Arap devletleri ile İsrail arasında savaş durumunu sona erdirecek herhangi bir antlaşma imzalanamamış ve BM'nin aldığı 242 sayılı karar uygulanamamıştır. Nitekim savaş sonrasında Arap devletleri ile İsrail arasında çatışmalar devam etmiş ve 1973 yılında yaşanan dördüncü Arap-İsrail savaşına giden süreç başlamıştır.

İsrail'e yönelik yıpratma savaşlarının ardından Mısır ve Suriye'de yaşanan iktidar değişikliği ile Arap-İsrail ilişkilerinde yeni bir süreç başlamıştır. Mısır'da Nasır'ın ölmesi ile Enver Sedat; Suriye'de ise yapılan darbe sonucu Hafız Esad iktidara gelmiştir. Özellikle Enver Sedat'ın iktidara gelmesi tarihsel olarak devam eden Arap-İsrail savaşına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu doğrultuda Sedat, diğer Arap devletlerinin tersine, İsrail ile ilişkilerin anlaşma yoluyla düzeltilebileceğini ve kaybedilen toprakların bu sayede geri alınabileceğini düşünmüştür. Sedat, İsrail'e sunduğu teklif ile "Sina'nın tamamından değil, Akdeniz'de El-Ariş'ten güneyde Kızıl Deniz'de

²⁹¹Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., s. 44.

²⁹²Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., s. 44.

²⁹³Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Vol. 64, No. 3, s. 174.

Ras Muhammed'e"²⁹⁴ kadar olan bölgenin Mısır'a geri verilmesini talep etmiştir. Sina Yarımadası'nın yarısını geri isteyen Sedat'ın bu teklifi İsrail tarafından reddedilmiştir.²⁹⁵ Bu bağlamda İsrail ile diplomatik yollardan uzlaşamayan Mısır ve Suriye 6 Ekim 1973'te İsrail'e karşı beklenmedik²⁹⁶ bir şekilde saldırıya geçmiştir.²⁹⁷

Sovyetler Birliği'nin askeri desteğini de alan Mısır ve Suriye, savaşın başında İsrail'e iki cephede de üstünlük kurmuştur. Fakat İsrail kısa bir süre sonra karşı taarruza geçerek Suriye cephesinde etkili olmaya başlamıştır. İsrail, Suriye cephesinde kontrolü ele aldıktan sonra buradaki birliklerini Mısır'a kaydırmıştır. Böylece Suriye cephesindeki başarısızlık, Mısır cephesine de yansımış ve İsrail 16 Ekim'den itibaren Mısır karşısındaki üstünlüğünü sağlamıştır.²⁹⁸ Diğer Arap-İsrail savaşlarında olduğu gibi BM savaşan taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş ve BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanmasını öngördüğü 338 sayılı ateşkes kararı kabul etmiştir. BM'nin aldığı 338 sayılı ateşkes kararı Mısır ve Suriye'nin lehine olmasına karşılık 242 sayılı kararı zaten uygulamaya koymayan İsrail için bir şey ifade etmemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilen 341 sayılı ateşkes kararı ile Mısır-İsrail sınırına Birleşmiş Milletler Barış Gücü konuşlandırılmış ve 1973 Arap-İsrail savaşı ancak bu karardan sonra sona ermiştir.

1973 Arap-İsrail savaşının sona ermesinden sonra yapılan antlaşmalar ile savaş sonrası sınırlar düzenlenmiş ve taraflar arasında daha önce başlatılamayan müzakere süreci de dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın yürüttüğü mekik diplomasisi sayesinde gerçekleştirilmiştir. Kissinger'ın arabuluculuğu sayesinde Mısır ile İsrail arasında 18 Ocak 1974

---

²⁹⁴Armaoğlu, a.g.e., s. 860.

²⁹⁵Armaoğlu, a.g.e., s. 860.

²⁹⁶Dördüncü Arap-İsrail savaşının önceden tahmin edilememesi CIA raporlarına da yansımıştır. Nitekim 5 Ekim 1973 günü, yani savaştan bir gün önce, ABD Başkanı'na sunulan ve Ortadoğu'da yapılan askeri hazırlıkların değerlendirildiği CIA raporunda, hazırlıkların herhangi bir savaş için yapılmadığı bilgisi aktarılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz; Henry Kissinger, **Kriz: İki Büyük Dış Politika Krizinin Anatomisi**, Çev: Beyza Sümer Aydaş, Odtü Yayıncılık, Birinci Baskı, Ekim 2004, Ankara, s. 12.

²⁹⁷David T. Buckwalter, **The 1973 Arab-Israeli War**, Kindle Press, July 2012, s. 121.

²⁹⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 128.

tarihinde Sina I ve 1 Eylül 1975 tarihinde Sina II imzalanmıştır.²⁹⁹ Anlaşmalar ile Süveyş Kanalı, Sina'da bulunan ve stratejik önemi olan Milta ve Gidi geçitleri ve Abu Rudais petrol kuyuları Mısır'ın kontrolüne geçmiştir. Mısır ile yapılan anlaşmanın ardından Suriye ile de müzakere sürecine giren Kissinger, Suriye ile İsrail arasında 31 Mayıs 1974 tarihinde Geri Çekilme Anlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır.³⁰⁰ Anlaşmaya göre İsrail 1967 yılında işgal ettiği Golan Tepeleri'nde bulunan Kunietra'nın gerisine çekilmiş ve Suriye-İsrail sınırına Birleşmiş Milletler birliklerinin konuşlandırılmasını kabul etmiştir.³⁰¹

Dördüncü Arap-İsrail savaşının kazananı İsrail olmuş ancak yapılan anlaşmalar sonucu Mısır ve Suriye lehine de sonuçlar doğurmuştur. Mısır ve Suriye 6 Gün Savaşı ile kaybettikleri toprakların bir kısmını geri almayı başarmışlardır. Yine İsrail ile yapılan anlaşmalar sonucu Arap devletleri daha önceki sert tutumlarını yumuşatmışlardır.

Mısır ile İsrail arasında yapılan antlaşmalar Camp David Antlaşması'nın zeminini de oluşturmuştur. Bu doğrultuda Mısır ile İsrail arasındaki ilişkinin geliştirilmesi amacıyla 1979 yılında imzalanan Antlaşma, Ürdün-İsrail ilişkilerinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.³⁰² Antlaşma'nın en önemli sonucu ise İsrail'in bir Arap devleti tarafından tanınması olmuştur.³⁰³ Böylece Antlaşmaya bağlı olarak gelişen süreçte Arap devletleri arasında bölünmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda diğer Arap devletleri Antlaşma'yı tanımazken, Mısır'a karşı cephe almaya başlamışlardır. Mısır'ın Arap Ligi (*the League of Arab States*)'ndeki üyeliği askıya alınırken, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (*OAPEC*) üyeliğinden çıkarılmıştır.³⁰⁴

---

²⁹⁹Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e. s. 51.

³⁰⁰Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e. s. 50.

³⁰¹Armaoğlu, a.g.e., s. 865-866.

³⁰²Mensur Akgün, "Camp David Düzeni Sarsılırken," **Dış Politika Programı**, TESEV, İstanbul, 2011, s. 1.

³⁰³Eli E. Hertz, a.g.e., s. 2.

³⁰⁴Eli E. Hertz, a.g.e., s. 2.

3.3. Filistin’de Gelişen Siyasal Yapı ve Direniş Hareketleri

Filistinli Araplar arasında Filistin sorununa doğrudan müdahil olma 1957 yılında El Fetih’in kurulması ile başlamıştır. El-Fetih, Gazze ve Kuveyt’te bulunan öğrenci ve işçilerin örgütlenmesi ile kurulmuştur. El-Fetih örgütünün liderliği Yaser Arafat tarafından yapılmıştır.³⁰⁵ Arafat ve diğer El-Fetih üyeleri örgütü güçlendirmek ve Filistinlileri bilinçlendirmek amacıyla “*Filistinimiz*” adlı dergiyi çıkarmışlardır.³⁰⁶ Arafat liderliğinde İsrail’e karşı silahlı mücadeleyi örgütleyen El-Fetih’in en önemli amacı bağımsız Filistin devletinin kurulması olmuştur:

El Fetih’in kurulmasından sonra Filistin sorununu üstlenecek en önemli siyasal örgütlenme olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ön plana çıkmıştır. FKÖ, 1964 yılında İsrail’e yönelik ortak politikalar belirlemek amacıyla Arap devletleri arasında yapılan zirve toplantıları sonucunda kurulmuştur. FKÖ, İsrail’e karşı örgütlenen diğer Filistinli Arapları da tek çatı altında birleştirerek bağımsız Filistin devleti için tek güç olmayı hedeflemiştir.³⁰⁷ Bu bağlamda FKÖ’nün temel amacı şu şekildedir:

İsrail’in tamamen yok edilmesi amacını bırakarak, Müslüman Yahudi ve Hıristiyanların barış içinde bir arada yaşayabileceği, seküler, demokratik bir devlet kurmak.³⁰⁸

FKÖ belirlediği amaç doğrultusunda eylemlerini Filistin dışında başlatmıştır. Bu amaçla ilk önemli direniş İsrail’in, Ürdün’ün Karameh bölgesine saldırması sonucu yaşanmıştır. Ürdün’de etkili bir konuma gelen Filistinliler, bu ülkeyi İsrail’e karşı askeri bir üs olarak kullanmaya başlamışlardır. Karameh bölgesinde yapılan direniş Filistinlileri birleştirme yönünde olumlu bir etki yapmıştır.³⁰⁹ Filistinlilerin Ürdün’de giderek etkili bir konuma gelmesi Ürdün Kralı Hüseyin tarafından kuşkuyla karşılanmıştır.

³⁰⁵ Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 477.

³⁰⁶ Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., s. 67.

³⁰⁷ Arthur Jr. Goldschmidt, Lawrence Davidson, a.g.e., s. 439.

³⁰⁸ Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 478

³⁰⁹ Walter Hollstein, **Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi**, Yüvel Yayınları, Birinci Baskı, 1975, s. 355.

Kara Eylül (1970) olarak adlandırılan ve Ürdün'de merkezi otoriteyi korumak amacıyla Filistinlilere yönelik yapılan askeri operasyonlar zamanla iç savaşa dönüşmüştür. Yaklaşık bir yıl süren iç savaş sonucunda Filistinliler çok sayıda kayıp vermiş ve Ürdün'den uzaklaştırılmıştır.³¹⁰

Lübnan ile yapılan Kahire Antlaşması (1969)'na dayanarak Lübnan'da konuşlanmaya başlayan FKÖ, İsrail'e yönelik askeri operasyonlarını Lübnan üzerinden gerçekleştirmiştir. Fakat Filistinlilerin nüfusunun artması hali hazırda Müslümanların (Sünni-Şii) ve Hıristiyanların (Maruni) bir arada yaşadığı Lübnan'daki mevcut demografik yapıyı değiştirmiş, Ürdün örneğinde görüldüğü gibi zamanla sorun olmaya başlamıştır.³¹¹ Statükonun devamından yana olan Maruniler ile siyasi ve ekonomik açıdan reform yapılması gerektiğini düşünen Müslümanlar arasında çatışmalar yaşanmış ve 1975 yılına gelindiğinde iç savaşa dönüşmüştür.³¹²

Lübnan iç savaşı uzun süren ateşkes anlaşmaları sonucunda 1976 yılında son bulmuş fakat çatışmalar tamamen sona ermemiştir. Savaşın getirdiği otorite boşluğundan yararlanan Filistinliler ise Ürdün örneğindeki gibi Lübnan'ı da İsrail'e yönelik saldırılarında üs olarak kullanmaya devam etmiştir. Bu dönemde Güney Lübnan'ın tamamını kontrolü altında tutan Filistinliler Lübnan yönetimi ile sorun yaşamaya başlamıştır. Bu doğrultuda İsrail, FKÖ'nün direnişini kırma amacıyla 1982 yılında Lübnan işgalini başlatmıştır. Lübnan işgali ile Filistinli gruplar dağıtılmış ve başta Yaser Arafat olmak üzere FKÖ liderleri Tunus'a sürülmüştür.³¹³

FKÖ'nün Tunus'ta konuşlanması, Filistin'e yönelik desteğin azalmasına neden olurken, Filistin sorununda da HAMAS gibi aktörlerin yükselmesine ve Filistin sorununun yapısında değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç Filistin'de aktif direniş sürecinin başlamasına neden olmuştur.

---

³¹⁰Hollstein, a.g.e., s. 360.

³¹¹William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, Birinci Baskı, İstanbul, 2008, s. 426-427.

³¹²Cleveland, s. 427.

³¹³Jamil Hilal, "PLO: Institutions: The Challenge Ahead," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 23, No. 1, Autumn 1993, s. 52.

3.3.1. Filistin’de Aktif Direniş Süreci: Birinci İntifada

Batı Şeria ve Gazze’de yaşıyan Filistinlilerin İsrail’e yönelik başlattığı ve kelime anlamı silkinme³¹⁴ olan sivil ayaklanmaya İntifada denilmektedir. İntifada hareketi FKÖ’den bağımsız olarak başlamış ve İsrail’e karşı kendi sınırları içerisinde gelişen en önemli halk hareketi olarak görülmüştür. İntifada 8 Aralık 1987 tarihinde Gazze’de bir Yahudi’ye ait aracın Filistinlilerin bulunduğu bir araca çarpması sonucu Filistinlilerin ayaklanmasıyla başlamıştır. Olaydan bir gün önce bir Yahudi’nin öldürülmesine misilleme olarak Yahudilerin bilinçli olarak Filistinlileri taşıyan araca çarptığını düşünen Filistinliler bu olayı protesto etmişlerdir.³¹⁵ Protestoları bastırmak amacıyla bölgeye giden İsrail askerlerine taşla karşılık vermeye başlayan Filistinlilerin bu hareketi kısa bir süre içerisinde büyümüş ve İsrail askerleri ile çatışmalar yaşanmıştır:

İsrail güçlerinin gerçek mermileri karşısında özellikle gençlerin taşlı bir savunma gerçekleştirmesi tüm dünyada Filistin meselesine olan ilginin artmasına yol açmıştır.³¹⁶

İntifada’nın etkili bir araç olduğunu gören Filistin ileri gelenleri bu hareketi sistematikleştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla İntifada’nın liderliğini Filistin’de organize olan Birleşik Milli Liderlik (BML) adlı örgüt üstlenmiş ve bildiriler yayınlarak İntifada’nın yürütülmesi konusunda Filistinlileri bilinçlendirmişlerdir. Bu bağlamda Filistinliler İntifada sürecinde şu eylemleri yürütmüştür:

Genel grev, dükkan kapatma, İsrail vergilerini ödememe gibi sivil itaatsizlik kampanyası yürüttüler. Filistinliler ayrıca İsrail mallarını boykot ederek ve mümkün olduğunda kendilerinin yetiştirdiği ya da yerel olarak üretilen malları tüketerek Gazze Şeridi ve Batı Şeria’yı ekonomik bakımdan kendine yeterli duruma getirmeye çalıştılar.³¹⁷

³¹⁴Yılmaz, **Uluslararası Politikada...**, s. 291.

³¹⁵Ali Balcı, “İsrail Sorunu: Ortadoğu’nun Gordion Düğümü,” (Ed.) Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, **Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 118.

³¹⁶Veysel Ayhan, “ Hamas: Filistin Direnişinde Politik İslam,” **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz 2009, s. 112.

³¹⁷Cleveland, a.g.e., s. 522.

BML tarafından 1988 yılında 14 maddelik bir bildiri yayınlanmıştır. İntifadanın başarıya ulaşacağına inanan Filistinliler intifadanın devam etmesi gerektiğini İsrail'in Filistin halkına uyguladığı baskıya son verilmesi ve FKÖ önderliğinde bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasını istemiştir. Böylece Filistinliler İntifadadan alınan güç ile bağımsızlığın elde edilebileceğini düşünmüşlerdir.³¹⁸

BML'nin yayımladığı rapor üzerine Filistin Milli Konseyi, 15 Kasım 1988 tarihinde Cezayir'de yaptığı toplantı ile başkenti Doğu Kudüs olan Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.³¹⁹ Böylece İntifada'nın en önemli sonucu Filistin Devleti'nin kurulması olmuştur. Diğer taraftan Filistin devletinin kurulması ile FKÖ'de politika değişikliği yaşanmıştır.

FKÖ daha önceki Filistin'in tamamının kurtarılması ısrarından vazgeçmişti ve İsrail'in 1967 öncesi sınırları içinde var olma hakkını kabul etmekteydi.³²⁰

İntifada'nın diğer bir önemli sonucu ise Filistin siyasi hayatında yaşanan değişiklik olmuştur. Bu değişim İntifada sürecinde Filistin davasını radikal bir şekilde yorumlayan ve İslami bir bakış açısına sahip olan Filistin İslami Direniş Hareketi'nin (HAMAS-Hareketu'l Mukavemeti'l İslamiye) kurulması ile gerçekleşmiştir. HAMAS İntifada sürecinin hemen başında Mısır'daki Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Filistin kolu olarak kurulmuş ve FKÖ'den farklı olarak İsrail'in Siyonist bir oluşum olduğunu ve Filistin topraklarından uzaklaştırılması gerektiği inancı ile Filistinliler arasında o zamanın şartları içinde marjinal bir grubu oluşturmuştur. Böylece HAMAS gelecek dönem Filistin sorununda etkili bir aktör olarak ortaya çıkmıştır.³²¹

---

³¹⁸Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., s. 76.

³¹⁹Francis A. Boyle, "The Creation of the State of Palestine," **European Journal of International Law**, Vol. 1, No. 1, 1990, s. 301.

³²⁰Cleveland, a.g.e., s. 524.

³²¹Sara Roy, "Hamas and the Transformation (s) of Political Islam in Palestine," **Current History**, January 2003, s. 14.

3.3.2. Birinci İntifada Sonrası ve Ortadoğu Barış Süreci

Ortadoğu Barış Süreci olarak adlandırılan ve bir dizi anlaşmadan oluşan görüşmeler 30 Ekim 1991 tarihinde yapılan Madrid Konferansı ile başlamıştır. Konferans ABD ile SSCB'nin öncülüğünde Ürdün, Lübnan, Suriye ve İsrail'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir. İsrail'in Filistinli yetkililer ile doğrudan görüşmeyi kabul etmemesi üzerine Filistinliler Ürdün ile oluşturulan heyet ile konferansa katılmak zorunda kalmıştır. Fakat Madrid konferansı ile Filistin sorununun ana aktörleri -Filistin dolaylı olarak katılmış olsa da –ilk kez bir araya gelerek çözüm arayışını başlatmışlardır.³²² Madrid Konferansı, katılan ülkeler arasında ikili ve çok taraflı görüşmelerin başlatılmasını öngörmüştür. BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının uygulamaya konulması Filistinliler için alınan önemli kararlar arasındadır.³²³

Madrid Konferansı'nın devamı niteliğinde olan ve 10 Aralık 1991 tarihinde gerçekleştirilen Washington Görüşmeleri ile taraflar arasında müzakereler devam etmiş ve 13 Ocak 1992 tarihinde talepler karşılıklı olarak sunulmuştur. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesi ile Filistin devletini tanıması Washington Görüşmeleri'nin en önemli konusu olmuştur.³²⁴ Madrid Konferansı ve sonrasında yapılan Washington Görüşmeleri İsrail'in dış politikasına bağlı olarak amacına ulaşamamış ve Filistin'in talepleri reddedilmiştir.³²⁵

Taraflar barış görüşmelerine devam etmek için Norveç aracılığıyla tekrar bir araya gelmiş ve Oslo Barış Süreci'ni başlatmışlardır. Diğer görüşmelerin aksine sürecin hemen başında somut bir adım atarak FKÖ ile görüşmeyi yasaklayan kanunu kaldıran İsrail, Oslo Barış Süreci'ne dair olumlu bir yaklaşım sergilemiştir.³²⁶ Kuşkusuz bu politika değişikliğinde İsrail'de yapılan seçimler sonucu İzak Rabin'in liderliğindeki İşçi Partisinin

³²²Yılmaz, **Uluslararası Politikada...**, s. 320.

³²³Camille Mansour, "The Palestinian-Israeli Peace Negotiations: An Overview and Assessment," **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXII, No. 3, Spring 1993, s. 10.

³²⁴Bora Bayraktar, "**Oslo Barış Süreci: İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri 1991-2000**", Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s.122.

³²⁵Cleveland, a.g.e., s. 52.

³²⁶Bayraktar, **Oslo Barış Süreci...**, s. 131.

seçimleri kazanması etkili olmuştur. İzak Rabin, İsrail'in ekonomik yönden güçlü olması gerektiğini ve bu amaçla barışın İsrail için gerekli olduğu görüşünü savunmuştur.³²⁷

Norveç'in başkenti Oslo'da yapılan ve bu nedenle Oslo Görüşmeleri olarak anılan müzakerelerin resmîyet kazanması yaklaşık 9 aylık bir süre sonra gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 9 Eylül 1993 tarihinde FKÖ, İsrail'i resmen tanıdığını ilan ederken; İsrail de buna karşılık Filistin Halkının temsilcisi olarak FKÖ'yü tanıdığını ilan etmiştir. Karşılıklı tanımanın ardından 13 Eylül 1993 tarihinde Washington'da ABD ve Rusya'nın da katılımıyla Prensipler Anlaşması imzalanmıştır.³²⁸

İsrail, Oslo Barış Süreci'nin ilk anlaşması olan Prensipler Anlaşması ile Gazze Şeridi ve Eriha'dan çekileceğini ve Filistin'in bu bölgede 5 yıl için öngörülen Geçici Özerk bir yönetim kurabileceğini kabul etmiştir.³²⁹ Geçici Özerk Yönetim, Filistin halkı tarafından belirlenecek, ekonomik ve sosyal alanlarda İsrail'den bağımsız olacak ve kendi polis gücünü oluşturabilecektir.³³⁰ Prensipler Anlaşması'nın hayata geçirilmesi 4 Mayıs 1994 yılında yapılan Gazze-Eriha Anlaşması sonucunda gerçekleşmiştir. Antlaşma ile Filistin Yönetimi Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki kontrolü kısmen de olsa devralmıştır.³³¹

Barış süreci 28 Eylül 1995 tarihinde imzalanan Oslo II Anlaşması ile devam etmiştir. Antlaşma ile Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki kontrol Filistin yönetimine devredilmiştir.³³² Ayrıca Filistin Konseyi'nin yapısı ve sorumluluklarının da belirlenmesini öngörmüştür. Anlaşma gereğince Filistin Konseyi 82 üyeden oluşacak ve Filistin'de demokratik seçimler ile Başkanlık seçimi yapılacaktır. Bu doğrultuda 20 Ocak 1996 tarihinde "Batı Şeria, Doğu Kudüs ile Gazze Şeridi'nde yaşayan yaklaşık 2 milyon Filistinli, seçimde FKÖ

---

³²⁷Zafer Balpınar, **İsrail: Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008)**, Açılım Kitap Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2012, s. 278.

³²⁸Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih [1789-2012]**, Der Yayınları, Dokuzuncu Basım, İstanbul, 2013, s. 717.

³²⁹Arthur Jr. Goldschmidt, Lawrence Davidson, a.g.e., s. 537.

³³⁰Bora Bayraktar, **A'raf**, Aykırı Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 2003, s. 151.

³³¹Cleveland, a.g.e., s. 552.

³³²Eli E. Hertz, "Arab-Israeli Peace Agreements," **Myths and Facts**, Mart 2013, s. 7.

lideri Yaser Arafat'ı başkan ve ayrıca Filistin Konseyi'nin üyelerini"³³³ seçmiştir. Seçimler FKÖ'ye karşı muhalif kanadı oluşturan HAMAS ve İslami Cihad tarafından protesto edilmiştir.

İsrail Başbakanı İzak Rabin'in 4 Kasım 1995 tarihinde Yahudi bir milliyetçi olan Yigal Rabin tarafından öldürülmesinin ardından barış süreci de daha yavaş ilerlemeye başlamıştır.³³⁴ Rabin'in öldürülmesinden sonra yaklaşık 1 yıl boyunca dönemin Dışişleri Bakanı Şimon Peres Başbakanlık görevine getirilmiş ve Filistin ile olan barış sürecini yürütmeye devam etmiştir.³³⁵ Ancak Rabin sonrası barış süreci etkisini yitirmeye başlamış ve 1996 yılında yapılan seçimler sonucu Benjamin Netanyahu liderliğindeki Likud Partisi seçimleri kazanmıştır. Netanyahu barış sürecini seçim propagandası olarak kullanmış ve barış sürecini askıya alacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda Netanyahu hükümeti barış için toprak ilkesini reddetmiştir.³³⁶

Netanyahu döneminde barış sürecine ilişkin önemli gelişmelerden biri El-Halil Protokolünün imzalanması olmuştur. El-Halil'de 1994 yılında Baruch Goldstein adlı milliyetçi bir Yahudi tarafından Hz. İbrahim Camisi'ne düzenlenen terörist eylem sonucu 20 Filistinli ölmüştür. Bunun sonucunda başlayan çatışmaları önlemek amacıyla El-Halil'de bulunan yaklaşık 400 Yahudi yerleşimcinin güvenliği gereği İsrail çok sayıda güvenlik gücü konuşlandırmıştır. Bunun yanı sıra bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla El-Halil Uluslararası Geçici Mevcudiyeti (Temporary International Presence in Hebron-TIPH) olarak adlandırılan uluslararası bir güç kurulmuştur.³³⁷ 1994 yılında konuşlanan uluslararası güç 15 Ocak 1997 yılında Filistin Yönetimi'nin isteği üzerine tekrar ele alınmış ve Norveç aracılığı ile yapılan görüşmeler sonucu İsrail askeri birliklerinin %80'ini El Halil bölgesinden çekilmesini öngören El-Halil Protokolü imzalanmıştır.

---

³³³Uçarol, a.g.e., s. 1012.

³³⁴Nadav Gabay, "Peace Begins at Home: Toleration, Identity Politics and the Changing Conception of Peacemaking in Israel after Yitzhak Rabin's Assassination," **Social Identities**, Vol. 12, No. 3, May 2006, s. 345.

³³⁵Balpınar, a.g.e., s. 294-295.

³³⁶John Strawson, "Netanyahu's Oslo: peace in the slow line," **Soundings**, Issue: 8, Spring 1998, s. 51.

³³⁷Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., s. 102.

Netanyahu döneminde barış sürecine ilişkin bir diğer gelişme ABD Başkanı Bill Clinton'un çabalarıyla bir araya gelen Filistin ve İsrail heyetleri arasında Wye Nehri Memorandumu'nun (1998) imzalanmasıdır. Memorandum ile İsrail daha önce Batı Şeria'dan geri çekileceğini taahhüt ettiği topraklara ilave olarak %13'lük bir kısımdan daha çekileceğini kabul etmiştir.³³⁸ Filistin Yönetimi ise İsrail'e yönelik gerçekleştirilen terör eylemlerini engellemeyi kabul etmiş ve terörizmi kınamıştır. Wye Memorandumu ile Filistin Ulusal Sözleşmesi'nde yer alan İsrail karşıtı maddeler çıkartılmıştır. Ancak HAMAS'ın Wye Nehri Memorandumu'nu kabul etmemesi ve İsrail'in HAMAS'ı öne sürerek Filistin'e yönelik müdahalelerine devam etmesi sonucu Wye Nehri Memorandumu geçerliliğini yitirmiştir.³³⁹

İsrail'de 17 Mayıs 1999 tarihinde yapılan seçimler sonucu İşçi Partisi liderliğinde Ehud Barak yeni İsrail Başbakanı olmuştur.³⁴⁰ Ehud Barak döneminde barış sürecine ilişkin ilk adım Şarm-El Şeyh Memorandumu (1999) olmuştur. Filistin'in nihai statüsü Şarm-El Şeyh Memorandumu ile 13 Eylül 2000 tarihi olarak öngörülmüş ve bu döneme kadar görüşmeler için taslak metinler oluşturulması amaçlanmıştır.³⁴¹ ABD aracılığıyla yürütülen çalışmalar sonucunda İsrail ve Filistin'i bir araya getiren Camp David Zirvesi düzenlenmiştir. 11-24 Temmuz 2000 tarihleri arasında yapılan Camp David Zirvesi, Filistin ve İsrail arasında asıl sorunu oluşturan konuların ele alınması ve sonuçlandırılması amacıyla yapılmıştır. Nihai Statü görüşmeleri olarak da bilinen Camp David Zirvesi dört başlıkta toplanmıştır: Filistin Devleti'nin yapısı, Filistinli mültecilerin durumu, Kudüs'ün statüsü ve Filistin toprakları ve sınırları.³⁴² Müzakereler boyunca Filistin Yönetimi'nin önerileri dikkate alınmayarak devam etmiştir. Bu bağlamda İsrail, üzerinde kontrolü kaybetmeyeceği bir Filistin kurgulamıştır.³⁴³

---

³³⁸ Cleveland, a.g.e., s. 560.

³³⁹ Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., s. 104.

³⁴⁰ Cleveland, a.g.e., s. 561.

³⁴¹ Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, a.g.e., 105.

³⁴² Robert Malley, Hussein Agha, **Camp David: Tragedy of Errors**, New York Review of Books, Birinci Baskı, August 2001, s. 74.

³⁴³ Bayraktar, **Oslo Barış Süreci...**, s. 281.

İsrail devletinin kuruluşunun ardından geçen sürede yaklaşık dört milyon Filistinli topraklarını terk ederek mülteci durumuna düşmüştür. Bu konu Filistin ile İsrail arasında yürütülen tüm müzakerelerin en önemli konularından biri olarak sürekli ertelenmiş ve nihai statü görüşmelerinde ele alınacağı karar alınmıştır. Camp David zirvesinde ise İsrail mültecilerin statüsü hakkında oluşturulacak uluslararası bir fon tarafından tazminat ödenmesi önerisi dışında bir öneri getirmemiştir. Çünkü 4 milyon Filistinlinin Filistin'e dönmesi mevcut demografik yapıyı Filistin lehine çevirecek ve İsrail daha fazla kimlik sorunu yaşayacaktır.³⁴⁴

Kudüs konusu da nihai statü görüşmelerinde ele alınacağı belirtilerek Camp David Zirvesi'ne ertelenmiş; ancak çözüme kavuşturulamamıştır. Camp David Zirvesi'nde ele alınan son konu İsrail ve Filistin'e ait toprakların paylaşılması ve sınırların belirlenmesi olmuştur. İsrail'in sunduğu teklife göre "nihai aşamada Filistin Yönetimi; Batı Şeria'nın %90'ına (Kudüs'teki bazı topraklarla %94'üne) sahip"³⁴⁵ olabilecek ve Filistin'e ait topraklar bağlantı yollarıyla birbirlerine bağlansa da İsrail tarafından gerekli görüldüğü takdirde kontrol altına alınabilecektir. Camp David Zirvesi İsrail'in baskın görüşleri üzerine kurulmuş; ancak Filistin yönetiminin taviz vermeyen tutumuna istinaden anlaşmaya varılamayarak sona ermiştir.³⁴⁶

3.3.3. El-Aksa İntifadası'ndan 2012 Yılına Kadar Filistin Sorunu

İsrail muhalefet partisi Likud'un Genel Başkanı Ariel Şaron Müslümanlar için kutsal sayılan Harem-i Şerif'i 28 Eylül 2000 tarihinde yaklaşık bin kadar İsrail güvenlik güçleri eşliğinde ziyaret etmiş ve Filistinliler tarafından bu ziyaret büyük bir tepkiyle karşılanmıştır.³⁴⁷ Yahudiler için de kutsal bir yer olarak bilinen Harem-i Şerif, Yahudiler tarafından Dağ Tapınağı olarak adlandırılmıştır. Sharon buna dayanarak Yahudilerin de kendi kutsal

³⁴⁴ Mete Çubukçu, **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi**, Metis Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul, 2004, s. 97.

³⁴⁵ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu...**, s. 720.

³⁴⁶ Robert Malley, Hussein Agha a.g.m., s. 75.

³⁴⁷ Ali Öner, **Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin-İsrail**, Mana Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2012, s. 251.

mekanlarını gezmelerinin doğal bir hak olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁸ Buna karşılık Sharon'un Harem-i Şerif'i ziyaret edeceği haberi Filistinliler arasında tepkilere yol açmıştır. Ziyaret günü İsrail güvenlik güçleri ile Filistinliler arasında çatışmalar yaşanmış ve HAMAS ve İslami Cihad üyelerinin öncülüğünde El-Aksa İntifadası (İkinci İntifada) olarak bilinen Filistin direnişi tekrar başlamıştır.³⁴⁹

El-Aksa İntifadası'nın devam ettiği sırada İsrail'de yapılan seçimler sonucu Harem-i Şerif ziyareti ile amacına ulaşan Likud Partisi Genel Başkanı Ariel Şaron seçimleri kazanarak başbakan olmuştur. Ariel Şaron'un başbakan olmasının ardından 2002 yılında Yaser Arafat'ın karargahının da bulunduğu Ramallah, Nablus, Cenin ve Beytullahim İsrail askerleri tarafından abluka altına alınmıştır.³⁵⁰

Birinci İntifada'nın aksine El-Aksa İntifadası ile Filistinliler İsrail'e yönelik eylemlerin dozunu giderek arttırmıştır. El-Aksa İntifadası'nın en önemli eylemi ise intihar saldırıları olmuştur. İntihar saldırılarını "HAMAS, İslami Cihad, Filistin Halk Kurtuluş Örgütü, El-Aksa Şehitleri Tugayı ve Tanzim"³⁵¹ gibi İslam'ı referans alan örgütler üstlenmiştir. Bu durum dönemin koşulları dikkate alındığında İsrail için gerekli propagandanın zeminini oluşturmuş ve bu bağlamda 11 Eylül 2001 terörist saldırıları ile İsrail'e yönelik gerçekleştirilen intihar saldırıları aynı kategoride değerlendirilmiştir. Örneğin İsrail, Beyt Cala, Beyutullahim, Kalkilya ve Tulkarem şehirlerini uluslararası terörizm görüşüne dayanarak işgal etmiştir.³⁵² Bu durum aslında İsrail'in Filistin politikasına meşruluk kazandırmak amacıyla uzun süre kullanılan bir politika olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda İsraili sivillere, yerleşimcilere ve askerlere yapılan her türlü eylem terörizm kapsamında değerlendirilirken, bu

---

³⁴⁸Cleveland, a.g.e., s. s. 563.

³⁴⁹Yıldırım Boran, **El-Fetih, Hamas, Hizbullah: Ortadoğu'da Direniş**, Siyah Beyaz Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 144.

³⁵⁰Yılmaz, **Uluslararası Politikada...**, s. 340.

³⁵¹Levent Ünal, Ahmet Ali Gökdemir, a.g.e., s. 79-80.

³⁵²Balpınar, a.g.e., s. 324-326.

eylemleri gerçekleştiren Filistin halkı ve örgütlenmeleri de terörist olarak nitelendirilmiştir.³⁵³

El-Aksa İntifadası ile başlayan Filistin-İsrail çatışması yaklaşık dört yıl sürmüş ve büyük çoğunluğu Filistinli olmak üzere yaklaşık beş bin insanın ölümüne yol açmıştır. Taraflar arasındaki çatışmayı sona erdirmek amacıyla 8 Şubat 2003 tarihinde ABD, Mısır ve Ürdün'ün girişimiyle Şarm-El Şeyh Zirvesi düzenlenmiş ve zirve sonunda El-Aksa İntifadası resmen sona ermiştir.³⁵⁴

El-Aksa İntifadası'ndan sonra Filistin ile İsrail arasında barışın tesisi 16 Mart 2003 tarihinde yapılan Atlantik Zirvesi'nde ele alınmış ve her iki toplumun barış içinde yaşayacağı iki devletli bir çözüm önerisi getirilmiştir.³⁵⁵ Daha sonra barış adına ABD, Rusya, AB ve BM öncülüğünde birtakım çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar Yol Haritası (2003) olarak adlandırılmıştır. Yol Haritası, Ortadoğu Barış Süreci kapsamında yapılan diğer anlaşmalar gibi Filistin ile İsrail arasında yaşanan çatışmayı sona erdirmeyi, ihtilafli konular üzerinde uzlaşma sağlayarak çözüme kavuşturmayı ve nihai hedef olarak BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına uygun olarak Filistin Devleti'nin kurulması olmuştur.³⁵⁶

Yol Haritası'nda hedeflenen amaçlar gerçekleşmemiş ve İsrail 2004 yılında Gazze Şeridi'nde bulunan Refah mülteci kampına yönelik Gökkuşluğu Operasyonu'nu başlatmıştır. İsrail Savunma Bakanı Şaul Mofaz, saldırıların Gazze Şeridi ile Mısır sınırı boyunca yapılan silah kaçakçılığını önlemek amacıyla yapıldığını belirtmiştir.³⁵⁷ Bu durum Filistinliler arasında da ayrışmaya neden olmuş ve Birinci İntifada ile ön plana çıkan ve her fırsatta İsrail ile barışa karşı olduğunu yineleyen HAMAS zamanla Filistin siyasetinde

---

³⁵³Zachary Lockman, **Hangi Ortadoğu: Oryantalizm, Tarih, Siyaset**, Çev: Burcu Birinci, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2012, s. 320.

³⁵⁴**Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi**, "İntifada ve Barışa Doğru Yeni Adımlar: 1987-2003," <http://www.unicankara.org.tr/filistin/5.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2013)

³⁵⁵**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "FUY'da Başbakan Atanması," No: 43, 20 Mart 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_43--20-mart-2003_fuy_da_basbakan_atanmasi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

³⁵⁶Bayraktar, **A'raf...**, s. 333.

³⁵⁷**Milliyet**, "İsrail, Refah mülteci kampını yerle bir ediyor," 17.05.2004. <http://www.milliyet.com.tr/2004/05/17/dunya/axdun01.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

etkili olmaya başlamıştır. Bu bağlamda 25 Ocak 2006 tarihinde yapılan seçimleri HAMAS'ın kazanması Filistinlilerin "El-Fetih konusunda ne kadar büyük bir hayal kırıklığına düştüğünü"³⁵⁸ göstermiştir. HAMAS'ın seçimleri kazanmasının ardından Filistin'de iç savaş yaşanmaya başlamış ve her iki taraftan da birçok kayıp verilmiştir. Bu bağlamda HAMAS, İsmail Haniye'ye yapılan saldırılardan El-Fetih'i sorumlu tutmuştur.³⁵⁹

HAMAS ile El-Fetih arasında yaşanan çatışmalar, İsrail'in Filistin Ulusal Yönetimi (FUY) ile ilişkilerini geliştirmesine neden olmuştur. HAMAS'ı tehdit olarak gören İsrail'in bu politikası sonucu dönemin İsrail Başkanı Ehud Olmert ve FUY Başkanı Mahmud Abbas arasında 2006 yılında ateşkes ilan edilmiştir. Antlaşmaya göre HAMAS'ın ateşkes çağrısına uyması ve karşılıklı olarak tutulan rehinlerin ve mahkumların serbest bırakılması öngörülmüştür.³⁶⁰

HAMAS-El Fetih çekişmesi 2007 yılında Gazze Şeridi ve Batı Şeria olmak üzere Filistin'in iki ayrı siyasi yönetime ayrılmasına neden olmuştur. HAMAS, Gazze Şeridi'ndeki yönetimi sağladıktan sonra yaptığı açıklamada "Gazze'yi, önce İsraililerden, şimdi işbirlikçilerinden özgürlüğüne kavuşturduk"³⁶¹ diyerek El-Fetih yönetiminin ABD-İsrail ekseninde olduğunu belirtmiştir.

ABD ve Avrupa Birliği devletleri tarafından İsrail'i tanıması ve silahlı mücadelesini bırakması tenkitleriyle karşı karşıya kalan HAMAS, "Kur'an-ı Kerim'e atıfta bulunarak, örgütün İslam dinini temel alan bir Filistin Devleti"³⁶² kuracağını ve bu doğrultuda İsrail'in yok edilmesi gerektiği düşüncesinden vazgeçmemiş ve silahlı mücadeleye devam etmiştir. Bu şartlar altında ABD'nin öncülüğünde İsrail ile Filistin arasında Annapolis (2007) görüşmeleri

³⁵⁸ Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, a.g.e., s. 484.

³⁵⁹ **Al Jazeera**, "Kronoloji: 1915'den Günümüze Filistin," 25.04.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915den-gunumuze-filistin> (Erişim Tarihi: 26.04.2014)

³⁶⁰ **Zaman**, "Dışişleri'nden Ortadoğu'daki Gelişmeler Destek," 29.11.2006, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=462859 (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

³⁶¹ Yavuz Çekirge, "Filistin Niye Bölündü?," **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/strateji/6732796.asp?gid=202> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

³⁶² Esme Saraç, Timuçin Kodaman, "HAMAS (Hareket-ül Mukavemet-ul İslamiye-İslami Direniş Hareketi), **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006, s.191.

başlamıştır. Filistin ve İsrail arasında çatışmaların sona erdirilmesi ve Yol Haritası'nın devamını sağlamak amacıyla yapılan Annapolis görüşmelerinde "barış ve güvenlik içinde yan yana yaşayacak iki devlet hedefi doğrultusunda"³⁶³ barış müzakerelerine devam edilmesi kararı alınmış, ancak herhangi bir somut adım atılmamıştır.³⁶⁴

Annapolis görüşmelerinin ardından Filistin devletinin kurulmasının ekonomik açıdan desteklenmesi adına Fransa'da Filistin Bağışçılar Konferansı yapılmıştır. Konferansa 68 ülkenin temsilcilerinin yanı sıra BM, Arap Birliği, İKÖ, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Arap Kalkınma Fonu gibi önde gelen uluslararası örgütlerin temsilcileri de katılmıştır.³⁶⁵ Konferans, HAMAS tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda HAMAS sözcüsü Ebu Zühri, Filistin Bağışçılar Konferansı'nı HAMAS'a ve diğer Filistinli gruplara karşı bir savaş ilanı olarak yorumlamıştır.³⁶⁶

HAMAS'ın seçimleri kazanmasıyla ortaya çıkan en önemli sorun HAMAS'ın, uluslararası alanda terörist bir örgüt olarak görülmesidir. Bu doğrultuda ABD ve AB devletleri Filistin sorunundan desteğini çekmişler ve bunun sonunda İsrail, Gazze üzerinde baskısını arttırmıştır.³⁶⁷ Bunun sonucunda 2008 yılının başından itibaren İsrail, Gazze'deki baskısını arttırmaya başlayarak ablukaya almıştır. Mısır'ın da destek verdiği ve Refah sınır kapısındaki geçişleri yasakladığı abluka sonucu çok sayıda Filistinli hayatını kaybetmiştir. 27 Aralık 2008 tarihinde ise İsrail, Gazze'ye doğrudan saldırıya başlamıştır.³⁶⁸ İsrail'in en önemli saldırısı Dökme Kurşun Operasyonu olarak anılan ve 22 gün boyunca karadan, havadan ve denizden

---

³⁶³Oytun Orhan, "İsrail'de Yeni Hükümet ve Dış Politika," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Mayıs 2009, s. 58.

³⁶⁴Bülent Aras, "Gazze Dramı ve Sonrası," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2009, s. 16-17.

³⁶⁵**Zaman**, "Filistin Bağışçılar Konferansı Başladı," 17.12.2012, http://www.zaman.com.tr/dunya_filistin-bagiscilar-konferansi-basladi_626083.html (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

³⁶⁶**CNN TÜRK**, "Filistin'e Yardım Konferansı Başladı," 17.12.2007, <http://www4.cnnturk.com/2007/dunya/12/17/filistine.yardim.konferansi.basladi/412361.0/index.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

³⁶⁷Jeroen Gunning, "Peace With Hamas," **International Affairs**, Vol. 80, No. 2, 2004, s. 234.

³⁶⁸**Al Jazeera**, "Kronoloji: 1915'den Günümüze Filistin," 25.04.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915den-gunumuze-filistin> (Erişim Tarihi: 25.05.2014)

sürdürülen ve yaklaşık bin beş yüz sivilin hayatını kaybettiği saldırı olmuştur.³⁶⁹ İsrail Başbakanı Ehud Olmert ise “Gazze’den İsrail’e yönelik saldırılar devam ettiği müddetçe, İsrail operasyonunun genişleyeceğini”³⁷⁰ vurgulamıştır.

İsrail’in saldırısına karşı BM İnsan Hakları Konseyi nezdinde kurulan Gazze Araştırma Komisyonu, İsrail saldırılarını bir rapor haline getirmiş ve İsrail’in uluslararası hukuku ihlal ederek yaptığı saldırılarda insanlık suçu işlediğine dikkat çekilmiştir. İKÖ Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, olağanüstü yapılan toplantıda, İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırılarını “Modern tarihte benzeri görülmemiş bu mezalim karşısında sessiz kalınamaz.”³⁷¹ şeklinde yorumlamıştır.

Mısır’ın arabulucu olarak devreye girmesiyle 17 Ocak 2009 tarihinde HAMAS ile İsrail arasında ateşkes ilan edilmiştir.³⁷² İsrail’in başlattığı operasyon bölgedeki dengelerin de değişmesine yol açmıştır. Mısır ve Suudi Arabistan saldırılardan HAMAS’ı sorumlusu tutmuşlardır. Batılı devletlerin de HAMAS’ı saldırılardan sorumlu tutmasına karşılık, Türkiye, Suriye, İran ve Katar ise HAMAS’ı desteklemiş ve Filistin sorunu oluşan yeni dengeler bağlamında daha da çetrefilli bir hal almıştır.³⁷³

İsrail’in Filistin’e yönelik operasyonları 2009 yılının son aylarında yeniden artış göstermiştir. Bu bağlamda Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen Harem-i Şerif civarında İsrail yeniden operasyon başlatmıştır.³⁷⁴ İsrail

---

³⁶⁹Shumel Sandler, “Israel’s Dilemma in Gaza,” **BESA Center Perspectives**, Paper No. 191, December 2012, s. 2.

³⁷⁰**Milliyet**, “Bu Daha Başlangıç,” 31.12.2008, <http://dunya.milliyet.com.tr/bu-daha-baslangic/dunya/dunyadetay/31.12.2008/1041188/default.htm> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

³⁷¹**Milliyet**, “Modern Tarihte Benzeri Görülmedi,” 04.01.2009, <http://dunya.milliyet.com.tr/modern-tarihte-benzeri-gorulmedi/dunya/dunyadetay/04.01.2009/1042559/default.htm> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

³⁷²Şefik M. Dinç, **Kanlı Mavi Marmara**, Kalkedon Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010, s.13.

³⁷³Efraim Inbar, “Israel-Turkish Tensions and Beyond,” **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 3, s. 43.

³⁷⁴**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, “Harem-i Şerif’te Meydana Gelen Olaylar Hk.,” No: 198, 26 Ekim 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_-198_-26-ekim-2009_-harem-i-serif_te-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

daha sonra yaptığı açıklamada Doğu Kudüs'te yedi yüz yeni yerleşim biriminin inşa edileceğini de belirtmiştir.³⁷⁵

Ortadoğu'da siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan istikrarsız bir yapı mevcutken 2010 yılında Arap Baharı/Arap uyanışı başlamıştır.³⁷⁶ Filistinliler ise Arap Baharını HAMAS-El Fetih çatışmasının sona ermesi ve Filistin devletinin kurulması olarak algılamışlardır.³⁷⁷ Bu doğrultuda Filistin'de yaşanan HAMAS-El Fetih çatışması 4 Mayıs 2011 tarihinde imzalanan Kahire Anlaşması ile sona ermiş ve Filistin'deki siyasal, ekonomik ve toplumsal birlik yeniden tesis edilmeye başlanmıştır.³⁷⁸ HAMAS lideri Halid Meşal Kahire Anlaşması'nın ardından yaptığı açıklama ile sonraki süreçte izlenecek politikalar hakkında ipuçları vermiştir:

Amacımız Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde başkenti Kudüs olan, hiçbir (Yahudi) yerleşimcinin olmadığı, tek bir metrekare toprağı bırakmadan, Filistinli mültecilerin dönüş hakkından vazgeçmeden özgür, tamamen egemen bir Filistin devletinin kurulmasıdır.³⁷⁹

Kahire Anlaşması'nın ardından Meşal'in sınırlarını çizdiği Filistin devleti henüz kurulamamış olsa da bu süreçte önemli bir adım atılmıştır. Bu bağlamda her iki taraf arasında uzlaşının sağlanması adına 2012 yılında Doha Bildirisi imzalanmıştır. Doha Bildirisi, "Filistin'de bağımsız teknokratlardan oluşan bir birlik hükümetinin kurulmasını ve Başbakanlık görevi Başkan Abbas'ın uhdesinde bulunacak bu hükümetin Filistin Başkanlık ve genel seçimlerini gerçekleştirmesini"³⁸⁰ öngörmüştür.

³⁷⁵ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail'in Doğu Kudüs'te Yeni Yerleşim Birimi İnşa Edileceği Yönündeki Açıklama Hk.," No: 242, 29 Aralık 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_-198_-26-ekim-2009_-harem-i-serif_te-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

³⁷⁶ Bezen Balamir Coşkun, "Arap Baharının Gölgesinde İsrail-Filistin Sorunu ve Türkiye-İsrail İlişkileri," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 42, Haziran 2012, s. 32.

³⁷⁷ Mehmet Şahin, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 33, Eylül 2011, s. 28.

³⁷⁸ Margret Johannsen, "The Reconciliation of Hamas and Fatah," **Policy Brief**, No. 3, December 2011, s. 2.

³⁷⁹ **Radikal**, "El Fetih ve Hamas Arasında Anlaşma İmzalandı," 04.05.2011, http://www.radikal.com.tr/dunya/el_fetih_ve_hamas_arasinda_anlasma_imzalandi-1048252 (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

³⁸⁰ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Filistin Konusunda İmzalanan Doha Bildirisi Hk.," No: 40, 10 Şubat 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-40_-10-subat-2012_-filistin-konusunda-imzalanan-doha-bildirisi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

Filistin'de yaşanan en önemli gelişmelerden biri Filistin lideri Mahmud Abbas 23 Eylül 2011 tarihinde BM'ye tam üyelik başvurusu olmuştur. Başvurunun kabul edilmesi için önce BM Güvenlik Konseyi'nde daha sonra da BM Genel Kurulu'nda oylanması gerekmiştir. Ancak ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nde veto seçeneğini kullanacağını bildirmesi üzerine tam üyelik başvurusu oylanmadan çekilmiştir. Bunun üzerine Filistin, BM Güvenlik Konseyi'nin oylamasına gerek olmadan doğrudan BM Genel Kurulu'nda oylanacak "üye olmayan gözlemci devlet statüsü"³⁸¹ için başvuruda bulunmuştur. 29 Kasım 2012 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda 138 devlet 'Evet', 9 devlet 'Hayır' oyu vermiş, 41 devlet ise çekimser kalmıştır. Oylama sonucunda Filistin, BM'de gözlemci kuruluş statüsünden BM'de üye olmayan gözlemci devlet statüsüne yükselmiştir. BM'nin aldığı karar doğrultusunda Filistin devlet olarak resmen onaylanmıştır.³⁸² Bunun yanı sıra yeni statüsünün Filistin için en önemli getirisi BM Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (BMUCM) başvuru hakkının kazanılmış olmasıdır. Bu bağlamda Filistin başvuru hakkını kullanarak İsrail'in "uluslararası hukuk ihlallerini BMUCM'ye taşıma ve işgal, işkence veya Yahudi yerleşimleri gibi konularda İsraili yetkilileri mahkum ettirebilme imkanını"³⁸³ elde etmiştir.

---

³⁸¹Bileşmiş Milletler Genel Merkezinde daimi gözlemci misyonu bulundurabilen üye olmayan gözlemci statüsündeki devletler Birleşmiş Milletler toplantılarına ve Genel Kurul'da yapılan çalışmalara gözlemci statüsüyle katılabilmektedir. İsviçre'nin 2002 yılında BM'ye üye olmasıyla birlikte günümüzde Vatikan ve Filistin üye olmayan gözlemci devlet statüsündedir. Detaylı bilgi için bkz; <http://www.un.org/en/members/nonmembers.shtml> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

³⁸²Mathias Holvoet, Medlir Mema, "The UN General Assembly Vote: Upgrading the Status of Palestine and Its Implications for a Possible Role of the ICC," **Policy Brief**, Issue: 6, June 2013, s. 1.

³⁸³Ufuk Ulutaş, "5 Soru: BM Filistin Oylaması," **SETAV**, <http://setav.org.tr/5-soru-bm-filistin-oylamasi/yorum/1341> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

3.4. Türk Dış Politikasında Filistin Sorununa Tarihsel Bakış

3.4.1. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Başlangıç Dönemi ve Filistin Sorunu

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Ortadoğu'nun İngiliz ve Fransız mandası altında yönetilmesi Türkiye'nin bölgeye olan ilgisini azaltmış, savaştan sonra İngiltere'nin Filistin'de manda yönetimini sona erdireceğini bildirmesi üzerine Türkiye, Filistin'e yönelik politikalar üretmeye başlamıştır. Bu bağlamda statükoculuk nedeniyle Filistin'de toprak bütünlüğünü savunmuş ve kurulacak Yahudi devletinin sosyalist kampta yer alma olasılığına karşılık BM'de oylamaya sunulan taksim kararına red oyu vermiştir. İngilizlerin manda yönetimini sona erdirdiği gün itibariyle İsrail devletinin ilan edilmesi Türkiye-İsrail ilişkilerini başlatmıştır.

İsrail'in kurulmasına Arap ülkeleri şiddetle karşı çıkmış ve ilk Arap-İsrail savaşının sona erdirilmesi amacıyla BM devreye girmiştir. BM Genel Kurul'unda alınan karara istinaden Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulmuş ve Türkiye de bu komisyonda yer almıştır. ABD ve Fransa'nın da katıldığı Komisyon Arap-İsrail çatışmasına çözüm arayışına girmiştir. Arap ülkeleri Komisyon'un kurulmasına karşı çıkmış ve Komisyon'da Türkiye'nin yer alması Araplar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Komisyon'un somut sonuçlar elde edememesi ve İsrail'in savaştan karlı çıkan taraf olması Türkiye-Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.³⁸⁴

İsrail'i tanıma konusunda ihtiyatla yaklaşan Türkiye 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i tanımış ve 1950 yılında karşılıklı açılan diplomatik temsilcilikler vasıtasıyla ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır.³⁸⁵ Bu dönemde İsrail'de yapılan seçimler sonucu sol eğilimli partilerin oylarında düşüş yaşanması ve İsrail'in Kore Savaşı konusunda Batı'yı destekleyen görüşleri

³⁸⁴Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, Barış Platin Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, 2010, s. 26-30.

³⁸⁵Gencer Özcan, "Türkiye-İsrail İlişkileri", (Ed.) Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2004, s. 330.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.³⁸⁶ Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde her iki tarafın birbiriyle olan çıkar ilişkisi de etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Yahudi Lobisi'nin ABD dış politikasındaki etkisini görmüş ve ABD-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi açısından İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır. İsrail ise Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak laik ve demokratik yapısı, Batı eksenli yürüttüğü dış politika, Ortadoğu'da bölge devletleriyle olan tarihsel, kültürel ve dinsel bağları nedeniyle Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabası içine girmiştir.³⁸⁷

Türkiye'nin Ortadoğu'da güvenlik arayışlarına girmesi sonucu kurulan Bağdat Paktı ve bu süreç içerisinde yapılan girişimler, Paktın, İsrail tarafından bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Suriye'ye yapılan ziyaret sırasında dönemin Başbakanı Adnan Menderes "Türkiye'nin bir İsrail saldırısı halinde Arap devletlerine yardım etmeye hazır olduğunu"³⁸⁸ belirterek Suriye'yi Bağdat Paktı'na dahil etme çabası İsrail'in kaygılarını haklı çıkarmıştır. Başbakan Menderes'in bu açıklaması Suriye'ye yönelik bir diplomatik girişimden ibaret olmuş olsa da daha sonra İsrail'in Ankara Büyükelçisi ile yapılan görüşmede "Irak'ın Bağdat Paktı'nı İsrail aleyhine kullanmak istemesi halinde Türkiye'nin bu duruma %90 karşı çıkacağını"³⁸⁹ bildirmesi ile İsrail'in algıladığı tehdit giderilmeye çalışılmıştır. Böylece Türkiye kendi güvenlik eksenini oluştururken İsrail'in de bölgedeki varlığını dikkate almak durumunda kalmıştır.³⁹⁰

İngiltere ve Fransa tarafından desteklenen İsrail'in Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi üzerine Mısır'a saldırması Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan bir diğer sorun olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'da istikrarsızlığa yol açacak gelişmelerin yaşanmaması ve bölge devletlerinin toprak bütünlüğünün

---

³⁸⁶ Gencer Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2005, s. 16-17.

³⁸⁷ Yılmaz, **Türkiye-İsrail...**, s. 8-9.

³⁸⁸ **Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü**, "Türkiye-İsrail İlişkileri", s. 8. <http://www.sde.org.tr/usefiles/file/TURKIYE%20ISRIL%20ILISKILERI.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2013)

³⁸⁹ **Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü**, "Türkiye-İsrail İlişkileri", s. 8. <http://www.sde.org.tr/usefiles/file/TURKIYE%20ISRIL%20ILISKILERI.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2013)

³⁹⁰ Özcan, "Türkiye-İsrail İlişkileri...", s. 332.

korunması amacıyla gösterdiği tepki, İsrail'i Ortadoğu'da istikrarsızlık çıkartan bir devlet olarak göstermiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı tarafından Tel-Aviv büyükelçisi Ankara'ya çağırılmış ve maslahatgüzarlık seviyesinde temsil öngörülmüştür. Bu gelişmeye bağlı olarak yapılan açıklamada İsrail'in Filistin politikası eleştirilmiş ve krize yönelik üstü kapalı bir tepki gösterilmiştir.³⁹¹

Türkiye-İsrail ilişkileri uluslararası konjonktüre bağlı olarak sürekli değişen bir yapı arz etmiştir. Bu açıdan 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta yapılan darbe Ortadoğu'nun genelinde dengelerin sarsılmasına yol açarken Türkiye-İsrail ilişkileri açısından yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bunun en somut örneği İsrail tarafından önerilen Çevresel Pakt (1958) olmuştur.³⁹² Çevresel Pakt, Türkiye ile İsrail arasında "diplomatik, askeri ve istihbarat alanlarında işbirliğini, ticari ve bilimsel alanlarda bilgi paylaşımını"³⁹³ öngörmüştür. Çevresel Pakt ile İsrail-Türkiye ilişkileri tekrar gelişmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'nin Filistin sorununa yaklaşımı ve 1960'lı yılların sonuna doğru Arap devletleriyle gelişen ilişkileri nedeniyle Türkiye-İsrail ilişkileri durgunlaşmıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin bundan sonraki seyri Arap-İsrail çatışması bağlamında ele alınmıştır.

3.4.2. Arap-İsrail Çatışmalarında Türkiye'nin Tutumu ve Filistin Sorunu

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Batı eksenli dış politikasının yanı sıra, Ortadoğu'da Arap devletleri ile denge kurmaya çalıştığı ve İsrail'in bu dengede önemli bir unsur olduğu 1960'lı yıllara gelene kadar görülmüştür. Bu dönem Türkiye, Batı eksenli dış politika yerine çok yönlü dış politika yürütmeyi tercih etmiştir. Bu doğrultuda SSCB ve Arap devletleriyle olan ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye'nin dış politikada geçirdiği bu değişimin temel nedeni 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale isteğinin ABD Başkanı Lyndon

³⁹¹Yılmaz, **Türkiye-İsrail...**, s. 14-15.

³⁹²Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde...**, s. 21.

³⁹³Mustafa Tüter, "Türkiye-İsrail ilişkilerinde Süreklilik ve Değişim," (Ed.) Hasret Çomak, **21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, Umuttepe Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010, s. 408.

Johnson tarafından engellenmesi ve 1967 yılında Arap-İsrail çatışmasının tekrar başlaması etkili olmuştur. Türkiye, Kıbrıs konusunda Batı tarafından göremediği desteği Arap devletleri aracılığıyla sağlamak istemiştir.³⁹⁴

1967 yılında başlayan Arap-İsrail çatışmasında Türkiye Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye, toprak bütünlüğünü savunan ve yeni toprak kazanımlarının savaş yoluyla elde edilmesine karşı çıkan bir politika izlemiştir. Yine bu savaşta Arap devletlerinin yanında yer aldığını NATO üslerinin kullanılmasına izin vermeyerek göstermiştir. Örneğin savaş öncesi dönemin Başbakanı Süleyman Demirel “ABD yönetimine, açık olarak, Türkiye’deki Amerika üslerinin İsrail’i ikmal etmek için kullanılmayacağını”³⁹⁵ bildirmiş ve BM Genel Kurulu’nda İsrail işgalinin sona erdirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla BM’nin 242 sayılı kararı da desteklenmiştir.³⁹⁶

Böylece 6 Gün Savaşı öncesi ve sonrası Türkiye’nin Arap devletleri ile olan ilişkileri düzelmeye başlamış ve buna bağlı olarak Türkiye-İsrail ilişkileri eskisine oranla gerilemiştir. Dış politikadaki bu değişiklik dönemin iç politikasıyla da yakından bağlantılı olmuştur. Savaş öncesi Türkiye’de muhafazakar kimliği ile bilinen Adalet Partisi’nin iktidara gelmesi ve dinsel ve kültürel bağlar nedeniyle Arap devletleri ile olan ilişkilerin düzeltilmesi çabası Türk dış politikasını doğrudan etkilemiştir.³⁹⁷ Nitekim 1969 yılında Mescid-i Aksa’da çıkan yangın İslam ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu amaçla yapılan İslam Zirvesi’ne Türkiye de katılmıştır. Türkiye zirvede alınan kararlara istinaden İslam ülkelerini desteklerken İsrail’e yönelik alınan radikal kararlara ihtiyatla yaklaşmıştır. Bu bağlamda İsrail ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi kararına uymamıştır.³⁹⁸

³⁹⁴Süha Bölükbaşı, “Türkiye ve İsrail: Mesafeli İlişkiden Stratejik Ortaklığa,” (Der.) Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Liberte Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2001, s. 252.

³⁹⁵Bölükbaşı, a.g.m., s. 252.

³⁹⁶Yılmaz, **Türkiye-İsrail...**, s.17.

³⁹⁷Yusuf Ziya Bölükbaşı, “Türkiye-İsrail İlişkileri”, (Ed.) Murat Ercan, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2011, s. 205.

³⁹⁸Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, “1960-1980: Görelî Özerklik: 3, Ortadoğu’yla İlişkiler, İsrail’le İlişkiler,” (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, On İkinci Baskı, İstanbul, 2006, s. 798-799.

Yom Kippur Savaşı olarak da anılan 1973 Arap-İsrail savaşında Türkiye, 6 Gün Savaşı'nda olduğu gibi, Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye, SSCB'nin, Mısır ve Suriye'ye askeri yardım yapabilmesi amacıyla hava sahasını açmış; ancak ABD'nin İsrail'e olası bir desteği için İncirlik Üssü'nü kullanamayacağını bildirmiştir. Türkiye'nin bu politikasında Kıbrıs konusunun dışında iki yeni gelişme daha etkili olmuştur. Bunlardan ilki Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün İsrail'e destek veren ülkelere uygulayacağı petrol ambargosu; ikincisi ise Filistin sorununun giderek Türk kamuoyunda yer bulmasıdır.³⁹⁹

Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail'in 29 Haziran 1980 yılında Kudüs'ü başkent ilan etmesi sonucu gerilemeye devam etmiştir. Kudüs, Türkiye için Arap-İsrail çatışması ya da Filistin sorununun yanı sıra tarihsel ve dinsel olarak önem taşımıştır. Kudüs uzun süre Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde kalmış, bir zamanlar Müslümanların kiblesi olmuş ve Hz. Muhammed'in Miraç olayı burada gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Kudüs Türkiye için farklılık arz etmiştir.⁴⁰⁰ İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinin ardından Türkiye Kudüs'teki konsoloslukunu kapatmış ve diplomatik ilişkileri ikinci kâtiplik seviyesine indirmiştir.⁴⁰¹

Türkiye-İsrail ilişkileri, 1980-1990 yılları arası, İsrail'in yürüttüğü dış politika nedeniyle normal seyrine dönememiştir. Bu durumun nedenleri İsrail'in politikasına bağlı olarak gelişmiştir:

7 Haziran 1981'de Irak'ta Osirek nükleer reaktörünün bombalanması, 18 Ocak 1981'de Golan'ın İsrail'e ilhakı kararı, 6 Haziran 1982'de Lübnan işgali, 16-18 Eylül 1982'de Sabra ve Şatilla kamplarında yapılan kıyımlar, Batı Şeria'da Yahudi yerleşim merkezlerinin kurulmaya başlaması, 1 Ekim 1985'te Tunus'taki FKÖ karargâhının bombalanması.⁴⁰²

Türkiye-İsrail ilişkileri 1980'lerin sonuna doğru tekrar canlanmaya başlamıştır. Bu gelişmenin en önemli nedeni Ermeni terör örgütü ASALA tarafından Türk diplomatlara yönelik yapılan terörist eylemlerin İsrail

³⁹⁹ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 799.

⁴⁰⁰ Bülent Aras, **Ortadoğu ve Türkiye: Türk Dış Politikasının Toplumsal Kökenleri**, Q-Matris Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2003, s. 67.

⁴⁰¹ Süha Bölükbaşı, a.g.m., s. 255.

⁴⁰² Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde...**, s. 36.

tarafından önlenebileceği teklifi olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye Kıbrıs konusunda Arap devletlerinden yeterli desteği görememiş ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) nedeniyle Suriye ve Irak ile olan ilişkileri kötüleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda ASALA konusunda İsrail'den destek gören Türkiye, İsrail politikasında yumuşamaya başlamıştır. Bu yumuşamayı sekteye uğratan son gelişme ise Filistin'de başlayan İntifada'ya karşı İsrail'in yürüttüğü politikalar olmuştur.⁴⁰³

Soğuk Savaş sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri büyük bir ivme kazanmış ve çakışan çıkarlar, uluslararası ve bölgesel alanda işbirliğinin gelişmesine yol açmıştır. Bu işbirliği Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere paralel olarak gelişmiştir. Bu dönem Türkiye Ortadoğu politikasını hem içsel hem de dışsal faktörler nedeniyle yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda PKK ve siyasal İslam içsel faktör; Körfez Savaşı dışsal faktör; Kürt ayrılıkçı hareketi ise hem içsel hem de dışsal faktör olarak Türkiye için tehdit olmuştur. Bu doğrultuda Ortadoğu'da güvenlik eksenli dış politikanın tekrar düzenlenmesini gerekmiştir.⁴⁰⁴

Körfez Savaşı sonrası Irak ve Suriye'nin PKK'ya destek vermesi ve daha sonra su sorununun anılan devletler arasındaki ilişkileri etkilemeye başlaması nedeniyle Türkiye yeni bir güvenlik arayışına girmiştir.⁴⁰⁵ Böylece "ilerde ülkesine karşı oluşabilecek bir Arap koalisyonuna karşı"⁴⁰⁶ Türkiye, İsrail ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu politika ABD'nin Ortadoğu politikası ile de paralellik göstermiştir. ABD tarafından "serseri devletler (*rough states*) olarak nitelendirilen ülkeler ile sorunları bulunan Türkiye ve İsrail'in bu ülkelerden ortak tehdit algılaması"⁴⁰⁷ Türkiye ve İsrail'in ABD ekseninde işbirliğine gitmesinin yolunu da açmıştır. Böylece Türkiye-İsrail ilişkileri ortak tehdit algılaması sonucu iyileşmeye başlamış ve 90'lar boyunca iki ülke stratejik ortak olarak anılmıştır. Örneğin Suriye bir yandan PKK'nın

⁴⁰³Süha Bölükbaşı, a.g.m., s. 252.

⁴⁰⁴Tüter, a.g.m., s. 408.

⁴⁰⁵Stephen F. Larrabee, Ian O. Lesser, **Türk Dış Politikası (Belirsizlik Döneminde)**, Çev: Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s. 212.

⁴⁰⁶Süha Bölükbaşı, a.g.m., s. 261.

⁴⁰⁷Kamer Kasım, "Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı," (Ed.) İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara Global Araştırma Merkezi-Lalezar Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 2006, s. 838.

Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlerine destek verirken diğer taraftan İslami Cihad, HAMAS ve Hizbullah'ın İsrail'in yok olmasına karşılık giriştikleri eylemlerde askeri destek de vermiştir.⁴⁰⁸ Bunun sonucunda Türkiye ve İsrail'in toprak bütünlüğüne ilişkin yürütülen bu politikalar iki ülkenin yakınlaşmasını sağlamıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde Ortadoğu Barış Süreci'nin başlaması da etkili olmuştur. Barış süreci, "Türkiye'nin Arap dünyası ile Türk kamuoyunun tepkisini çekmeden İsrail ile ilişkilerini geliştirmesine"⁴⁰⁹ olanak sağlamıştır.

Türkiye ile İsrail arasında ilişkilerin geliştiğinin ilk göstergesi diplomatik alanda olmuş ve diplomatik temsil büyükelçilik düzeyine çıkmıştır. İzleyen dönemde üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir.⁴¹⁰ İlişkilerin ivme kazandığı önemli konuların başında ise askeri konularda yapılan işbirliği yer almıştır. Bu çerçevede "23 Şubat 1996'da Askeri Alanda Eğitim ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması"⁴¹¹ imzalanmıştır. Askeri alanda yapılan anlaşmaya göre Türkiye ile İsrail arasında "askeri bilgi, personel ve tecrübe alışverişi yapılmasına ve ortak askeri tatbikatların düzenlenmesine"⁴¹² karar verilmiştir. Bu amaçla 1998 yılında ABD'nin de katıldığı Güvenli Deniz Kızı Tatbikatı gerçekleştirilmiş ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin geldiği nokta Ortadoğu'da sergilenmiştir. Nitekim Arap devletleri tarafından eleştirilen tatbikat Ortadoğu'da yeni dengelerin kurulduğunun göstergesi olmuştur. Bu dönemde Türkiye ile İsrail arasında yapılan istişareler sonucunda alınan kararlar doğrultusunda İran, Irak ve Suriye her iki ülkenin de ortak tehdit algısı olarak görülmüştür.⁴¹³

---

⁴⁰⁸Tüter, a.g.m., s. 410.

⁴⁰⁹Coşkun, "İran-İsrail Ekseninde, Türk Dış Politikasının Analizi," (Der.) Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, s. 461.

⁴¹⁰Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 225.

⁴¹¹Çağrı Erhan, Ömer Kürçüoğlu, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Ortadoğu'yla İlişkiler, Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001**, İletişim Yayınları, Dokuzuncu Baskı, İstanbul, 2006, s. 571.

⁴¹²Coşkun, "İran-İsrail Ekseninde...", s. 461.

⁴¹³Süha Bölükbaşı, a.g.m., 266.

3.4.3. FKÖ-Türkiye İlişkileri ve Filistin Sorunu

Başlangıç dönemi itibariyle Arap-İsrail çatışması bağlamında gelişen Filistin sorunu zamanla, Filistin ulusal kimliğinin oluşumuna bağlı olarak, özgün bir hal almaya başlamış ve Filistin halkı kendi örgütlenmelerini gerçekleştirerek Filistin sorununun ana aktörü olmayı başarmıştır. Nitekim Filistin'deki en önemli örgütlenme FKÖ olmuş ve Türkiye de zamanla FKÖ ile ilişki kurmaya başlamıştır.

Türkiye ile FKÖ 1969 yılında düzenlenen İslam konferansı aracılığıyla bir araya gelmiş; ancak Türkiye uzun bir süre FKÖ ile doğrudan ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Uluslararası konferanslar aracılığıyla ilişki kurmayı tercih eden Türkiye, FKÖ'nün politikalarını bu bağlamda değerlendirmiştir. FKÖ ise uluslararası alanda giderek destek bulmuş ve Arap Birliği ve İslam Konferansı Örgütü tarafından Filistin'in tek meşru temsilcisi olarak görülmüştür. Ayrıca BM toplantılarına gözlemci olarak kabul edilen FKÖ'nün kaydettiği bu gelişim, Türkiye'nin de politika değiştirmesine yol açmış ve Türkiye 1975 yılında FKÖ'yü tanımıştır.⁴¹⁴ Türkiye ile FKÖ arasındaki diplomatik ilişkiler ilk dönem Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği aracılığıyla yürütülmüş, tanımanın ardından geçen yaklaşık bir yıllık süre sonunda Türkiye, FKÖ'nün Ankara'da büro açmasına izin vermiştir.⁴¹⁵

Türkiye-FKÖ ilişkilerinin başladığı dönem dikkate alınacak olursa Türkiye'nin bu dönem İsrail ile ilişkilerinde durgunluk yaşadığı ve Arap-İsrail eksenindeki dengenin Araplar lehine kaydığı gözlenmektedir. Bu bağlamda 1980-1990 yılları arası dönemde Türkiye, Filistin sorununda FKÖ'ye tam destek vermiştir. İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgali, Sabra ve Şatilla kamplarında Filistinlilere yönelik yapılan saldırılar ve FKÖ'nün Lübnan'dan çıkarılması Türkiye tarafından kınanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen "barışın sağlanması ve Lübnan'ın bölünmesinin önlenmesi için

⁴¹⁴Çağrı Erhan, Ömer Kürçüoğlu, "1960-1980: Görelî Özerklik: 3, Ortadoğu'yla İlişkiler, İsrail'le İlişkiler", (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, On İkinci Baskı, İstanbul, 2006, s. 800.

⁴¹⁵Balcı, a.g.e., s. 149.

İsrail'in Lübnan'dan derhal çekilmesi çağrısında"⁴¹⁶ bulunmuştur. FKÖ'nün Filistin'de self – determinasyon ilkesine bağlı olarak bir devlet kurma çabası da 1980'lerin sonunda Türkiye tarafından desteklenmiştir. Bu doğrultuda 1988 yılında FKÖ'nün Filistin devletini ilan etmesinin ardından Türkiye, Filistin'i tanıyan beşinci devlet olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru Türkiye'nin Batı Bloku içerisinde bir devlet olarak Filistin'i tanınması, Filistin sorununa yönelik tutumunda ne kadar ciddi olduğunun da bir göstergesi olmuştur.⁴¹⁷

Soğuk Savaş döneminin sonra ermesiyle birlikte başlayan Ortadoğu Barış Süreci Türkiye'nin Ortadoğu'da hareket alanını genişletmiş ve özellikle İsrail ile olan ilişkilerinde büyük bir ivmenin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda İsrail-Filistin ilişkilerinde barış süreci Türkiye'nin her iki devlet ile olan ilişkilerine de olumlu bir şekilde yansımıştır.

El-Aksa intifadası ile Filistin'e yönelik İsrail şiddetinin artması üzerine Türkiye tekrar Filistin lehine politika yürütmeye başlamıştır. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in, "Filistin'de soykırım yapılıyor"⁴¹⁸ ifadesi Türkiye-İsrail ilişkilerini gerilemesine neden olurken, Türkiye'nin imajı Filistin halkı nezdinde yükselişe geçmiştir. Bu dönemde Türkiye, Türk Kızılayı aracılığıyla başta temel gıda malzemeleri olmak üzere Filistin halkına insani yardımda bulunmuştur.⁴¹⁹

Türkiye'nin Filistin sorununa yönelik artan ilgisi AKP'nin iktidar olduğu döneme rastlamıştır. Bu bağlamda AKP'nin yeni dış politika anlayışına bağlı olarak Filistin sorununa yönelik geliştirilen politikalar aracılığıyla Türkiye Filistin sorununun önemli aktörlerinden biri olmuştur. Çalışmanın bir sonraki

---

⁴¹⁶Erkan Ertosun, "Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği," **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 28, 2011, s. 72.

⁴¹⁷Melek Fırat, Erhan Kürkçüoğlu, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Ortadoğu'yla İlişkiler, Arap Devletleriyle İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001**, İletişim Yayınları, Dokuzuncu Baskı, İstanbul, 2006, s. 128.

⁴¹⁸Süleyman Kurt, "Ecevit: Filistin'de Soykırım Yapılıyor", **Zaman**, 05.04.2002, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/04/05/dis/h4.htm> (Erişim Tarihi: 13.11.2013)

⁴¹⁹**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Filistin halkına insani yardım ulaştırılması hk.," No: 55, 19 Nisan 2002, http://www.mfa.gov.tr/no_55---19-nisan-2002_filistin-halkina-insani-yardim-ulustarilmasi-hk_tr.mfa (Erişim Tarihi: 13.11.2013)

bölümünde AKP'nin yeni dış politika anlayışına bağlı olarak Filistin sorununa yaklaşımı inşacılık kuramı bağlamında incelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN FİLİSTİN SORUNUNA YAKLAŞIMI

Adalet ve Kalkınma Partisi, Türk siyasal hayatında İslamcı temsilin en önemli aktörlerinden biri olan Milli Görüş hareketi içerisinde şekillenmiştir. Partisel anlamda Milli Görüş hareketi, Necmettin Erbakan'ın liderliğinde kurulan, sırasıyla Milli Nizam Partisi (1970), Milli Selamet Partisi (1972), Refah Partisi (1983) ile temsil edilmiştir.⁴²⁰ Refah Partisi'nin kapatılması (1998) ihtimaline istinaden kurulan Fazilet Partisi'nde (1997) yenilikçi kanadın etkili olamayacağından hareketle 14 Ağustos 2001 tarihinde AKP kurulmuştur. Bu bağlamda AKP, "İslamcı hareketi temsil eden Milli Görüş Teşkilatı'nın bölünmesi ve içinden bir grubun koparak, kendisini ideolojik olarak dönüştürmesi"⁴²¹ sonucu kurulan bir parti olarak Türk siyasal hayatına girmiştir. AKP kurulduktan sonra farklı görüşlerin temsil imkanı bulunduğu bir parti olmuştur. Henüz yeni kurulan bir partinin aniden Türk siyasal hayatında hakim konuma gelmesinde birtakım unsurlar etkili olmuştur.

AKP'nin Türk siyasal hayatında hakim konuma gelmesini destekleyen unsurları iç ve dış olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Ekonomik kriz ve bu krizin toplum üzerindeki etkisi, 1990'lı yıllar boyunca kurulan koalisyon hükümetlerinin uyumsuzluğu ve siyasal istikrarsızlık, 28 Şubat süreci, toplumun ekonomik ve siyasal açıdan istikrar istemesi ve siyasal hayata hakim partilere olan güvensizlik iç faktörleri oluşturur. ABD ile kurulan ilişkiler, Yahudi lobisi ile yapılan temaslar, Fethullah Gülen'in Erdoğan'ı desteklemesi, uluslararası ve Batılı aktörler ile kurulan pozitif ilişkiler ise dış faktörleri oluşturmuştur.⁴²² Bu bağlamda AKP "sosyal ve ekonomik anlamda 'çevre'den geliyor ve tabanı itibariyle orta ve alt sınıflara dayanıyordu. Bu taban, esas

---

⁴²⁰Barış Doster, "Erbakan'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları," (Ed.) Haydar Çakmak, **Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 98.

⁴²¹İlhan Uzgel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü," (Der.) İlhan Uzgel, Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phoenix Yayınevi, İkinci Baskı, 2010, s. 12.

⁴²²Uzgel, a.g.m., s. 16-19.

olarak cumhuriyet döneminin ayrıcalıklı zümresinin dışında kalan, -yani asker ve sivil bürokrasi, devletçi/büyük sermaye ve eşrafın dışındaki- geniş toplum kesimlerini”⁴²³ içine alan bir yapı arz etmiştir.

AKP, kuruluşunun ardından partinin yapısına ilişkin pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan AKP’nin kendini tanımlarken kullandığı unsurlar ve bu unsurların dış politikadaki yansımaları, AKP’nin inşa ettiği dış politika kimliğinin ve Türk dış politikasında yaşanan değişim tartışmalarının da netleşmesine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda AKP, kendini İslamcı bir parti olmaktan ziyade Avrupa’daki Hıristiyan Demokrat Partiler gibi muhafazakar demokrat olarak tanımlamıştır.⁴²⁴

AKP iktidar olduğu süre içerisinde kendini tanımlarken muhafazakâr ve demokrasi kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Muhafazakârlık ve demokrasiyi bir arada eritmeye çalışan AKP, siyasal kimliğini “Türkiye’nin kültür birikimini koruma alanında muhafazakâr ve modern kurum ve değerleri savunma anlamında demokrat”⁴²⁵ olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Milli Görüş hareketinden gelen bir parti olarak AKP kendi içinde bir dönüşüm yaparak yeni bir kimlik inşa etmeye başlamış ve “geleneksel değerlerin korunması ile küreselleşme sürecini”⁴²⁶ aynı potada eritmeye çalışmıştır. *AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu*’nda ise muhafazakâr- demokrat kimlik şu şekilde tanımlanmıştır:

Muhafazakar demokrat siyasi kimlik dünya genelindeki muhafazakârlık pratikleriyle örtüşen özelliklere sahip olmakla birlikte, Türkiye’nin sosyo-kültürel özellikleriyle şekillenen bir muhtevaya ve yerel dinamiklerle şekillenen bir siyaset tarzına sahiptir.⁴²⁷

---

⁴²³Berat B. Özipek, “Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi İç ve Dış Politika [2002-...],” (Ed.) Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Göktepe Cihat, Hüsnü Kapu, **Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi**, Savaş Yayınevi, Üçüncü Baskı, Ankara, 2011, s. 673.

⁴²⁴Meliha Benli Altunışık “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East,” **Insight Turkey**, Vol. 10, No. 2, 2008, s. 44.

⁴²⁵Erlor, “Yeni Muhafazakarlık, AKP...”, s. 130.

⁴²⁶Uzgel, “AKP: Neoliberal Dönüşümün...”, s. 21.

⁴²⁷**Ak Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 6, <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (21.11.2013)

Bu bağlamda bilinen muhafazakârlık tanımlarının aksine “geleneksel yapının bazı değerlerini ve kazanımlarını koruyarak değişimi”⁴²⁸ öngörmektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2003 yılında yaptığı bir konuşmada muhafazakar demokrasinin Türkiye için önemini şu şekilde belirtmiştir:

Muhafazakâr-demokratik çizginin muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde ama siyaset yaptığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya konması Türk siyasetine yeni soluk getirecektir⁴²⁹

Bu doğrultuda AKP, “öteden beri seçkin zümrelerine ait olan maddi değerlerden, kurum, statü ve makamlarından, toplumun geri kalan dezavantajlı çoğunluğunun da yararlandırılmasını”⁴³⁰ amaçlayan bir söylemle meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Baskın Oran meşruiyetin sağlanmasını, AKP’nin iki önemli özelliği ile açıklamaktadır: “Ulusalçı/İttihatçı olmama kökeni ve kasaba kökeni.”⁴³¹ Baskın Oran’a göre Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte devlet odaklı kurulan düzen günün ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Bunun yanı sıra büyük bir toplumsal kesim de bu düzen tarafından bastırılmıştır. AKP ise bu toplumsal kesimin desteğini alarak yükselmiş ve mevcut düzenin karşısında daha pragmatik ve liberal bir konumda yer almıştır. Oran’a göre “Kıbrıs için mutlak çözüm istenmesi, AB Uyum Paketleri, 2009 Ermenistan Protokolleri, Alevi ve Kürt açılımları, askeri vesayetin kaldırılması”⁴³² bu doğrultuda değerlendirilmesi gereken gelişmelerdir. Kasaba kökeni ise AKP’ye destek veren kesimin yapısıyla ilgilidir. Oran’a göre küçük kentler ve kasabalar yerel değerlerin korunduğu yerlerdir. Bu bağlamda Türkiye’de “İslami, muhafazakar, gelenekçi ve milliyetçi”⁴³³ değerlerin küçük kentler ve kasabalarda etkili olduğunu belirten

⁴²⁸ **Ak Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 6, <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (21.11.2013)

⁴²⁹ Erler, “Yeni Muhafazakarlık, AKP...”, s. 130.

⁴³⁰ Özipek, “Adalet ve Kalkınma Partisi...”, s. 673.

⁴³¹ Baskın Oran, “2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Dönemin Dış Politikası”, (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 3: 2001-2012**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 132.

⁴³² Oran, a.g.m., s. 133.

⁴³³ Oran, a.g.m., s. 133.

Oran, AKP'nin tabanı itibariyle bu toplumsal kesim tarafından oluştuğunu belirtmektedir.⁴³⁴ Nitekim Kemal Kirişçi, AKP'nin "Türkiye'yi iyi okuduğunu ve tabandan gelen talebi gerçekleştirdiğini"⁴³⁵ vurgulamaktadır. Merkez-çevre ilişkisi içerisinde değerlendirildiği takdirde AKP'nin çevreyi temsil ettiğini belirten Meltem Müftüler-Baç, AKP'nin "İslam'a dönük, biraz daha muhafazakar"⁴³⁶ bir yapısının olduğunu belirtmektedir.

4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Dış Politika Anlayışı

Muhafazakâr-demokrat kimliğine dayanarak Türk siyasal hayatında bir dönüşüm elde etmeyi amaçlayan ve yapısı itibariyle farklı bir yaklaşıma sahip olan AKP, aynı dönüşümü dış politika alanında da gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. AKP, dış politika konusunu ele alırken hem söylem hem de eylem düzeyinde büyük bir değişimi hedeflemiştir.⁴³⁷ Bu değişim çabasına bağlı olarak AKP iktidarının en iddialı ve hırslı olduğu konuların başında dış politika yer almıştır ve çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.⁴³⁸ AKP'nin Batı (ABD-AB) ve Doğu (Ortadoğu-İslam Ülkeleri-Türk Cumhuriyetleri) arasında yürüttüğü dış politika, bu tartışmaların temel noktasını teşkil etmiştir. Bu bağlamda AKP dönemi dış politika anlayışında öne çıkan farklı görüşlerin incelenmesi, AKP'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politika anlayışına katkıda bulunacaktır.

⁴³⁴Oran, a.g.m., s. 132-133.

⁴³⁵Kemal Kirişçi, "Türkiye Daima Kendisini AB'ye Yakınlaştıracak Politikalar İzlemelidir." (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, s. 228.

⁴³⁶Meltem Müftüler-Baç, "Alternatif Oluşturabilecek Olan Ne Rusya, Ne İran, Ne de Çin'dir." (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, s. 206.

⁴³⁷Bu çalışmada, çalışmanın amacı gereği, AKP'nin dış politika anlayışı genel hatları ile açıklandıktan sonra Ortadoğu bağlamında ele alınacaktır. Bu doğrultuda söylem düzeyinde AKP'nin dış politika anlayışına ilişkin farklı yorumlar incelendikten sonra Ahmet Davutoğlu'nun görüşleri, *AK Parti 2023 Vizyonu ve Seçim Beyannameleri* irdelenecektir. Uygulama düzeyinde ise AKP'nin Filistin Sorununa yönelik politikaları ele alınacaktır. Bu bağlamda Ortadoğu'ya ilişkin inşa ettiği dış politika Türkiye-Filistin-İsrail ekseninde değerlendirilecektir.

⁴³⁸Meliha Benli Altunışık, "Turkish Foreign Policy in the 21st Century," **CIDOB International Yearbook 2011: Turkey, Country Profile**, 2011, s. 195.

AKP'nin yürüttüğü dış politikanın çok boyutlu fakat birbirinden bağımsız olduğunu belirten Beril Dedeoğlu bu dış politika anlayışını şu şekilde tarif etmiştir:

Ortadoğu'da İslam kimliği üzerinden hareket etmek, Orta Asya'da Türk kimliğinden hareket etmek, Avrupa ile Avrupa bütünleşmesi üzerinden hareket etmek ve Amerika ile de güvenlik çizgisi üzerinden politika gütmek.⁴³⁹

AKP'nin yürüttüğü çok boyutlu dış politikanın önceki dönemlerde de görüldüğünü belirten Fuat Keyman yeni dönem dış politika anlayışında paradigmatik bir farklılık olduğunu belirtmektedir. Keyman'a göre bu farklılık, sorunların ikili değil çok boyutlu ele alınması, yumuşak güç araçlarının kullanılması ve güvenliğin çok boyutlu aktif dış politika ile sağlanmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁰ Bu bağlamda Turgut Özal'ın dış politikası ile AKP'nin dış politikası arasında paralellik olduğunu belirten Şaban Çalış, AKP'nin yürüttüğü dış politikanın genel hatlarını şu şekilde çizmektedir:

Aktif bir dış politika takip ediyorlar. Bir defa statükodan yana değiller. Uluslararası politikada olaylara seyirci değil, etkin bir aktör olarak yön veren bir ülke olarak katılmak istiyorlar. Dış ilişkilerde daha önceki dönemlerde Türkiye'yi sınırlandıran, tabu olarak görülen bir takım alanlarda çok daha rahat hareket eden; İslam ülkeleriyle, Ortadoğu ülkeleriyle, bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmak istiyorlar.⁴⁴¹

AKP döneminde yürütülen çok boyutlu dış politikanın yeni bir süreç olmadığını belirten Hikmet Çetin ise AKP'nin dış politika anlayışında bir yenilik/farklılık görmemektedir:

Yeni bir anlayış olduğu söylenemez. Zaman zaman söylenen çok yönlü dış politika izlendiğidir. Bu da yeni değildir. Koşullara göre her zaman çok yönlü dış politika izlenmiştir. Bazı yanlış

---

⁴³⁹Beril Dedeoğlu, "Türkiye'nin Türk Dünyası ile İlişki Kurması Rusya'ya Rağmen Olamaz," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, s. 78.

⁴⁴⁰Fuat Keyman, "Bugünkü Dış Politika Anlayışı Paradigmatik Bir Farklılık İfade Ediyor," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 4**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2011, s. 228.

⁴⁴¹Şaban H. Çalış, "Dış Politikada Eksen Kaymıyor, İstikamet Düzeliyor," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 2**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, s. 97.

imajlar verilse de, genel dış politikada bir değişiklik olduğu kanısında değilim.⁴⁴²

AKP'nin belirgin bir dış politika anlayışı olmadığını belirten Çağrı Erhan, AKP'nin neo-liberal politikalar aracılığıyla küreselleşme sürecine uyum sağlamaya çalıştığını belirtmektedir. Bunun dışında AKP'nin dış politikaya karşın ilkelerinin olmadığını savunan Erhan, Cumhuriyet döneminden itibaren yürütülen dış politikanın AKP tarafından devam ettirildiğini vurgulamaktadır.⁴⁴³ Türk dış politikasında iki temel özelliğin Batıcılık ve statükoculuk olduğunu belirten Baskın Oran ise AKP'nin dış politikasında Batıcılık anlayışında olmasa bile statükoculuk anlayışında bir değişik yaşandığını belirtmektedir:

Batıcılık, AKP döneminde bir anlamda fazla değişiklik göstermiş değildir, çünkü dış politikada AB'yle olmasa bile ABD'yle ilişkiler eskisine oranla daha da sıkılaşmıştır. Statükoculuk açısından ise, 1990'larda başlayan bir değişikliğin iyice sivrildiği gözlenmektedir. AKP dış politikayı çok aktifleştirmiş, özellikle de, kendisine gelene kadarki iktidarların mümkün olduğunca bulaşmamaya çalıştığı Orta Doğu'da yoğun rol oynamaya girişmiştir.⁴⁴⁴

AKP'nin dış politika anlayışını Turgut Özal dönemindeki dış politikanın devamı olarak gören Ali Karaosmanoğlu ise dış politikaya ilişkin yeni bir kavramlaştırmanın ön plana çıktığını belirtmektedir. Karaosmanoğlu, AKP'nin dış politika anlayışında uygulamaların yanı sıra bu kavramlaştırma ile birtakım taktik, strateji ve amaçların önceden belirlendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda mevcut sorunlara ilişkin yürüttüğü aktif dış politikanın küresel ve

---

⁴⁴²Hikmet Çetin, "Dışişleri Bakanlığı Dışlanmazsa, Dış Politikada Yanlılık Yapılmaz," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 3**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, s. 99.

⁴⁴³Çağrı Erhan, "Türkiye, Ortadoğu'da ABD Ne İstediye Yapmıştır," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, s. 64.

⁴⁴⁴Oran, "2001-2012: 11 Eylül Olayı..." s. 134.

bölgesel açıdan Türkiye'nin algılanmasında bir değişiklik getirdiğini vurgulamaktadır.⁴⁴⁵

AKP'nin dış politika anlayışında “yumuşak güç, dış politikanın demokratikleşmesi, merkez ülke, çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika” söylemlerinin ön plana çıktığını belirten Uzgel, bu söylemleri “neo-Osmanlılık” bağlamında değerlendirmektedir. Uzgel'e göre iç politikada Kemalist kesimin tepkisini çekmemek için, dış politikada ise Ortadoğu'ya yönelik politikaların sekteye uğramaması için neo-Osmanlılık doğrudan kullanılmamıştır.⁴⁴⁶ Buna karşın AKP'nin dış politika anlayışında diplomatik, kültürel, tarihsel, dinsel ve ekonomik unsurlar giderek etkili olmaya başlamış ve güvenlik anlayışındaki geleneksel çizgiden uzaklaşmıştır.⁴⁴⁷ Bu görüş doğrultusunda Uzgel'in saptamaları şu şekildedir:

Geleneksel Türk dış politikası Kemalist ilkeler etrafında belirlenmişti ve bunlar küreselleşen dünyada ve yeniden şekillenen uluslararası jeopolitik ortamda geçerliliğini yitirmişti. Örneğin, Kemalist dış politika anlayışı Türkiye'yi Orta Doğu'dan koparmış, Kürt sorununu tıkanma noktasına getirmiş, Türkiye'nin çevresindeki komşularını düşmanlık algılaması içinde ve tehdit prizmasından görerek sahip olduğu tarihsel mirası kullanamamıştı. Ayrıca, geleneksel dış politika çekingen, minimalist ve statükocu bir nitelik taşımakta, siyasal açılım ve inisiyatif almak yerine savunmacı reflekslerle hareket etmekteydi.⁴⁴⁸

AKP'nin dış politika anlayışında Davutoğlu'nun önemli bir yeri olduğunu belirten Uzgel'e göre Davutoğlu, coğrafi ve stratejik unsurları ön plana çıkartarak realist dış politikayı yeniden üretmektedir. Ancak realist dış politikanın yeniden üretilmesi esnasında tarihsel, dinsel ve kültürel (neo-Osmanlılık) unsurlar realizm ile aynı potada eritilmektedir. Uzgel bu yeni anlayışı İslamcı realizm olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu unsurların

---

⁴⁴⁵Ali Karaosmanoğlu, “Özal'ın Dış Politika Anlayışında Yaptığı Değişiklik Saymakla Bitmez,” (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 2**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, s. 179.

⁴⁴⁶İlhan Uzgel, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (Der.) İlhan Uzgel, Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phoenix Yayınevi, İkinci Baskı, 2010, s. 358.

⁴⁴⁷Uzgel, a.g.m., s. 353.

⁴⁴⁸Uzgel, a.g.m., s. 354.

kullanılarak etki alanlarının oluşturulduğunu belirten Uzgel, Lübnan-İsrail, İsrail-Filistin, İsrail-Suriye, İran-AB, Pakistan- Afganistan arasında yürütülen arabuluculuk girişimlerini İslamcı realizme örnek göstermektedir.⁴⁴⁹ Cem Karadereli ise Davutoğlu'nun, A. T. Mahan ve Sir H. J. Mackinder'in jeo-stratejik görüşleri ile neo-Osmanlıcılığı sentezleyerek yeni bir yaklaşım meydana getirdiğini belirtmiştir.⁴⁵⁰ Bu bağlamda Türkiye'nin "taraf olmayıcı, taraf tutmayıcı dış politikasından etkin, proaktif, tarafa olucu"⁴⁵¹ dış politikaya doğru bir geçiş yaşadığını belirtmiştir. Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik*⁴⁵² kitabını bu bağlamda ele alan Karadeli, bu yaklaşımda dengenin sağlanamaması karşısında Türkiye'nin İsrail ve Arap devletleri nezdinde imajının zedelenebileceğini vurgulamaktadır.⁴⁵³

AKP'nin dış politika anlayışını neo-Osmanlıcılık bağlamında değerlendiren Gordon ve Taşpınar, AKP'nin dış politika anlayışını, Refah Partisi dönemi dış politika anlayışıyla karşılaştırarak, AKP'nin Batıcılık anlayışını tamamlayan bir dış politika yürüttüğünü dile getirmektedirler:

Dikkat edilmelidir ki Davutoğlu'nun 'yeni-Osmanlıcılık' vizyonu 1990'ların sonunda İslamcı Başbakan Necmettin Erbakan tarafından ifade edilenden oldukça farklıdır. Erbakan Libya, İran, Malezya ve Endonezya gibi Müslüman ülkelerle Batı'ya karşı somut bir alternatif olarak İslami bir ittifak oluşturmak isterken, bugün AKP idarecileri Doğu'ya uzanırken Batı'yla olan ilişkilerini ikame etmeyi değil tamamlamayı amaçlamaktadır. Eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın (döneminde 'yeni-Osmanlıcılık' olarak adlandırılmış olan) yaklaşımını temel alan ve Türkiye'nin imparatorluk mirasını yeniden keşfedip ülkenin çoklu kimliklerinin bir arada var olabileceği yeni bir milli konsensüs aradığı bir vizyona sahiptir.⁴⁵⁴

İsrail Dışişleri Bakanlığı eski Müsteşarı Alon Liel, AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte hem iç politikada hem de dış politikada birtakım

---

⁴⁴⁹Uzgel, a.g.m., s. 354.

⁴⁵⁰Cem Karadeli, "Ortadoğu'ya Yönelik Türk Dış Politikasında Kırılmalar ve Yenilikler," **Akademik Ortadoğu Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, s. 42.

⁴⁵¹Karadeli, a.g.m., s. 46.

⁴⁵²Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, On Beşinci Baskı, İstanbul, 2004,

⁴⁵³Davutoğlu, a.g.e., s. 47.

⁴⁵⁴Philip H. Gordon, Ömer Taşpınar, **Türkiye'yi Kazanmak: Türkiye Batı İçin Neden Vazgeçilmez**, Timaş Yanları, Birinci Baskı, İstanbul, 2009, s. 93-94.

değişikliklerin yaşandığını belirtmektedir. İç politikada askeri vesayetin etkisini yitirdiğini ve İslami trendin yükselişe geçtiğini belirten Liel, dış politikada ise Ahmet Davutoğlu'nun yeni bir dış politika felsefesi geliştirdiğini söylemektedir.⁴⁵⁵ Bu yeni dış politika felsefesi ile Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızca Batı yanlısı bir aktör olmadığını, Kafkasya, Balkanlar, Orta Asya, Akdeniz ve Ortadoğu'daki devletlerle kurduğu aktif ilişkiler sayesinde bölgesel bir güç/aktör olarak yükselmeye başladığını vurgulamaktadır.⁴⁵⁶

Türk siyasi hayatında Kemalizm ve İslamcılık olmak üzere iki geleneğin olduğunu belirten Philip Robins, AKP'yi post-İslamcı bir parti olarak tanımlamaktadır. Robins, AKP'nin ve Kemalizm'in dış politika anlayışını çakışan ve çatışan politikalar bağlamında ele almıştır.⁴⁵⁷ Robins, Irak işgalinde ABD baskısına rağmen hem Kemalistlerin hem de AKP iktidarının uyum içinde çakışan bir politika sergilediklerini belirtmektedir. Bir diğer örnekte ise genel olarak her iki kesimin de AB konusunda aynı çizgide yer aldığını belirtmektedir. Çatışan politikalarda ise her iki geleneği Filistin sorunu üzerinden ele alan Robins, AKP'nin Filistin sorununa duygusal açıdan yaklaştığını belirterek, Kemalist dış politika anlayışından farklılaştığını vurgulamaktadır.⁴⁵⁸

Türk dış politikasında statükoyu korumak ve istikrarı sağlamak amacıyla uzun yıllar yürütülen geleneksel dış politika anlayışında radikal bir değişimin yaşandığını vurgulayan Joshua W. Walker, AKP döneminde, ulusal ve uluslararası güvenliğin sağlanması adına tarihi ve coğrafi unsurların öne çıkartıldığını belirtmektedir.⁴⁵⁹ Walker'a göre öne süren bu politikada, bir devletin dünya politikasındaki değeri jeo-stratejiye ve tarihsel derinliğe dayandırılmaktadır. Bu bağlamda jeo-strateji, Türkiye'nin coğrafi konumunun uluslararası politikadaki etkisine atıf yaparken, tarihsel derinlik Osmanlı

---

⁴⁵⁵ Alon Liel, "Turkey as a Regional Player," **Israeli European Policy Network**, April 2011, s. 1.

⁴⁵⁶ Liel, a.g.m., s. 2-3.

⁴⁵⁷ Philip Robins, "Turkish Foreign Policy Since 2002: Between a 'post-Islamist' Government and a Kemalist State," **International Affairs**, Vol. 83, No. 1, 2007, s. 289-290.

⁴⁵⁸ Robins, a.g.m., s. 304.

⁴⁵⁹ Joshua W. Walker, "Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine," **Insight Turkey**, Vol. 9, No. 3, 2007, s. 32.

İmparatorluğu'nu işaret etmektedir. Walker, Türkiye'nin özellikle komşu ülkelerle olan ilişkilerinde bu politikanın sıklıkla kullanıldığını belirtmektedir.⁴⁶⁰

M. Kemal Atatürk döneminde şekillenen "Yurtta sulh cihanda sulh" ve Batılılaşma ilkelerinin günümüzde de geçerliliğini koruduğunu belirten Laura Batalla Adam, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasında pasif ve tarafsız dış politikanın terkedilerek aktif dış politika anlayışının giderek etkili olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁶¹ Adam, Türkiye'yi stratejik konumu nedeniyle Avrupa, Asya ve Afrika'da; tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle de Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da, yeni fırsatların ve risklerin beklediğini belirtmiştir. Bu bağlamda stratejik konumunu, tarihsel ve kültürel bağlarını Türk dış politikasının anahtar kavramları olarak gören Adam, Türkiye'nin uluslararası politikada aktif ve öne çıkan bir aktör olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁶² Adam, Türkiye'nin uluslararası politikada önemli bir aktör olarak yükselişe geçmesini AKP'nin yumuşak güç araçları ile sağladığını belirtmektedir. Yumuşak güç araçlarının kullanılması Türkiye'nin demokratikleşme sürecini ve ekonomik kalkınmasını doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda AB ülkelerinin sıklıkla başvurduğu yumuşak güç araçlarının kullanılması, Türkiye'nin Batılılaşma politikası ile de paralellik göstermiştir.⁴⁶³

AKP'nin yeni dış politika anlayışı Ahmet Davutoğlu'nun stratejik derinlik fikrini merkeze almış ve Türkiye'nin coğrafi rolünü yeniden yorumlamıştır. Perthes'e göre tarihsel bilince sahip ve politikalarını özgüveni olan bir şekilde yürütmeye çalışan AKP, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak uluslararası politikada yerini almasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi yeniden yorumlanarak "komşularla sıfır sorun" politikasına dönüştürülmüştür. AKP, bu politikanın araçları olarak sorun çözücü ve arabulucu rollerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır.⁴⁶⁴

---

⁴⁶⁰Walker, a.g.m., s. 33.

⁴⁶¹Laure Batalla Adam, "Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been a Shift in the Axis," **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 11, No. 3 Fall 2012, s. 140.

⁴⁶²Adam, a.g.m., s. 140.

⁴⁶³Adam, a.g.m., s. 145.

⁴⁶⁴Volker Perthes, "Turkey's Role in the Middle East: An Outsider's Perspective," **Insight Turkey**, Vol. 12, No. 4, 2010, s. 2.

AKP'nin dış politika anlayışına dair yapılan farklı yorumlar bir arada değerlendirildiğinde öne çıkan birtakım unsurlar bulunmaktadır. Bu bağlamda AKP döneminde öncelikle paradigmatik bir farklılık hedeflenmiştir. Paradigmatik farklılığın en önemli amacı Türkiye'nin bölgesel ve küresel gücünü arttıracak politikalar aracılığıyla Türkiye'yi uluslararası sistemde merkez ülke konumuna getirmektir. Bu doğrultuda Türk dış politikasında özellikle Soğuk Savaş döneminde görülen realizmin katı güvenlik anlayışı yerine yumuşak güç unsurları aracılığıyla yürütülen güvenlik anlayışı esas alınmıştır. Özellikle komşu ülkelerle geliştirilecek tarihsel, kültürel, dinsel ve ekonomik ilişkiler bu temel üzerine kurulmuştur.

4.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Anlayışı ve Ortadoğu

AKP dönemi Türk dış politikasında genel olarak bir değişikliğin olduğu belirtilmekle beraber bu değişimin yansımalarının özellikle Türkiye'nin Ortadoğu politikasında görüldüğü kabul edilmektedir.⁴⁶⁵ AKP'nin iktidar olduğu dönem itibariyle Ortadoğu'da da büyük bir değişim yaşanmaya başlamıştır. ABD'nin Irak işgali (2003) ile Ortadoğu'da jeo-politik bir dönüşüm başlamıştır. Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesi ve işgal sonrası başlayan istikrarsızlık bölgedeki Arap milliyetçiliğini de etkilemiş ve Suriye gibi devletler zayıflamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Arap olmayan İsrail, İran ve Türkiye, Ortadoğu'da bölgesel güç olma yolunda ilerlemiştir.⁴⁶⁶ Bu bağlamda Ortadoğu'nun bölünmüş bir yapıda olduğunu belirten Efraim İnbar, bu bölünmenin "İran ve müttefiki olan radikal devletler ile İsrail ve Batı yanlısı olan Arap devletleri"⁴⁶⁷ arasında yaşandığını belirtmektedir. Baskın Oran ise AKP'nin iktidarda olduğu dönemde Ortadoğu'da yaşanan bir güç boşluğunun

---

⁴⁶⁵Nuri Yeşilyurt, Atay Akdevelioğlu, "Turkey Middle East Policy under the JDP Rule," **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 40, 2009, s. 40.

⁴⁶⁶Perthes, a.g.m., s. 1.

⁴⁶⁷Efraim İnbar, "Turkey's Changing Foreign Policy and Its International Ramifications," **Foreign Policy Research Institute E-Notes**, February, 2011, s. 1.

olduğunu vurgulamaktadır. Oran, Ortadoğu'da yaşanan güç boşluğunun nedenlerini ise şu şekilde sıralamıştır:

Irak'ta yaptıkları yüzünden ABD'den nefret edilmektedir. ABD'nin yanı sıra Rusya Federasyonu ve AB de meydanı boş bırakmıştır. Arap ülkelerinin SSCB diye bir desteği artık yoktur. Mısır'ın Eylül 1978 Camp David'den beri sürmekte olan prestij yitirme trendi devam etmiş, şeriatçı İran'ın sistem dışındaki konumu daha da kötüleşmiş, Irak ise kaosun uzaması üzerine denklemden tamamen çıkmıştır. Yani Ortadoğu liderliği diye bir şey kalmamıştır.⁴⁶⁸

AKP'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni yaklaşımı Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlıklarda pasif ve tarafsız bir politika yürütmeme üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşıma göre Ortadoğu'da yaşanan gerilimlere/krizlere yönelik politika üretmemek Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri sürekli takip ederek oluşan yeni dengelere uyum sağlamak zorundadır. Türkiye, Ortadoğu'da ortaya çıkacak fırsatları değerlendirmek durumundadır.⁴⁶⁹

AKP iktidarı, Ortadoğu'ya yönelik Türkiye'nin dış politika girişimlerini iki temel amaç üzerine oluşturmuştur. İlk olarak Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla komşuluk politikasına ağırlık vermiştir. Böylece Türkiye'nin Suriye, Irak ve İran gibi devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak Ortadoğu'daki bölgesel ve küresel aktörler arasındaki sorunların giderilmesine yönelik Türkiye arabulucu bir aktör olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, Suriye-İsrail, HAMAS-Ei-Fetih ve ABD-İran arasında arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Böylece bölgesel ve uluslararası arabuluculuk rolüyle Türkiye'nin bölgedeki etkisi artmaya başlamıştır.⁴⁷⁰

AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Avrupa Birliği üyelik sürecine bağlı olarak, yaşanan siyasal dönüşümün demokratikleşme ve siyasal istikrar gibi iki önemli sacayağı bulunmaktadır. Reform süreci ile sivil-asker ilişkileri, ulusal güvenlik, ekonomik liberalleşme ve istikrar alanlarında yaşanan

⁴⁶⁸Oran, "2001-2012: 11 Eylül Olayı..." s. 132.

⁴⁶⁹Nasuh Uslu, "Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı," **Bilig Dergisi**, Sayı: 52, s. 150.

⁴⁷⁰Perthes, a.g.m., s. 1.

değişim, Türkiye'nin dış politikası üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu değişimler özellikle Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinde etkili olmuş ve Türkiye'nin komşu devletlerle ilişkileri sıfır sorun politikası bağlamında yeniden ele alınmıştır.⁴⁷¹

Davutoğlu tarafından geliştirilen “komşularla sıfır sorun” politikası özellikle Ortadoğu'daki devletlerle yakın ilişkiler kurmak ve var olan çatışmaları çözüme kavuşturmak amacıyla tasarlanmıştır. Adam'a göre Davutoğlu'nun “komşularla sıfır sorun” politikası ile ticaret, ekonomik entegrasyon ve çatışma çözümü gibi yumuşak güç araçlarının etkisi giderek artmaya başlamıştır.⁴⁷² Bunun sonucunda ise Ortadoğu ülkeleri ile ikili ilişkilerin giderek artması ticaret ve yatırım alanında önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Örneğin Türkiye, İsrail, Filistin, Fas, Tunus, Mısır, Suriye ve Ürdün ile serbest ticaret antlaşmaları imzalanmıştır.⁴⁷³

AKP döneminde özellikle Ortadoğu'da aktif bir dış politika hedeflenmiş ve bu doğrultuda Ortadoğu'nun istikrarsızlığına yol açan ve kronikleşen sorunlarda aktif diplomasi tercih edilmiştir. Böylece Türk dış politikasının temel ilkelerinden olan statükoculuk politikasının tersine sorunlara aktif katılım öngörülmüştür. Bu doğrultuda AKP döneminde Türk dış politikası zaman zaman Neo-Osmanlılık bağlamında eleştirilere maruz kalmıştır. AKP ise Neo-Osmanlılık anlayışını doğrudan kabul etmemiş, ancak jeo-strateji, tarihsel derinlik, yumuşak güç, çok boyutlu dış politika, pro-aktif diplomasi, merkez ülke gibi kavramları ön plana çıkartmıştır. Bu bağlamda AKP dış politikada belirli kavramlar üzerinden hareket ederek dış politikayı sistematikleştirmeye çalışmıştır.

AKP dönemi dış politikanın sistematikleştirilmesinde Başbakan Erdoğan'ın uzun süre başdanışmanı (2002-2009) olan ve 2009 yılından itibaren dışişleri bakanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu ve onun

---

⁴⁷¹Bülent Aras, Rabia Karakaya Polat, “Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination,” **Australian Journal of Affairs**, Vol. 61, No. 4, December 2007, s. 471.

⁴⁷²Adam, a.g.m., s. 145.

⁴⁷³Adam, a.g.m., s. 146.

Stratejik Derinlik adlı kitabındaki görüşleri etkili olmuştur.⁴⁷⁴ Bu bağlamda *Stratejik Derinlik* AKP dönemi Türk dış politikasının doktrini olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra AK Parti 2023 Vizyonu ve genel seçimlere yönelik seçim beyannameleri, AKP dönemi Türk dış politikasını anlamak adına birincil kaynaklar arasında yer almaktadır.

4.2.1. AKP Dönemi Dış Politika Anlayışı ve Davutoğlu Faktörü

Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* adlı kitabında AKP öncesi dönemlerin dış politika anlayışını/uygulamalarını eleştirerek dış politikanın stratejik açıdan yoksun olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda koalisyon dönemlerinde yaşanan istikrarsızlıklar, siyasi elit ve askeri bürokrasinin yanı sıra toplumsal kesimlerin arasında yaşanan zihniyet farklılıkları ve Soğuk Savaş döneminde ideolojik ve jeopolitik tercihler nedeniyle Türk dış politikasında ortak bir dış politika stratejisinin oluşturulamadığını belirten Davutoğlu, Türk dış politikasında yaşanan stratejik yetersizliği üç başlıkta toplamıştır:

- 1) Kurumsal ve yapısal arkaplan,
- 2) Tarihi arkaplan,
- 3) Psikolojik arkaplan: Bölünmüş benlik ve tarih bilinci.⁴⁷⁵

Davutoğlu'na göre Türk dış politikasında stratejik açıdan yetersizliğin görüldüğü en önemli platform dış politika yapım sürecine doğrudan dahil olan kurumlarda yaşanan yapısal eksikliklerdir. Dış politika yapım sürecinde başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere TBMM, Genelkurmay, ilgili bakanlıklar, siyasi partiler üniversiteler ve düşünce kuruluşları yer almaktadır. Bu kurumlarda yaşanan sorunlara dikkat çeken Davutoğlu, Dışişleri Bakanlığı'nda yaşanan bürokrasi açısından tekdüzeliği ve Bakanlığın bünyesinde kurulan Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde yeterli alt yapının olmadığını eleştirmekte ve gerekli stratejik analizlerin yapılamadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra siyasi partilerin yeterli bilgi birikimi olmadan

⁴⁷⁴Altunışık, "Turkish Foreign Policy...", s. 195.

⁴⁷⁵Davutoğlu, *Stratejik Derinlik...*, s. 48-63.

dış politika sürecine girdiklerini ve bu bağlamda uzun vadeli politikalar yerine kısa vadeli politikalar yürüttüklerini belirtmiştir. Davutoğlu siyasi partilerin kuramsal açıdan bir zeminlerinin olmadığını da eklemektedir. Bu bağlamda stratejinin kuramsal zeminden yoksun olmasının üniversiteler ile ilgili olduğunu da belirten Davutoğlu, üniversitelerin öncelikle araştırma merkezi olduğunu; ancak, yeterli altyapıya sahip olmadıklarını belirtmekte ve dış politika sürecine dahil olan kurumlar ile üniversiteler arasında bağların geliştirilmesi gerektiğini dile getirmektedir.⁴⁷⁶

Davutoğlu'nun stratejik yetersizliğe yol açtığını düşündüğü bir diğer unsur tarihi arkaplandır. Tarihi arkaplanda, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan dış politika sürecinde etkili olan statükoculuk eleştirilmiştir. Davutoğlu'na göre bu süreç içerisinde yaşanan her toprak kaybında sınır ötesi ilişkiler kesintiye uğramıştır.⁴⁷⁷ Davutoğlu bu politikanın sonucu olarak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da etki alanlarının oluşturulamadığını belirterek yürütülmesi gereken politikaları şu şekilde belirtmiştir:

Mutlak hâkimiyet ile mutlak terk arasında kalan etki alanları oluşturma, sınır hatlarını sınır-ötesi diplomatik manevralar ile koruma, kendi stratejisini merkez edinen koalisyonlar kurma, terkedilme zorunda kalınan topraklarda kendi stratejisine yakın siyasi elit bırakma, büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarını kullanarak taktik manevra alanı oluşturma gibi ara taktik formüllerin geliştirilmesini engellemiştir.⁴⁷⁸

Etki alanlarının oluşturulamadığını belirten Davutoğlu, Türkiye'nin bugün yaşadığı Ortadoğu'daki güvenlik problemlerini, Bosna'daki Osmanlı (Türk-İslam) tarihsel yapısına karşı yürütülen politikaları, SSCB ve daha sonra Rusya'dan gelen tehditleri, tarihi arkaplanın gerektiği gibi kullanılamamasına bağlamaktadır.⁴⁷⁹

Strateji yetersizliğine yol açan son unsur ise psikolojik arkaplandır. Davutoğlu, psikolojik arkaplan ile toplumun iç benliği ile dışa yansıyan benliği

⁴⁷⁶Davutoğlu, **Stratejik Derinlik...**, s. 48-51.

⁴⁷⁷Davutoğlu, a.g.e., s. 52-53.

⁴⁷⁸Davutoğlu, a.g.e., s. 53.

⁴⁷⁹Davutoğlu, a.g.e., s. 56-57.

arasında uyumsuzluğun olduğunu vurgulamaktadır. İç benlik ile dış benlik arasında yaşanan uyumsuzluğun ise toplum içinde bunalımlara yol açtığını vurgulayan Davutoğlu, toplumun kendi tarihine yabancılaştığını belirtmektedir. Tarihsel anlamda yaşanan olumsuzlukların korku unsuru olarak görülmesinin toplum üzerinde korku unsuru oluşturduğunu ve toplumların tarihine yabancılaştığını belirten Davutoğlu, tarihsel Sevr'e atıf yaparak bu tür olayların gerçekçi bir analizinin yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁰

4.2.1.1. Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Davutoğlu, Başbakan Erdoğan'ın başdanışmanı olduğu dönem sadece pratik anlamda tavsiyelerde bulunmadığını dış politikaya ilişkin yeni fikirlerin oluşması için de çaba harcadığını belirtmektedir.⁴⁸¹ Bu bağlamda Türk dış politikasındaki eksiklikleri stratejik açıdan ele alan Davutoğlu, yeni dönem uygulanacak dış politikanın temel ilkelerini beş başlıkta ele almıştır:

- 1) Özgürlük (Demokrasi) -güvenlik dengesi,
- 2) Çok boyutlu dış politika,
- 3) Pro-aktif bölgesel dış politika,
- 4) Ritmik diplomasi,
- 5) Komşu ülkelerle sıfır sorun.⁴⁸²

Davutoğlu bir ülkenin etki alanları oluşturabilmesi için özgürlük ve güvenlik arasında dengenin kurulması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda bir siyasi rejimin meşruiyetinin, kendi vatandaşlarına sağladığı güvenlikle paralel olduğunu belirten Davutoğlu, güvenlik uğruna yürütülecek politikaların özgürlükleri ve insan haklarını kısıtlayıcı olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Davutoğlu, güvenliği sağlamak amacıyla özgürlükleri kısıtlayan rejimlerin giderek otoriter olacağını belirtmektedir. Davutoğlu

⁴⁸⁰Davutoğlu, a.g.e., s. 59-63.

⁴⁸¹Ahmet Davutoğlu, "Zero Problems in a New Era: Realpolitik is No Answer to the Challenges Posed by the Arab Spring," **Foreign Policy**, 21.03.2013.

⁴⁸²Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," **Insight Turkey**, Vol. 10, No. 1 2008, s. 79.

düşüncelerini Türkiye üzerinden örnekleyerek, Türkiye'nin terörle savaşan bir devlet olarak güvenlik için özgürlükleri kısıtlamadığını savunmaktadır.⁴⁸³

AKP dönemi dış politika anlayışında uygulanması gereken ikinci ilke dış politikanın çok boyutlu olmasıdır. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin diğer küresel aktörlerle olan ilişkisi rekabet zemininde değil tamamlayıcı bir nitelikte olmalıdır. Davutoğlu, Türkiye'nin çok boyutlu dış politikayı son yıllarda başarı ile yürüttüğünü ve ABD, AB ve Rusya ile olan ilişkilerin bu temelde geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁸⁴

Türk dış politikasında uygulanacak temel ilkelere bir diğeri pro-aktif bölgesel dış politikadır. Davutoğlu'na göre pro-aktif dış politika ile devletlerarası çatışmalar/anlaşmazlıklar, çözüm mekanizmalarının oluşturulması ve üst düzey siyasi diyalogların kurulması ile engellenebilir.⁴⁸⁵ Bu bağlamda pro-aktif dış politika daha büyük bir krize ya da savaşa yol açmadan çatışmaların önlenmesine odaklanır. Buna göre çok boyutlu dış politika ilkesine paralel bir şekilde Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Akdeniz ve Hazar Havzası'nda istikrar ve güvenliğin sağlanması amacıyla pro-aktif dış politika yürütülmelidir.⁴⁸⁶

Türk dış politikasında uygulanacak bir diğeri ritmik diplomasi'dir. Davutoğlu AKP iktidarı ile Türkiye'nin uluslararası toplantılarda ve organizasyonlarda sürekli bir gelişim gösterdiğini belirtmektedir.⁴⁸⁷ Türkiye'nin NATO ve İKÖ Zirveleri'ne ev sahipliği yapması ve Afrika açılımı sayesinde Afrika Birliği'nde elde ettiği gözlemci statüsü ritmik diplomasi'nin başarısı olarak görülmektedir.⁴⁸⁸

Davutoğlu'nun Türk dış politikasında önem verdiği son ilke komşu ülkelerle sıfır sorun politikasıdır. Davutoğlu'nun öncülüğünde inşa edilen Türk dış politikası "komşularını tehdit olarak gören askeri güce ve araçlara ağırlık veren yaklaşımı yerine, AKP iktidarları döneminde diplomasi, kültür,

---

⁴⁸³Davutoğlu, a.g.m., s. 79.

⁴⁸⁴Davutoğlu, a.g.m., s. 82.

⁴⁸⁵Ahmet Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy," **SETA Foundation's Washington D.C. Branch**, December 8, 2009, s. 11.

⁴⁸⁶Ahmet Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy and The EU in 2010," **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 3, s. 12.

⁴⁸⁷Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy...", s. 81.

⁴⁸⁸Davutoğlu, a.g.m., s. 82.

ekonomik açılımlar gibi yumuşak araçları kullanmaya⁴⁸⁹ başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin "geçmişiyile barışması, coğrafya ve tarihini daha etkin şekilde kullanması ve bunun bir sentezini yapması"⁴⁹⁰ gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda Türk dış politikasının yeni vizyonu çerçevesinde belirtilen unsurların etkili olduğu bölgelerin başında Ortadoğu gelmektedir.

Bölgelerarası stratejik etkileşimlerin Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu sistemin sona ermesi sonucu arttığını belirten Davutoğlu, "Hazar-Karadeniz-Ege-Adriyatik-Doğu Akdeniz-Kızıldeniz-Basra yakın deniz havzasındaki her gelişme bir diğeri ile kaçınılmaz bir bağımlılık ilişkisine sahiptir"⁴⁹¹ diyerek devletlerarası ilişkilerin "kalıcı ittifak ilişkilerinden çok dinamik denge ilişkileri"⁴⁹² çerçevesinde gelişeceğini belirtmektedir. Bu durumu Türkiye-İsrail/Yunanistan-Suriye denkleminde örnekleyen Davutoğlu, Türkiye'nin Suriye'den algıladığı güvenlik tehdidi nedeniyle Türkiye-İsrail ittifakının; Suriye'nin Türkiye'den algıladığı güvenlik tehdidi nedeniyle ise Yunanistan-Suriye ittifakının belirginleştiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile Suriye arasında kurulamayan diyalog sürecinin farklı dengeleri beraberinde getirdiğini vurgulayan Davutoğlu, diplomatik başarıyı olağan sürecinde devam eden devletlerle ilişkilerde görmemekte, Yunanistan ve Suriye gibi sorunların kronikleştiği devletlerle yürütülecek diyalog sürecinde görmektedir.⁴⁹³ Bu örnekten hareketle Davutoğlu, Ortadoğu'da "diplomatik esneklik altyapısından yoksun hiçbir askeri üstünlük kalıcı bir zafer getiremez"⁴⁹⁴ diyerek dış politikada diplomasinin önemine dikkat çekmektedir.

4.2.1.2. Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Ortadoğu Boyutu

Birinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarının pasif kaldığını belirten Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası bölgesel ve uluslararası değişikliklere bağlı

⁴⁸⁹Uzgel, "Dış Politikada AKP..." s. 360.

⁴⁹⁰Uzgel, a.g.m., s. 362.

⁴⁹¹Davutoğlu, **Stratejik Derinlik...**, s. 400.

⁴⁹²Davutoğlu, a.g.e., s. 401.

⁴⁹³Davutoğlu, **Stratejik Derinlik...**, s. 403.

⁴⁹⁴Davutoğlu, a.g.e., s. 405.

olarak aktifleşmeye başlayan dış politikanın Ortadoğu'ya yönelik yeni bir strateji oluşturması gerektiğini belirtmektedir:

NATO ve AB gibi bölge-ötesi yapılanmalara dayalı dış politika stratejileri geliştiren Türkiye bugün kendini bu bölgelerin iç parametrelerinin labirentinde bulmaktadır. Bölgede İran-İrak Savaşı ile başlayan aktif tarafsızlık politikası, Kuzey Irak müdahaleleri, Suriye gerginliği ve İsrail ile yürütülen stratejik işbirliği çerçevesinde aktif ve müdahil taraf olma politikasına dönüşmüş bulunmaktadır. Ancak, yeni bir uluslararası ve bölgesel stratejik planlamadan çok, PKK, su ve petrol boru hatları gibi biraz da dış faktörlerce belirlenen parametrelerin etkisiyle ortaya çıkan bu arayış hala sağlam bir stratejik tanımlama ve temele oturmamış gözükmektedir.⁴⁹⁵

Türk dış politikasında strateji eksikliğinin önemine vurgu yapan Davutoğlu'nun Türk-Arap ilişkileri ve Türk-İsrail ilişkileri hakkındaki görüşleri özelde AKP, genelde ise Türkiye'nin inşa edilen dış politikasını ve bu anlamda Filistin sorununa yaklaşımını anlamada referans olacaktır. Referans bilgiler ışığında 2002 yılından sonra uygulamaya konulan yeni dış politika uygulamaları kuram-pratik ilişkisinin de anlaşılmasını sağlayacaktır.

Ortadoğu'ya yönelik strateji eksikliğini öncelikle tarihi, psikolojik ve sosyo-kültürel açıdan ele alan Davutoğlu, özellikle Türk-Arap ilişkilerinin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Türk-Arap ilişkilerinin istenilen düzeyde geliştirilemediğini vurgulayan Davutoğlu, her iki tarafın da Osmanlı İmparatorluğu'nu ötekileştirmesi sonucu taraflar arasında ortak değerlerin göz ardı edildiğini ve birleştirici unsurların tarih dışına itildiğini belirtmektedir. Bu görüşe göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından ulus-devlet temelinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti "Arap etkisinden geliştiği varsayılan Selçuklu-Osmanlı birikimini atlayarak İslam-öncesi Türk kültürü"⁴⁹⁶ temelinde bir ulusal kimlik inşa etmiştir. Böylece Selçuklu-Osmanlı mirası ötekileştirilmiştir. Aynı türden bir ötekileştirmeyi Arapların da yaptığını belirten Davutoğlu, "Selçuklu-Osmanlı dönemlerini atlayarak Emevi-Abbasi dönemine atfen yeni bir siyasal yapı ve kültür"⁴⁹⁷

⁴⁹⁵Davutoğlu, a.g.e., s. 397.

⁴⁹⁶Davutoğlu, **Stratejik Derinlik...**, s. 407.

⁴⁹⁷Davutoğlu, a.g.e., s. 407.

temelinde bir kimlik inşa edildiğini belirtmektedir. Böylece İngilizlerin ve Fransızların bölgedeki hakimiyeti ile kurulan ilişkiler ve Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlik ekseninde oluşan tehdit algısı Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılıklı ötekileştirilmesi ile birleşince Türk-Arap ilişkileri geliştirilememiştir.⁴⁹⁸ İlişkilerin geliştirilmesi amacıyla öngörülerde bulunan Davutoğlu, ilişkilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan "psikolojik rezervlerin aşılması, ortak bir bölge kaderi bilincinin yerleşmesi ve karşılıklı küresel denge kaymalarının yönlendirmesine bırakılması"⁴⁹⁹ doğrultusunda oluşturulması gerektiğini belirtmektedir.

Davutoğlu, Türkiye'nin "Arap ülkelerini Türkiye-karşıtı bir milliyetçilik potasında birleştirecek konjonktürlerden"⁵⁰⁰ kaçınması gerektiğini belirtmektedir. Davutoğlu, Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu bağlamda ele alınmasını ve bölgede oluşabilecek yalnızlaşmanın tehlikesini şu şekilde yorumlamaktadır:

Ortadoğu politikasındaki en büyük risk geniş cepheli bir bloklaşma hareketinin karşısında yalnız kalmaktır.⁵⁰¹

Ortadoğu denkleminde Arap devletlerinin Türkiye ya da İsrail'e karşı bloklaştığı dönemler Türkiye-İsrail yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş boyunca Batı Bloku içerisinde ABD'nin önemli bir müttefiki olan ve NATO'nun güney kanadını oluşturan Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur. İsrail ise kuruluşunun ardından bölgede yalnızlaşması sonucu algıladığı güvenlik tehdidi ekseninde Ortadoğu'da varlığını kabul ettirme çabasına girmiştir. Bu doğrultuda Davutoğlu'na göre İsrail'in geleneksel üç politikası vardır:

- 1) Uluslararası güvenlik desteğinin ve hukuki meşruiyet temelini sağlanması,
- 2) İlk planda bir Arap-İsrail problemi olarak algılanan Ortadoğu problemiğinde Arap-olmayan Ortadoğu unsurlarının aktif desteğinin ya da en azından pasif tarafsızlığının sağlanması,

---

⁴⁹⁸Davutoğlu, a.g.e., s. 410.

⁴⁹⁹Davutoğlu, a.g.e., s. 414.

⁵⁰⁰Davutoğlu, a.g.e., s. 415.

⁵⁰¹Davutoğlu, a.g.e., s. 416.

- 3) Arap ülkelerinin bir blok haline gelmesini önleyecek manevralarla Araplar arası dengelerin ritminin kontrol edilmesi.⁵⁰²

İsrail'in uluslararası güvenlik desteğinin en önemli sacayağı ABD olmuştur. ABD'nin BM'de İsrail'i desteklemesi ise meşruiyetinin sağlam temellere oturmasını sağlamıştır. İsrail'in devlet politikası olarak görülen ikinci ilkesi, İsrail'in Türkiye politikası ile yakından ilgilidir. Şah döneminde İran'ın da bu ilke ekseninde olduğu düşünülürken, İsrail'in Arap devletlerini Arap-olmayan devletlerle çevreleme politikası yürüttüğü görülmektedir.⁵⁰³ Ortadoğu'da farklı denklemlerin meydana geldiğini ve bu durumun İsrail'in meşruiyetine destek olduğunu belirten üçüncü ilkeyi ise Davutoğlu şu şekilde açıklamaktadır:

Bölgenin en önemli güçlerinden biri olan Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkilere girmesi İsrail'in uluslararası meşruiyet çabalarını güçlendirmiştir. Arap-olmayan dış çevre ülkelerinden birinin yakın stratejik işbirliği içine çekilmesi ve bunun Arap kamuoyunda doğurduğu Türkiye-karşıtı atmosfer, problemler yumağı olan Ortadoğu'daki tek çelişkili alanın İsrail-Arap ilişkileri olmadığını, Türk-Arap ilişkilerinde de benzer gerilimlerin olabileceğini göstermesi bakımından dikkatlerin bölge sathına yayılmasını sağlamıştır.⁵⁰⁴

Davutoğlu'na göre Türkiye-İsrail denkleminde dengenin sağlanamaması Türkiye'nin Arap/İslam devletleri nezdindeki imajını zedelemektedir. Soğuk Savaş sonrası Türkiye-İsrail ilişkilerinin hızla gelişmesi; ancak İsrail'in Ortadoğu'da farklı denklemleri de hayata geçirirken Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politikasını devam ettirmesi Türkiye'nin aleyhine olmuştur. Örneğin İsrail, Türkiye ile ilişkilerini stratejik işbirliği seviyesine çıkarırken aynı zamanda İsrail-Rum/Yunanistan denklemini de diplomatik bir koz olarak kullanmaktadır. Bu doğrultuda "Türkiye'nin Suriye ve Arap Dünyası ile ilişkileri gerilerken, İsrail'in Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan ile ilişkileri"⁵⁰⁵ gelişmeye devam etmiş ve İsrail, AB üyesi iki ülke

⁵⁰²Davutoğlu, **Stratejik Derinlik...**, s. 420.

⁵⁰³Davutoğlu, a.g.e., s. 420-421.

⁵⁰⁴Davutoğlu, a.g.e., s. 423.

⁵⁰⁵Davutoğlu, a.g.e., s. 425.

ile ilişkilerini geliştirerek dolayısıyla AB ile de ilişki içerisinde olmaya çalışmıştır. Bu nedenle Davutoğlu Türkiye'nin de farklı denklemleri hayata geçirerek bölgesel etkileşimleri göz önünde tutması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail'e yönelik politikasında aktif olması ve Ortadoğu'nun genel yapısını göz önüne alması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁰⁶

4.2.2. Türk Dış Politikasında 2023 Vizyonu

Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik doktrinin yanı sıra inşa edilen yeni dış politikanın izlerini 2012 yılında yayınlanan *AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu*'nda da görmek mümkündür. Bu bağlamda *AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu*'nda Ortadoğu vizyonu "bazılarının dışlanıp bazılarının kazandığı garip bir dengeler düzeni değil, adalet sahibi, paylaşımcı ve demokratik bir bakış açısının siyasete ve diplomasiye hâkim kılınmasıdır"⁵⁰⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Bu doğrultuda AKP'nin Ortadoğu politikası şu şekilde belirtilmiştir:

AK Parti bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da bütün bölge halklarını; din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapmadan kucaklamaya, onları eşit birer muhatap, ortak ve dost olarak görmeye devam edecektir. 'Çokluk içinde birlik' ilkesi, bizim bölge siyasetimizin de temel rükünlerinden biridir. Bu ilkeden hareketle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin yeniden bir barış, istikrar, zenginlik, yaratıcılık, yüksek kültür ve medeniyet havzası olması için kaynaklarımızı seferber etmeye devam edeceğiz.⁵⁰⁸

Davutoğlu'nun dış politikanın ihtiyacı olarak gördüğü temel ilkeler olan "özgürlük-güvenlik dengesi, komşu ülkelerle sıfır sorun, çok boyutlu dış politika, pro-aktif dış politika ve ritmik diplomasi"⁵⁰⁹ *AK Parti 2023*

⁵⁰⁶Davutoğlu, *Stratejik Derinlik...*, s. 426.

⁵⁰⁷**AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 68. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (Erişim Tarihi: 25.11.2013)

⁵⁰⁸**AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 68. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (Erişim Tarihi: 25.11.2013)

⁵⁰⁹Ahmet Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 16.

Vizyonu'nda da ele alınmıştır. *AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu*'nda ele alınan özgürlük-güvenlik dengesinde bireysel ve toplumsal özgürlükler lehine bir değişim amaçlanmıştır. Bu değişim AB ile yürütülen müzakereler ve Kopenhag Kriterleri ile ilişkilendirilmiştir. Kriterlerin yerine getirilmesi için yapılan reformlar aracılığıyla özgürlüklerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.⁵¹⁰ *AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu*'nda komşu ülkelerle sıfır sorun ve komşu havzalarda etkinlik ilkesi ile geleneksel güvenlik ekseninde kurulan dış politikanın terkedileceği ve yerine "komşularla sıfır sorun", 'herkes için güvenlik', 'ekonomik entegrasyon', 'çok kültürlülük ve barış içinde birlikte yaşamak'⁵¹¹ gibi ilkelerin etkili olacağı belirtilmiştir.

Çok boyutlu dış politika AKP dış politikasının en önemli ilkelerinden biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda bölgesel ve uluslararası alanda Türkiye'nin önemli bir aktör olarak ön plana çıkması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin derin tarihi ve uygarlık coğrafyası temel alınarak merkezinde Türkiye'nin olduğu çok boyutlu ilişkiler ve dış politika kimliği inşa edilmiştir. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin bölgesel rolünün Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya'da artırılması amaçlanmıştır.⁵¹² Bölgesel ve küresel sorunları çatışma yerine, diplomasi araçlarını kullanarak çözmeyi amaçlayan ve diplomasiye dayandırılan ilkelere göre Türkiye'nin sorunlara aktif katılımını öngörerek istikrar getiren bir devlet algılaması oluşturulmuştur.⁵¹³

---

⁵¹⁰ **AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 60. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (Erişim Tarihi: 23.11.2013)

⁵¹¹ **AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 60. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (Erişim Tarihi: 23.11.2013)

s. 61.
⁵¹² **AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 60. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (Erişim Tarihi: 23.11.2013)

s. 61.
⁵¹³ **AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya**, 30 Eylül 2012, s. 67. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf> (23.11.2013)

4.2.3. AKP Dönemi Dış Politika Anlayışı ve Seçim Beyannameleri

AKP dönemi dış politika anlayışını ele alan bir diğer kaynak AKP'nin seçim beyannameleridir. 2002 yılında yapılan seçimlere ilişkin hazırlanan "*Herşey Türkiye İçin!*" adlı seçim beyannamesinde⁵¹⁴ dış politika başlığı altında öncelikle Türkiye'nin jeopolitik konumu üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin "uluslararası siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiği akıllıca kullanması"⁵¹⁵ halinde Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkisinin daha fazla olacağı belirtilmiştir.

AKP 2002 yılı seçim beyannamesinde Soğuk Savaş sonrası "askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliğini"⁵¹⁶ yitirdiğini ve yeni dönemde kurulacak devletlerarası ilişkilerin işbirliği ekseninde olması gerektiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda devletlerarası ilişkilerin çok boyutlu olması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁵¹⁷ Psikolojik ve sosyo-kültürel unsurların da önemine dikkat çeken 2002 yılı seçim beyannamesinde, AKP'nin, "Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika"⁵¹⁸ izleyeceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda AKP'nin Ortadoğu politikası şu şekilde ele alınmıştır:

Orta-Doğu'da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmektedir. AK PARTİ, din ve ırk ayırımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun, dökülen kanın ve göz yaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye,

---

⁵¹⁴3 Kasım 2002 Genel Seçimleri için hazırlanan "*Herşey Türkiye İçin!*" başlıklı seçim beyannamesi daha sonra AKP'nin parti programı olarak yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz; https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_ (Erişim Tarihi: 24.04.2014)

⁵¹⁵Adalet ve Kalkınma Partisi, **Herşey Türkiye İçin!**, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2002, s. 91.

⁵¹⁶Adalet ve Kalkınma Partisi, **Herşey Türkiye İçin!**, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2002, s. 91.

⁵¹⁷Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 91.

⁵¹⁸Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 91.

barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir.⁵¹⁹

Dış politika, *Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam* başlıklı 2007 seçim beyannamesinde daha detaylı bir şekilde ele alınmış ve on üç başlık altında incelenmiştir. Dış politika başlıklı giriş niteliği taşıyan kısımda, AKP'nin genel dış politika anlayışı ve 2002 yılından itibaren icraatları sayılmıştır. 2007 yılı itibari ile AKP'nin dış politika amacı şu şekilde aktarılmıştır:

Türkiye'yi krizlere tepki veren savunmacı bir ülke konumundan çıkararak bölgesel ve küresel vizyonu ile **gelişmeleri yönlendirebilen** belirleyici bir aktör haline getirmek en temel amacımızdır.⁵²⁰

Bu amaç doğrultusunda AKP, Türkiye'nin tarihi ve coğrafi özelliklerinin önemine vurgu yaparak, "küresel konumunu reaksiyoner ve edilgen bir köprü değil, aksiyoner ve etken bir merkez ülke"⁵²¹ olarak tanımlamaktadır. Merkez ülke ekseninde tanımlanan Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ise dört ilke benimsenmiştir.

1. **Güvenlik ilkesi:** Bölgedeki herkes için kuşatıcı bir güvenlik anlayışı ve sistemi
2. **Politika ilkesi:** Bunalımların barışçıl çözümünü sağlayacak politik mekanizmaların oluşturulması
3. **Ekonomi ilkesi:** Ortak ekonomik çıkar alanları ilkesi ile kaynakların adil dağılımı
4. **Kültürel ilke:** Farklı etnik ve mezhebi kimliklerin çatışmaksızın bir arada yaşamasını sağlayacak değer ve yapıların korunarak geliştirilmesi.⁵²²

Ortadoğu'ya yönelik bu ilkeler doğrultusunda Türkiye'nin "dinamik ve önalıcı"⁵²³ bir dış politika uygulayacağı belirtilmiş ve Filistin sorununa yönelik yürütülen politika örnek olarak gösterilmiştir.⁵²⁴

⁵¹⁹ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 92.

⁵²⁰ Adalet ve Kalkınma Partisi, **Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam**, 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2007, s. 227.

⁵²¹ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 227.

⁵²² Adalet ve Kalkınma Partisi, **Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam**, 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2007, s. 221.

⁵²³ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 222.

⁵²⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 222.

Son olarak 2011 yılı genel seçimleri için hazırlanan *Türkiye Hazır Hedef 2023* başlıklı 2011 yılı seçim beyannamesi AKP'nin dış politika anlayışını yansıtmaktadır. Son genel seçim beyannamesinde dış politika konusunda Türkiye'nin büyük bir değişim geçirdiği belirtilmiştir. Bu değişimin ana unsurları olarak Türkiye'nin tarihine ve coğrafyasına atıfta bulunulmuştur:

Kendi tarihimizle ve coğrafyamızla barışıyoruz. Daha önce bir yük ve sorun telakki edilen tarihimizi ve coğrafyamızı, artık stratejik bir değer olarak görüyoruz. Zengin tarihimize ve stratejik konumumuza dayanarak inşa ettiğimiz dış politikamız, hem Türkiye'nin hem de komşularının ve bölgesinin güçlenmesini sağlamaktadır.⁵²⁵

AKP seçim beyannamesinde bir diğer dış politika değişikliği olarak “kazan – kazan” ilkesinin uygulandığı belirtilmiştir. Bu ilke bağlamında bir yandan Türkiye'nin ulusal çıkarlarının gözetildiği diğer yandan komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirildiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin yön veren bir ülke olarak komşularla sıfır sorun politikasında başarılı olduğu belirtilmiştir.⁵²⁶ Türkiye'nin “pro – aktif, yapıcı ve çözüm odaklı”⁵²⁷ yürüttüğü dış politika sayesinde hem bölgesel (Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar) hem de küresel (BM, AB, İKÖ, G-20, KEİ, D-8, Türk Konseyi, Akdeniz için Birlik) bir aktör olduğu ve çok boyutlu dış politika ilkesinin başarıyla yürütüldüğü vurgulanmıştır.⁵²⁸

AKP, 2011 seçim beyannamesinde de Ortadoğu politikasını ayrı bir başlık altında ele almıştır. Öncelikle Ortadoğu'ya yönelik inşa edilen dış politikada tarihi, coğrafi ve kültürel birikimin stratejik bir önem taşıdığı belirtilmiştir.⁵²⁹ Seçim beyannamesinde Ortadoğu'ya yönelik ele alınan en önemli konu Arap Baharı'dır. AKP, Arap Baharı'nın getirdiği değişim ile Ortadoğu'daki halkların taleplerini desteklerken, değişimin barış ve istikrar içinde gerçekleşmesini vurgulamıştır. Değişim süreci ile “demokrasi, adalet,

⁵²⁵ Adalet ve Kalkınma Partisi, **Türkiye Hazır Hedef 2023**, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2011, s. 148.

⁵²⁶ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 148.

⁵²⁷ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 151.

⁵²⁸ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 151.

⁵²⁹ Adalet ve Kalkınma Partisi, **Türkiye Hazır Hedef 2023**, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2011, s. 153.

şeffaflık ve iyi yönetim”⁵³⁰ Ortadoğu’daki istikrar için ana ilkeler olarak görülmüştür.⁵³¹ Arap Baharı seçim beyannamesinde şu şekilde yorumlanmıştır:

Biz Ortadoğu’da yaşanan hadiseleri bir normalleşme süreci olarak görüyoruz. Halkın ertelenmiş taleplerinin gecikerek de olsa yerine getirilmesi olarak değerlendiriyoruz.⁵³²

Seçim beyannamesinde Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik politikasının hem bölgesel hem de küresel açıdan olumlu sonuçlar doğurduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda AKP’nin dış politika vizyonu sayesinde Türkiye’nin, Ortadoğu’da yaşanan herhangi bir meseleye yönelik politikasının yakından takip edildiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda AKP’nin Ortadoğu’ya yönelik vizyonu, kazan-kazan ilkesi temelinde, ikili ve çok taraflı ilişkileri geliştirerek barış ve istikrarın sağlanması olarak belirtilmiştir.⁵³³

4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Filistin Sorununa Yaklaşımı

Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu’da yaşanan istikrarsızlıkların yalnız bölgeyle sınırlı kalmayacağı küresel boyutun da dikkate alınması gerektiği 2000’li yılların başında çok daha belirgin bir nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası ilk büyük istikrarsızlık 11 Eylül terör saldırıları sonucu gerçekleşmiştir. Terör saldırılarından sonra “radikal İslam ve Ortadoğu küresel siyasetin”⁵³⁴ odak noktası olmuştur. ABD tarafından yapılan açıklamada “Tanzanya, Kenya ve Yemen’de gerçekleştirilen terörist saldırılardan sorumlu tutulan El Kaide Örgütü’nün son saldırıların da faili”⁵³⁵ olduğu belirtilmiştir. Afganistan’daki Taliban yönetimi ile El Kaide arasında bağlantı olduğu gerekçesi ile “ABD ve İngiltere’den oluşan Koalisyon Güçleri; 7 Ekim 2001’de Afganistan’a karşı ‘Kalıcı Özgürlük Operasyonu’ adı

⁵³⁰ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 153.

⁵³¹ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 153.

⁵³² Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 154.

⁵³³ Adalet ve Kalkınma Partisi, a.g.b., s. 154.

⁵³⁴ Balcı, a.g.e., s. 249.

⁵³⁵ Ülkü Halatçı, “11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu’nun Bir Değerlendirmesi,” **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 2, No: 7, 2006, s. 82.

altında⁵³⁶ bir operasyon gerçekleştirmiştir. Terörizm ile mücadelenin bir diğer alanı Irak olarak görülmüş ve “19 Mart 2003 günü başlayan ve 9 Nisan 2003’te sona eren ABD ile Irak arasındaki savaş, (savaşın bittiği ilanı 1 Mayıs’ta yapılmıştır) ABD’nin Irak topraklarını 7 yıl süren bir işgale⁵³⁷ dönüştürmüştür.

Ortadoğu’da yaşanan bu gelişmeler AKP’nin Ortadoğu’ya dair inşa ettiği dış politikanın söylem düzeyinden uygulama düzeyine geçmesine imkan tanımıştır. Bu bağlamda Ortadoğu’da etkili bir aktör olarak yer almak isteyen Türkiye, AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte yeni bir sürece girmiştir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri Türkiye’nin Filistin sorununa yönelik geliştirdiği politikalarda görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası stratejik ortaklık olarak anılan Türkiye-İsrail ilişkileri AKP döneminde Filistin sorunu ekseninde ele alınmış ve Filistin-İsrail denklemindeki denge zamanla Filistin lehine değişmiştir. Bu durum Türkiye-İsrail ilişkilerinin eskiye oranla gerilemesine neden olmuştur.

4.3.1. Türkiye-Filistin-İsrail Ekseninde Filistin Sorununda Yaşanan Gelişmeler: 2002-2009

AKP dönemi Türkiye-İsrail ilişkileri ABD’nin Irak işgali sonrası her iki devletin de Ortadoğu’da etkin olmak istemesi ve bu doğrultuda yürütülen politikalar sebebiyle sekteye uğramaya başlamıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan ilk olumsuz gelişme, ABD’nin Irak’ı işgal etmesiyle İsrail’in Kuzey Irak’ta yeni bir denge arayışına girmesi olmuştur. Bu doğrultuda İsrail’in, “Irak’ın kuzeyinde kurulacak Kürt devletine destek olacağı ve bu çerçevede Kuzey Irak’taki Kürt gruplarla politik ve askeri temas kurduğu yönündeki haberler⁵³⁸ Türkiye’nin Kuzey Irak politikasıyla tamamen ters düşmüş ve bu

⁵³⁶ Deniz Anbarlı Bozatay, İsmail Meriç, “Afganistan’da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı,” **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Sayı: 14, s. 163.

⁵³⁷ Serhat Erkmen, “ABD’nin Irak’tan Çekilme Süreci,” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 21, Eylül 2010, s. 9.

⁵³⁸ **Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü**, “Türkiye-İsrail İlişkileri,” <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRIL%20ILISKILERI.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

haberler Türkiye tarafından kaygıyla karşılanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül (2003-2007) oluşan güç boşluğundan faydalanarak İsrail'in, "Kuzey Irak'ta toprak aldığını belirterek"⁵³⁹ İsrail'in bölgedeki politikasından endişe duyduklarını vurgulamıştır. ABD'nin Irak işgali sonrası İsrail'in Kuzey Irak politikasına karşılık Türkiye'nin Suriye-İran ekseninde yürüttüğü komşuluk politikası -İsrail'in anılan devletlerle olan ilişkisi baz alındığında- Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerilemenin bir diğer faktörü olmuştur.

Suriye ile İsrail Ortadoğu Barış Süreci kapsamında 1991-2000 yılları arasında ABD'nin arabuluculuğu ile görüşmelere başlamış, ancak herhangi bir anlaşma sağlanamamıştır.⁵⁴⁰ Suriye ile İsrail arasında bir diğer barış görüşmesi 2004 yılında yapılmaya çalışılmıştır. Suriye tarafından gelen istek üzerine Türkiye'den arabuluculuk yapması istenmiş ve bu istek kabul görmüştür. Ancak İsrail'in görüşmelerin resmiyete dökülmemesi konusundaki ısrarı üzerine gelişme kaydedilememiştir. Suriye ile İsrail arasında yine Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleşen bir diğer barış görüşmesi 2007 yılında tekrar başlamıştır. Barış görüşmeleri 2008 yılında resmiyete dökülmüştür. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada "Suriye ve İsrail, Türkiye'nin nezaretinde aracılı barış görüşmelerine başlamışlardır"⁵⁴¹ şeklinde bir demeç verilmiştir. Ancak barış görüşmeleri İsrail'in başlattığı Dökme Kurşun Operasyonu ile sona ermiştir.⁵⁴²

Bu gelişmeler dikkate alındığında Türkiye, Ortadoğu'da daha fazla inisiyatif almaya başlamıştır. Bu bağlamda bu politikanın örneklerinden biri olarak Filistin sorunu gelmektedir. AKP döneminde Türkiye'nin Filistin sorununa dair politikasının ana unsurları şu şekildedir:

---

⁵³⁹ **Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü**, "Türkiye-İsrail İlişkileri," <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRIL%20ILISKILERI.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁴⁰ Berna Süer, "Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz," **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Cilt: 3, No: 2, Ocak 2012, s. 219.

⁵⁴¹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail ile Suriye Arasında Aracılı Barış Görüşmeleri Hk.," No: 81, 21 Mayıs 2008, http://www.mfa.gov.tr/no-81---21-mayis-2008_-israil-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusmeleri-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁴² Nuri Yeşilyurt, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Ortadoğu'yla İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 3: 2001-2012**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 419-420.

- 1) Filistin sorununun çözümüne ilişkin uluslararası girişimlerde kolaylaştırıcı rol üstlenme, arabuluculuk için irade gösterme,
- 2) Filistin sorununa duyarlı bir söylem benimseme,
- 3) Sorunun tüm taraflarını kapsayan diyalog süreci yaratma,
- 4) Filistinlilerle ekonomik ve insani ilişkileri derinleştirme.⁵⁴³

Dışişleri Bakanlığı tarafından ise Türkiye'nin Filistin sorununa yönelik politikası, sorunun tüm aktörlerini kapsayacak şekilde ele alınmıştır:

Ülkemiz İsrail-Filistin ihtilafının ya da diğer adıyla Filistin sorununun BMGK'nin 242, 338, 1397 ve 1515 sayılı Kararları, barış için toprak ilkesi, Yol Haritası ve Arap Barış Girişimi çerçevesinde, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşayacak iki devlet vizyonu temelinde ve karşılıklı müzakereler yoluyla adil ve kalıcı çözüme kavuşturulmasını, ayrıca Ortadoğu Barış Süreci'nin diğer tüm kanallarda da (İsrail-Suriye, İsrail-Lübnan) canlandırılması suretiyle Arap-İsrail ihtilafının çözümünü desteklemektedir.⁵⁴⁴

Filistin ve İsrail arasında yaşanan çatışmalarda Türkiye resmi kanallar aracılığıyla tepkisini göstermiş ve terörü her iki taraf nezdinde de kınamıştır. Bu bağlamda 5 Ocak 2003 tarihinde Filistin'in İsrail'e yönelik intihar saldırıları kınanmış ve Dışişleri Bakanlığı'ndan "terörizmin her türlüsüne karşı olan Türkiye, İsrailli ve Filistinli yetkilileri sorumluluklarının bilincinde hareket ederek, şiddetin son bulması için gerekli tedbirleri almaya davet etmektedir"⁵⁴⁵ şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Buna karşın Bakanlık tarafından, 25 Ocak 2003 tarihinde İsrail'in Gazze'ye yönelik yaptığı operasyonların terörle mücadele kapsamında değerlendirilemeyeceği ve şiddetin bölgedeki barışı tehdit ettiği yönünde bir başka açıklama daha yapılmıştır.⁵⁴⁶ Böylece Türkiye'nin, Filistin sorununda her türlü şiddetin karşısında olduğu ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesi doğrultusunda bir tutum sergilediği görülmüştür.

⁵⁴³Yeşilyurt, a.g.m., s. 429-430.

⁵⁴⁴T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Doğu Barış Süreci," <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁴⁵T.C. Dışişleri Bakanlığı, Bakanlık Açıklamaları, No: 2, 7 Ocak 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_2--_7-ocak-2003_-tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁴⁶T.C. Dışişleri Bakanlığı, Bakanlık Açıklamaları, No: 10, 25 Ocak 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_10--_27-ocak-2003.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

Türkiye hem İsrail ile hem de Filistin ile üst düzey ilişkilerini 2003 yılında sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağlamda dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom (2003-2006) Türkiye'ye bir ziyaret düzenlemiş ve Türkiye-İsrail ilişkileri ve bölgesel gelişmeler görüşülmüştür.⁵⁴⁷ Bunun yanı sıra dönemin FUY Dışişleri Bakanı Nabil Shaath da Türkiye'ye bir ziyaret düzenlemiş ve Türkiye-Filistin ilişkileri, Filistin sorunu ve barış süreci hakkında görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Nabil Shaath, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer (2000-2007) tarafından da kabul edilmiştir.⁵⁴⁸

El-Aksa İntifada'sından sonra İsrail ile Filistin arasında barışın tesisi adına yapılan görüşmeler Türkiye tarafından takdirle karşılanmış ve ABD, AB, BM ve Rusya Fedarasyonu tarafından başlatılan Yol Haritası desteklenmiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, Yol Haritası'nın Ortadoğu'da kalıcı barışı sağlayacağı belirtilmiş ve Türkiye'nin barışın sağlanması adına Yol Haritası'na her türlü desteği verebileceği vurgulanmıştır.⁵⁴⁹ Bu bağlamda dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül (2003) tarafından yapılan açıklamada Filistin sorununun çözümü ve Filistin ile İsrail arasında sağlanacak kalıcı barış, Türk dış politikasının önemli bir hedefi olarak görülmüştür. Her iki tarafın da çatışmaları sona erdirmemesinin Yol Haritası'nı sekteye uğrattığını belirten Gül, bu doğrultuda Türkiye'nin aktif girişimlere hazırlandığını söylemiştir.⁵⁵⁰

Türkiye'nin bu eşit mesafeli yaklaşımı İsrail'in bölgedeki politikasına bağlı olarak zamanla değişmeye başlamıştır. Bu değişim 2004 yılından itibaren Türkiye-İsrail ilişkilerini geriletirken, Türkiye'nin Filistin sorununda ön

---

⁵⁴⁷**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi Ziyareti," No: 62, 12 Nisan 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_12-nisan-2003__israil-disisleri-bakani_nin-turkiye_yi-ziyareti.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁴⁸**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Filistin Ulusal Yönetimi Dışişleri Bakanı Nabil Shaath'ın 15-17 Temmuz 2003 tarihlerindeki çalışma ziyaret," No: 117, 14 Temmuz 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_12-nisan-2003__israil-disisleri-bakani_nin-turkiye_yi-ziyareti.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁴⁹**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, Bakanlık Açıklamaları, No: 97, 6 Haziran 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_97--6-haziran-2003.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵⁰**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin İhtilafındaki Son Gelişmelere İlişkin Açıklaması," No: 150, 5 Eylül 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_150--_5-eylul-2003_-disisleri-bakani-sayin-abdullah-gul_un-israil-filistin-ihtilafındaki-son-gelistmelere-iliskin-aciklamasi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

plana çıkan bir aktör olmasını sağlamıştır. İsrail'in Mart 2004'te Gazze Şeridi'nde bulunan mülteci kamplarına yönelik gerçekleştirdiği operasyonlar Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Ayrıca İsrail'in düzenlediği suikast sonucu HAMAS'ın dini lideri Şeyh Ahmet Yasin'in (Mart 2004) ve HAMAS lideri Abdülaziz Rantisi'nin (Nisan 2004) öldürülmeleri Türkiye tarafından kınanmıştır.⁵⁵¹ İsrail'in Mayıs 2004'te Gazze Şeridi'nde bulunan Refah mülteci kampına yönelik saldırıları sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri soğumaya başlamış ve İsrail'in ilişkileri düzeltmek adına yaptığı girişimler Türkiye tarafından reddedilmiştir. Bu bağlamda İsrail Başbakan Yardımcısı Ehud Olmert ve Başbakan Ariel Şaron'un, Başbakan Erdoğan ile görüşme talepleri geri çevrilmiştir.⁵⁵² Refah mülteci kampına yönelik İsrail'in başlattığı saldırılar sonrası Başbakan Recep Tayyip Erdoğan "İsrail'in eylemlerini devlet terörü"⁵⁵³ olarak nitelemiş ve "insanlık dışı olay, fecaat ve affedilemez"⁵⁵⁴ şeklinde yorumlamıştır. Türkiye'nin yanı sıra uluslararası alanda da İsrail'e yönelik tepkiler artmıştır. Bu bağlamda dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan "İsrail'i uluslararası hukuku ihlal ettiği"⁵⁵⁵ için kınamış; Uluslararası Af Örgütü ise "İsrail hükümetini ağır bir dille eleştirerek, Başbakan Ariel Şaron'un iddia ettiği gibi sadece stratejik konumdaki evler değil Gazze'de tüm semtlerin yerle bir edildiğini"⁵⁵⁶ belirtmiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklama ise şu şekildedir:

Terörle mücadelede Filistin'li sivillerin can ve mallarına ağır zararlar veren aşırı ve ayrımsız güç kullanımının İsrail'in güvenliğini güçlendirmeyeceğini bir kez daha yineliyor, bu tür

⁵⁵¹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "HAMAS Lideri Rantisi'nin Öldürülmesi Hk.," No: 62, 18 Nisan 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵² **Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü**, "Türkiye-İsrail İlişkileri", <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵³ Yusuf Ziya Bölükbaşı, a.g.m., s. 228.

⁵⁵⁴ Erhan Seven, "Dünya Liderlerine Çağrı," **Yeni Şafak**, 21.05.2004. (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵⁵ **Radikal**, "Refah'ta Yıkım," 16.05.2004. (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵⁶ **Amerika'nın Sesi**, "İsrail Helikopterlerinden Filistinli Göstericilere Ateş," 19.05.2004. <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-a-2004-05-19-7-1-87970337/834156.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

operasyon ve yıkımların bir an önce durdurulmasını, uluslararası kamuoyu ile birlikte İsrail'den talep ediyoruz.⁵⁵⁷

Refah Mülteci kampına yapılan saldırıların ardından Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerginlik, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün İsrail'e yaptığı ziyaret (2005) sonrası normal sürecine girmeye başlamıştır. Gül, ziyaretin Ortadoğu'da "barışa katkıda bulunmak amacıyla"⁵⁵⁸ gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ardından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2005 yılında İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Türkiye ile İsrail arasında bilişim teknolojileri, yenilenebilir enerji, uzay teknolojileri ve sulama teknolojileri gibi konularda karşılıklı işbirliğini ön gören "Sınai Araştırma ve Geliştirme Alanında İşbirliği Anlaşması"⁵⁵⁹ imzalamıştır. Üst düzeyin katılım ile yapılan bu anlaşma ilişkilerin tekrar yumuşama dönemine girmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini düzeltme çabasına girdiği bu dönem, Türkiye'nin Ermeni Soykırımı ve Annan Planı çerçevesinde Kıbrıs konusunda Yahudi Lobisinin ve ABD'nin desteğine olan ihtiyacı önemli bir faktör olmuştur.⁵⁶⁰ Davutoğlu bu ziyaretlerin amacını şu şekilde değerlendirmiştir:

Gezi, İsrail'in Gazze'den çekileceği öngörüsünden hareket ederek bölgede neler yapılabileceğini tespit edip iş adamlarını, TİKA'yı ve birçok paralel kuruluşu devreye sokmayı; Filistin Devleti'nin oluşumuna katkı sağlamayı ve Ortadoğu barış sürecinde devreye girmeyi amaçlamaktadır.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Gazze Şeridi'nde Filistinli Sivilleri Hedef Alan Askeri Operasyonların Kınanması Hk.," No: 83, 20 Mayıs 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_83--20-mayis-2004_-gazze-seridi_nde-filistinli-sivilleri-hedef-alan-askeri-operasyonlari-kinanmasi-hk__tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵⁸ **CNN TÜRK**, "Abdullah Gül 'Barış' İçin Ortadoğu'da," 03.01.2005. <http://www.cnnturk.com/2005/turkiye/01/03/abdullah.gul.baris.icin.ortadoguda/62881.0/> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁵⁹ **TBMM**, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti Arasında Sınai Araştırma-Geliştirme Alanında İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/1154)," Dönem: 22, Yasama Yılı: 4, 09.12.2005, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1107m.htm> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶⁰ **Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü**, Türkiye – İsrail İlişkileri, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRIL%20ILISKILERI.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶¹ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk...**, s. 247.

Abdullah Gül'ün Filistin ile İsrail arasında başlattığı arabuluculuk girişimi turizm ve sanayi alanında işbirliği imkanlarının değerlendirilmesini amaçlayan ve Ankara Forumu (2005) olarak adlandırılan süreci başlatmıştır. Türkiye Odalar Borsalar Birliği (TOBB), Filistin Ticaret, Sanayi ve Ziraat Odaları Federasyonu ve İsrail İmalatçılar Derneği'nin katılımı ile oluşan bu girişim barış sürecinin ilk sivil ayağını oluşturması bakımından önemli bir unsur olmuştur.⁵⁶² Yine 2005 yılı içerisinde Başbakanlık Türkiye Acil Yardım Yönetimi ve Dışişleri Bakanlığı'nın eşgüdümünde Filistin'e bir milyon ABD doları tutarında gıda ve sağlık malzemesi göndermiştir.⁵⁶³

İsrail'in 2006 yılında başlattığı Lübnan işgali Ankara Forumu'ndan sonra gelişmesi beklenen ilişkileri sekteye uğratmıştır. Bu bağlamda barış, güvenlik ve istikrar sağlanması adına 2006 yılında BM tarafından oluşturulan BM Geçici Barış Gücü (UNIFIL)'ne Türkiye'de katılmıştır.⁵⁶⁴

HAMAS'ın 2006 yılında seçimleri kazanması Filistin sorununda farklı bir süreci başlatmıştır. Seçimlerin ardından Filistin, HAMAS ve El Fetih olmak üzere iki otorite arasında paylaşılmıştır. HAMAS'ın İsrail, ABD ve Avrupa Birliği devletleri tarafından terörist bir grup olarak görülmesine rağmen Türkiye seçim sonuçlarını farklı yorumlamıştır. Bu bağlamda "Ocak 2006'da Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda Erdoğan Filistin'deki seçim sonuçlarına saygı gösterilmesi gerektiğini açıklamış Filistin-İsrail sorununda Türkiye'nin arabulucu"⁵⁶⁵ olmak istediğini belirtmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de "seçim sonuçlarına Filistin halkının karar verdiğini ve bu nedenle saygı duyulması gerektiğini, HAMAS'ın da demokratik bir şekilde

---

⁵⁶²**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Orta Doğu Barış Süreci," <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶³**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Filistin'e Yapılan Acil İnsani Yardım Hk.," No: 16, 4 Şubat 2005, http://www.mfa.gov.tr/no_16---4-subat-2005_-filistin_e-yapilan-acil-insani-yardim-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶⁴**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Lübnan'da BM Geçici Görev Gücü'ne (UNIFIL) Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Terör Saldırısı Hk.," No: 140, 30 Mayıs 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_140_-31-mayis-2011_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶⁵Ömer Kürkçüoğlu, Fatih Koraş, "2000 yılı sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Siyaseti," (Ed.) Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **Türk Dış Politikası: Son On Yıl**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 206.

seçildiği için demokratik şekilde hareket etmesi gerektiğini”⁵⁶⁶ belirterek, HAMAS’ın seçimleri kazanmasını Başbakan Erdoğan ile paralel bir şekilde değerlendirmiştir.

HAMAS, Batılı devletler ve İsrail tarafından terörist örgüt olarak görülürken 2006 yılında HAMAS lideri Halid Meşal beraberindeki üst düzey HAMAS yetkilileri ile Ankara’ya gelmiştir. Türkiye, HAMAS’ın bölgede izlemesi gereken siyaset hakkında önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Filistin sorununun çözümü için HAMAS’ın hem El-Fetih ile hem de İsrail ile uzlaşması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁶⁷ Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise Türkiye ile HAMAS arasında gerçekleşen görüşmenin amacı şu şekilde belirtilmiştir:

Görüşmelerde, Hamas heyetine uluslararası toplumun beklentileri ve yeni Filistin Yasama Konseyi ve Hükümetinin Filistin halkına karşı sorumlulukları hatırlatılmış, akılcı, gerçekçi, uzlaşmacı ve esnek bir tutum benimsemesinin önemi vurgulanmıştır. Hamas heyeti bu telkinlerimizi yararlı bulduğunu ve dikkate alacaklarını belirtmiştir.⁵⁶⁸

Halid Meşal’in Interpol tarafından kırmızı bültenle aranması ve bir terörist lider olarak görülmesi Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir krizin yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁶⁹ Bu doğrultuda dönemin İsrail Başbakanlık sözcüsü Ra’anan Gissin “Türkiye’nin ikili ilişkileri derinden yaralayacak bir hata yaptığını belirterek ‘biz Abdullah Öcalan ile görüşseydik siz ne hissedersiniz”⁵⁷⁰ sorusu ile Türkiye’nin en hassas olduğu konu üzerinden İsrail’in tepkisini göstermiştir. İsrail’in gösterdiği tepki üzerine Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen yanıt ise şu şekildedir:

⁵⁶⁶Murat Baykara, “Hamas Lideri Meşal Ankara’da,” **BBC Turkish**, 16.02.2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060226_palestine_turkey.shtml (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶⁷Ömer Kürkçüoğlu, Fatih Koraş, “2000 yılı sonrası Türkiye’nin...”, s. 206.

⁵⁶⁸**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, “Hamas Heyetinin Ziyareti Hk.,” No: 25, 16 Şubat 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁶⁹Nur Batur, “HAMAS’la Açıkça Görüşelim Kararı,” **Hürriyet**, 19.02.2006. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/3955778.asp> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁷⁰Özlem Tür, “Türkiye – İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime?,” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, Nisan 2009, s. 27.

İsrail Başbakanlık Sözcüsünün Hamas heyetinin Ankara'ya ziyaretiyle ilgili olarak dün yaptığı açıklama tarafımızdan talihsiz bir beyan olarak telakki edilmektedir. Bu açıklamadaki benzetmelerin tamamen yersiz ve yanlış olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen iç politika saikiyle yapıldığı anlaşılan bu beyandan duyduğumuz memnuniyetsizlik ve rahatsızlık dün İsrail tarafının dikkatine getirilmiştir.⁵⁷¹

Türkiye-İsrail ilişkileri, 2006 yılı içerisinde, üst düzey ziyaretlerle devam etmiş ve iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanırken, Filistin sorununun çözümüne yönelik bölgesel konular da ele alınmıştır. Bu bağlamda Mart 2006'da dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Ali Tuygan İsrail'i ziyaret etmiştir.⁵⁷² Kısa bir süre sonra da dönemin İsrail Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tzipi Livni Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Livni, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile de görüşmelerde bulunmuştur.⁵⁷³ Bu ziyaretlerin ardından dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, İsrail ve Filistin'e bir ziyaret düzenleyerek İsrail Başbakanı Ehud Olmert ve Dışişleri Bakanı Tzipi Livni ve FUY Başkanı Mahmoud Abbas ile görüşmelerde bulunmuştur.⁵⁷⁴

Türkiye ile Filistin arasındaki ilişkiler ekonomik alanda da sürmüştür. Türkiye ile FUY arasında yapılan hibe antlaşması ile Türkiye, Filistin'e bir milyon ABD doları tutarında yardımda bulunmuştur. Antlaşma, Filistin Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Koordinatörü Vehbi Dinçerler ve FUY'un Ankara Büyükelçisi Nabil Maarouf tarafından imzalanmıştır.⁵⁷⁵

---

⁵⁷¹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail Başbakanlık Sözcüsünün Açıklaması Hk.," No: 26, 17 Şubat 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_26--17-subat-2006_-israil-basbakanlik-sozcusunun-aciklamasi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁷² **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Müsteşar Ali Tuygan'ın İsrail'i Ziyareti Hk.," No: 34, 6 Mart 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_34--6-mart-2006_-mustesar-ali-tuygan_in-israil_i-ziyareti-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁷³ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tzipi Livni'nin Ülkemizi Ziyareti Hk.," No: 84, 24 Mayıs 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_84--24-mayis-2006_-israil-basbakan-yardimcisi-ve-disisleri-bakani-tzipi-livni_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁷⁴ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Sayın Bakanımızın İsrail ve Filistin'e Yapacakları Ziyaret Hk.," No: 128, 18 Ağustos 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_128--18-agustos-2006_-sayin-bakanimizin-israil-ve-filistin_e-yapacaklari-ziyaret-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁷⁵ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Türkiye ile Filistin Ulusal Yönetimi Arasında İmzalanacak Hibe Antlaşması Hk.," No: 106, 7 Temmuz 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_106--7-temmuz-2006_-turkiye-ile-filistin-ulusal-yonetimi-arasinda-imzalanacak-hibe-anlasmasi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

Türkiye-İsrail arasında 2006 yılı içerisinde ekonomik alanda bir gerileme baş göstermiştir. Bu bağlamda HAMAS'ın Türkiye'yi ziyaretine bağlı olarak Türkiye ile İsrail arasında "araştırma ve geliştirme projeleri askıya alınmış, Manavgat Suyu projesi durmuş, GAP bölgesine yapılan yatırım planları sonlandırılmış ve hatta büyük ihaleler, özellikle de askeri alandaki büyük modernizasyon projeleri"⁵⁷⁶ gündemden düşmüştür. Bundan sonraki yaşanan süreçte Türkiye-İsrail ilişkilerinde daha büyük krizler yaşanmış ve Türkiye'nin Filistin sorunundaki tavrı çok daha belirgin hale gelmiştir.

HAMAS ve El-Fetih arasında 2007 yılında yaşanan çatışmalarda Türkiye her iki tarafa da barış çağrısında bulunmuş ve dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, FUY Devlet Başkanı Mahmud Abbas ve FUY Başbakanı İsmail Haniye'yi arayarak sorunların barışçıl çözümlerle giderilmesi yönündeki görüşlerini belirtmiştir. Bu bağlamda barışın sağlanması adına Türkiye'nin gerekli desteği göstereceği vurgulanmıştır.⁵⁷⁷

Fransa'da 2007 yılında yapılan Filistin Bağışçılar Konferansı'na Türkiye de katılmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın (2007-2009) iştirak ettiği konferansta Türkiye'nin "Filistin sorununun çözümüne ve İsrail'in tanınmış ve güvenli sınırlar içinde yan yana yaşayacak bir Filistin devletinin kurulmasına"⁵⁷⁸ verdiği destek dile getirilmiştir.

İsrail ile HAMAS arasında 2008 yılında başlayan çatışmalar Gazze'nin ablukası ile sonuçlanmıştır. Türkiye ise İsrail'in bu politikasını eleştirerek Gazze'ye yönelik başlatılan abluka ve ambargonun sonlandırılması çağrısında bulunmuştur. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama şu şekildedir:

Türkiye, Gazze Şeridi'ndeki halkın hayatını daha da zorlaştıran ambargo ve abluka uygulamalarının sadece aşırı unsurların

---

⁵⁷⁶Tür, "Türkiye-İsrail İlişkileri...", s. 27.

⁵⁷⁷**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Filistinli Gruplar Arasındaki Çatışmalar Hk.," No: 75, 15 Mayıs 2007, http://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁵⁷⁸**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Filistin Bağışçılar Konferansı Hk.," No: 179, 13 Aralık 2007, http://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

amaçlarına hizmet ettiğine inanmakta ve söz konusu uygulamalara derhal son verilmesi çağrısında bulunmaktadır.⁵⁷⁹

İsrail ile HAMAS arasında yaşanan çatışmalar Mısır arabuluculuğunda sona ermiş ve taraflar arasında ateşkes ilan edilmiştir. Türkiye, İsrail ile HAMAS arasında yapılan ateşkesi memnuniyetle karşılayarak “ilgili tüm taraflara ateşkes çerçevesinde üstlendikleri taahhütlere uymaları ve ateşkesi kalıcı kılmaları çağrısında”⁵⁸⁰ bulunmuştur.

4.3.2. Davos Zirvesi ve Filistin Sorununda Yaşanan Gelişmeler: 2009-2012

Filistin’de 2006 yılında yapılan seçimler sonucu HAMAS’ın iktidar olması, ABD ve AB’nin Filistin’e yönelik politikasının değişmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak İsrail, HAMAS’ın iktidarı nedeniyle Gazze üzerindeki baskısını arttırmış ve 2008 yılından itibaren Gazze’ye yönelik ambargo ve abluka uygulaması başlatmıştır. İsrail ve HAMAS arasında yaşanan çatışmaları sona erdirmek amacıyla Mısır arabuluculuk girişiminde bulunmuş ve taraflar arasında kısa süreli ateşkes ilan edilmiştir. Ancak İsrail 2008 yılının sonuna doğru Gazze’ye yönelik operasyonlarına tekrar başlamıştır. Bu bağlamda Gazze’ye Dökme Kurşun Operasyonu olarak anılan saldırılara Türkiye tepkisiz kalmamıştır. Öncelikli olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Gazze’ye yönelik başlatılan operasyonların kaygı verici olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama şu şekildedir:

Son günlerde meydana gelen, Gazze Şeridi’nden İsrail’e yönelik roket ve havan saldırıları ile İsrail güvenlik güçlerinin gerçekleştirdikleri operasyonlar ve Gazze Şeridi’ne yönelik insani yardımların geçişinin durdurulması kaygı verici gelişmelerdir. Gazze Şeridi’ne insani yardım geçişlerinin de

⁵⁷⁹T.C. Dışişleri Bakanlığı, “İsrail’in Gazze Şeridi’ne Uyguladığı Ambargo Hk.,” No: 7, 21 Ocak 2008, http://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁸⁰T.C. Dışişleri Bakanlığı, “İsrail-HAMAS Arasındaki Ateşkes Hk.,” No: 109, Haziran 2008, http://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

durdurulması esasen çok zor koşullar altında yaşamını idame ettirmeye çalışan halkın durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Gazze Şeridi'ne yönelik tüm ablukaların kaldırılması ve bölge halkının yaşam koşullarını iyileştirecek tedbirlerin acilen alınmasını beklenmektedir. Türkiye, beş ay önce tesis edilen ateşkes ortamını tehlikeye atan eylemlere ve uygulamalara bir an önce son verilmesini beklemekte; tarafları itidale ve sağduyuya davet etmektedir.⁵⁸¹

İsrail'in başlattığı Dökme Kurşun Operasyonu'nun ardından Türkiye ve İsrail arasında bir dizi kriz yaşanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Filistin sorununun aktörlerinden biri olarak hareket eden ve Filistin sorununa yönelik inisiyatif alan politikalar yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Gazze'de yaşananlara ilişkin uluslararası toplumun dikkatini çekmek amacıyla, İKÖ İcra Komitesi'ni olağanüstü toplantıya çağırmıştır.⁵⁸² Daha sonra Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise İsrail'in Gazze'ye yönelik hareketi kınanmış ve BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸³

4.3.2.1. Davos Krizi

Dökme Kurşun Operasyonu'nun ardından 29 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos kasabasında yapılan Dünya Ekonomik Forumu'nun "Gazze Ortadoğu için model"⁵⁸⁴ oturumunda Türkiye ile İsrail arasında büyük bir kriz yaşanmıştır. Oturuma katılan Başbakan Erdoğan, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'in "İsrail'in son düzenlediği operasyonların Gazze'de barışı

---

⁵⁸¹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Gazze Şeridi'nde Meydana Gelen Olaylar Hk.," No: 197, 18 Kasım 2008, http://www.mfa.gov.tr/no_197---18-kasim-2008_-gazze-seridi_nde-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁸² **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Sayın Bakanımızın İKÖ Temasları Hk.," No: 1, 2 Ocak 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_1---2-ocak-2009_-sayin-bakanimizin-iko-temaslari-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁸³ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail'in Gazze'ye Kara Harekatı Başlatması Hk.," No: 3, 4 Ocak 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_3---4-ocak-2009_-israil_in-gazze_ye-kara-harekati-baslatmasi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁸⁴ Yusuf Ziya Bölükbaşı, a.g.m., s. 231.

sağlamak adına yapıldığını ve bundan HAMAS'ın sorumlu olduğunu⁵⁸⁵ söylemesi üzerine, oturum yöneticisi David Ignatus'tan “*one minute*” diyerek söz istemiş ve İsrail'in Filistin politikasını çok sert bir dille eleştirmiştir. Erdoğan, diplomaside de eşine az rastlanır şu tarihi konuşmayı yapmıştır:

Sayın Peres benden yaşlısın, sesin çok yüksek çıkıyor. Biliyorum ki, sesinin bu kadar yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar yüksek çıkmayacaktır. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüzü nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde Başbakanlık yapmış olan iki kişinin bana önemli lafları vardır. ‘tankların üzerinden Filistin’e girdiğim zaman kendimi bir başka mutlu addediyorum’ diyen başbakanlarınız var. ‘Tankların üzerine çıktıkta Filistin’e girdiğim zaman kendimi mutlu hissediyorum’ diyen başbakanlarınız vardı. Bana sayılar veriyorsunuz isim de veririm. Bu zulme alkış tutanları da ayrıca kınıyorum. Bu çocukları öldürenleri bu insanları öldürenleri kalkıp da alkışlamak ayrıca bir insanlık suçudur. Bu zulümleri alkışlayanları da ayıplıyorum. Buradan iki söz söyleyeceğim. Tevrat 6. Maddesinde der ki ‘öldürmeyeceksin.’ Burada öldürme var. ‘İsrail barbarlığı zalimliğinin de çok ötesinde bir şey’ bir Yahudi. İsrail ordusunda askerlik yapmış Oxford Üniversitesinde Uluslararası ilişkiler Profesörü Avi Şalom; Guardian’a bunu söylüyor. ‘İsrail Haydut devlet haline gelmiştir.’ Benim için Davos bitmiştir. Siz konuşurmuyorsunuz. 25 dakika konuştu, 12 dakika konuşuruyorsunuz.⁵⁸⁶

Başbakan Erdoğan bu sözlerinin ardından Davos Ekonomik Forumu’nu terk etmiştir. Daha sonra yapılan açıklamada Erdoğan’ın verdiği tepkinin oturum yöneticisi David Ignatius’a yönelik olduğu belirtilmiştir. Başbakan Erdoğan’ın yaptığı bu açıklama, krizin büyümemesine yönelik bir açıklama olarak yorumlanmıştır.⁵⁸⁷ Diğer yandan İsrail Cumhurbaşkanı Peres’in de Başbakan Erdoğan’ı oturum sonrası arayarak üzüntülerini bildirdiği ve özür dilediği özellikle Türk ve dünya basınında geniş yer

⁵⁸⁵ CNN, “Post Spat, Peres And Erdogan Make Up,” 30.01.2009, <http://edition.cnn.com/blogarchive/insidethemiddleeast.blogs.cnn.com/2009/01/30/post-spat-peres-and-erdogan-make-up/#> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁵⁸⁶ Öner, a.g.e., s. 261.

⁵⁸⁷ Reuters, “Turkish PM Storms Out After Heated Mideast Debate,” 29.01.2009, <http://www.reuters.com/article/2009/01/29/world-jan29-switzerland-davos-peres-erdo-idUS812520090129#> (Erişim Tarihi:04.12.2013)

bulmuştur.⁵⁸⁸ Örneğin *Zaman* gazetesinde Peres'in "Erdoğan'dan özür dileyerek, Türkiye ve Erdoğan'a saygı duyduğunu"⁵⁸⁹ belirten bir görüşme gerçekleştiği bildirilmiştir. *Radikal* gazetesi ise Peres'in Erdoğan'dan "özür diledikten sonra, işbirliğimiz sürecektir"⁵⁹⁰ dediği bildirilmiştir. *Yeni Şafak* gazetesi ise diplomatik kaynaklardan elde ettiğini belirttiği görüşmenin Peres'e ait olan bir kısmını şu şekilde yayınlamıştır:

Bugün olanlar için son derece üzgünüm. Dostlar zaman zaman kendi aralarında tartışabilirler. Herşeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'ne ve başbakan olarak size her zaman büyük saygı duydum. Kendimi Türkiye'nin ve Başbakan Erdoğan'ın dostu olarak görüyorum. Başbakan olarak size olan saygım ve takdimim her zaman sürmüştür.⁵⁹¹

The New York Times Peres'in, Erdoğan'ı arayarak yanlış anlaşıldığı için özür dilediği haberini *Anadolu Ajansı*'ni kaynak göstererek haber yapmıştır.⁵⁹² İsrail'de yayınlanan *Haaretz* gazetesinin internet sitesinde ise Cumhurbaşkanı Peres ile Başbakan Erdoğan arasında geçen telefon görüşmesinde Peres'in özür dilemediği belirtilmiştir. Peres'in özür dilediği haberinin İsraili yetkililer tarafından da doğrulanmadığını belirten *Haaretz* gazetesi, Peres'in, krizin daha da kötüye gitmemesi adına basit bir görüşme yaptığını bildirmiştir.⁵⁹³

Başbakan Erdoğan ve beraberindekiler, Davos krizinin ardından, Türkiye'de büyük bir coşkuyla karşılanmış ve Türk ve Filistin bayraklarının bir arada sallandığı karşılaşmada "Türkiye seninle gurur duyuyor" şeklinde

⁵⁸⁸ CNN TÜRK, "Davos'ta Kriz," <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/511241.0/> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁵⁸⁹ *Zaman*, "Erdoğan Paneli Terk Etti, Peres Özür Diledi," 30.01.2009, http://www.zaman.com.tr/dunya_erdogan-paneli-terk-etti-peres-ozur-diledi_809701.html (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁵⁹⁰ *Radikal*, "Davos Zirvesinde Kriz: Erdoğan Paneli Terk Etti," 29.01.2009, http://www.radikal.com.tr/politika/davos_zirvesinde_kriz_erdogan_paneli_terk_etti-919232 (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁵⁹¹ *Yeni Şafak*, "Peres Erdoğan'dan Özür Diledi," 29.01.2009, <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/peres-erdogandan-ozur-diledi-29.01.2009-166028> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁵⁹² Katrin Bennhold, "Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel," *The New York Times*, 29.01.2009 <http://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁵⁹³ Barak Ravid, "Is this the transcript of Peres' call to Erdogan following Davos spat?," *Haaretz*, 29.01.2009, <http://www.haaretz.com/news/is-this-the-transcript-of-peres-call-to-erdogan-following-davos-spat-1.267121> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

sloganlar atılmıştır. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan'ın, Davos'ta gösterdiği tepki iç politikada büyük bir destek bulmuştur.⁵⁹⁴

Der Spiegel'in yaptığı haberde, Davos'ta yaşanan krizin Türkiye-İsrail ilişkilerine zarar verdiği belirtilmiştir. Krizden sonra Başbakan Erdoğan'ın Türkler tarafından "Davos Kahramanı" ve "Gazze Kahramanı" sloganlarıyla karşılandığı belirtilmiştir. Ayrıca Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı'ndan sonra İslam dünyası içerisinde en sert konuşma yapan bir lider olarak görülmüştür.⁵⁹⁵

Davos sonrası Mısır eski dışişleri bakanı ve dönemin Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Moussa, Erdoğan'ın verdiği tepkinin anlaşılabilir olduğunu belirterek, Erdoğan'ın tepkisini "söylemek istediklerini söyledi ve gitti" şeklinde yorumlamış ve Erdoğan'ın haklı olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁶

Davos krizi ile ilgili yapılan bir çalışmada krizin, Türkiye'nin uluslararası alandaki imajının yükselmesine neden olduğu belirtilmiştir. Bu düşünce doğrultusunda kriz, özel olarak İsrail'e genel olarak ise Batılı devletlere karşı yönelik tepkinin sembolü olarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak Türkler arasında narsistik bir yükselmenin yaşandığı belirtilirken, İsrail de ise narsistik bir yaralanmanın yol açtığı vurgulanmıştır. Ayrıca, krizin sonuçları olarak, Ortadoğu'daki devletler arasında Türkiye'nin imajının yükseldiği, Erdoğan'ın İslam dünyasının önderi olabileceği, Türkiye'deki İsrail algısının giderek kötüleştiği ve "düşman" ülke olarak görüldüğü yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.⁵⁹⁷

Davos krizini değerlendiren emekli Büyükelçi Faruk Loloğlu ise, Peres'in tavrının yersiz ve kışkırtıcı olduğunu belirtmiş ve David Ignatus'un,

---

⁵⁹⁴Robert Tait, Turkish PM Greeted by Cheers after Israel Debate Clash," **The Guardian**, 30.01.2009, <http://www.theguardian.com/world/2009/jan/30/turkish-prime-minister-cheered-davos-row-gaza> (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁹⁵Daniel Steinvorth, "A Turkey-Israel Clash at Davos: Erdogan's Feeling for Rage," **Der Spiegel**, 30.01.2009,<http://www.spiegel.de/international/world/a-turkey-israel-clash-at-davos-erdogan-s-feeling-for-rage-a-604650.html> (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁹⁶**The Guardian**, "Recep Erdogan storms out of Davos after clash with Israeli president over Gaza," 30.01.2009,<http://www.theguardian.com/world/2009/jan/30/turkish-prime-minister-gaza-davos#> (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁹⁷Abdülkadir Çevik, Bahar Senem Çevik Ersaydı, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar," **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2011, s. 11-12 .

Erdoğan'a cevap hakkı vermemesinin doğru olmadığını vurgulamıştır. Ancak Loloğlu, tüm bunları kabul etmekle birlikte, Erdoğan'ın Davos'a, Peres'le hesaplaşmak için gittiğini ve bu olayla Erdoğan'ın dış politika anlayışının açığa çıktığını belirterek Erdoğan'ı eleştirmiştir. Bu olayın etkilerinin hem iç politikada hem de dış politikada yansımalarının olacağını kaydeden Loloğlu, Erdoğan'ın İslam dünyasının lideri olarak lanse edildiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda eleştirilerine devam eden Loloğlu, Erdoğan'ın tepkisinde dini boyutun daha da fazla öne çıktığını, bu durumun İsrail karşıtı algının yükselmesine neden olacağını belirtmiştir. Ortadoğu'da yaşanan çatışmanın, Araplar ile İsrail arasında değil de sanki Müslümanlarla Yahudiler arasında gerçekleştiğini vurgulayan Loloğlu, bu durumun Ortadoğu'da bölünmeyi daha da arttıracığını söylemiş ve özellikle HAMAS ve İran'ın Türkiye'ye olan sempatilerinin arttığını belirtmiştir.⁵⁹⁸

Başbakan Erdoğan'ın Davos'taki tutumunun ardından dönemin İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Avi Mizrahi "Erdoğan aynaya baksın"⁵⁹⁹ diyerek Türkiye'nin geçmişte Ermenilere yönelik katliamlar yaptığını günümüzde ise Kürtlere yönelik politikanın da bu yönde değerlendirilebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca Mizrahi, Türkiye'nin Kıbrıs işgalinin de hala devam ettiğini sözlerine eklemiştir.⁶⁰⁰ Avi Mizrahi'nin yaptığı bu açıklamalar Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gavriel Levy'i bakanlığa çağırmıştır. Görüşmeye yönelik yapılan Bakanlık açıklaması şu şekildedir:

Her türlü diplomatik teamüle, tarihi ve güncel gerçeklerle taban tabana zıt ifadeler içeren açıklama, Sayın Başbakanımız'a ve ülkemize yönelik kabul edilemez ithamlar ve hezeyanlarda bulunması sebebiyle bir nota tevdi edilerek protesto edilmiştir. Ayrıca söz konusu beyanların mesnetsiz ve kabul edilemezliği

⁵⁹⁸Faruk Loloğlu, "Davos: The Stage, The Street and Diplomacy," **Hurriyet Daily News**, .05.02.2009, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10928043&yazarid=304> (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁵⁹⁹**CNN TÜRK**, "Erdoğan Önce Aynaya Baksın," 13.02.2009, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/02/13/erdogan.once.aynaya.baksin/513543.0/index.html> (Erişim Tarihi: 02.12.2013)

⁶⁰⁰**Milliyet**, "İsrail'e Sert Nota," 15.02.2009, <http://www.milliyet.com.tr/israil-e-sert-nota/guncel/gundemdetay/15.02.2009/1059850/default.htm>, (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

vurgulanarak, bu durum hakkında İsrail makamlarından acilen izahat istenmiştir.⁶⁰¹

Türkiye'nin tepkisi üzerine İsrail Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada, Avi Mizrahi'nin sözlerinin kişisel olduğu ve bu anlamda İsrail'in resmi görüşlerini yansıtmadığı belirtilmiştir.⁶⁰²

4.3.2.2. Alçak Koltuk Krizi

Türkiye ile İsrail arasında bir diğer kriz 11 Ocak 2010 tarihinde İsrail Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin politikalarına yönelik yapılan açıklamada yaşanmıştır. Bu bağlamda İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yossi Levy, Başbakan Erdoğan'ın son zamanlarda yaptığı açıklamaların amacını aştığını belirtmiştir. Açıklamada Türklerin "İsrail devletine ve dünyanın en ahlaklı ordusu olan İsrail Savunma Kuvvetlerine vaaz verecek en son kişiler" oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca yapılan açıklamada HAMAS ve Hizbullah'ın terör eylemlerine karşın İsrail'in kendini koruma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklama Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin tepkisi DB tarafından yapılan açıklamada görülmüştür. Dışişleri Bakanlığı tarafından 12 Ocak 2010 tarihinde yapılan açıklamada Türkler ile Yahudiler arasındaki tarihsel geçmiş hatırlatılarak Türkiye'nin barışçıl politikası üzerinde durulmuş ve İsrail Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama şiddetle kınanmıştır.⁶⁰³

Türkiye ile İsrail arasında peşi sıra krizler baş göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda İsrail, *TRT 1*'de yayınlanan "Ayrılık- Aşkta ve Savaşta Filistin"

---

⁶⁰¹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail Karakuvvetleri Komutanı Avi Mirzahi'nin Yaptığı Açıklama Hk.," No: 27, 14 Şubat 2009, http://www.mfa.gov.tr/no_27--14-subat-2009-israil-karakuvvetleri-komutani-avi-mirzahi_nin-aciklamasi-hk_tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶⁰² **Milliyet**, "İsrail'e Sert Nota," 15.02.2009, <http://www.milliyet.com.tr/israil-e-sert-nota/guncel/gundemdetay/15.02.2009/1059850/default.htm>, (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶⁰³ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın Açıklamaları Hk.," No: 6 12 Ocak 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-6_-12-ocak-2010.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

adlı diziyeye “ordumuzu çocuk katili gibi gösteriyorlar”⁶⁰⁴ diyerek tepki göstermiştir.⁶⁰⁵ “Kurtlar Vadisi” dizisi de diplomatik bir sorun olmuş ve İsrail, Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol’u, İsrail Parlamentosu Knesset’e çağırarak dizi hakkındaki çekincelerini belirtmiştir.⁶⁰⁶ Bu görüşmede İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayolon, Türk Büyükelçisi Çelikkol’u alçak koltuğa oturtturarak bir başka diplomatik krizin yaşanmasına neden olmuştur.⁶⁰⁷

Alçak koltuk krizi olarak anılan bu olayda Çelikkol basına kapalı görüşme talep ederken, Bakan Yardımcısı Ayolon, basın mensuplarına “bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail bayrağı bulunduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkatini çekerim”⁶⁰⁸ diyerek daha büyük bir diplomatik krizin daha yaşanmasına neden olmuştur. Olayın ardından Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, İsrail Ankara Büyükelçisi Gabby Levy’i Bakanlığa çağırarak, İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayolon’un davranışını protesto etmiştir ve diplomatik nezaket kurallarının aşıldığı belirtilmiştir.⁶⁰⁹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye’yi bir ahlaki sıralamaya tabi tutmanın hiç kimsenin haddi olmadığını vurgulamakta da yarar görüyoruz”⁶¹⁰ şeklindeki açıklama ile İsrail Dışişleri Bakanlığı eleştirilmiştir.

⁶⁰⁴Hakan Albayrak, “İsrail’i Sarsan TRT Dizisi,” **Yeni Şafak**, 17.10.2009, www.yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/israili-sarsan-trt-dizisi/19090 (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶⁰⁵Hakan Albayrak, “İsrail’i Sarsan TRT Dizisi,” **Yeni Şafak**, 17.10.2009, www.yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/israili-sarsan-trt-dizisi/19090 (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶⁰⁶**Milliyet**, “İsrail Bu Diziyeye de Kızdı,” 12.01.2010. <http://www.milliyet.com.tr/Yasam/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&KategoriID=5&ArticleID=1184891> (Erişim Tarihi:04.12.2013)

⁶⁰⁷Önder Yılmaz, “İsrail’le ‘alçak koltuk’ krizi,” **Milliyet**, 13.01.2010, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1185364&Date=13.01.2010&b=Israille+alcak+koltuk+krizi&KategoriID=24> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶⁰⁸Önder Yılmaz, “İsrail’le ‘alçak koltuk’ krizi,” **Milliyet**, 13.01.2010, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1185364&Date=13.01.2010&b=Israille+alcak+koltuk+krizi&KategoriID=24> (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶⁰⁹**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, “İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısının Tel Aviv Büyükelçimiz İle Yaptığı Görüşmede Takındığı Tavrı Hk.,” No: 7, 12 Ocak 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-12-ocak-2010_-israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶¹⁰**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, “İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısının Tel Aviv Büyükelçimiz İle Yaptığı Görüşmede Takındığı Tavrı Hk.,” No: 7, 12 Ocak 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-12-ocak-2010_-israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

Dışışleri Bakanlığı'nın tepkisi üzerine İsrail Dışışleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon 13 Ocak 2010 tarihinde Büyükelçi Oğuz Çelikkol'a bir özür mektubu göndermiştir:

Şahsınıza ve Türk halkına saygılarımı iletir ve çeşitli konularda farklı görüşlere sahip olmamıza rağmen, sizi temin ederim ki bunların Hükümetlerimiz arasında açık, karşılıklı ve saygıya dayalı diplomatik kanallardan ele alınması ve çözümlenmesi gerekir. Sizi küçük düşürmek gibi bir niyetim hiçbir şekilde yoktu. Girişimin yapılış biçimi ve algılanışı nedeniyle özür dilerim. Lütfen bunu büyük saygı duyduğumuz Türk halkına iletiniz.⁶¹¹

4.3.2.3. Mavi Marmara Krizi

Türkiye ile İsrail arasında yaşanan bu krizler 2010 yılında Mavi Marmara gemisine yapılan saldırı sonucu doruk noktasına ulaşmıştır. İsrail'in Gazze'ye yönelik baskısını arttırması ve Mısır tarafından Refah sınır kapısının kapatılması sonucu Gazze'de yaşam koşulları giderek ağırlaşmış bunun üzerine İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) tarafından Gazze'ye yardım kampanyası başlatılmıştır.⁶¹² Gazze'ye insani yardım götürmek amacıyla "Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım"⁶¹³ sloganıyla yola çıkan ve "Mavi Marmara (Comoros), Sfendoni (Togo), Challenger I (US), Eleftheri Mesogios (Greek), Gazze I (Turkish) ve Defne-Y (Kiribati)"⁶¹⁴ gemilerinden oluşan Gazze Özgürlük Filosu" 31 Mayıs 2010 tarihinde- filo uluslararası sularda⁶¹⁵ olmasına rağmen- İsrail askerleri tarafından yapılan

⁶¹¹ **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, "İsrail Dışışleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'un Büyükelçi Oğuz Çelikkol'a Muhatap Mektubu Hakkında," No: 8, 13.01.2010. http://www.mfa.gov.tr/no_8_13-ocak-2010.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.12.2013)

⁶¹² Dinç, a.g.e., s.13.

⁶¹³ Abdülkadir Çevik, Bahar Senem Çevik Ersaydı, a.g.m., s. 13.

⁶¹⁴ **Turkish National Commission of Inquiry**, "Interim Report on the Israeli Attack on the Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010," September 2010, Ankara, <http://www.mfa.gov.tr/data/Turkish%20Interim%20Report.pdf> (Erişim Tarihi: 11.04.2014)

⁶¹⁵ Bir devletin uluslararası sularda bir gemiye askeri müdahalede bulunabilmesi 1982 yılında kabul edilen ve 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ile düzenlenmiştir. Buna göre deniz haydutluğu, köle ticareti, geminin tabiiyetsiz olması ya da bayrağını göstermekten kaçınması durumunda müdahaleyi öngören BMDHS, insani yardım amaçlı bir gemiye müdahaleyi öngörmemektedir. BMDHS ve İsrail'in Gazze Özgürlük Filosu'na yaptığı baskının uluslararası hukuk bağlamında ele alınması hakkında detaylı bilgi için bkz; Kamuran Reçber, "İsrail'in Yardım Gemilerine Müdahalesinin

saldırı sonucu durdurulmuştur.⁶¹⁶ Saldırıdan en çok etkilenen ve çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Mavi Marmara gemisine yapılan müdahale sonucu “9 insani yardım gönüllüsü hayatını kaybetmiş, 52’si ağır olmak üzere 156 yardım gönüllüsü”⁶¹⁷ yaralanmıştır. Hayatını kaybeden 9 yardım gönüllüsünün Türk uyruklu olması Türkiye’nin olaya hemen müdahil olmasını sağlamıştır. Mavi Marmara saldırısının ardından Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama şu şekildedir:

İsrail masum sivilleri hedef alarak, insan hayatını ve barışçı girişimleri hiçe saydığını açık bir biçimde bir kez daha göstermiştir. İsrail’in bu insanlık dışı uygulamalarını şiddetle kınıyoruz. Açık denizlerde gerçekleşmiş, uluslararası hukukun ağır bir ihlalini teşkil eden bu müessif olay ilişkilerimizde telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilecektir.⁶¹⁸

Başbakan Erdoğan konuyla ilgili yaptığı açıklamada İsrail’in tutumunun kabul edilemez olduğunu belirtmiş ve İsrail’i ağır sözlerle eleştirmiştir:

Savaşın da barışın da bir hukuku vardır. Savaşta çocuk, kadın ve yaşlılara saldırılmaz. Savaşta din adamlarına, yardım görevlilerine saldırılmaz. Barışta saldıranlar insanlıktan çıkmış olurlar. Zorbaların, korsanların, haydutların bile kuralları olur. Bunlara uymayanlara bu sıfat bile iltifat olur.⁶¹⁹

Uluslararası Hukuk Açısından Analizi”, **Ortaoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 19-20, Temmuz-Ağustos 2010, s. 16-24.

⁶¹⁶IHH, Gazze Özgürlük Filosuna, Mavi Marmara, Gazze I ve Defne-Y gemilerini satın alarak katılmıştır. Mavi Marmara gemisinde 546 yolcunun 353’ü, Gazze I gemisinde 18 yolcunun 13’ü ve Defne-Y gemisinde 20 yolcunun 7’si Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Yardım filosuna katılan diğer gemiler hakkında detaylı bilgi için bkz; <http://www.ihh.org.tr/fotograf/yayinlar/dokumanlar/134-mavi-marmara-hukuk-raporu-10-aralik-2012-mavi-marmara-hukuk-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶¹⁷<http://www.ihh.org.tr/fotograf/yayinlar/dokumanlar/134-mavi-marmara-hukuk-raporu-10-aralik-2012-mavi-marmara-hukuk-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶¹⁸**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, “Gazze’ye İnsani Yardım Filosuna İsrail Savunma Kuvvetleri Tarafından Güç Kullanılması Hk.,” No: 115, 31 Mayıs 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-115_-31-mayis-2010_--gazze_je-insani-yardim-filosuna-israil-savunma-kuvvetleri-tarafından-guc-kullanilmasi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶¹⁹**BBC Turkish**, “Erdoğan: İsrail Cezalandırılmalı,” 01.06.2010 http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/06/100601_turkey_gaza.shtml (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da, 31 Mayıs 2010 tarihinde BM Güvenlik Konseyi olağanüstü oturumunda yaptığı konuşmada İsrail'in Mavi Marmara saldırısını şu sözlerle değerlendirmiştir:

Bu durum en basit ifadelerle, haydutlukla ve korsanlıkla eşdeğerdir. Bir devlet tarafından işlenen cinayettir. Bunun hiçbir mazereti veya haklı bir gerekçesi yoktur. Böyle bir yola yönelmiş bir ulus-devlet uluslararası camianın saygın üyesi olarak meşruiyetini kaybetmiştir.⁶²⁰

Başbakan Erdoğan Mavi Marmara saldırısını değerlendirirken "uluslararası hukuk kuralına uygun değerildir. Aslında bu bir savaş nedenidir"⁶²¹ şeklinde açıklamalar da bulunsa da olayın gerçekteşiği sırada şili'de bulunması nedeniyle yaptığı basın toplantısında Türkiye'nin atacağı adımlar hakkında ipuçları vermiştir:

Milletimizin hassasiyetleri doğerultusunda devlet olarak bu olayın tüm boyutlarıyla takipçisi olduğumuzu ve olacağımızı halkımın bilmesini istiyorum. Demokratik tepkilerini milletimize yakışan bir asalet ve vakar içinde sergilemeye özen göstereceklerine inanıyorum. Bu da onların en doğer haklıdır, bunu da anlayışla karşılıyorum.⁶²²

Başbakan ve dışışleri bakanı tarafından yapılan bu açıklamaların ardından Türkiye, Mavi Marmara saldırısını uluslararası hukuk temelinde değerlendirmiş ve İsrail'e olan tepkisini diplomasi yoluyla göstermiştir. Bu doğerultuda Türkiye, Tel-Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u merkeze çağırmiş ve temsilcilik geçici maslahatgüzar⁶²³ seviyesine indirilmiştir.⁶²⁴ Başka bir

⁶²⁰ **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, "Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Yaptığı Konuşma," New York, 31.05.2010, http://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu_nun-birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi_nde-yaptigi-konusma-_31-mayis-2010_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶²¹ **CNN TÜRK**, "Erdoğan: Mavi Marmara'ya saldırı savaş nedeni," 11.09.2011 <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/09/11/erdogan.mavi.marmaraya.saldiri.savas.nedeni/628927.0/> (Erişim Tarihi:07.12.2013)

⁶²² **T.C. Başbakanlık**, "Başbakan Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'ın 31 Mayıs 2010 tarihinde şili'den Türkiye'ye hareket ederken havaalanında düzenlediği basın toplantısının metni," http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=2e878c95-daae-48e2-9ffb-521328199507 (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶²³ Geçici Maslahatgüzar, üst düzey diplomatik temsilcinin yokluğunda temsil görevini üstlenen kişidir. Üst düzey diplomatik temsilciden farklı olarak görev yaptığı devletin dışışleri bakanlığına bildirilir. Maslahatgüzar hakkında detaylı bilgi için bkz; <http://www.uiportal.net/sozlukler/ui-sozluk/ui-m-n-o> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

adım olarak Türkiye tarafından BM Güvenlik Konseyi'nin olağanüstü toplanması sağlanmış ve Mavi Marmara saldırısı nedeniyle İsrail'in kınanması istenmiştir.⁶²⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin doğrudan bir kınaması olmasa da Güvenlik Konseyi bir başkanlık açıklaması yaparak, İsrail'in operasyonu sonucu meydana gelen olayın "hızlı, şeffaf, muteber, tarafsız ve uluslararası standartlara uygun bir biçimde soruşturulması"⁶²⁶ gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca "İsrail'den gemide saldırı sırasında ölenlerin ve yaralıların ülkeleri tarafından geri alınmasına izin vermesi, gemilerin insani yardımlarını Gazze'ye ulaştırmalarını sağlanması"⁶²⁷ istenmiştir. Bu girişimlerin ardından Türkiye, Mavi Marmara saldırısı nedeniyle İsrail'den taleplerini şu başlıklar altında toplamıştır:

- 1) Türkiye'den özür dilenmesi,
- 2) Saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat verilmesi,
- 3) Saldırının uluslararası bir komisyon tarafından soruşturulması,
- 4) Gazze'ye konulan ablukanın kaldırılması.⁶²⁸

Başbakan Erdoğan yaptığı açıklamada İsrail'den taleplerin yerine getirilmemesi durumunda Türkiye-İsrail ilişkilerinin normal düzeyine dönemeyeceğini bildirmiştir. Taleplere ilişkin olarak Mavi Marmara saldırısı için üç adet rapor hazırlanmıştır. Bunlardan ilki İsrail tarafından kurulan "Bağımsız Kamu Komisyonu"nun raporudur. Komisyon İsrail yanlısı bir karar alarak İsrail'in Mavi Marmara'ya düzenlediği saldırının uluslararası hukuka uygun olduğu kanaatine varmıştır. Dışişleri Bakanlığı ise İsrail'in kurduğu komisyonun geçersizliğini yaptığı bir açıklama ile belirtmiştir:

---

⁶²⁴T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye – İsrail Siyasi İlişkileri," <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶²⁵Dinç, a.g.e., s. 73.

⁶²⁶T.C. Vaşington Büyükelçiliği, "T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Palmer Raporu'nun Yayınlanması Konusunda Düzenlediği Basın Toplantısı," 02.09.2011, Basın toplantısının tam metni için bkz; <http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶²⁷Bugün, "BM'den İsrail'e Kınama Kararı," 01.06.2010, <http://gundem.bugun.com.tr/bmden-israile-kinama-karari-haberi/104116> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶²⁸Yusuf Ziya Bölükbaşı, a.g.m., s. 232.

Uluslararası sularda işlenmiş bir suçla ilgili olarak İsrail'in ulusal nitelikli bir komisyon atama yetkisi yoktur. Böyle bir komisyon tarafından yapılacak soruşturmanın tarafsız, adil, saydam ve güvenilir olması mümkün değildir.⁶²⁹

İkinci rapor ise Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (BMİHK) tarafından kurulan Veri Toplama Heyeti'nin hazırladığı rapordur. BMİHK tarafından onaylanan ve BM Genel Kurulu'nda kabul gören rapora göre Mavi Marmara saldırısı hakkında yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukanın yasadışıdır. bu itibarla İsrail'in konvoya uluslararası sularda yaptığı silahlı müdahale de bariz bir biçimde yasadışı olmaktadır. İsrail askerlerinin orantısız, gereksiz ve inanılması güç bir düzeyde şiddete başvurduğu, müdahalenin insan hakları hukuku ve insancıl hukuk kurallarını ağır bir şekilde ihlal ettiği ve İsrail'in ulusal düzeyde başlattığı soruşturmalar inandırıcılıktan uzaktır.⁶³⁰

Türkiye ise Ulusal Araştırma ve İnceleme Komisyonu oluşturarak Mavi Marmara saldırısı hakkında çeşitli incelemelerde bulunmuştur. Hazırlanan rapor BM Genel Sekreteri'nin oluşturduğu Soruşturma Paneli'ne sunulmuştur. Raporda San Remo El Kitabı'na dayanılarak İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukanın uluslararası hak ihlali olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda ablukaların ancak "uluslararası nitelikli silahlı çatışmalarda uygulanabilir bir savaş yöntemi" olduğu vurgulanmış ve "Hamas'la olan silahlı çatışmasını uluslararası olarak tanımlamadığı müddetçe İsrail'in bu çatışma bağlamındaki hiçbir uygulamasını San Remo el Kitabı'na dayandırmasının"⁶³¹ mümkün olamayacağı dile getirilmiştir.

Mavi Marmara saldırısı ile ilgili bir diğer önemli gelişme 25 Mart 2011 tarihinde BMİHK tarafından kabul edilen karar tasarısıdır. Karar tasarısı ile

⁶²⁹T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İsrail'in Özgürlük Konvoyuna Karşı Düzenlediği Saldırıyı Soruşturacak Komisyon Hk.," No: 132, 14 Haziran 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-132_-14-haziran-2010_-israil_in-ozgurluk-konvoyuna-karsi-duzenledigi-saldiriyi-sorusturacak-komisyon-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³⁰T.C. Dışişleri Bakanlığı, "BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) Raporu Hk.," No: 206, 23 Eylül 2010, http://www.mfa.gov.tr/no_-206_-23-eylul-2010.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³¹T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İsrail'in Uluslararası İnsani Yardım Konvoyuna Saldırısı Üzerine Kurulan Ulusal Araştırma ve İnceleme Komisyonu'nun Basın Açıklaması," No: 29, 23 Ocak 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-29_-23-ocak-2011_-srail_in-uluslararasi-insani-yardim-konvoyuna-saldirisi-uzerine-kurulan-ulusal-arastirma-ve-inceleme-komi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

Veri Toplama Heyeti'nin raporu kabul edilmiş ve konunun BMİHK Yüksek Komiseri tarafından takip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda yapılan oylama sonucu BM daha fazla kabul oyu alınması Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanlığı tarafından oylamaya yönelik yapılan açıklama şu şekildedir:

AB ülkeleri İngiltere, İspanya, Fransa ve Belçika'nın yanı sıra Norveç, İsviçre ve Japonya gibi daha önce çekimser kalan ülkeler bu defa olumlu oy kullanmışlardır. Bu gelişme İsrail'in Mavi Marmara saldırısı sırasında işlediği insan hakları ihlallerine gösterdiğimiz tepkilerin ve beklentilerimizin haklılığını teyid etmektedir.⁶³²

Mavi Marmara saldırısı ile ilgili en önemli rapor Palmer Raporu'dur.⁶³³ Palmer Raporu Yeni Zelanda eski Başbakanı Geoffrey Palmer ve eski Kolombiya Başkanı Alvaro Uribe tarafından hazırlanmıştır. İsrail temsilcisi Joseph Ciechanover Itzhar ve Türkiye temsilcisi emekli Büyükelçi Süleyman Özdem Sanberk ise raporun hazırlanmasına katkıda bulunmuşlardır.⁶³⁴ Palmer Raporu'nda "İsrail'in denizden uygulamakta olduğu ablukanın Gazze'ye silah girişini önlemek için uluslararası hukuka uygun, meşru güvenlik tedbiri olarak uygulandığı"⁶³⁵ belirtilmiştir.

BM İnsan Hakları Komisyonu Filistin Özel Raportörü Richard Falk, Palmer Raporu'nun "uluslararası hukukun teamüllerini ve uluslararası ahlaki normları"⁶³⁶ yansıtmadığını belirterek, raporun hazırlanmasına başkanlık

⁶³²**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Gazze'ye İnsani Yardım Konvoyu'na İsrail'in Saldırısı Hakkında 25 Mart 2011 Tarihinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinde Kabul Edilen Karar Tasarısı Hk.," No: 84, 25 Mart 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-29_-23-ocak-2011_-sraail_in-uluslararasi-insani-yardim-konvoyuna-saldirisi-uzerine-kurulan-ulusal-arastirma-ve-inceleme-komi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³³Baskın Oran, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Ortadoğu'yla İlişkiler, Mavi Marmara Olayında Raporlar ve Türkiye'nin Tutumu", (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 3: 2001-2012**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, 2013, İstanbul, s. 445.

⁶³⁴Robert Stevens, "UN Issues Apologia for Israeli Massacre on Gaza Aid Ship," 03.09.2011, <http://www.wsws.org/en/articles/2011/09/gaza-s03.html> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³⁵**TÜRKSAM**, "Mavi Marmara (Palmer Raporu) Hakkında Değerlendirmeler," <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/293-mavi-marmara-palmer-raporu-hakkinda-degerlendirmeler> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³⁶Nur Özkan Erbay, "BM Filistin Özel Raportörü Prof. Richard Falk: Türkiye Filistin Konusunda En Etkili Ülkedir," **USA SABAH**, Washington DC., <http://www.usasabah.com/Roportajlar/2011/09/23/bm-filistin-ozel-raportoru-prof-richard-falk-turkiye-filistin-konusunda-en-etkili-ulkedir> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

eden Palmer ve Uribe'nin İsrail yanlısı olduklarını vurgulamış ve bağımsız bir konferansın düzenlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Palmer Raporu'nun yayınlanmasından sonra 2 Eylül 2011 tarihinde yaptığı basın toplantısında⁶³⁷ Dışişleri Bakanı Davutoğlu, alınacak tedbirleri şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Türk-İsrail diplomatik ilişkileri ikinci katip düzeyine indirilecektir. İkinci katip düzeyinin üzerindeki tüm görevliler en geç önümüzdeki Çarşamba günü ülkelerine geri gönderilecektir.
- 2) Türkiye ile İsrail arasındaki askeri anlaşmalar askıya alınmıştır.
- 3) Doğu Akdeniz'e en uzun kıyısı bulunan sahil devleti olarak, Türkiye Doğu Akdeniz'de seyrüsefer serbestisi için gerekli gördüğü her türlü önlemi alacaktır.
- 4) Türkiye, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukayı tanımamaktadır. İsrail'in 21 Mayıs 2010 tarihi itibarıyla Gazze'ye yönelik olarak uyguladığı ablukanın Uluslararası Adalet Divanı'nda incelenmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda BM Genel Kurulu'nu harekete geçirmek için girişimlere başlıyoruz.
- 5) İsrail saldırısının Türk ve yabancı tüm mağdurlarının mahkemelerdeki hak arama girişimlerine tarafımızdan gereken her türlü destek verilecektir.⁶³⁸

Mavi Marmara saldırısının ardından Türkiye'nin İsrail'den talep ettiği bazı isteklerde kısmi ilerleme sağlanmıştır. Bu bağlamda İHH'ye ait Mavi Marmara, Defne-Y ve Gazze I isimli gemiler yaklaşık iki ay sonra Türkiye'ye iade edilmiştir.⁶³⁹ İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gaby Levy 7 Eylül 2011 tarihinde Türkiye'yi terk etmiştir. Diğer yandan İsrail Başbakanı Netanyahu 22 Mart 2013 tarihinde Başbakan Erdoğan'ı aramış ve "Mavi Marmara saldırısı ile ilgili olarak yürütülen ve bir dizi operasyonel hatanın yapıldığına işaret

⁶³⁷**T.C. Vaşington Büyükelçiliği**, "T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Palmer Raporu'nun Yayınlanması Konusunda Düzenlediği Basın Toplantısı," 02.09.2011, Basın toplantısının tam metni için bkz; <http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³⁸**T.C. Vaşington Büyükelçiliği**, "T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Palmer Raporu'nun Yayınlanması Konusunda Düzenlediği Basın Toplantısı," 02.09.2011, Basın toplantısının tam metni için bkz; <http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶³⁹Yusuf Ziya Bölükbaşı, a.g.m., s. 233.

eden soruşturma ışığında, can kaybına veya yaralanmaya yol açan her türlü hatadan dolayı İsrail adına Türk halkından özür dilemiştir. Başbakan Sayın Erdoğan bu özrü Türk halkı adına⁶⁴⁰ kabul ettiğini belirtmiştir. Görüşme sırasında Gazze'ye yönelik insani yardımlar için getirilen kısıtlamaların kaldırılacağı konusu da ele alınmıştır.⁶⁴¹ Saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine verilecek tazminat konusu ise Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile İsrail heyeti arasında yapılan müzakereler de ele alınmıştır. Tazminat miktarı tam olarak netleşmemiş olsa da İsrail tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Son olarak yapılan değerlendirmelerde Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç tazminat "Uluslararası hukuka göre daha önce bu tip olaylarda ne kadar tazminat ödendiyse, onu talep edebiliriz. Türkiye'nin istediği ölçüde son noktayı koymuşlardır. Türkiye ve İsrail arasında bir sözleşme olabileceğinden söz edilebilir"⁶⁴² şeklinde açıklama yapmıştır.

Filistin sorununda aktif bir dış politika sergileyen Türkiye, Filistin'in haklarını koruyan önemli bir güç olarak gerektiğinde inisiyatif alma çabasına girmiştir. Dökme Kurşun Operasyonu, Davos Krizi ve Mavi Marmara saldırısı sonrası Türkiye'nin giderek Filistin sorununda birincil rol oynayan bir devlet olduğu görülmüştür. Bu durumun en belirgin örneklerinden biri Filistin'de HAMAS ve El-Fetih arasında yaşanan çatışmaların sona erdirilmesi ve Filistin birliğinin kurulması adına yapılan girişimlerdir. Mısır'ın arabuluculuğu ile HAMAS ve El-Fetih arasında yapılan barış antlaşması sonrası iki ülke arasında hükümet kurma çalışmaları başlamıştır. Görüşmelerin tıkandığı noktada Türkiye devreye girmiş ve HAMAS lideri Halid Meşal ile El-Fetih lideri Mahmud Abbas Türkiye'ye davet edilmiş ve uzlaşma konusunda Türkiye'nin görüşleri bildirilmiştir.⁶⁴³

---

⁶⁴⁰ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Türkiye-İsrail Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶⁴¹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Türkiye-İsrail Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶⁴² Zeynep Güranlı, "Arınç: İsrail ile Anlaşma Seçim Sonrasında," **Hürriyet**, 25.03.2014 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26079712.asp> (Erişim Tarihi: 01.04.2014)

⁶⁴³ Duygu Güvenç, "Türkiye Filistin Barışı İçin Devrede," **Sabah**, 23.06.2011, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/06/23/turkiye-filistin-barisi-icin-devreye-girdi> (Erişim Tarihi: 01.04.2014)

Bunun yanı sıra Türkiye'nin desteği Filistin'in üye olmayan gözlemci devlet statüsünü kazanması sürecinde görülmüştür. Filistin'in BM'ye yönelik tam üyelik başvurusu ve daha sonra gözlemci devlet statüsü için yaptığı başvuru sürecinde Türkiye, Filistin'i aktif olarak desteklemiş ve bu doğrultuda lobicilik faaliyetinde bulunmuştur. Oylama öncesinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Birleşmiş Milletler'in 1947'de aldığı kararla verilen kendi kaderini belirleme ve devlet olma hakkının tanınmasının uluslararası toplum için bir seçenek değil, ahlaki, siyasi, stratejik ve hukuki bir yükümlülük"⁶⁴⁴ olduğunu belirtmiş ve konuşmasının devamında "başkenti Doğu Kudüs olan Filistin Devleti'nin bayrağı, tam üye olarak Birleşmiş Milletler'de diğer bayraklar arasında dalgalanıncaya kadar, Filistin halkına on yıllardır uygulanan zulüm ve haksızlığın sona ermiş sayılamayacağını"⁶⁴⁵ ifade etmiştir. Yapılan oylamadan sonra Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Türkiye'nin gelecek dönem Filistin politikası şu şekilde dile getirilmiştir.

Filistin'in yakın gelecekte BM üyeliğine kabul edilmesi için çabalarımızı diğer uluslararası ortaklarımızla birlikte kararlılıkla sürdüreceğiz ve Filistinli kardeşlerimizin haklı davasını savunmaya devam edeceğiz.⁶⁴⁶

4.4. İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı

İnşacılık kuramı ışığında değerlendirildiğinde Filistin sorunu anarşi içindeki yapının (uluslararası sistemin) merkezindedir ve anarşinin temel sebeplerinden biridir. Yapının aktörler tarafından inşa edilmesi sürecinde Filistin sorunu merkeze alındığında, bu soruna taraf olan aktörler Filistin'e

⁶⁴⁴T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Davutoğlu "Filistin devletinin tanınması uluslararası toplum için bir seçenek değil, ahlaki, siyasi, stratejik ve meşru bir yükümlülüktür," <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-filistin-devletinin-taninmasi-uluslararasi-toplum-icin-bir-secenek-degil-ahlaki-siyasi-yukumluluktur.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶⁴⁵T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Davutoğlu "Filistin devletinin tanınması uluslararası toplum için bir seçenek değil, ahlaki, siyasi, stratejik ve meşru bir yükümlülüktür" <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-filistin-devletinin-taninmasi-uluslararasi-toplum-icin-bir-secenek-degil-ahlaki-siyasi-yukumluluktur.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶⁴⁶T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Filistin'in BM'de 'Üye Olmayan Gözlemci Devlet' Statüsü Kazanması Hk.," No: 275, 20 Kasım 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-275_-30-kasim-2012_-filistin_in-bm_de_uye-olmayan-gozlemci-devlet_-statusu-kazanmasi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

destek olan ve olmayan olarak ayrılmaktadır. Bu yüzden inşacılık kuramında bir adım daha ileri gidip hem yapının hem de üçüncül aktörlerin diğer aktörler tarafından karşılıklı ve sürekli olarak inşa edildiği görülmektedir. Bu noktada AKP'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında tarihsel, kültürel ve dinsel anlamda, düşünsel unsurların ön plana çıktığı çok net olarak görülmektedir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "Türk-Arap Forumu Dışişleri Bakanları" toplantısında yaptığı konuşma ile dış politika anlayışında düşünsel unsurların önemini ve barış ve istikrar için Türkiye'nin temennilerini ortaya koymuştur:

Aralarında köklü ve kültürel bağlar bulunan, ortak manevi değerleri paylaşan ülkelerimizin işbirliğini geliştirmeleri daha da zaruri hale gelmiştir...Bölgemizin geleceğinin halklarımızın beklentileri doğrultusunda ortak çabalarımızla şekillendirilmesi bilhassa bu dönemde bizler için tarihi bir sorumluluktur...Türk-Arap dayanışması ve işbirliği, bölgedeki meselelerin (Filistin meselesi) çözümünü çabuklaştıracak ve bölgemizde barış ve istikrarın tesisi çabalarına güç katacaktır.⁶⁴⁷

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Ortadoğu'da yaşanan meselelerin çözümünü tarihi bir sorumluluk olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda tarihi sorumluluk çerçevesinde Türkiye, düşünsel unsurların etkisiyle Filistin sorununa yönelik politikasında inisiyatif alan bir aktör olmaktadır.

Inşacılık kuramı hakkındaki çalışmaları ile tanınan Onuf, eylemlerin temelinde dilsel (*linguistic*) bir dönüşüm olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Onuf'a göre aktörler, isteklerini ifade etmek, isteklerini amaca dönüştürmek ve amaçlarını gerçekleştirmek için dili kullanır. İnşacı bir işleve sahip olan dil, söz eylemleri meydana getirmektedir. Söz eylemler ise iddialı, yönlendirici ve vaat edici olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Davos krizinin ardından Türk dış politikasında kullanılan dilsel dönüşümün yapı içerisinde genel bir kanıya dönüşeceği düşünülmüştür. Onuf'a göre sürekli tekrarlanan söz eylemleri bir süre sonra herkes tarafından kabul edilen bir kanı olmaktadır. Bu genel kanı zamanla bir kurala da

---

⁶⁴⁷ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun 'Türk-Arap Forumu Dışişleri Bakanları Beşinci Toplantısı Açılış Konuşması,'" 1 Aralık 2012, İstanbul, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-_turk-arap-forumu-disisleri-bakanlari-besinci-toplantisi-acilis-konusmasi_-1-aralik.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

dönüşebilir. Bu noktada inşacılık perspektifinden bakıldığında, söz eylemler, Türk dış politikasının ana hedeflerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda AKP, Filistin sorununda, dili bir araç olarak kullanmış ve söz eylemler ile yeni bir inşa sürecine girmiştir. Bu durum Davos krizi ve Mavi Marmara saldırısı ile görülmüştür. Bu doğrultuda Davos krizi ve Mavi Marmara saldırısı, Onuf'un belirttiği üç söz eylemi kapsamında değerlendirilebilir.

Davos Krizi sırasında Başbakan Erdoğan'ın konuşması analiz edildiğinde, Türkiye'nin Filistin sorununa bağlı olarak İsrail'e yönelik fikirlerini yeniden inşa ettiği görülmüştür. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan, İsrail'in Filistin politikasını "insanlık suçu ve zulüm" olarak yorumlamış ve İsrail'i "haydut devlet" olarak betimleyerek, Türkiye'nin İsrail'e yönelik düşüncelerini ortaya koymuştur. Böylece Başbakan Erdoğan, Filistin sorununda yaşananları, uluslararası toplumun önünde ve açık bir dille anlatmıştır. Bunun yanı sıra Başbakan Erdoğan, Mavi Marmara saldırısının ardından "zorbaların, korsanların, haydutların bile kanunu olur. Bunlara uymayanlara bu sıfat bile iltifat olur" diyerek; Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise "bu durum en basit ifadelerle, haydutlukla ve korsanlıkla eşdeğerdir" sözleri ile Türkiye'nin İsrail'e yönelik açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun söylemleri, Onuf'un belirttiği gibi karşı tarafa ilişkin tespitler yapan iddiacı söz eylemleri (*assertive speech acts*) kategorisine girmektedir. Bu aynı zamanda Wendt'in öngördüğü anarşik yapının üç unsurundan biri olan paylaşılan bilgi (*shared knowledge*) için de açıklayıcı bir örnek olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Filistin sorununu merkeze alarak, İsrail'e yönelik sahip olduğu düşünceleri ve beklentileri yeniden inşa etmeye başlamıştır. ABD'li gazeteci Charlie Rose'un Başbakan Erdoğan ile yaptığı röportajda Erdoğan, Filistin sorununa yönelik düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

Bu insanlar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin neresine sıkıştırılıyor? Nerede insanlık? Nerede dünya? Niçin bu insanlara gereken ilgi ve destek gösterilmiyor? İsrail belli bir ekonomik güce, belli bir silah gücüne sahip. Söylediği ne? Filistin'in elinde silahı olmayacak. Senin elinde atom bombasına

kadar her şey var. Bu bir akıl tutulmasıdır. Nasıl buna evet denilebilir? Biz burada mazlumun yanındayız. Taa ki hakkı verilene kadar.⁶⁴⁸

Onuf'un ikinci olarak işaret ettiği yönlendirici söz eylemleri (*directive speech acts*), karşı tarafa ne yapması gerektiğine inandırmayı amaçlamakta, ne yapmaması gerektiği doğrultusunda yönlendirmekte ve zorunluluk bildirmektedir. Bu düşünceden hareketle Türkiye, Filistin sorununda, İsrail'in politikasını sürekli olarak yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin bu politikası Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan kınama mesajlarında sıklıkla görülmektedir. Bu bağlamda İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonu kapsamında yürüttüğü askeri harekate ilişkin Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama, Türkiye'nin İsrail politikasını yönlendirmeye çalıştığının örnekleri arasında yer almakta ve İsrail'in yapması gereken zorunlu eylemleri belirtmektedir:

Bölge daha fazla istikrarsızlaştırılmadan, daha fazla can kaybına yol açılmadan İsrail'in askeri hareketinin durdurulması, muhasemata derhal son verilmesi ve kalıcı bir ateşkese gidilmesi için bir kere daha çağrıda bulunuyoruz.⁶⁴⁹

Bu konudaki bir diğer örnek Mavi Marmara saldırısının ardından Türkiye'nin İsrail'e karşı yürüttüğü özür ve tazminat baskısında görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye, İsrail'den resmi bir özür beklerken, saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine de tazminat verilmesi konusunda doğrudan girişimlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Mavi Marmara saldırısının ardından Gazze'ye yönelik ablukanın kaldırılması yönünde sıklıkla tekrarlanan açıklamalar, Türkiye'nin İsrail'e karşı yürüttüğü yönlendirici söz eylemlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı

---

⁶⁴⁸ **Akşam**, "Gerekirse İsrail'le Savaşırız," 22.09.2011, <http://www.aksam.com.tr/guncel/gerekirse-israile-savasiriz--68766h/haber-68766> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶⁴⁹ **T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Gazze Şeridi'nde Yaşamakta Olan Gelişmeler Hk.," No: 221, 28 Aralık 2008, http://www.mfa.gov.tr/no_221---28-aralik-2008_-gazze-seridinde-yasanmakta-olan-gelismeler-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 03.03.2014)

Davutoğlu'nun, Mavi Marmara saldırısı sonrası İsrail'e yönelik tutumu, yönlendirici söz eylemi kapsamında değerlendirilebilir:

İsrail, tercih yapmalı, ya sorunun ya da çözümün parçası olmayı seçmeli. Şu an sorunun bir parçası. Bu ortamda bile yerleşim politikasını sürdürüyor.⁶⁵⁰

Onuf, üçüncü söz eylemi olarak vaadedici söz eylemlerini (commissive speech acts) ele almaktadır. Buna göre aktörler arasında vaat edilen sözler zamanla yaygınlaşarak aktörlerin hak ve görevleri konusunda bilgi edinecekleri bir kurala dönüşmektedir. Türkiye ile İsrail arasında yaşanan bir dizi diplomatik kriz sonrası minimize edilen diplomatik ilişkilerin tekrardan iyileştirilmesi adına, Türkiye'nin İsrail'e yönelik talepleri, vaadedici söz eylemleri kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin Türkiye, özür ve tazminat taleplerinin yerine getirilmemesi durumunda, İsrail ile olan diplomatik ilişkilerinin normal düzeyine dönmeyeceğini belirterek, İsrail'e birtakım görevler yüklemektedir. Diplomatik ilişkilerin eski düzeyine dönmesi ise Türkiye tarafından bir vaat olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun, "İsrail barış politikası izlerse bizden de karşılığını görecektir"⁶⁵¹ sözleri, Türkiye-İsrail arasındaki beklentilere ve taleplere açıklık getirmektedir.

Onuf'a göre devletlerarası ilişkiler, bu ilişkileri düzenleyen bir kural olan, uluslararası hukuk aracılığıyla yürütölmektedir. Sürekli tekrarlanan söz eylemlerinin kuralları inşa ettiği düşüncesinden hareketle, Türkiye, İsrail'in Filistin politikasında sürekli olarak uluslararası hukuk kurallarına atıf yapmaktadır. Bu bağlamda İsrail'in uluslararası hukuka aykırı davrandığı yönünde bir algının inşa edilmesine çalışan Türkiye, uluslararası hukuk aracılığıyla, Filistin sorununa meşruluk kazandırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda yürütölen politikalar arasında İsrail'in Gazze'ye yönelik abluka

⁶⁵⁰ **Sabah**, "Davutoğlu İsrail'e Sert Çıktı," 25.11.2011. <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/11/25/davutoglu-israile-sert-cikti> (Erişim Tarihi: 03.03.2014)

⁶⁵¹ **Sabah**, "Davutoğlu İsrail'e Sert Çıktı," 25.11.2011. <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/11/25/davutoglu-israile-sert-cikti> (Erişim Tarihi: 03.03.2014)

uygulaması ve Gazze'ye yönelik insani yardım taşıyan gemilerin, uluslararası sularda olmalarına rağmen, İsrail tarafından saldırıya uğraması örnek gösterilebilir. Mavi Marmara saldırısının ardından Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u merkeze çağırması, BM Güvenlik Konseyi'ni olağanüstü toplantıya çağırarak İsrail'in kınanmasının istenmesi, BMİHK nezdinde soruşturulma açılması için Türkiye'nin aktif katılımı, Türkiye'nin uluslararası hukuk kurallarına verdiği önemi göstermektedir. BM İnsan Hakları Filistin Özel Raportörü Richard Falk, Türkiye'nin, Filistin sorununda uluslararası hukuk aracılığıyla uluslararası toplumu yönlendirebilen etkili bir aktör olarak yükseldiğini belirtmektedir:

Siyasi açıdan bakıldığında ise Türkiye en etkili ülke haline gelmiştir ki özellikle bölgede bu konunun uluslararası kamuoyuna uluslararası hukuk perspektifinde ne şekilde sunulması gerektiği hususunda, Filistin'in bağımsızlığı konusu da dahil olmak üzere. Türkiye bu aşamada çok büyük bir politik güce ve etkiye sahiptir. Türkiye bu hususta, Gazze sorununa yönelik politikaları ve özellikle abluka konusunda aldığı politik tavırla dünyadan büyük destek almaktadır. Türkiye'nin politik olarak pozisyonu son derece güçlü. Güçlü olmasında etkili olan bir başka unsur da Palmer Raporunun haksızlıkla, taraflı bir şekilde uluslararası hukuku manipüle etmesidir. Bu görüş çok geniş alanda kabul görmektedir.⁶⁵²

Türkiye, Gazze'ye yönelik uygulanan abluka ve Mavi Marmara saldırısı ile bir yandan İsrail'in uluslararası hukuka aykırı hareket ettiğini kanıtlamaya çalışırken; diğer yandan bu durumu uluslararası toplumda bir kural olarak inşa etmeye çalışmaktadır. Bu durumun en önemli örneği Gazze'ye yönelik uygulanan abluhanın ve Mavi Marmara saldırısının, uluslararası hak ihlali olduğunu, insan hakları hukukuna ve insancıl hukuk kurallarına aykırı olduğunu vurgulayan tasarının kabulünde yaşanmıştır. Daha önceki oylamalarda çekimser kalan İngiltere, Fransa, İspanya, Belçika, Norveç, İsviçre ve Japonya, 2011 yılında yapılan oylamada olumlu oy kullanarak Türkiye'nin haklılığını doğrulamışlardır. Bu gelişmeler dikkate alındığında

---

⁶⁵²Nur Özkan Erbay, "BM Filistin Özel Raportörü Prof. Richard Falk: Türkiye Filistin Konusunda En Etkili Ülkedir," **USA Sabah**, Washington DC., <http://www.usasabah.com/Roportajlar/2011/09/23/bm-filistin-ozel-raportoru-prof-richard-falk-turkiye-filistin-konusunda-en-etkili-ulkedir> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

Türkiye'nin uluslararası topluma yönelik inşa etmeye çalıştığı kuralın (İsrail'in uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiğinin) da gelişme gösterdiğini göstermektedir. Böylece Türkiye, Filistin sorunda sadece konuya dahil olan aktörleri değil, uluslararası sistem içerisindeki diğer aktörleri de etkilemeye çalışmaktadır. Bu durum Wendt'in inşacılık yaklaşımında da görülmektedir.

Wendt'e göre yapının öncelikle sosyal ilişkilerden oluştuğu aşikardır. Bu sosyal ilişki, yapı ve yapan arasındaki sosyal ilişkinin dışında, aynı zamanda yapanlar arasında da bir sosyal ilişkidir. Bu açıdan Türk dış politikasının Filistin sorunu ile ilgili dış politika yapım sürecinde çok taraflılığa öncelik vermesi, tek taraflı yapı oluşturma gayretinden ziyade yapının (uluslararası sistemin) diğer paydaşları ile birlikte çalışma gayreti, Wendt'in bu öngörüsünü desteklemektedir.

Wendt'e göre şiddetin denetim altına alması bağlamında devletler merkezi konumdadır. Bu açıdan bakıldığında Dökme Kurşun Operasyonuna (2008) kadar Türk dış politikasında Filistin sorunu, Türkiye'nin çeşitli sivil toplum kuruluşları (İHH) ve yumuşak güç unsurları (TİKA) ile dahil olduğu bir süreç olarak gelişmiştir. Ancak 2008 yılından itibaren Filistin sorunu doğrudan başbakan (Davos krizi) ve dışişleri bakanı (BM'de yaptığı konuşma) tarafından devralınan ve devletin en üst düzeyi tarafından yönetilen bir politika olarak gelişmiştir. Filistin açısından değerlendirildiğinde ise Filistin'in içsel yapısına bağlı olarak, Wendt'in öngördüğü kimlik yapılanmasının (kurumsal, tip, rol ve kolektif) tamamlandığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreç içerisinde Filistin, mülteciler sorunu ve yerleşim bölgesi gibi sorunları aşarak insan ve toprak unsurunu bir araya getirmeye çalışırken (kurumsal kimlik), diğer yandan Filistin sorunu içerisindeki İsrail'e yönelik geliştirilen politikalarla benlik ve öteki (rol kimlik) inşasını sürdürmektedir. Filistin, benlik ve öteki inşasına bağlı olarak, Filistin sorunda, aynı hedefe yönelen diğer aktörler ile (Türkiye) sosyal unsurlar aracılığıyla (tarihi ortak özellikler, değerler ve tutumlar) tek bir kimlik (kolektif kimlik) inşa etmeye çalışmaktadır.

Türkiye, Filistin'in devletleşme sürecine de katkı sağlayarak uluslararası sistem içerisinde diğer aktörler gibi eşit şartlara sahip (egemen)

bir Filistin devletinin kurulmasına da çaba sarf etmektedir. Türkiye'nin, Filistin içerisinde çatışan farklı otoriteleri (HAMAS/EI-Fetih) bir araya getirmeye çalışması ve Filistin'in BM'de üye olmayan gözlemci devlet statüsünü elde etmesine yönelik yürüttüğü girişimler, böyle bir çaba sonucunda gerçekleşmiştir. BM'de yapılan oylamadan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ve TBMM'de konuşma yapan Mahmud Abbas, Filistin'in devletleşme sürecini ve bu sürece Türkiye'nin katkılarını şu şekilde değerlendirmiştir:

Burada Filistin halkı adına Türkiye'ye sunmuş oldukları yardım ve desteklerden dolayı teşekkür etmek istiyorum. Bunun da en sonuncusunu Türkiye Dışişleri Bakanı'nın New York'ta yapmış olduğu girişimlerde gördük. Bir şey söylemek istiyorum. Davutoğlu New York'a sıradan bir ziyaretçi olarak gelmedi. Kendisi aktif bir rol oynamak için geldi. Tüm dünya ülkeleri ile iletişime geçti ve Filistin için büyük çaba harcadı. Şuan yaptıklarımız sadece bir başlangıç. Önümüzde uzun ve çetin bir yol var. Bizler doğru yolda ilerliyoruz. Başkenti Kudüs olan 1967 sınırları içerisinde tam bağımsız Filistin için uğraşıyoruz. Bu Filistin'in başkenti Kudüs olacaktır.⁶⁵³

Mahmud Abbas'ın görüşleri doğrultusunda Filistin, ulus-devlet özelliklerine sahip egemen bir devlet olarak uluslararası sistemde yerini alabilirse, anarşik yapının merkezinde olan Filistin sorununda da kendini tam olarak temsil edebilen bir aktör olacaktır.

Wendt'in öngördüğü şekilde anarşik yapı, paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalardan oluşmaktadır. Bu üç unsur göz önüne alındığında Türk dış politikasında, 2002 yılından 2009 yılına kadar ki geçen süreç içerisinde, paylaşılan bilginin, yani Filistin'de yaşananlardan duyulan rahatsızlığın, oluştuğu görülmektedir. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin İsrail'e yönelik fikirlerinde değişiklik yaşanmıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile İsrail'in stratejik ortak olarak adlandırılması, ancak gelinen süreçte diplomatik ilişkilerin asgari düzeyde seyretmesi bu değişikliği kanıtlar niteliktedir. Bu bağlamda Türkiye, İsrail'in Filistin'de yürüttüğü politikalar nedeniyle Filistin

⁶⁵³ **Sabah**, "Mahmud Abbas TBMM'de Konuştu," 10.12.2012, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/12/10/mahmud-abbas-tbmmde-konusuyor> (Erişim Tarihi: 03.03.2014)

sorununu merkeze alarak, İsrail'i zamanla "öteki" olarak görmeye başlamıştır. Mavi Marmara saldırısının ardından ise Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar neticesinde İsrail uluslararası hukuku ihlal eden haydut ve korsan bir devlet olarak nitelendirilmiş ve bu durum Türkiye tarafından bir devlet politikası haline dönüştürülerek, İsrail'e (ötekiye) yönelik fikirsel inşanın örnekleri arasında yer almıştır.

İkinci etapta ise sosyal etkiyle açıklanan maddi kaynakların aktörler üzerindeki anlamsal etkisi ele alınmaktadır. Daha önemlisi üçüncü unsur ile ortaya çıkan yapının (Filistin sorunu merkezli yapının) uygulamalardan oluştuğu varsayımdır ki, işte bu yapı, zayıf ve savunmasız Filistin halkının güçlü ve birleşik uluslararası sistem (yapı) tarafından düşürüldüğü duruma işaret etmektedir. Burada 2002 yılından günümüze kadar geçen sürede Filistin halkının İsrail ile mukayese edilemeyecek kadar zayıf ve maddi kaynak açısından yetersiz olduğu görülür. Bu bağlamda BM'nin barışı sağlama adına sahip olduğu maddi kaynakların yaptırımı, İsrail açısından tehdit unsuru olarak görülmemektedir. İsrail tarafından tehdit olarak algılanmayan BM'nin yaptırımları, Filistin açısından ise Filistin sorununa bir çözüm sağlamadığı için bir anlam ifade etmemektedir. Nitekim Filistin sorununun günümüze kadar devam etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Başbakan Erdoğan, BM'de yaptığı konuşmada (2011) BM'nin yeniden yapılanması gerektiğini ve bölgesel sorunlara daha etkili bir politika yürütmek zorunda olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Açık söylemek zorundaydım ki; Birleşmiş Milletler, bugün insanlığın umutlarını, insanlığın geleceğini tehdit eden korkulara galip kılacak bir liderlik sergileyemiyor. BM, ne yazı ki belli ülkelerin çıkarları ve vesayeti istikametinde değil, bütün insanlığın hukukunu korumayı esas almak üzere yeniden yapılanmak ve vizyonunu yenilemek zorundadır...Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu konuda bugüne kadar aldığı bağlayıcı nitelikteki 89 karara İsrail uymamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı fakat İsrail'in hiçe saydığı yüzlerce karar vardır. Daha da acısı, Birleşmiş Milletler, Filistin

halkının yaşadığı insanlık dramının sona ermesini sağlayacak hiçbir adımı atamayacak kadar aciz kalmaktadır.⁶⁵⁴

Aktörlerarası maddi kaynakların anlamsal açıdan değerlendirilebileceği bir diğer gelişme Türkiye ile İsrail arasındaki askeri ilişkilerde görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile İsrail arasındaki stratejik ortaklığın en önemli sacayağını askeri ilişkiler oluşturmuştur. Bu bağlamda her iki ülke birbirini askeri bir tehdit olarak görmek yerine, askeri modernizasyon projeleri, askeri tatbikatlar ve askeri anlaşmalar aracılığıyla bir ortaklık tesis etmiştir. Ancak AKP döneminde, İsrail ile yürütülen ilişkilere bağlı olarak, askeri modernizasyon projeleri iptal edilmiş, askeri anlaşmalar askıya alınmış ve İsrail'in de yer aldığı Anadolu Kartalı Tatbikatı'nın uluslararası bölümü iptal edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin politikası, İsrail tarafından kriz olarak değerlendirilmiş ve iptal kararının Başbakan Erdoğan tarafından verildiği yönünde haberler yayınlanmıştır. Bu durum Wendt'in anarşik yapısının üçüncü unsuru olan uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Çünkü uygulamalar aktörlerin zihninde oluşan fikirlerin eyleme dökülmesidir. Bu düşünce doğrultusunda devletin işbirliği veya çatışma yollarından birini tercih etmesi beklenir. Türkiye, İsrail'e yönelik inşa ettiği fikirleri sonucu İsrail ile ilişkilerini (askeri ilişkiler) asgari düzeye indirerek işbirliği sürecini askıya almış ve yeni bir inşa sürecine girmiştir. Bu inşa sürecinde, Mavi Marmara saldırısının ardından, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler çatışmaya doğru bir gidişat göstermiştir. Nitekim Başbakan Erdoğan, İsrail'in Mavi Marmara saldırısının savaş nedeni olduğunu, ancak sorunun, uluslararası hukuk ve diplomasi yolu ile çözüme kavuşturulacağını belirtmiştir.

Yapı içerisinde (Filistin sorununun geçmişi de göz önüne alındığında) uluslararası sistemde aktörler Filistin'e iki farklı sebepten dolayı destek vermişlerdir. Birincisi geçmişte SSCB örneğinde olduğu üzere inşacı kuramın öngördüğü "öteki" kavramı ile paralel bir şekilde sistem dinamiklerinden

---

⁶⁵⁴NTV MSNBC, "Erdoğan'dan BM'ye: Yeni Bir BM Gerek," 22 Eylül 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25281806> (Erişim Tarihi: 03.03.2014)

dolayı olan destektir. Çünkü İsrail'in kuruluşu sırasında Filistin olarak adlandırılacak bir aktörün olmadığı görülmektedir. Ancak "öteki" kavramından hareketle İsrail'in varlığını Ortadoğu'da tehdit olarak gören Arap devletleri, Filistin sorununun aktörleri olarak, İsrail karşıtı bloku oluşturmuşlardır. Filistin'e ikinci destek türü, özellikle 2002 yılından sonra Türk dış politikasında görülen ve sıkça tekrar edilen, kolektif kimlik çerçevesinde inşa edilen destektir. Bu bağlamda bu destek, kolektif kimlik çerçevesinde inşa edilmiş kolektif çıkarlar ya da ters bir bakış açısıyla kolektif çıkarlar çerçevesinde inşa edilmiş kolektif kimlikler şeklinde ortaya çıkmıştır.

Wendt'e göre çıkarların oluşması için kimlikler gerekmede ve kimlikler çıkarları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kim olduğumuzu tanımladığımız takdirde çıkarlarımızın da ne olacağını tanımlamamız mümkündür. Aktörleri bir araya getiren ise kolektif kimliklerdir. Kolektif kimlikler aktörlerarası özdeşleşme aracılığıyla gerçekleşir. Bu doğrultuda Wendt'e göre özdeşleşme aktörlere "bir grubun ya da 'biz'in bir parçası olması hissi"⁶⁵⁵ sağlamaktadır. Böylece özdeşleşme aracılığıyla kolektif kimlik edinen aktörler, "grubun refahını kendi içinde bir hedef haline"⁶⁵⁶ getirmektedirler. Wendt, son olarak kolektif kimliklerin "sorun ya da tehdit"⁶⁵⁷ temelli inşa edildiğini vurgulamakta ve anarşik yapı içerisindeki aktörleri, düşman, rakip ve dost olarak sınıflandırmaktadır.

Wendt'in görüşleri doğrultusunda değerlendirildiğinde, devletler sürekli bir etkileşim içerisinde olduğundan, sosyal normlar aracılığıyla, sosyal kimlikleri değişime uğrayabilmekte ya da birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin kendine affettiği Batılı kimliği NATO ve Avrupa Konseyi gibi örgütlere üye olmasına; dini kimliği ise İKÖ'ye üye olmasına olanak sağlamıştır.

Filistin sorunu ekseninde değerlendirildiği takdirde Türk dış politikasındaki kimlik anlayışının inşa sürecinde Filistin ile özdeşleşme (kolektif sosyal kimlik), İsrail ile ayrışma, olduğu görülmektedir. Türkiye'nin

---

⁶⁵⁵Wendt, **Uluslararası Siyasetin...**, s. 410.

⁶⁵⁶Wendt, a.g.e., s. 410.

⁶⁵⁷Wendt, a.g.e., s. 411.

Filistin ile özdeşleşmesi, yani kolektif kimlik inşa etmesi, kuşkusuz Türkiye'nin tarihsel geçmişi (Osmanlı İmparatorluğu) ve dini (İslam) yapısıyla yakından ilişkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye ile Filistin arasında inşa edilen kolektif kimlik hem sorun temelli (Filistin sorunu) hem de tehdit (İsrail) temelli olmuştur. Bu durum Wendt'in görüşleri doğrultusunda değerlendirilirse, anarşik yapının merkezinde olan Filistin sorununda, Türkiye ile Filistin dost, İsrail ise düşman olarak yer almaktadır. Bu doğrultuda Filistin'in BM'de üye olmayan gözlemci devlet statüsünü elde etmesinin ardından Başbakan Erdoğan'ın Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ı arayarak "sizin şahsınızda tüm Filistin halkını tebrik ediyorum. Hayırlı olsun"⁶⁵⁸ demesi, Filistin sorunu temelli kurulan dostane ilişkinin örnekleri arasında yer almaktadır. Davutoğlu ise Filistin konulu konuşmalarında genellikle "Filistinli kardeşlerimiz"⁶⁵⁹ şeklinde hitap ederek Türkiye-Filistin arasında kurulan bağı göstermektedir. Türkiye ile İsrail arasındaki gelişen ilişkinin niteliği hakkında ise Davutoğlu'nun görüşleri açıklayıcı olmaktadır:

Artık, İsrail hükümetinin, kendini uluslararası hukukun üzerinde gören, insanlık vicdanını hiçe sayan gayrimeşru eylemlerinin sonuçlarına katlanmasının ve bir bedel ödemesinin vakti gelmiştir. Bu bedel, her şeyden önce Türkiye'nin dostluğundan mahrum kalmaktır. Bu noktaya gelinmesinin tek sorumlusu İsrail hükümeti ve İsrail hükümetinin sorumsuz eylemidir.⁶⁶⁰

AKP döneminde, Türkiye'nin Filistin'de bulunan otoritelerle (HAMAS/EI-Fetih) geliştirdiği ilişkiler, Davos Krizi ve Mavi Marmara saldırısından sonra Türkiye-İsrail ilişkilerinin asgari düzeye inmesi, Türkiye ile Filistin arasında inşa edilen kolektif kimliği göstermektedir. Bu doğrultuda Wendt'in görüşleri doğrultusunda Türkiye ile Filistin arasında inşa edilen

⁶⁵⁸Mustafa Karakuş, "Filistin'e Devlet Statüsü," **NTV MSNBC**, 30.11.2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25402073/#ld> (Erişim Tarihi: 07.12.2013)

⁶⁵⁹**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Sayın Bakanımızın Türk-Arap İşbirliği Forumu Dışişleri Bakanları Dördüncü Toplantısı'nın Açılışında Yaptığı Konuşma," http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-turk-arap-isbirligi-forumu-disisleri-bakanlari-dorduncu-toplantisi_nin-acilisinda.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.03.2014)

⁶⁶⁰**T.C. New York Başkonsolosluğu**, "T.C. Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Palmer Raporu'nun Yayınlanması Konusunda Düzenledikleri Basın Toplantısı," 02 Eylül 2011 <http://newyork.bk.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317> (Erişim Tarihi: 04.03.2014)

kolektif kimliğin, Filistin sorununu bir hedef haline getirdiği görülmüştür. Wendt'in bu görüşü Davutoğlu'nun "kendi stratejisini merkez edinen koalisyonlar kurma"⁶⁶¹ politikası ile de paralellik göstermektedir. Böylece Türkiye ile Filistin arasında inşa edilen kolektif kimliğe bağlı olarak Wendt'in öngördüğü kolektif çıkarların "daha üst bir toplumsal birikim düzeyinde"⁶⁶² yürütülmesi söz konusu olmuştur.

Türk siyasal hayatı merkeze alınarak, Filistin sorunu değerlendirilirse, ulusal politikada yaşanan değişiklik (AKP'nin iktidara gelmesi) sonucu, uluslararası sistemde var olan anarşik yapının merkezinde yer alan Filistin sorununda da değişikliğin yaşandığı görülmektedir. Bu yaklaşım Kratochwil ve Koslowski'nin savunduğu bütüncül inşacılık yaklaşımı ile örtüşmektedir.

Fransız devrimi örneğiyle ulusal ve uluslararası sistemdeki inşa süreçlerini açıklayan Kratochwil ve Koslowski, devletlerin kimlik politikalarına bağlı olarak, uluslararası sistemde değişikliklerin yaşanabileceğini belirtmektedirler. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki kimlik algısında Ortadoğu, İslam, eski Osmanlı coğrafyası gibi unsurların ön plana çıkması bir kimlik değişimine yol açacağından, sistemin (uluslararası ve bölgesel) de mevcut durumunda bir değişim kaçınılmaz olacaktır.

Ulusal politikada yaşanan değişikliği ele alan İbrahim Kalın,⁶⁶³ Türk siyasal hayatında normalleşme sorununun yaşandığını belirtmektedir. Bu düşünceye göre "çağdaşlık, istikrar, düzen ve birlik-beraberlik"⁶⁶⁴ adına toplum üzerinde baskı kurulmuş ve bu durum ulusal politikaya "din (irtica) ve millet (bölücülük)"⁶⁶⁵ korkusu olarak yansımıştır. Kalın'a göre AKP'nin iktidar olmasıyla birlikte Türk siyasal hayatında normalleşme süreci yaşanmaya başlamış ve bu korkular giderek etkisini yitirmiştir. Normalleşme süreci, ulusal aktörlerin (siyasetçi, bürokrat, asker, aydın ve din adamı) zihinlerinde üretilen korkuların bertaraf edilmesiyle sağlanmıştır. Kalın, normalleşme süreci ile

⁶⁶¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik...**, s. 53.

⁶⁶² Wendt, "Ortak Kimlik Oluşumu..." s. 685.

⁶⁶³ İbrahim Kalın, Ahmet Davutoğlu'nun dışişleri bakanı olmasının ardından başbakan başdanışmanlığı görevine getirilmiş ve 2012 yılında Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı olmuştur.

⁶⁶⁴ İbrahim Kalın, **Akıl ve Erdem: Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi**, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2014, s. 37-38.

⁶⁶⁵ Kalın, a.g.e., s. 37.

ulusal politikanın değişmeye başladığını belirtmekte ve değişimin Türk dış politikasına yansımaları şu şekilde aktarmaktadır:

Çarpık bir tarih ve coğrafya okumasına dayanan, küresel sistemin dinamiklerini anlamaktan yoksun bir bakış açısıyla formüle edilen milli güvenlik ve dış tehdit algısı, Türkiye'yi yıllarca 'dört tarafı dışmanlarla çevrili' bir hayalet ülke haline getirdi. İçeride kendi vatandaşlarını kovuşturan, dışarıda herkesi potansiyel dışman ve hasım gören bir dış politika anlayışının Türkiye'yi yeni ufuklara taşması zaten beklenemezdi. Bugün bu tasavvur büyük oranda değişiyor ve Türk dış politikası dünyaya bir bütün olarak kendi zaviyesinden bakmayı yavaş yavaş da olsa öğreniyor. Ahmet Davutoğlu'nun 'stratejik derinlik' olarak formüle ettiği yeni dış politika vizyonu, dünyaya Türkiye'den bakmayı deneyen ve Türkiye'nin tarih, kültür ve coğrafya unsurlarını harekete geçirmeyi hedefleyen bir çerçeve sunmaktadır.⁶⁶⁶

AKP'nin iktidar olmasıyla birlikte ulusal politikada yaşanan değişikliğin uluslararası politikaya da yansıdığını belirten Kalın, Türkiye'nin normalleşme süreci ile birtakım kural ve ilkeler doğrultusunda yeni bir norm inşa ettiğini vurgulamaktadır:

Türkiye'nin AK Parti Hükümetleri döneminde izlediği çok yönlü ve çok boyutlu dış politika, pek çok samimiyet testinden geçmiş ve bölgesel dinamikleri harekete geçirmek suretiyle dünya barışına ve istikrarına katkı sunmanın mümkün olduğunu göstermiştir.⁶⁶⁷

Örneğin ABD, AB ve İsrail tarafından terörist bir örgüt olarak görülen HAMAS ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Filistin kimliğinin de inşa edilmesine destek vermiştir. Bu bağlamda Türkiye, HAMAS'ın radikal tutumunu desteklememiş, ancak HAMAS'ı dışlamayan bir politika yürüterek, HAMAS ve EI-Fetih'i ortak bir paydada bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin HAMAS'ı dışlamayan politikası, Filistin birliğinin, barışının ve istikrarının önemli bir sacayağını oluşturmuştur.

Gelinen süreçte Filistin'de taraflar arasında tam olarak birlik sağlandığı takdirde Filistin'in devletleşme süreci hızlanacaktır. Filistin'in devletleşme

---

⁶⁶⁶Kalın, a.g.e., s. 38-39.

⁶⁶⁷Kalın, a.g.e., s. 38.

süreci uluslararası toplum tarafından kabul edildiği takdirde Filistin, eşit haklara sahip bir devlet olarak, anarşik yapının merkezinde olan Filistin sorununda yeni bir kural inşa etmiş olacaktır. Bu durumda İsrail, uluslararası toplum tarafından tanınan bir devlete yönelik yürüttüğü politikalarını değiştirmek zorunda kalacaktır. Kuşkusuz bu durum anarşik yapının da değişmesine neden olacaktır. Nitekim Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Filistin'in üye olmayan gözlemci devlet statüsü kazanmasının ardından, "Filistin artık devlettir" diyerek Filistin topraklarının İsrail tarafından işgal altında olduğuna, İsrail'in yeni oluşan şartları doğru değerlendirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.⁶⁶⁸

Kratochwil ve Koslowski'ye göre aktörlerin eylemleri, uluslararası kuralları ve normları değiştirerek değişime neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türk dış politikasında AKP dönemi ile üretilen politikalar, eğer uzun süre takip edilirse sistemde bir değişime yol açabilir beklentisi, inşacı kuram tarafından desteklenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail'e yönelik bir kural durumu inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin, İsrail'in Filistin'de yürüttüğü politikalara ilişkin Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan birçok açıklamada, İsrail'in yerleşim politikası "yasadışı" olarak nitelendirilmiş ve İsrail, "işgalci" bir devlet olarak her defasında kınanmıştır.⁶⁶⁹ Başbakan Erdoğan'ın ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun söylemleri ile karşılaştırıldığında, bu söylemler Dışişleri Bakanlığı'ndan daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Nitekim bu durum, Türkiye'nin, İsrail'e yönelik öteki algısının resmi kanallar aracılığıyla dile getirilmesidir.

---

⁶⁶⁸**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Atatürk Havalimanında Düzenlediği Basın Toplantısı," 30 Kasım 2012, İstanbul, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn_-ahmet-davutoglu_nun-ataturk-havalimaninda-duzenledigi-basin-toplantisi_-30-kasim-2012_-istanbul.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.03.2014)

⁶⁶⁹**T.C. Dışişleri Bakanlığı**, İsrail'in İşgal Altında Bulundurduğu Filistin Devleti Topraklarında Sürdürdüğü Yasadışı Yerleşim Hk.," No: 279, 2 Aralık 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-279_-2-aralik-2012_-israil_in-ısgal-altında-bulundurdugu-filistin-devleti-topraklarında-surdurdugu-yasadisi-yerlesimler-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.03.2014)

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından yapılan San Remo Konferansı ile İngiliz manda sistemi altında yönetilen Filistin, İngiliz manda sisteminin sona ermesi ve İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi sonucu, Ortadoğu'da yaşanan en önemli sorunlardan biri olarak hala devam etmektedir. İsrail'in kurulmasının ardından Filistin'de mevcut siyasal yapılanmanın yetersizliği ve devletleşme sürecinin yeteri kadar gelişmemesinden dolayı Filistin halkı, kendi sorununda etkili bir aktör olarak yerini alamamıştır. Bunun yanı sıra Ortadoğu'da İsrail'i tehdit olarak gören Arap devletleri, Filistin'de ilan edilen İsrail devletini tanımayarak, İsrail'e savaş açmış ve bir dizi Arap-İsrail savaşı yaşanmıştır. Ancak Arap devletlerinin de Filistin sorununda etkili ol(a)madığı görülmüştür. Bunun yanı sıra BM ve İKÖ gibi uluslararası örgütler nezdinde de ele alınmasına rağmen Filistin sorununa yönelik bir çözüm getirilememiştir.

Filistin'de zamanla gelişen siyasal yapılanmaya istinaden Filistin halkı tarafından yapılan direniş hareketleri Filistin sorununda daha da karmaşık bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum bir yandan İsrail'in Filistin'e yönelik politikasını sertleştirmesine neden olurken; diğer yandan Filistin içerisindeki birliğin giderek etkisini yitirmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde Filistin'de HAMAS ve El-Fetih, yükselen iki otorite olarak, Filistin sorununu farklı bakış açıları ile üstlenmiştir. Her iki aktörün de Filistin sorununa farklı bakış açısıyla yaklaşması zamanla Filistin'de iç çatışmanın yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum Filistin birliğini olumsuz yönde etkilerken; İsrail'in Filistin politikasında daha serbest hareket edebilmesinin de yolunu açmıştır.

İnşacılık kuramı bağlamında Filistin sorunu anarşik yapının merkezinde konumlanmaktadır. Anarşik yapının temel nedenlerinden biri olan Filistin sorunu hem konu bazında hem de aktör bazında birçok farklı unsuru barındırmaktadır. Filistinli mültecilerin durumu, Gazze'nin abluka altına alınması ve insani yardımların engellenmesi, İslami açıdan Kudüs'ün önemi ve statüsü, Filistin içerisinde farklı otoritelerin (HAMAS/El-Fetih) çatışması,

İsrail'in Filistin'e yönelik yerleşim politikası ve askeri operasyonları Filistin sorununun anarşik bir yapı olmasına neden olmaktadır. Aktör bazında ise İsrail, Filistin sorununun ana aktörü olmasına rağmen, sorunun bir diğer aktörü Filistin, bir devlet olarak görülmediği için yeteri kadar temsil imkanı bulamamıştır. Bu bağlamda Filistin sorunu birtakım aktörler (Arap devletleri) tarafından üstlenilerek gelişmiştir. Ancak konjonktürel değişikliklere bağlı olarak bu aktörlerin zamanla etkisini yitirdiği ve yerine yeni aktörlerin ikame edildiği görülmüştür. Kuşkusuz Filistin sorununa ikame olan aktörlerin başında Türkiye de yer almıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası İkinci Dünya Savaşı'na kadar sınırlı düzeyde olmuştur. Ortadoğu'nun İngiltere ve Fransa'nın manda yönetiminde olması bu durumun temel nedeni olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin artması İkinci Dünya Savaşı sonunda olmuş ve bu bağlamda Filistin'e yönelik politikalar da bu zaman diliminde oluşmaya başlamıştır. Türkiye, İsrail'in kuruluş sürecinde, statükoculuk politikasına bağlı olarak, Filistin'in toprak bütünlüğünü savunmuş, ancak İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, yaklaşık bir yıl sonra, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanıması ve geliştirilen ilişkiler Filistin sorununa kayıtsız kalması anlamına gelmemiştir. Bu bağlamda Türkiye, Arap-İsrail savaşlarında ve Filistin sorununda genel olarak İsrail karşıtı bir politika yürütmüştür. Ancak Türkiye'nin İsrail karşıtı politikası, genel itibariyle, uluslararası örgütlerde kınama kararlarına katılmakla sınırlı kalmıştır.

Türkiye'nin, Filistin sorununda etkili bir aktör olarak yükselmeye başlaması AKP'nin iktidar olması ile gerçekleşmiştir. AKP'nin dış politika anlayışına bağlı olarak, Türkiye, Filistin sorununa yönelik yürüttüğü politika ile Filistin sorununun merkezinde konumlanmaya başlamış ve Filistin sorununda zamanla değişiklik yaşanmaya başlamıştır.

İktidar olduğu dönemden itibaren dış politika anlayışında hem söylemsel hem de eylemsel bir değişiklik hedefleyen AKP, Türk dış politikasını birtakım ilkeler aracılığıyla sistematikleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikasında aktif bir dış politikayı amaçlayan; Türkiye'nin

sorunlara müdahil olmayan statükocu politikasını değiştirmeyi hedefleyen; Türkiye'nin tarihsel geçmişini dış politikada tekrardan yorumlamaya çalışan AKP, bu söylemleri bölgesel ve küresel anlamda yaşanan sorunlarda/çatışmalarda eyleme geçirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda AKP'nin dış politika anlayışına göre Türkiye, statükoculuk politikasından dolayı, Ortadoğu bölgesinde etki alanları oluşturamamış ve Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlıklar Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Yeni dönem dış politika anlayışında ise Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan sorunlarda aktif bir şekilde rol almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Ortadoğu'nun istikrarsızlaşmasının temel nedenlerinden biri olan Filistin sorunu, Türkiye'nin yeni dış politika anlayışının en önemli örneklerinden biri olmuştur.

Türkiye, AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Filistin sorununa yönelik politika üreten aktörler arasında yer almıştır. Bu bağlamda inşacılık kuramının öngördüğü şekilde Türkiye, tarihsel ve dinsel bağları olan Filistin'in yaşadığı sorunlara kayıtsız kalmamıştır. Ancak daha fazla inisiyatif alma çabasına bağlı olarak Türkiye zamanla Filistin sorununun merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu doğrultuda Davos krizi ve Mavi Marmara saldırısının ardından Türkiye, Filistin sorununun ana aktörlerinden biri olmuştur. Böylece Türkiye, Filistin sorununu üstlenen önemli bir aktör olmanın yanı sıra Filistin sorunundan da etkilenen bir aktör olmaya başlamıştır.

Gelinen süreçte Türkiye ile Filistin arasında Filistin sorunun bağlamında bir kolektif kimliğin inşa edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra İsrail, her iki aktör tarafından da "öteki" olarak algılanmaktadır. Dökme Kurşun Operasyonu, Davos Krizi ve Mavi Marmara saldırısı, Türkiye ile Filistin arasında inşa edilen kolektif kimliğe işaret ederken; aynı hedef doğrultusunda hareket eden Türkiye ile Filistin arasında kolektif çıkarlar da inşa edilmiştir. İsrail'in Filistin'e yönelik politikasını bir kural durumu olarak ele alan Türkiye, bu kural durumunu değiştirmeye çalışarak, anarşik yapı içerisinde yeni bir kural durumunun inşasına yönelmiştir. Kuşkusuz bu yeni kural durumunun inşası Filistin sorununu, Filistin'in lehine değişmesine yönelik bir girişim olmuş ve Türkiye ve Filistin arasında inşa edilen kolektif çıkarlar arasında değerlendirilmiştir.

Türkiye, inşa etmeye çalıştığı yeni kural durumunu hem anarşik yapının merkezinde konumlanan Filistin sorunundaki en önemli aktöre (İsrail'e) hem de yapı (uluslararası sistem) içerisindeki diğer aktörlere (diğer devletler ve uluslararası örgütler) yönelik geliştirdiği politikalarla inşa etmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle İsrail'e yönelik yeni bir kural durumunun inşa edildiği görülmektedir. İsrail'in Filistin'e yönelik politikaları devlet düzeyinde (Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanlığı) ele alınarak, Onuf'un da işaret ettiği gibi, birtakım söz eylemler aracılığıyla inşa edilmiştir. Bu bağlamda İsrail "işgalci, haydut ve korsan" bir devlet olarak "uluslararası hukuku ve insan hakları hukukunu" ihlal etmekle suçlanmış ve bu durum sürekli olarak tekrarlanmıştır. Bu durumun yanı sıra Türkiye, İsrail'in yapması gerekenleri ve İsrail'den beklentilerini de sürekli olarak yenilemiştir. İsrail'in uymaması durumunda ise diplomatik ve askeri ilişkilerin asgari düzeye indirilmesi gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Sürekli tekrarlanan söz eylemlerin genel bir kurala dönüşeceği dikkate alındığında Türkiye, İsrail'e yönelik geliştirdiği söz eylemlerini, uluslararası örgütler nezdinde sürekli olarak dile getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye, İsrail'in Filistin'e yönelik politikasının, uluslararası toplum nezdinde de "kabul edilemeyecek bir kural durumu olduğunun" inşa edilmesine çaba göstermektedir. Örneğin Türkiye, Mavi Marmara saldırısının uluslararası hukuk açısından bir ihlal olduğunu ve Gazze'ye yönelik yapılan ablukanın insan hakları ihlali olduğunu sürekli olarak dile getirmektedir. Bunun sonucunda İsrail'e yönelik inşa edilen fikirlerin, uluslararası toplum nezdinde de inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu durumu kanıtlar nitelikte Mavi Marmara saldırısının ardından Türkiye'ye yönelik destek artmıştır. Yine Filistin'in üye olmayan gözlemci devlet statüsünü elde etmesine yönelik BM'de yapılan oylamada Filistin'in uluslararası toplum tarafından artan bir şekilde desteklendiği görülmüştür.

Filistin sorunu ulusal ve uluslararası sistemde yaşanan inşa süreçleri bağlamında da değerlendirilebilir. Bu bağlamda AKP'nin iktidara gelmesi, iktidarını on iki yıl boyunca sürdürmesi bağlamında istikrarlı bir politika yürütmesi ve dış politika anlayışında sosyal unsurları ön plana çıkarması,

Filistin sorununu da etkilemiştir. Bu düşünceden hareketle, tarihsel unsurları dış politika anlayışında etkili bir araç olarak kullanmaya çalışan AKP, Filistin sorununda aktif bir dış politika yaklaşımını tercih etmiştir. Türk dış politikasının tarihsel süreci göz önüne alındığında, Türk siyasal hayatında yaşanan bu değişiklik ve yeni anlayışların inşa edilmesi, Türk dış politikasının da değişmesine neden olmuştur. Türk dış politikasının anlayışında yaşanan değişikliğe bağlı olarak da anarşik yapının en önemli sorunlarından biri olan Filistin sorununda da değişiklik meydana gelmiştir.

Filistin'in siyasal hayatında da etkili bir aktör olarak El-Fetih ve HAMAS ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, çözüm odaklı bir anlayış ile iki gurubun arasındaki ihtilafın önlenmesi amacıyla da rol üstlenmiştir. Filistin siyasal hayatında birlik sağlanması kuşkusuz Filistin'in güçlenmesini sağlamış ve bu doğrultuda Türkiye'nin de desteğiyle Filistin, BM'de üye olmayan gözlemci devlet olarak kabul edilmiştir. Bu statü, Filistin'in geleceği hakkında ve Filistin sorunun çözümünde, Filistin lehine önemli bir gelişme olmuştur.

Soğuk Savaş ve sonrası dönemde ABD'nin en önemli müttefiki olan ve İsrail aleyhine olacak aktif bir dış politika yürütmeyen Türkiye, AKP döneminde, Filistin sorununa yönelik aktif bir dış politika yürüterek İsrail ile ilişkilerinde gerileme yaşamıştır. Türkiye ile İsrail arasında yaşanan bir dizi kriz ve İsrail ile diplomatik ilişkilerin asgari düzeye indirilmesi, Türkiye'nin, AKP döneminde, Filistin sorunundaki hassasiyetinin bir göstergesi olmuştur.

AKP'nin iktidar olmasıyla birlikte tarihsel, kültürel ve dinsel unsurlar, dış politika anlayışının önemli unsurları arasında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu coğrafyada bu unsurların etkili birer araç olarak kullanılması gerektiği ve Türkiye'nin bu unsurları ön plana çıkararak bölgesel ve küresel bir aktör olarak merkez ülke olma olması, AKP'nin önemli dış politika hedeflerinden biri olmuştur. Bu bağlamda çok boyutlu ve pro-aktif dış politika anlayışı ile Türkiye, Ortadoğu'daki sorunlarda aktif bir rol üstlenmeye başlamıştır. Kuşkusuz Türkiye'nin yeni dış politika anlayışına bağlı olarak Filistin sorunu, Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağı bir sorun olmuştur. AKP'nin dış politika anlayışına bağlı olarak Türkiye, Filistin sorununda giderek inisiyatif alan bir aktör olarak ön plana çıkmaya

başlamıştır. Bunun sonucunda ise Filistin sorununun giderek merkezinde konumlanan Türkiye, Filistin sorunundan etkilenen bir aktör olmaya başlamıştır. Ortadoğu'nun dinamik yapısı göz önüne alındığında Filistin sorununun Türkiye'ye olan etkileri, Türkiye'nin Filistin sorunundaki çözüm arayışlarına bağlı olarak değişiklik göstermeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

AKILLI, Erman, **Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2013.

ARAS, Bülent, **Ortadoğu ve Türkiye: Türk Dış Politikasının Toplumsal Kökenleri**, Q-Matris Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2003.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, MKM Yay., Dördüncü Baskı, Bursa, 2008.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yay., 17. Baskı, İstanbul, 2010.

BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

BALPINAR, Zafer, **İsrail: Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008)**, Açılım Kitap Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2012.

BAYRAKTAR, Bora, **A’raf**, Aykırı Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 2003.

BAYRAKTAR, Bora, **“Oslo Barış Süreci: İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri 1991-2000”**, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013.

BEST, Antony, HANHIMAKI, Jussi M., MAIOLO, Joseph A., SCHULZE, Kirsten E., **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi**, Çev: Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

BORAN, Yıldırım, **EI-Fetih, Hamas, Hizbullah: Ortadoğu'da Direniş**, Siyah Beyaz Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2011.

BOSTANOĞLU, Burcu, Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox**, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, 2009.

BRODY, Seymour, **Jewish Heroes & Heroines of America : 150 True Stories of American Jewish Heroism**, Lifetime Books, 1996.

BROWN Chris, AINLEY Kirsten, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Çev: Mehtap Gün Ayrıl, Sümer Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2013.

BUCKWALTER, David T., **The 1973 Arab-Israeli War**, Kindle Press, July 2012.

CARLSNAES, Walter, **Ideology and Foreign Policy: Problems of Comparative Conceptualization**, Basil Blackwell, Oxford, 1987.

CARR, Edward H., **Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939**, Çev: Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.

CLEVELAND, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, Birinci Baskı, İstanbul, 2008.

ÇEÇEN, Anıl, **Ulus Devlet: Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, İkinci Basım, Ekim Ankara, 2009.

ÇOBAN, Savaş, **Küreselleşme, Ulus Devlet, Azınlıklar ve Dil**, Su Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2005.

ÇUBUKÇU Mete, **Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi**, Metis Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul 2004.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, On Beşinci Baskı, İstanbul, 2004.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013.

DİNÇ, Şefik M., **Kanlı Mavi Marmara**, Kalkedon Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.

EFEĞİL, Ertan, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, Nobel Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 2012.

ENGİN, Vahdettin, **Pazarlık**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

FRASER, T. G., MANGO, Andrew, McNAMARA, Robert, **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu**, Çev: Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2011.

GARAUDY, Roger, **İlahi Mesajlar Toprağı Filistin**, Çev: Cemal Aydın, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2011.

GOLDSCHIMDT, Arthur Jr., DAVIDSON, Lawrence, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011.

GORDON, Philip H., TAŞPINAR Ömer, **Türkiye'yi Kazanmak: Türkiye Batı İçin Neden Vazgeçilmez**, Timaş Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2009.

GRIFFITHS, Martin Griffiths, ROACH, Steven C., SALAMON, Scott M.,
Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler, Çev:
Cesran, Nobel Yay., İkinci Baskı, Ankara, 2011.

HASSASSIAN, Manuel, **Palestine: Factionalism In the National
Movement (1919-1939)**, PASSIA, First Edition, Jerusalem, 1990.

HERZL, Theodor, **Yahudi Devleti**, Çev: Sedat Demir, Ataç Yayınları,
İstanbul. 2007.

HOBBS, Thomas, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği,
Biçimi ve Kudreti**, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, Altıncı
Baskı, İstanbul, 2007.

HOLLSTEIN, Walter, **Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi**,
Yüvel Yayınları, Birinci Baskı, 1975.

KALIN, İbrahim, **Akıl ve Erdem: Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi**, Küre
Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2014.

KARPAT, Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet,
Milliyetçilik**, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2003.

KISSENGER, Henry, **Kriz: İki Büyük Dış Politika Krizinin Anatomisi**, Çev:
Beyza Sümer Aydaş, Odtü Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, 2004.

KNUTSEN, Torbjon L., **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, Çev: Mehmet
Özay, Açılım Kitap Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 2006.

KÖKSAL, Şahin, **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet**, İlgi
Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 2007.

KRATOCHWIL, Friedrich, **The Puzzles of Politics: Inquiries into the Genesis and Transformation of International Relations**, Routledge Press, First Edition, 2011.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, Barış Platin Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, 2010.

LARRABEE, Stephen F., LESSER, Ian O., **Türk Dış Politikası (Belirsizlik Döneminde)**, Çev: Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

LEWIS, Bernard, **İslam Dünyasında Yahudiler**, İmge Kitabevi, Birinci Baskı, Nisan Ankara, 1996.

LINKLATER, Andrew, BURCHILL, Scott, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013.

LOCKMAN, Zachary, **Hangi Ortadoğu: Oryantalizm, Tarih, Siyaset**, Çev: Burcu Birinci, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2012.

MACHIAVELLI Niccolo, **Hükümdar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul, 2011.

MALLEY, Robert, AGHA, Hussein, **Camp David: Tragedy of Errors**, New York Review of Books, First Edition, August 2001.

McDERMOTT, Rose, **Risk-Taking in International Politics: Prospect Theory in American Foreign Policy**, The University of Michigan Press, 1998.

- McSEENEY, Bill, **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, Cambridge University Press, New York, 1999.
- MILLER, Rory, **Britain, Palestine and Empire: The Mandate Years**, Ashgate, King's College London.
- MORGENTHAU, Hans J., **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, 1960.
- NEVO, Joseph, **King Abdullah and Palestine: A Territorial Ambition**, Macmillan Press, Oxford, 1996.
- NIKLISSON, Tomas, **Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956-1994**, Lund Political Studies, 2006.
- ÖKE, Mim Kemal, **Siyonizm ve Filistin Sonrası (1880-1923)**, Kırmızı Kedi Yay., Beşinci Baskı, İstanbul, 2012.
- ÖNER, Ali, **Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin-İsrail**, Mana Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2012.
- ÖZCAN, Gencer, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2005.
- UÇAROL Rifat, **Siyasi Tarih [1789-2012]**, Der Yayınları, Dokuzuncu Basım, İstanbul, 2013.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, On Üçüncü Baskı, Ankara, 2005.

- SCOUT-BAUMANN, Michael, **Access to History: Crisis in the Middle East-Israel and the Arab States (1945-2007)**, Hodder Education Press, 2009.
- SMITH, Anthony, **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2002.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Der Yay., Beşinci Basım, İstanbul, 2012.
- STEANS, Jill, PETTIFORD, Lloyd, DIEZ, Thomas, EL-ANIS, Imad, **An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes**, Routledge Yayınları, Third Edition, London, 2010.
- SÜER, Berna, ATMACA, Ayşe Ömür, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, ODTÜ Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, 2006.
- TAYLOR, Alan R., **İsrail'in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, Çev: Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.
- THUKDIDES, **Peloponnessos Savaşları**, Çev: Furkan Akderin, Belge Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010.
- TÜRKMAN, Sayim, **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2007.
- ÜNALAN, Levent, GÖKDEMİR, Ahmet Ali, **Jerusalem**, Melek Yayınları, İstanbul, 2012.
- YILMAZ, Türel, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Barış Kitap, Üçüncü Baskı, 2011.

WALTZ, Kenneth, QUESTER, George H., **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, Çev: Ersin Onulduran, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

WEBER, Cynthia, **International Relations Theory: A critical introduction**, Routledge Press, Second Edition, 2005.

WEBER, Mark, SMITH Michael, **Foreign Policy in a Transformed World**, Prentice Hall, 2002.

WENDT, Alexander, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çev: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, Küre Yayınları, Birinci Baskı, 2012.

ZEHFUSS, Maja, **Constructivism in International Relations: The Politics of Reality**, Cambridge, University Press, New York, 2002.

MAKALELER

ACHARYA, Amitav, BUZAN, Barry, "Why is There No Non-Western International Relations Theory," (Ed.) Amitav Acharya, Barry Buzan, **Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia**, Routledge Yayınları, First Edition, 2010, ss. 1-26.

AKGÜN, Mensur, "Camp David Düzeni Sarsılırken," **Dış Politika Programı**, TESEV, İstanbul, 2011, ss. 1-4.

ANBARLI BOZATAY, Deniz, MERİÇ İsmail, "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı," **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Sayı: 14, ss. 149-173.

- ARAS, Bülent, KARAKAYA POLAT, Rabia, "Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination," **Australian Journal of Affairs**, Vol. 61, No. 4, December 2007, ss. 471-488.
- AYDIN, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, ss. 71-114.
- AYHAN, Veysel, " Hamas: Filistin Direnişinde Politik İslam," **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz 2009, ss. 101-136.
- ASWORTH, Lucian M., "Where are the Idealists in Inter-War International Relations?," **Review of International Studies**, Vol. 32, Issue: 2, Nisan 2006, ss. 1-17.
- BAHARÇİÇEK, Abdülkadir, "Psychological Environment of Foreign Policy-Making", **Foreign Policy**, Vol: XXVI, No: 1-2, 2001. ss. 81-87.
- BALCI, Ali, "İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü," (Ed.) Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, **Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 99-163.
- BALLECK, Barry J., BEER, Francis A., "Realist/Idealist Texts: Psychometry and Semantics," **Peace Psychology Review**, Vol. 1, No. 1, Spring 1994, ss. 38-44.
- BATALLA ADAM, Laure, "Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been a Shift in the Axis," **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 11, No. 3 Fall 2012, ss.139-148.
- BEDİZ, Danyal, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 3, 1951, Ankara, ss. 329-352.

- BENLİ ALTUNIŞIK, Meliha, “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East,” **Insight Turkey**, Vol. 10, No. 2, 2008, ss. 40-54.
- BENLİ ALTUNIŞIK, Meliha, “Turkish Foreign Policy in the 21st Century,” **CIDOB International Yearbook 2011: Turkey, Country Profile**, 2011, ss. 195-199.
- BOYLE, Francis A., “The Creation of the State of Palestine,” **European Journal of International Law**, Vol. 1, No. 1, 1990, ss. 301-306.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)”, (Ed.) Haydar Çakmak, **Uluslararası İlişkiler “Giriş, Kavram, ve Teoriler”**, Platin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2007, ss. 149-153.
- BÖLÜKBAŞI, Süha, “Türkiye ve İsrail: Mesafeli İlişkiden Stratejik Ortaklığa,” (Der.) Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Liberte Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2001, ss. 243-269.
- BÖLÜKBAŞI, Yusuf Ziya, “Türkiye-İsrail İlişkileri”, (Ed.) Murat Ercan, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2011, ss. 145-197.
- BRADY, Colleen, “American Zionism and the Biltmore Conference”, Repps Hudson (Ed.), **Readings on the Arap-Israel Conflict**, December Washington, 2010, ss. 1-19.

- BURCHILL, Scott, "Liberalizm", Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 81-117.
- CHECKEL, Jeffery T., "Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay," **Review of International Studies**, British International Studies Association, Vol. 30, 2004, ss. 229-244.
- COPELAND, Dale C., "The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay," **International Security**, Vol. 25, No. 2, Autumn 2000, ss. 187-212.
- COŞKUN BALAMİR, Bezen, "Arap Baharının Gölgesinde İsrail-Filistin Sorunu ve Türkiye-İsrail İlişkileri," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 42, 2012, ss. 28-34.
- COŞKUN BALAMİR, Bezen, "İran-İsrail Ekseninde, Türk Dış Politikasının Analizi," (Der.) Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, ss. 451-467.
- COŞKUN BALAMİR, Bezen, "Uluslararası İlişkilerde 'Kimlik' ve Türk Dış Politikası," (Ed.) Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı, **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, Nobel Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2012, ss. 603-619.
- ÇALIŞ, Şaban H., "Dış Politikada Eksen Kaymıyor, İstikamet Düzeliyor," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğın, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 2**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, ss. 65-100.

ÇETİN, Hikmet, “Dışişleri Bakanlığı Dışlanmazsa, Dış Politikada Yanlılık Yapılmaz,” (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğın, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 3**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, 2010, ss. 87-100.

ÇEVİK, Abdülkadir, ÇEVİK ERSAYDI, Bahar Senem, “Türkiye-İsrail İlişkileri’nde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar,” **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2011, ss. 1-17.

ÇİFTÇİ, Kemal, “Tarih, Kimlik ve Türkiye’nin Belleğinin Dış Politikası,” **Akademik İncelemeler**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, ss. 97-131.

DAVUTOĞLU, Ahmet, “Principles of Turkish Foreign Policy,” **SETA Foundation’s Washington D.C. Branch**, December 8, 2009, ss. 1-9.

DAVUTOĞLU, Ahmet, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007,” **Insight Turkey**, Vol. 10, No. 1 2008, ss. 77-96.

DAVUTOĞLU, Ahmet, “Turkish Foreign Policy and The EU in 2010,” **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 3, ss. 11-17.

DAVUTOĞLU, Ahmet, “Zero Problems in a New Era: Realpolitik is No Answer to the Challenges Posed by the Arap Spring,” **Foreign Policy**, 21.03.2013.

DEDEOĞLU, Beril, “Türkiye’nin Türk Dünyası ile İlişki Kurması Rusya’ya Rağmen Olamaz,” (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğın, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Eylül 2010, Ankara, ss. 69-81.

DEMİRTAŞ, Birgöl, “İnşacılık,” (Ed.) Şaban Kardaş, Ali Balcı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Küre Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2014, ss. 110-122.

DEMİRTAŞ, Birgöl, “Türkiye’nin Bosna ve Kosova’ya Yönelik Politikaları: İnşacı Kuram Açısından Bir İnceleme,” (Ed.) Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika**, MKM Yay., Birinci Baskı, Bursa, 2012, ss. 151-186.

DONNELLY, Jack, “Realizm,” (Ed.) Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 49-80.

DOSTER, Barış, “Erbakan’ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları,” (Ed.) Haydar Çakmak, **Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları**, Doğu Kitabevi Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 93-115.

DOWNER, Alexander, FISCHER, Tim, “In the National Interest: Australia’s Foreign and Trade Policy, White Paper”, **Department of Foreign Affairs and Trade (Statistical Services)**, Commonwealth of Australia, 1997.

DYSON, Stephan Benedict, “Personality and Foreign Policy: Tony Blair’s Iraq Decisions”, **Foreign Policy Analysis**, 2006, ss. 289-306.

EMEKLİER, Bilgehan, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar”, **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, Bahar 2011, ss. 139-184.

- ERALP, Atilla, "Sistem," (Ed.) Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, Altıncı Baskı, İstanbul, 2011, ss. 7-13.
- ERHAN, Çağrı, "Türkiye, Ortadoğu'da ABD Ne İstediye Yapmıştır," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, ss. 49-67.
- ERHAN, Çağrı, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Ortadoğu'yla İlişkiler, Filistin Sorunu", (Ed.) Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, On İkinci Baskı, İstanbul, 2006, ss. 635-648.
- ERHAN, Çağrı, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, "1960-1980: Görelî Özerklik: 3, Ortadoğu'yla İlişkiler, İsrail'le İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980**, İletişim Yayınları, On İkinci Baskı, İstanbul, 2006, ss.796-801.
- ERHAN, Çağrı, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Ortadoğu'yla İlişkiler, Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001**, İletişim Yayınları, Dokuzuncu Baskı, İstanbul, 2006, ss. 568-578.
- ERTOSUN, Erkan, "Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği," **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 28, 2011, ss. 57-88.

FIRAT, Melek, KÜRKÇÜOĞLU, Erhan, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Ortadoğu'yla İlişkiler, Arap Devletleriyle İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001**, İletişim Yayınları, Dokuzuncu Baskı, İstanbul, 2006, ss. 551-568.

FUKUYAMA, Francis, "Soviet Threats to Intervene In the Middle East 1956-1973," **A Series In International Security and Arms Control**, The Rand Corporation Press, June 1980, ss. 1-44.

ERKMEN, Serhat, "ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 21, Eylül 2010, ss. 8-18.

GABAY, Nadav, "Peace Begins at Home: Toleration, Identity Politics and the Changing Conception of Peacemaking in Israel after Yitzhak Rabin's Assassination," **Social Identities**, Vol. 12, No. 3, May 2006, ss. 345-375.

GHASEMI, Hakem, "Globalization and International Relations: Actors Move from Non-cooperative to Cooperative Games," **Media Jurnal Global dan Strategis**, Vol. 4, No. 1, 2010, ss. 1-13.

GUNNING, Jeroen, "Peace With Hamas," **International Affairs**, Vol. 80, No. 2, 2004, ss. 233-255.

GUZZINI, Stefano, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations," **European Journal of International Relations**, Vol. 6 No. 2, 2000, ss. 147-182.

HAASS, Richard N., O'SULLIVAN, Meghan L., "Terms of Engagement: Alternatives to Punitive Policies," **The International Institute for Strategic Studies**, Survival, Vol. 42, No. 2 , Summer 2000, ss. 113-135.

HAGAN, Joe D., "Does Decisions Making Matter? Systemic Assumptions vs. Historical Reality in International Relations Theory," **International Studies Review**, Vol. 3, No. 2, Summer 2011, ss. 5-46.

HALATÇI, Ülkü, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi," **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 2, No: 7, 2006, ss. 88-98.

HAMID, Rashid, "What is the PLO," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 4, No. 4, Summer 1975, ss. 90-109.

HERTZ, Eli E., "Arab-Israeli Peace Agreements," **Myths and Facts**, Mart 2013, ss. 1-16.

HERTZ, Eli E., "Mandate for Palestine: The Legal aspect of Jewish rights to a National Home in Palestine," **Myths and Facts**, 2007, ss. 1-36.

HILAL, Jamil, "PLO: Institutions: The Challenge Ahead," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 23, No. 1, Autumn 1993, ss. 46-60.

HILLIAM, Ray Cole, "Utopian and Realistic Thought in International Relations: Some Scriptural Perspectives," **Dialogue: A Journal of Mormon Thought**, Vol. XIII, No. 4, Winter 1980, ss. 99-100.

HOLSTI, K. J. Holsti, "The Problem of Change In International Relations Theory," **Working Paper**, No. 26, Aralık 1998, ss. 1-21.

- HOLSTI, Ole R., "Theories of International Relations," **Making American Foreign Policy**, Taylor and Francis Group, 2006, New York, ss. 1-62.
- HOLVOET, Mathias, MEMA, Medlir, "The UN General Assembly Vote: Upgrading the Status of Palestine and Its Implications for a Possible Role of the ICC," **Policy Brief**, Issue: 6, June 2013, ss. 1-4.
- HONEYMAN, Victoria, "Britain, Palestine and the Creation of Israel; How Britain Failed Protect is Protectorate," **Polis Working Papers**, No. 1, School of Politics and International Studies, Leeds, 2011-2012, ss. 1-23.
- HOPF, Ted, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory," **International Security**, The MIT Press, Vol. 23, No. 1, Summer 1998, ss. 171-200.
- INBAR, Efraim, "Israel-Turkish Tensions and Beyond," **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 3, ss. 27-35.
- INBAR, Efraim, "Turkey's Changing Foreign Policy and Its International Ramifications," **Foreign Policy Research Institute E- Notes**, February, 2011, ss. 1-4.
- JOHANNSEN, Margret, "The Reconciliation of Hamas and Fatah," **Policy Brief**, No. 3, December 2011, ss. 1-8.

KAARBO, Juliet, JEFFERY, S. Lantis, BEASLY, Ryan K., "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective," (Ed.) Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, Ryan K. Beasley, Michael T. Snarr, **Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior**, CQ Yayınları, Washington DC, 2012, ss. 1-93.

KARADELİ, Cem, "Ortadoğu'ya Yönelik Türk Dış Politikasında Kırılmalar ve Yenilikler," **Akademik Ortadoğu Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, ss. 35-48.

KARAOSMANOĞLU, Ali, "Özal'ın Dış Politika Anlayışında Yaptığı Değişiklik Saymakla Bitmez," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 2**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2010, ss. 163-181.

KASIM, Kamer, "Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı," (Ed.) İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara Global Araştırma Merkezi-Lalezar Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 2006, ss. 837-848.

KAYA, Sezgin, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, Ankara, 2008, ss. 83-111.

KEYMAN, Fuat, "Bugünkü Dış Politika Anlayışı Paradigmatik Bir Farklılık İfade Ediyor," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 4**, Usak Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2011, ss. 209-229.

KHALIDI, Walid, "The Jewish-Ottoman Land Company: Herzl's Blueprint for the Colonization of the Palestine," **Journal of Palestine Studies**, Vol. 22, No. 2, Winter 1993, ss. 30-47.

KİRİŞÇİ, Kemal, "Türkiye Daima Kendisini AB'ye Yakınlaştıracak Politikalar İzlemelidir," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, ss. 1-19.

KORAB-KARPOWICZ, W. Julian, "Political Realism in International Relations," (Ed.) Edward N. Zalta, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Center for the Study of Language and Information, Stanford University, 2010.

KOSLOWSKI, Rey, KRATOCHWIL, Friedrich, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System," **International Organization**, Vol. 48, No. 2, Spring 1994, ss. 215-247.

KRATOCHWIL, Friedrich, "History, Action and Identity: Revisiting the 'Second' Great Debate and Assessing its Importance for Social Theory," **European Journal of International Relations**, Vol. 12, No. 1, March 2006, ss. 5-29.

KRATOCHWIL, Friedrich, "Uluslararası Siyasette 'Arası'nı Yeniden Düşünmek," Çev: Emre Erşen, (Ed.) Esra Diri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler 1**, Röle Akademik Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 771-788.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, KORAŞ, Fatih, "2000 yılı sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Siyaseti," (Ed.) Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, **Türk Dış Politikası: Son On Yıl**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2011, ss. 177-222.

LAWSON, George, HOBSON, John M., "What is History in International Relations?," **Millennium-Journal of International Studies**, Vol. 37, No. 2, 2008, ss. 415-435.

LIEL, Alon, "Turkey as a Regional Player," **Israeli European Policy Network**, April 2011, ss. 1-10.

MANSOUR, Camille, "The Palestinian-Israeli Peace Negotiations: An Overview and Assessment," **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXII, No. 3, Spring 1993, ss. 5-31.

MATZ, Nele, "Civilization and the Mandate System under the League of Nations as Origins of Trusteeship," **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Netherland, Vol. 9, 2005, 48-95.

MEARSHEIMER, John J., "Reckless States and Realism," **International Relations**, Vol. 23, No. 2, June 2009, ss. 241-256.

MEARSHEIMER, John J., "Realism, the World, and the Academy," (Ed.) Michael Brecher, Frank P. Harvey, **Realism and Institutionalism in International Studies**, University of Michigan Press, 2002, ss. 23-33.

MIRAK, WEISSBACH, Muriel, "Shades of Sykes-Picot Accord Are Cast Over Southwest Asia," **Executive Intelligence Review**, February 2006, ss. 6-15.

MURPHY, Emma C., "Siyonizm ve Filistin Sorunu," (Ed.) Choueiri M Youssef, **Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften...**, Çev: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, ss. 317-343.

MÜFTÜLER-BAÇ, Meltem, "Alternatif Oluşturabilecek Olan Ne Rusya, Ne İran, Ne de Çin'dir," (Ed.) Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt: 1**, Usak Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2010, ss. 189-207.

OGEN, Olukoya, "The Economic Lifeline of British Global Empire: A Reconsideration of The Historical Dynamics of The Suez Canal, 1869-1956," **The Journal of International Social Research**, Vol. 1, No. 5, Fall 2008, ss. 523-533.

ONUF, Nicholas, "Constructivism: A User's Manual," (Ed.) Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, **International Relations in a Constructed World**, M.E. Sharpe Press, May 1998, ss. 58-78.

ONUF, Nicholas, "The Constitution of International Society," **The European Journal of International Law**, Vol. 5, No. 1, 1994, ss. 1-19.

ONUF, Nicholas, "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations," (Ed.) Donald J. Puchala, **Visions of International Relations**, Columbia: University of South Carolina Press, January 2002, ss. 119-141.

ORAN, Baskın, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Dönemin Dış Politikası", (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 3: 2001-2012**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 130-226.

ORHAN, Oytun, "İsrail'de Yeni Hükümet ve Dış Politika," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Mayıs 2009, ss. 55-62.

ÖZCAN, Gencer, "Türkiye-İsrail İlişkileri", (Ed.) Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2004, ss. 329-358.

ÖZİPEK, Berat B., "Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi İç ve Dış Politika [2002 - ...]," (Ed.) Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Göktepe Cihat, Hüsnü Kapu, **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi**, Savaş Yayınevi, Üçüncü Baskı, Ankara, 2011, ss. 669-690.

ÖZKOÇ, Özge, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Vol. 64, No. 3, ss. 167-195.

ÖZLÜK, Erdem, "Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 64, No. 3, 2009, ss. 197-220.

PEDERSEN, Susan, "The Meaning of the Mandates System: An Argument," **Geschichte und Gesellschaft**, Vol. 32, No. 4, 2006, ss. 560-582.

PELESSIS, Anton du, "The Military and Foreign Policy: From Final Arbiter to Statecraft," **First South African Conference on Strategic Theory: Stellen Bosch University**, Haziran 2009, ss. 1-23.

PERTHES, Volker, "Turkey's Role in the Middle East: An Outsider's Perspective," **Insight Turkey**, Vol. 12, No. 4, 2010, ss. 1-8.

PRICE, Richard, REUS-SMIT Christian, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism," **European Journal of International Relations**, SAGE Publications, Vol. 4, No. 3, 1998, ss. 259-294.

PUTNAM, Robert D., "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games," **International Organization**, Vol. 42, No. 3, Summer 1998, ss. 427-460.

REÇBER, Kamuran , "İsrail'in Yardım Gemilerine Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 19-20, Temmuz-Ağustos 2010, ss. 16-24.

REUS-SMIT, Christian, "Konstrüktivizm," (Ed.) Andrew Linklater, Scott Burchill, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 279-310.

ROBINS, Philip, "Turkish Foreign Policy Since 2002: Between a 'post-Islamist' Government and a Kemalist State," **International Affairs**, Vol. 83, No. 1, 2007, ss. 289-304.

ROTHWELL, Jeremy J., "Eisenhower, Eden and the Anglo-American 'Special Relationship' During the Suez Crisis," **Department of State Bulletin**, 1957, ss. 83-87.

ROY, Sara, " Hamas and the Transformation (s) of Political Islam in Palestine," **Current History**, January 2003, ss. 13-20.

SANDLER, Shumel, "Israel's Dilemma in Gaza," **BESA Center Perspectives**, Paper No. 191, December 2012, ss. 1-4.

- SANER, Raymond, YIU, Lichia, "International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times," **Discussion Papers in Diplomacy**, University of Leicester, 2001, ss. 1-37.
- SARAÇ, Esmey, Timuçin Kodaman, "HAMAS (Hareket-ül Mukavemet-ul İslamiye-İslami Direniş Hareketi), **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006, ss. 177-197.
- SARI ERTEM, Helin, "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği,'" **Security Strategies Dergisi**, Year: 8, Issue: 16, ss. 177-237.
- SHLAIM, Avi, "Britain and the Arap-Israeli War of 1948," **British Security Policy 1945-1956**, King's College, London, March 1987, ss. 50-76.
- SLAUGHTER, Anne-Marie, "International Relations, Principal Theories," (Ed.) Rüdiger Wolfrum, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Oxford University Press, 2011, ss. 1-28.
- SMALL, Melvin, SINGER, J. David, "The War-Proneness of Democratic Regimes, 1816-1965," **The Jerusalem Journal of International Relations**, Vol. 1, No. 4, Summer 1976, ss. 50-69.
- SMITH, Karen E., "The Instruments of European Union Foreign Policy," (Ed.) Jan Zielonka, **Paradoxes of European Foreign Policy**, Kluwer Law International Yayınları, Cambridge, 1998.
- SMITH, Steve, "International Relations: Still an American Social Science?," **British Journal of Politics and International Relations**, Vol. 2, No. 3, October 2000, ss. 374-402.

- SÜER, Berna, "Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz," **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Cilt: 3, No: 2, Ocak 2012, ss. 217-254.
- ŞAHİN, Mehmet, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 3 , Sayı: 33, Eylül 2011, ss. 22-29.
- USLU, Nasuh, "Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı," **Bilig Dergisi**, Sayı: 52, ss. 147-180.
- UZGEL, İlhan, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü," (Der.) İlhan Uzgel, Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phoenix Yayınevi, İkinci Baskı, Ekim 2010, ss. 11-39.
- UZGEL, İlhan, "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", (Der.) İlhan Uzgel, Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phoenix Yayınevi, İkinci Baskı, Ekim 2010, ss. 357-380.
- WALKER, Joshua W., Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine," **Insight Turkey**, Vol. 9, No. 3, 2007, ss. 32-47.
- WENDT, Alexander, "Collective Identity Formation and the International State," **The American Political Science Review**, Vol. 88, No. 2, June 1994, ss. 384-396.
- WENDT, Alexander, "Constructing International Politics," **International Security**, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, ss. 71-81.

WENDT, Alexander, "Ortak Kimlik Oluşumu ve Uluslararası Devlet," Çev: Emre Erşen, (Ed.) Esra Diri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler 1**, Röle Akademik Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 679-707.

WENDT, Alexander, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapı-Yapan Sorunu," **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, ss. 3-44.

TEITELBAUM, Joshua, "İsrail as the Nation-State of the Jewish People: From the San Remo Conferance (1920) to the Netanyahu-Abbas Talks," **Jerusalem Viewpoints**, September-October 2010.

TOCCI, Nathalie, "Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and Its Global Partners," (Ed.) Nathalie Tocci, **Who Is a Normative Foreign Policy Actor**, Centre for European Policy Studies, Brussels, 2008, ss. 1-15.

TURAN, Aslıhan, "Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi", **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, ss. 43-73.

TÜR, Özlem, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime?," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, Nisan 2009, ss. 22-29.

TÜTER, Mustafa, "Türkiye-İsrail ilişkilerinde Süreklilik ve Değişim," (Ed.) Hasret Çomak, **21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, Umuttepe Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2010, ss. 405-426.

WALT, Stephen M., "International Relations: One World, Many Theories," **Foreign Policy**, No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Spring 1998, ss. 29-46.

WALTZ, Kenneth, "Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni," Çev: Emre Erşen, (Ed.) Esra Diri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler 1**, Röle Akademik Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 443-456.

Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, "Woodrow Wilson In The Nation's Service," **Final Report of the 2006 Princeton Colloquium on Public and International Affairs**, Nisan, 2006, ss. 1-24.

YEŞİLYURT, Nuri, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Ortadoğu'yla İlişkiler," (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 3: 2001-2012**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013, ss. 401-462.

YEŞİLYURT Nuri, AKDEVELİOĞLU, Atay, "Turkey Middle East Policy under the JDP Rule," **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 40, 2009, ss. 39-69.

YILDIRIM, Zafer, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası," (Ed.) Hasret Çomak, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2011, ss. 571-614.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Bugün

Der Spiegel

Haaretz

Hürriyet

Hurriyet Daily News

Milliyet

Radikal
Sabah
The Guardian
The New York Times
USA Sabah
Yeni Şafak

Seçim Beyannameleri

Adalet ve Kalkınma Partisi, **Herşey Türkiye İçin!**, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2002.

Adalet ve Kalkınma Partisi, **Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam**, 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2007.

Adalet ve Kalkınma Partisi, **Türkiye Hazır Hedef 2023**, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2011.

Elektronik Kaynaklar

http://www.o2c.com.au/pdf/pubs_ir/International_Relations_Theory.pdf

http://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_197---18-kasim-2008_-gazze-seridi_nde-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_1---2-ocak-2009_-sayin-bakanimizin-iko-temaslari-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_3---4-ocak-2009_-israil_in-gazze_ye-kara-harekati-baslatmasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_27---14-subat-2009-israil-karakuvvetleri-komutani-avi-mirzahi_nin-aciklamasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-6_-12-ocak-2010.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_43--20-mart-2003_fuy_da-basbakan-atanmasi.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-198_-26-ekim-2009_harem-i-serif_te-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-40_-10-subat-2012_filistin-konusunda-imzalanandoha-bildirisi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_55---19-nisan-2002_filistin-halkina-insani-yardim-ulustarilmasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-12-ocak-2010_israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-8_-13-ocak-2010.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-115_-31-mayis-2010--gazze_ye-insani-yardim-filosuna-israil-savunma-kuvvetleri-tarafindan-guc-kullanilmasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu_nun-birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi_nde-yaptigi-konusma-_31-mayis-2010_.tr.mfa

http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=2e878c95-dae-48e2-9ffb-521328199507

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

<http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317>

http://www.mfa.gov.tr/no_-132_-14-haziran-2010_israil_in-ozgurluk-konvoyuna-karsi-duzenledigi-saldiriyi-sorusturacak-komisyona-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-206_-23-eylul-2010.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-29_-23-ocak-2011_srail_in-uluslararası-insani-yardim-konvoyuna-saldirisi-uzerine-kurulan-ulusal-arastirma-ve-inceleme-komi.tr.mfa

<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-filistin-devletinin-taninmasi-uluslararası-toplum-icin-bir-secenek-degil-ahlaki-siyasi-yukumluluktur.tr.mfa>

http://www.mfa.gov.tr/no_-275_-30-kasim-2012_filistin_in-bm_de_uye-olmayan-gozlemci-devlet_statusu-kazanmasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_26---17-subat-2006_israil-basbakanlik-sozcusunun-aciklamasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_34--6-mart-2006_-mustesar-ali-tuygan_in-israil_i-ziyareti-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_84--24-mayis-2006_-israil-basbakan-yardimcisi-ve-disisleri-bakani-tzipi-livni_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_128---18-agustos-2006_-sayin-bakanimizin-israil-ve-filistin_e-yapacaklari-ziyaret-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_106---7-temmuz-2006_-turkiye-ile-filistin-ulusal-yonetimi-arasinda-imzalanacak-hibe-anlasmasi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no-81---21-mayis-2008_-israil-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusmeleri-hk_.tr.mfa

<http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>

http://www.mfa.gov.tr/no_2--_7-ocak-2003_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_10--_27-ocak-2003.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_62--_12-nisan-2003__israil-disisleri-bakani_nin-turkiye_yi-ziyareti.tr.mfa

14 Temmuz 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_12-nisan-2003__israil-disisleri-bakani_nin-turkiye_yi-ziyareti.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_97--6-haziran-2003.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_150--_5-eylul-2003_-disisleri-bakani-sayin-abdullah-gul_un-israil-filistin-ihtilafindaki-son-gelismelere-iliskin-aciklamasi.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_83--20-mayis-2004_-gazze-seridi_nde-filistinli-sivilleri-hedef-alan-askeri-operasyonlarin-kinanmasi-hk_.tr.mfa

<http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>

http://www.mfa.gov.tr/no_16---4-subat-2005_-filistin_e-yapilan-acil-insani-yardim-hk_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_140_-31-mayis-2011_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa

<http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317>

<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1107m.htm>

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_15895.html

<http://www.chosenpeople.com/main/pdf/A-Brief-History-of-Zionism.pdf>

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/First_Cong_&_Basel_Program.html

<http://www.unicankara.org.tr/filistin/5.html>

http://www.zaman.com.tr/dunya_filistin-bagiscilar-konferansi-basladi_626083.html

<http://www.un.org/en/members/nonmembers.shtml>

<http://www.sde.org.tr/usefiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>

<http://www.mfa.gov.tr/data/Turkish%20Interim%20Report.pdf>

<http://www.ihh.org.tr/fotograf/yayinlar/dokumanlar/134-mavi-marmara-hukuk-raporu-10-aralik-2012-mavi-marmara-hukuk-raporu.pdf>

<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/293-mavi-marmara-palmer-raporu-hakkinda-degerlendirmeler>

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/MNoah.html>

http://www.ajcarchives.org/AJC_DATA/Files/1937_1938_5_YRAppendices.pdf

http://www.stanford.edu/group/sper/images/Palestine-Israel_Primer_MERIP.pdf

<http://setav.org.tr/5-soru-bm-filistin-oynamasi/yorum/1341>

<http://www.uiportal.net/sozlukler/ui-sozluk/ui-m-n-o>

https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_

<http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf>

<http://www.usasabah.com/Roportajlar/2011/09/23/bm-filistin-ozel-raportoru-prof-richard-falk-turkiye-filistin-konusunda-en-etkili-ulkedir>

<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/12/10/mahmud-abbas-tbmmde-konusuyor>

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25281806>

http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-turk-arap-ismirligi-forumu-disisleri-bakanlari-dorduncu-toplantisi_nin-acilisinda.tr.mfa

<http://newyork.bk.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=130317>

http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn_-ahmet-davutoglu_nun-ataturk-havalimaninda-duzenledigi-basin-toplantisi_-30-kasim-2012_-istanbul.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/no_-279_-2-aralik-2012_-israil_in-ismal-altinda-bulundurdugu-filistin-devleti-topraklarinda-surdurdugu-yasadisi-yerlesimler-hk_.tr.mfa

ÖZET

ÇAKMAKÇI, Çağatay, [İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012], [Yüksek Lisans Tezi], Ankara, 2014.

“İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012” başlıklı bu tez çalışması, 2002 yılından bu yana iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politika yaklaşımını Filistin sorunu örneğinde incelemek amacıyla oluşturulmuştur. Soğuk Savaş sonrası kimlik, kültür ve değerler gibi devletlerarası ilişkilerin sosyal yönüne vurgu yapan inşacı kuram AKP'nin Filistin sorununa yönelik yaklaşımını anlamak adına referans kuram olarak tercih edilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında yapılan seçimleri kazanarak tek başına iktidar olması, Türk siyasal hayatında önemli bir değişim başlatmış ve bu değişim Türk dış politikasına da yansımıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi çok boyutlu ve pro-aktif dış politika anlayışını geliştirerek Türkiye'nin bölgesel ve küresel açıdan önemli bir aktör olmasını amaç edinmiştir.

Bölgesel ve küresel sorunlarda aktif bir dış politika yürüten Adalet ve Kalkınma Partisi, özellikle Ortadoğu bölgesindeki sorunlarda etkin olmaya çalışmıştır. Ortadoğu'da yaşanan ve küresel açıdan da uluslararası politikada önemli bir sorun olarak öne çıkan Filistin Sorunu, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin aktif dış politika yürütmeye çalıştığı en önemli örneklerden biri olmuştur. Türkiye, Filistin sorununda, İsrail'in Filistin politikasına karşılık, zamanla Filistin lehine politikalar yürütmeye başlamış, bu politika Davos Krizi, Alçak Koltuk Krizi ve Mavi Marmara saldırısı ile giderek açıklık kazanmıştır. Böylece Türkiye, Filistin sorununa yönelik ürettiği politikalar nedeniyle zamanla Filistin sorununun ana aktörleri arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası İlişkiler Kuramları, İnşacılık Kuramı, Türk Dış Politikası, Adalet ve Kalkınma Partisi, Filistin Sorunu

ABSTRACT

ÇAKMAKÇI, Çağatay, [Justice and Development Party's Approach to Palestine Problem Within the Context of Constructivism Theory: 2002-2012], [Post Graduate Thesis], Ankara, 2014.

This thesis study entitled as “Justice and Development Party's (AKP) Approach to Palestine Problem Within the Context of Constructivism Theory: 2002-2012” was established for purpose of analyzing the foreign policy approach, in the example of Palestine problem, of Justice and Development Party being in power since 2002. The constructivism theory emphasizing such social aspects of the international relations, such as identity, culture and values, during Post Cold War era was preferred as the reference theory for the sake of understanding AKP's approach to Palestine problem.

That Justice and Development Party has come to power by winning the elections in 2002 has started a substantial change in Turkish political live and in turn, this change was also reflected to Turkish foreign policy. Justice and Development Party has developed a multidimensional and proactive foreign policy perception, and aimed that Turkey is to be a major actor in regional and global aspects.

Justice and Development Party, pursuing an active foreign policy in regional and global issues, has tried its best to become influential particularly in the problems in Middle East. The Palestine Problem, encountered in Middle East and come to the fore as a major issue globally in the international policy, was one of the most important examples in which Justice and Development Party has been trying to pursue an active foreign policy. Turkey has started in time to conduct such policies in Palestine issue to the advantage of Palestine contrary to Israel's Palestine policy, and this policy was clarified in due course with the incidents of Davos Crisis, Lower-Chair Crisis, and Blue Marmara assault. Thus, Turkey has taken part among the main actors of Palestine issue in time due to its policies produced aimed at Palestine problem.

Keywords

International Relations Theories, Constructivism Theory, Turkish Foreign Policy,
Justice and Development Party, Palestine Problem